नं० ४८६१

नाम- तन्त्रराज व्याख्या सुदर्शना

कर्ता- ×

पत्रसंख्या - १६२ पत्राणि सं० ×

विषयः- तंत्रम्

✓

षोडशानित्यातन्त्रस्यकादिमततन्त्रराजव्याख्या
सुदर्शनाभिधा

४८५१ 4891

I 1 to 24 (31 double)
II 1 to 140 (53 to 55 Missing)
162
F

स्फुरितनकालजीविलम्बाधिकारिविशेषणं· अकरणेप्रसावापानाथाद्कलात।किं नुतत्रसकलकामनैव·
इत्यर्थंचसाध्यानामितः फलोदयोनास्तीतिवदताभगवतासाध्यानामन्याधिकारेनास्तीतिस्पष्टमभिहितमेवा।म
र्वं पूर्वोक्तं रताव श्यपः कर्पणोद्बोठनावेजपादिलक्षणं पंचदभीष्टं तत्प्राप्तिकारकध्यानमिदं सिद्धसाधकयो
भेवतीतिसर्वेयाश्योनुमहं वक्ष्यामी साभिप्रायः ॥ ९ ॥ ह्रादिभी सादि· मूलाधारादिचक्रेषु द्वादिमी केसरसमानाका
रं वह्न्यादितेजस्वरूपमयीं देवीं ध्यात्वा।तन्मध्येनादृशतेजोनिवहमध्ये·समसमाहितकर्मानुगुणं॥ रक्तपीतश्वे
तादिगुणविशिष्टमितिपावत् ।साध्यं स्ववशीकरणीय· स्तंभनकर्मीकरणीय·रोगनाशनादिविशिष्टीक
रणीयं· ध्यायेत्तएनावतार्थ वध्यानेन पूर्वोक्तं तत्तत्प्रयोगसहितेनेष्टं प्राप्नुयादित्यर्थः। नवध्यानं साधिपहरणा
रणि मणिमायेनप्रयोगनैरपेक्षेण कारणत्वं किंत्वेषु नेहइतिवाच्यं।तथासतिप्रयोगविधेर्वैयर्थ्यप्रसंगात्तान्नहि
ध्यानं विनाप्यस्तिकश्चिदपिप्रयोगोपदत्वलंवनेप्रयोगविधेः साफल्यमनुपपाद्येन· नहि ध्यानं।विनाकाश्चित्सिद्धि पाः।स

१ ऽं इति मं त्रिगुणमिति सामान्यवचनात्। नव ह्यन्तजा जप्यगुणा होमादिरहितं भावनेनैवेति मूलविरोधतो नेवार्थ्यं सिद्धमात्र
विषयपरध्यानपरत्वात्स्यनेपत्वात् सिद्धानां कामप्रसक्तजा घनाधिकारस्य सर्वसंमतत्वात्। स्मरत्रिष्टुभेवाप्रयेन नेना
न्वयः ९८। समस्तमिति पदस्पर्शी आद्यवा तद्विशिष्टं परं। तथा चाश्रयनामसंबंधेन सकलपुरुषेच्छाविषयेभूतः स्व
र्गोपवर्गएव वा न पुत्रपुत्रादि तेषां सर्वाभिलाषाविषयत्वादिति। इत्थंभूतं च फलस्वल्पेनैकमेव वे समित्समस्त इष्ट
मित्येकवचनं। एवं सति ष्टर्वीकाणां शुभानां शाति वश्यादीनामशुभानां द्वेषयणोच्चाटनमारणानाम संग्रहाप
त्या पुनराह॥ शुभानि सादिध्रुवं बहुत्वाद्बहुवचनं। सुषुम्णांगतः सुषुम्णानाडीमध्ये। ततः स्वकर्मानुगुणसाध्यं
गर्भागमं। अर्थं आद्यवाग्गमः गमवविशिष्टमित्यर्थः तथा च सुषुम्णामार्गेण मूलाधारादि ब्रह्मरंध्रांतगमना
गमनेनैकुर्वाणं सध्यं चिंतयेदिति पर्यवसितं। ९९ तेन इत्थंमंत्रध्यानेन। अखिलं स्थवीकं सर्वं न तु तत्रावाशेष्यते किंचित्।
मंत्रेऽदंध्यानंचा साध्याधकोपयस्य सिद्धत्वे योरेव सिद्धिकुतद्दष्टार्थसिद्धिकरमास्येति भावः॥ ॥ १०० प्रकृतम् राम०

पु० सर्वेषां वर्णमयत्वस्य षत्वात्मता तावत्समाणं पंचेषु रेखाविशेषपुये षु वर्णानामपि लिखनेन गादृश मंत्रस्वरूपसं
पावकत्वस्य वर्णे षट्क्याहतत्वात् ।। कालात्मनामिति षोडशनिसा त्वा नामि सत्त्वाविनं । वर्णानां सकलं कालव्या
प्तत्वेन कालात्मकत्वे सिद्धे वर्णस्वरूपाणां तिसानां कालात्मत्वमर्थ्य मासंनि श्चपादमेवेत्यभिप्रायः । अजर
व क्रमादित्यि । एवं वर्णानामेव मुद्धानातनतमज्ज निता नां मंत्राणां । ततो मंत्रवर्णालिखनेन पंचत्रनामपत्रान्तरेखा
2 विशेषमयपंत्राणामर्थतः प्रामां तामिति क्रमः । कथयामीति एवं रम्योन्तरे रावालेद्रि ।। २ ।। प्रयोगानिति ।।
वक्ष्यमाणविद्यातां वर्णजनिता तां । एज्ञानपादिम यागानित्यर्थः । नानाकामनाकृवालितवचेतसो साधका
नामेकाभीष्टजं छुन्नकं कर्म प्रवणोमहत्त्वसंभवान्त्राते सादि । पज्ञाने सादि पेषां वक्ष्यमाणा स्वरूपाणांप्रमा
त्राणां तानादत्नुसंधानान्ज पापरस्पर्यापात । उपास्ति भेदात । एताहामाभिषेकृत श्चमंत्राः सिद्धं तिसाधकस्य नाहि
नसाधकनामुपद्याति । उपासनां विनात्वाभाविकतामापन्नात्मतेवर्णनस्य वर्णसमुदायपन्नात्मा जरवानपुनः साध रम०

केषु साधनतम यामंत्रा इत्यर्थः किं वा वर्णा न इति पृष्टे तन्मंत्राक्षिप्तं नीसत्रान्वितं ॥ ॥ वर्णविशेषपदे च ॥ निरसनं तत्व
संयोग इत्यादिना वक्ष्यमाण निरसपदतत्वपदयोः संकेतग्रहार्थमुपदिशति । स्वर इत्यादिना । तेषु वर्णेषु मध्ये
घटकत्वं समस्तमर्थः तस्य स्वरविस्कादिषु चान्वयः घोष इत्येति देहली दीपन्यायेनोभयान्वितः तेन वर्णघटकी भूताः
षोडश अकारादिविसर्जनीयान्ताः स्वराः क्रमेण षोडशनिरसा भवंतीति लक्ष्ये । स्वराणां इत्यत्र प्रथमोपस्थितत्वया
अकार एव स्वरपदेनोपादीयते । न तु सकलस्वरस्य ह रोकुनत्वे विद्वेषः इत्थं षड्विंशत्संख्याया मूलसिद्धाया
अन्यथानुपपत्तिरेव विद्वेषहेतुः । वर्णाघटकाः साकाराः कादिहान्ताः षट्त्रिंशत्संख्यास्तत्वानि भवंतीति वार्थः
। नाद्यमंत्रे षष्ठितोयपटले वर्णानाम वेशितत्वे न तेषामपि वर्णरूपतया वर्णनां प्रसंगतो वर्णानामपि स्वरू
पमाह ॥ वर्ण इत्यादिना । नाथाः वर्मकाशोथविमर्शश्चेत्यादि ताद्वितीयपटले दर्शिताः । नवात्मका इति नाथ
वर्गयोर्द्वयोरप्यत्वेति । तत्र नाथा न च प्रकाशादिरूपभगांताः पूर्वमुपदर्शिताः । वैः । अ क च ट त प य श वर्गाः स्वर्गरा

सु०

मार्जारमिंद्रसूनोः सर्पोत्खुमृगावीमां निजयंत्रमवैरिणामथवि मादिष्ठ ष्वर्गाणामेव प्रसिद्धतया कथं वर्णानां त्वृ
त्त्वेमित्यत्राह ॥ अथ वष्टाविसादिपरतः कादितां तेपंचत्रिंशद्वर्णाः पुं। तथा चत्वारिंशद्धौ वर्णौ परतः सप्त वर्गा इति स
मूपतवर्गाः। निष्कमुहा इति। नन्वेवमष्ट वर्गा वैशिसादी नोमू जनमंत्राम्नानं कथं संगच्छेत। त्वपानववर्गाणा
मुक्तत्वादित्यत्राह। मा त्वग्गामित्यादि। मात्वग्गां वशिमादिक वाग्देवमाष्टकम। वर्गोष्टके कार्गो म्ये सती ति शेषः।
स्वरैः षोडशभिः स्वौ। एकः एक एव ननु पूर्वेण्य हूपे। मातृका चतुस्त्रात्रापि किं वैलक्षण्यं नच वर्गाकला नास्ति नेमा
ह। एवं वदित्यादि। उत्तरः कचादिवर्गसप्तकं। एवं वते। असे कंपं च वर्गकं भवतीत्यर्थः। ७॥ निसानामित्यादि। नि
सानां षोडश स्वराणां प्रत्येकं षट्त्रिंशत्तत्त्वैः सह संयोगात् षट्त्रिंशत्तत्त्वानां षोडशकं भवति। तथा सिद्धे च वर्णानां
रसपर्वतनवाणसंमितिः ५७६ भवति वर्णा गतो यदित्युक्तैः सकलैः रापि तत्त्वसंयुतिर्यं वमेकैकशः त्रा द्वाना भवेत्।
तत्संख्याह्वैः रसपर्वतनवाणसंख्यैः वर्णैः पूर्णता। पूर्णकाल प्रत्यवाच्यतानवद्यपारमितः कालः पूर्णकालप एम०

देनाभिधीयते इत्यावर्तः। तथा च पूर्णकालसमावृत्तावित्यादौ पूर्णकालपदेन तावानेव कालोऽत्र विवक्षित इति
त्यर्थः ॥५॥ ननु तावत्कालस्य पूर्णकालपदाभिधेयत्वे किं प्रयोजकं न चाह तत्संख्यानामित्यादि वत्सराणां पंक्ते
षु एकैकं हानादिह्युदितपंचत्वे चतुःषष्टिश्च तुःषष्टिभेदात्मकमिति न च भेदानां जाव भेदाकरणे तत्संख्यायाः पूर्ण
तायत्तत्वावन्मिते काले भवतित तावत्कालस्य पूर्णकालनामकत्वं भवतीत्यर्थः। युगकल्पमन्वन्तरादयोपि पू
र्णकालसमावृत्तिः पूर्णकालनामकवर्षविशेषावृत्तिरेवान पदार्थान्तरं येन युगकल्पादिव्याप्तिवर्णानां तत्सं
भाव्येनेत्याह। पूर्णकाले सादि ॥ससम्यक्त्वसमारणप्रकारेणानवच्छ्या। समावृत्तिर्वर्षावृत्तिरिति तु नार्थः। पू
र्णकालपदेनैव तत्प्राप्यमाणत्वात्। एतेन युगकल्पादिसंख्याकथनं प्रमत्ततार्थासंगतमिति प्रत्युक्तं। सकल
कालव्याप्तिर्मात्रकाणामिति प्रमत्ततार्थस्य सकलान्तर्गतयुगादिव्याप्तिमन्तरेणानुपपन्नत्वात्तदुपपादनप्रकार
स्यावश्यपतिरूपणीयत्वात् ॥६॥ पूर्णकाला एव पुनःपुनरावृत्तिती युगपदेनाभिधीयते इत्युक्तं तत्रावृत्तिसंख्या

४

सु०

कांहायामाह। त्रिसहस्रेत्यादि। पूर्णकालस्य पूर्वोक्तस्वरूपैकस्य त्रिसहस्रसंख्यया गुणेनेनसंख्य त्वासंख्याकृत
युगस्य सत्ययुगस्य। अत्र बोधः आरंभया रम्य समाप्तिपर्यंतो वर्षात्मकः कालः तथा च खखखखगजबाहु
स्वाधरैः १७२८००० समानैः परिमितवर्षैः सत्यनामायुगेशः इति सिद्धं। तस्य सत्ययुगस्य। तुर्यांश
तुर्यांशदानाच्च तुर्यांश चतुर्थांश हानिकारणासंपन्नसंख्याविशिष्टवर्षसंख्यायाः त्रेतादि संभवेः त्रेताद्वापरक
लियुगानाम हसंख्यासंपत्तिः। अत्र सर्वत्र तुर्यांशः सत्ययुगस्य व्योमव्योमबाहुग्निवेदा युगस्य व्योमव्योमव्यो
मबाहुग्निवेदाहरूपः ४३२००० हानिरनेनांकेन करणीयेति पाठः। यस्मिन्के हानिः करणीया तेषां कस्तु स्वस्वपूर्व
पूर्वयुगाहसंख्यावोधकोभिन्नोभिन्नः ननु स्वस्वपूर्वयुगाहसंख्या च चतुर्थांशसंख्यया हानेरत्र विवक्षिता। त
थासति वक्ष्यमाणा या द्वापरादि युगसंख्या साव्याघातापत्तेः नहि त्रेतादि वर्षसंख्यायाः अनुकूलहरणायां तत्र चतुर्थांश
भूतव्योमव्योमव्योमाष्टकसत्त्ववेद ४७२००० रूपसंख्यया हानौ वक्ष्यमाणस्वस्वरखविधिषट्दिकुञ्जराः प्रमाण राम०

सांप्रतमतीते सृष्ट्यं कृतस्य युगस्यैव तुर्यांशहानिस्त्रेत्रेति। तथा च पूर्वोक्ते सत्ययुगाहर्गणे खखखगजवा
ङ्कुस्माधरैङ्कुप्रमाणे खखखभुजरामांभोधिभिर्न्यूनतायां। भवति परिशिष्टः खखाभ्रखर्तुनिधिकदहनम्। १२९६०
०मिति रिहविनिगद्यात हितायस्यतस्येति सिद्धं। सत्ययुगहृती यस्मात् तस्य त्रेतायुगस्य। त्रेतायुगाहप्रमाणे
खखखरसनंदघ्ने क्रमान्नेत्रखाभ्रद्विगुणविधिमितैश्च न्यूनतां शैर्विधेया। खखखविधिषट्दिक्कुजरांकोव
शिष्टोमिति रिहतुसमाना। १८६४००० द्वापरस्य प्रदिष्टा। पुनश्च द्वापरयुगाहप्रमाणे खखखविधिषट्दिङ्कु
जरांके खखाभ्रद्विगुणविधिभिर्य्यांकैर्न्यूनतायां कृतायां। खखखभुजरामांभोधिरूपावशिष्टा ४३२००० मिति
रिहतुसमानामंतिमस्य प्रदिष्टेति फक्किकाभिः संग्रहो मं कृतं कस्य पद्यैनरयोस्तु पुण्यहत्रिविरोधात्संख्याधिगम्या
एतानि वर्षाणि सर्वत्रैव षष्ठ्युत्तरत्रिशतसंख्यासावनादिनच्छटितान्येवनतु षट्सप्तत्युत्तरपंचशतसंख्याक्षिप
टितानीतिध्येयं ॥७॥ एकैकघटिकाव्याप्तिकैस्तत्त्वद्वर्णैरकायुगव्याप्तिः सकलेतत्रयुगव्यापकवर्णैरपराणिस्तियुग

सु० आभिरिति। नाभ्यां हाभ्यामवि वर्णाभ्यां नित्वादिकर्मत्वावश्यकं घटिकाचक्रमुद्दुश्यमाह। मायेत्यादि। मायाविसर्जनी
यः स सम युगावर्णा संभवाधरायं चमुस्वर उकारस्तेनावर्णः। आमिलती पस्वरस्त्वकारो ह्रूप स्वर्णः। वातः य यमा
स्वरो कारः कलियुगस्य वर्णाः। एवं विस्तरस्यनुसा तं त्र्ये ऐणोच्चारणासंभवात् कस्यापि वर्णत्वं संभव इत्यिकं। नापि
मायावसारं तं त्र्ये रणापि तथात्वं वक्तु शक्यं युगानां सर्वेषामपि वर्णानामभिहितत्वात्॥ अतः परिशेषादुक्तयु
गवर्णेष्वेव योगास्य विवक्षितत्वमिति मतीयते। तत्र मायायाः स्वातं त्र्ये णोच्चारणासंभवात् सरतं त्र्योच्चारणकेन तत्र
योगः समुचित इति उकारादि हि एयुगत्रयवर्णेष्वेवावि इयोगश्वास्थेयः। अत एवमायाशब्दाभिधेयः सर्गः सर्व
भूतात्मकः प्रभुरिति सर्वात्मकत्वेनपरैरप्येत्यादेकएवकलौ युगाणामिति प्राचः। तत्र युगे युगे पस्वरस्य युगाणां वं
पथ्यात्रयमस्वरस्य कलियुगाणां त्वं तस्यैव मध्यानित्यत्वं तु रयिमस्वराणामपरपं चदशानित्यस्वरूपत्वमिति
विवेकः। किमेते युगार्णाः कारणीयं तत्राह॥ तानीत्यादि। तानेकैकयुगवर्णात्। दिनात्सरेत्यादि। संहर्णे दिनात्सरात्ते रम०

नकस्याप्यस्फुरस्मानाम्नानान्तर्हितपरमन्त्रादिनावयवभूतघटिकायंत्रं। आरभ्यमाणोऽरिसाहित्याद्घटिकास्तरस्यार्थेव्वृक्षे
वत्वेन तत्स्यतु नामासिद्धिः। तथा चैव स्रमाणे घटिकान्तरे युक्तोऽस्तत्रयुगाणां कृत्वे सर्वः पर्यवसितः। माध्येयोनो
। वक्ष्यमाणे घटिकायंत्रस्य मध्ये प्रविष्टाधोमुखत्रिकोणमध्यभागे। ८॥ घटिकावर्णा हि द्विविधाः स्वररूपा स्व
जनरूपाश्च॥ तत्र युगान्तरस्यानि यंत्रस्वरूपस्य किं घटिकान्तरेण सह संधिश्रेष्ठा हध्यपोनौ न्यासो नुष्टेयः किं वा वि
भिन्नविभिन्नरूपेणोत्साकांक्षा यामाह॥ दिनाणां द्विसादि। घटिकाणां भूतस्वराणामेकैकस्य युगाणां मध्ये स्था
स्येमसस्कैस्सतीसयः। म्यामो लिखनमेव स्वराः षोडशापि स्वरास्तत्र द्वादिकाणां स्वमाग्न्यायुगाणां मध्ये विंदुरूपेण
वलेख्याः नतु तत्र हे शमसिद्धुतत्र लिखितः। मध्य लिखिततत्र द्वादिकाणां स्वरूपतो विभिन्नाः पंचदश स्वरा
द्विनाहूः। संयुक्तालोनलिखेदिति शास्त्रा यस्मो भयपाश्वमध्यवादिस्वरूपप्रधानदेवतायाः सर्वमध्यस्थितायाः
वामपार्श्वे पंच स्वराः उ ऊ मागे पंचस्वराः ऋः ऋहिणभागे पंचस्वराः इति क्रमेण पंचदशस्वराअभिलिखनीयत्वे

६

सू० नत्ते सम्यक् स्वरूपेणैव ननु विंदूकारेण इरिताः कथिताः स्मृत्तरेणान्वयः। तदयं निर्गलितार्थः। युगान्तरस्यैव घटि
कान्तरस्यापि स्वरूपत्वे। सर्वमध्ययोनिमध्ये अमिसादिरूपं कलियुगाद्यर्णं लिखित्वा। तदुद्दे विंदूकारेण तत्र
घटिकार्णस्वरूपं लिखित्वा। वामघार्द्धाद्दिगधो देशमारभ्य यं चाद्युद्धमपि पंचपंक्तिक्रमेण। द्वितीयपा
र्श्वेपि चोर्द्ध्वभागमारभ्याधोभागांतं यं चालिखेदिति। २ युगार्णानामपि स्वरूपत्वात् मध्ययोनौ किं विंदुरूपत्वे
6 न घटिकार्णस्यावावस्थितिरित्याह। ननु युगार्णा इमादि। तस्यानेमध्ययोनौ। स्वरूपेण तत्र हेशन तत्र लोकप्रसिद्
लिपितः ननु विंदुरूपेण। विंदुरूपेणैव विलेखने नारिखराणामनवस्थानं सिद्धमेव परं तु विशेषतः सकललोकीयघट
टितिमसास्तगमकं नवसिद्धतीसुक्ष्मवीस्थितास्संतेन यत्र तु कादिव्यंजनानामेव घटिकार्णत्वं न तत्र युगार्णघ
भिकार्णयोर्निलिखनप्रकारमाह। व्यंजनेत्रिमादिना व्यंजने ककारादिहकारान्ताक्षरान्यतमाक्षरं वदित्योरुद्वादि ष
गादि प्रथमादि। घटिकाक्षरं स्यानद्रष्टिः श्लिष्टाः व्याकरणशास्त्रप्रामसंधियुक्ताः विंदुनाच युक्ताः स्वगंले स्याः राम०

इसर्थः । तथा च ककारादेरंकारान्तरूपा हारेणासंक्षोभकं रवं गमिसाविरूपं पर्ववसनं च पुनरागणं घटिकाणाभ्यां संप
न्नं । सर्वत्र । प्रस्कृतपंचे त्यकारादिरूपषोडशनित्यासरूपा रुणा चेत्था न्यासस्यानभूत वामपार्श्वादिस्थाने घ
पिन तुमध्य एव । तथा च पूर्वैरीसा ककारस ध्ये विन्यस्य । वामपार्श्वाधोभागमारभ्य । कादिफकी क्रमभुजिक
कः इसं ज्ञानि ।१८ खेचितिपर्य्ययं वसितइत्य च प्रतिरिन्नं घटिकाचक्रे षु सर्वोपपिषट्सप्रस्तत्वारपचएा
नं वर्णा लिखित्वाभवति । तत्र षोडश तिथिसाः पूजिता भवति । खमेसादि । अनेनैव हापकेना वामपार्श्वा
दिक्षु पिकोकारादि लिखनं त्र्यस्र थामध्ये लिखनस्य पूर्वे वचनादेव यामतपैत दुपादाने अर्थसात् । अस्मि
न्नेते च वामपार्श्वादि विन्यसात् रेषु विंडयोगस्या प्राप्त पानं तदुपादानं मावश्यकमेव । केवल खाद्न्यासे प्येतदु
चनादेव वामपार्श्वादि स्वराणां विंडयोग १०। घटिकापंचस्य कुत्र कुत्र कार्य्ये विनियोग इत्याकांक्षायामाह ।
सर्वत्रेत्यादिना । यंत्राणां विन्यासः गृहनगरादिषु स्थापनं । प्रतिष्ठा मूर्त्ति यंत्र शिल्प पूजा धाननदेवताप्रतिष्ठा ।

८

स्तु० अर्थो घटिका पंचत्र एव निस्या पूजा आदिना अभिषेकादि परिग्रहः अर्चादिश्चासाव नुग्रहश्चेति कर्मधारयः। निग्र
हे। द्वेषणादि प्रयोगे। वास्तु विन्यासे गृहारंभे। गर्भान्यासे गर्भाधान विधौ विकी। र्षिते सती ति शेषः एते षु प्रोक्त
काप्येषु। प्रस्तु तं घटिका पंचं। दृष्ट सिद्धि कृत। सकलेष्ट सिद्धि कारकं भवती त्यर्थः। न्यासे ष्ट सिद्धी सत्र संधि
र्दिव्य त्वात्र दोषाये ति मनोरमा निधिकारे॥ अष्ट सिद्धि कृत अणिमाद्यष्ट सिद्धी नां कारकमिति व्य यो युज्यते न ह्य
स्मित्र र्थे संधि कृत मसोरसा ॥२॥ अथ दिना णानां पूर्वमुक्तानां स्वरूपं दर्शयति। आरभ्येत्यादिना। भानोर्हद्य काल
मारभ्य प्रतिदिनं मातृका वर्णा घटिकाक्रमा दे कैक स्मु द्यन्ती ति शेषः। कं सम्मु घं ती ति शेषः। ननु एकदिवसे एकैक
घटिका क्रमेणौ कैक वर्णोदये कथं षष्टि घटिकात्मकस्य दिवसस्य वर्णैर्व्याप्तिर्भवेदित्यत आह। परिवृत्ति तरति। पु
नरावर्त्ते नादित्य र्थः तथा च पुनस्य मारंभ दिने पूर्वं नु दय घटिका याम काः प्रथम भूतो वर्णानां मुदेति न न आ
काः न तर्हि काः एवं क्रमेण पंचदश घटिकायां विदुस्तात उदेति। द्योरशत म घटिका यां के कारः। सप्तदश त म घटिका राम०

यांखकारइत्यादिरीसा पंचाशत्तम घटिकायां हकार उदेतीति रीसा पंचाशदहर्गणः पंचाशघटिकामध्ये समुदिता भवं
ति। अथवा षोडशतम घटिकायां विसर्गस्वर उदेति। सप्तदशे तम घटिकायां ककार इत्यादिरीसा पंचाशत्तम घ
टिकायामिलापरपर्यायोत्रांतःचांतरे विमलापरपर्यायो ल्लकार एवोदेतीति पंचाहर्गणः पंचाशद्घटिकामध्ये समुदि
ताभवंति। किं प्रमाणकोप विकल्प इति चेत्। अमापोनं तस्य एव वेति द्वितीयपटलोक्तमूलक एवेतिरहाण ॥ तत
स्त्ववशिष्टाहोरात्रीपरशघटिकासु पुनः प्रथमतएव मातृकाणामावर्त्तने नप्रथम स्वरादि ल्लकारांतादश वर्णाए
कैकघटिकायामेकैको वर्ण इति क्रमेण समुद्यंतीति प्रथमदिनाहर्गणः द्वितीयाहस्त्रिंशत्तल्लकारांतपंचदशवर्णाः
पूर्णो भवतीति। २२। द्वितीयदिने तु ककारमारभ्य विविसर्ग सकारांतचत्वारिंशदहर्गणानां मुदयघटिकामारभ्य चत्वा
रिंशद्घटिकांतमुदयः। ततः शेषविंशतिघटिकासु पुनरकारादिङकारांतानामुदय इति भवति द्वितीयदिनं पूर्णं। पुन
स्तृतीयदिने उदयघटिकायां चकारस्य नेत्रांतरेकर्म्म पराभिधेयस्योदय इति क्रमेण त्रिंशद्घटिकामध्ये तासां नामु

सु० दयइति दिनस्याहर्निशं त्रिंशद्घटिकासु पुनर्ककारादिणकारान्तं त्रिंशद्वर्णोदय इति पूर्णे ततो यं दिने। ततश्चतुर्थेऽह्नि विं
शति घटिकासूदयमारभ्य हर्ष्यपर्यायतकारादिसकारान्तविंशसत्योदयः ततष्टतह्निनाषावशिष्टचत्वारिंश
द्घटिकासु पुनरकारादिनकारान्तं चत्वारिंशद्वर्णोदय इति संपूर्णे चतुर्थे दिने। ततः पंचमेऽह्नि उदयघाटीमारभ्य
वाग्वर्णापरपर्यायपकारादिक्षकारान्तानामुदये दश घटिकोनं जाते वशिष्टपंचाशद्घटिकासु पुनरकारादिक्षकारान्त
विविसर्गपंचाशद्वर्णानामुदय इति सिद्धाः पंचमेऽह्नि मौनकारणं षडाननपः। एतेन त्र एव तपास्वरः सर्वः
शिवश्चापि क्रमात् कूर्मो हरिर्मेरुर्नता। उदयो वर्णानामीदृशं वृत्तिं संग्रहीतामेवं नीतिसिद्धं। इदं त्वमायइतिपक्षे। अ
नंत इति पक्षे तु अरलडणाभाः उदयाणां पूर्वे नाभि लयान्ते। मध्यमोदशमोपि मतः स्वरः कुडषवर्गवान्तान्ति माणि
काः इति पंचदिनोदयार्णकाद्यदिनांसविपर्यये बुधैरिति तत्संग्रहः। एतेषां वर्णानां प्रथमारंभा विधिकालं दर्शयति। ए
कमिसादिना। युगादिं तत्र युगानामसेकमारंभदिनं। यस्य यज्ञोदयान्ते दानफलं स्पर्शमेसत्रर्णाम्नाकालरमुक्तिः त राम०

याचात्वन्न घुणादिकालंकस्याविनहषीयाश्विनकृस्सत्त्रपोऽदृश्याहिमारभ्यचिकीर्षितकर्मकदिनपर्यंतमहर्गणं कृत्वात
द्दिनमाहर्गणसंख्यायाः पंचसंख्ययाविभक्तेवशिष्टांके प्रथमेऽत्रकारएवोदयारोरेयः॥ द्वितीयांकेवशिष्टे एकारउद
यारोः तृतीयांकेवशिष्टे वकारः चतुर्थांकेवशिष्टे तकारः पंचमांकेवशिष्टे पकारउदयारोः इति शकुनेन वृत्तंतुः उदया
रोर्भवगतेवर्त्तयतीघटिकादिनस्यगतेनिद्रानोत्तरे घटिकारोपिमासकेनैतानु। १६। अथ घटिकापत्रस्वरूपदर्शयति।
योमाविस्तादिना। पंचरवनाम्प्रकारो यथा। इष्टमानककोष्टकत्रामरोनहस्तमेकं निर्मापतत्रमाकमसगापतंदक्षिणो
त्तरायतं वहन्नमध्ये रेखाद्वयं विधाय दक्षिणोत्तरापतरेखाग्रद्वयात्मकं पूर्वपश्चिमायतरेखाहत्त्वपश्चिमभाग
संधववधिरेखाद्वयं कृत्वा साभिमुखाग्रभगकं योनिपादाभिलप्य त्रिकोणं निष्पाद्यः। तद्योनिसंबंधिवामदक्षिणरेखाम
ध्यभागद्वयसंस्पर्शिनी रेखामेकां दक्षिणोत्तरायतां कृत्वा तस्य द्वयमारभ्य पूर्वपाश्चिमायत रेखाद्वयं संधिभागपर्यं
तं रेखाद्वयं कुर्यात् योनेर्द्वयं त्रिकोणं कृत्वा तद्वामदक्षिणपार्श्वद्वयमध्यभागगताग्रकां दक्षिणोत्तरायतां तिर्यक्रेखामपि

सु०

तं कृत्वा तदग्रद्वयतः कर्णाग्रत्रिकोणानि र्ययेखाः पूर्वे पश्चिमापततोरेखा संध्यवाधोरेखाद्वयं रक्तनाखाभिमुखत्रिको
णयं योनिं निष्पादयेत ततः पूर्वपश्चिमायतां रेखां छन्नं चमार्जयित्वा घटिकाचक्रं सिद्धं भवतीति ॥ एवं सिद्धे रेखा
विशेषरूपेयं त्रैवर्णी विलेख्य तत्प्रकारमपरिशतिने खिसादिना । वाह्यतस्रेपुसर्ववहिर्गतत्रिकोणेषु । अग्निकोणमा
रभ्यवासक्रमेण पर्यायानिसापाञ्च आईइत्यादि लक्षणापां समाजे रउवर्ई रूपा पा एकैकाणि मालिख्येसर्थः
। अत्र च पर्यायनिसाणु पदेन दिननिसाणुरा येतव्यात्वः । दिननिसापाञ्च पित्तत्र हि नभाम षर्यापनिसा स्वरूप
१ त्वात् । नचैवैदकोण त्रपस्यो द्वौ पत्रिकोणीयसारि कल्पापत्तिः तथा च स दिने पर्यायनिसाञ्च आईइत्यादि लयैवमा प्रात
दिने दिननिसाणुरूकञ्च स्वचाद्या भाम ध्यस्थि तत्रिकोणे ह्यमादिवामक्रमेण विलेख्य इतिम नोरमानिधिकारादि
भिः सम्प्रदायसिद्धत्वेनोक्तो र्थः एकांत मूलारण्याधिगंतुं । वाह्यतस्त्रो द्विति मौलपदमपिशक्नोति मध्यवर्ति कोणत्रय
मपि वोधयितुं ॥ सर्वेमध्ययोनेरपेक्षयामध्यस्थकोणानामपि वाह्यत्वानपायात् । १५ मध्ये सर्वमध्ये · पूर्वोक्ता स्म०

ल्पघटिकार्णे तत्र घटिकोदितवर्णेन सहितं युगवर्णे तत्र युगवर्णे कलियुगे प्रथमादि पंचदश घटिकासु बिंदुपर्यं
कं अ आ मेति षोडशादि पंचाश घटिका तत्पंचत्रिंश घटिकासु मसेकं के खं ग मित्यादि हं लं क्ष मित्यंत वर्णा रूपं चा
ले खेदिति पंचाशद्घटिकाः पंचाशत् त्रिलोहादिषु संपाद्य तत्र घटिकासु तत्र हूं घटित पंचैव जपेदिति निर्दे
शः। अत्र सर्वं मध्ये लिखितां के स्वमादि वर्णप्रदितपाः ह्रीं श्रीं अं शक्तिपादुकां पूजयामीत्यादिप्रमैः प्रधानदे
वतां तद्घटिकां तत्र घटिताणि गर्भे संपूज्य। पंचदशानित्या अपि ह्रीं श्रीं अं शक्तिपादुकां पूजयामीत्यादिः ह्रीं
श्रीं कां शक्तिपादुकां पूजयामीत्यादिमन्त्रैः पंचदश शक्तीः संपूज्य वीतहृदये समाहरण भगवतः तस्याः प्रतिसायुग
ने हूं कवर्णशक्तिपदक्रममन्त्रैः सन्ध्याविधे कैकादिनविनाप्युवर्णकमंत्रै स्मरन्त्र त्र छ क्षीः सम चेयेत्। यद्यपि एक
घटिकाखरघटितविद्यया एकैकघटिकानित्या पूजिता भवति। तथाखिल घटिकानित्या सांद्रित्यमेव सकला तत्सन्नेनुः
प्रधानपूजाशनशयनादिनानाकर्मव्यासक्ता नाम संभवत्युल्लिकं। तथापि एककलाखरेयमध्ये तत्राहिनोदयाहरसेव

मु०

मुख्यस्यान्तरे व युगाराणे मध्ये लिखितानां घटिनविघटिपातघटिकानिसाम भ्यर्च्य । सकलघटिकानिसाः पूजिनामवंतीति सं
प्रदायसिद्धार्थः इतिनिधिकारः वक्ष्यतस्तु घटिकाचक्रतिमो नाम वर्णान घटिकाद्यो नेत्रिमूलत्वार स्यान्ये एकस्यामेव वेला
यां पंचाशत्संख्येषु घटिकाचक्रेषुः प्रारंभ घटिकाचक्रपूर्वकं तत्र घटिकानिसाः खखशक्तियहिताः पूर्वोक्तक्रमे
राणपूजये । हि से वपरमरहस्यं । नातः कर्मान्तरलोपः न वा सकलघटिकानिसापूजालोपः नापि मूलखोरस्यलोपः गुणा
राणमित्यस्य प्राधान्येन कथनादस्योदयघटिकाणां प्रवेशाश्रितेध्वनितं । सर्वमध्यस्यपोनि(रेखा मंत्रेषु पंचदशनिसाख
ह्याराणां पंचदश स्वराणां पंचपंचचक्रेमेणालिखितं पूर्वमेवोक्तत्वात् दिक्षानीमनुक्रमपि न विस्तन्त्रेऽस्मि । इत्थं च पासिचिनेट
10 नगराणनयायोर्यनिस्यादिननित्याचक्र अकारादि कवर्गो घटितैत्र्यं घटिका तारम पि सर्वमध्ययो नै घुगाराणं हरे श्र
काणादे रूपमेव प्रविष्टं तद्देव दिनमन्तरस्याकारादिरूपस्य क्लिकोणा रूपं सर्व मध्यत्रिकोणान्तर्भागरूपस्थानत्र रा०
येसनिपासद् तारत्रयसंपाद दिनपदिमिलप्यंवा भिहितमाकं । तत्रघटिकाचक्रे । अर्चकः साधकः । तदयं घटि

कापंत्रंसंख्यासंग्रहः वाराव्योम ५० समुन्मानं घटिकाहारमुच्यते। विविसर्गंविसर्कं वा सवना यातावत्यवस्थिते। एकै
कस्मिन् विद्यानां एकैक घटिकागणे केवलं क्रमसेकयोगनं मख्यापर्यं वसत्रतायेति व्योमाः सप्त ख गगनं व्योम
इरूपिणी गुणांस दिवसेपत्रादिदिहृविद्यास्वरूपता। नत्रापरैव संख्यातु पंचाणां स्वयमूह्यतां ॥ २५ ॥ निसंप्रजये
दिसर्थस्यासमर्थं मसनुकल्पमाह ॥ उत्तमेसादिना। पर्वणि पूर्वोक्तानि तमसवैषपि समपर्वस्य पूजामध्यमान
नुमस्यासंमतमेक। स्मिन्निदेकपर्वणि। निष्पत्रि तत्पर्वणीति यो समपामासमाचरेणेति ॥ मातिमासमस्मे केकाप्रजेस
र्थः। अत्रोत्तमत्वमुत्तमफलोत्पादन समर्थत्वं। मध्यमत्वं स्वल्पफलाधायकत्वं। अधमत्वं यत्सर्वपापहारकत्वमा
त्रस्वरूपं। मासाहूहुं मासमध्ये एकस्मिन्नपि दिने घटिकावक्त्राधिकरणक मविानिसाक्रमंकप्रजनानाचरणेहति
मासमाप्तत्रं तेरादिनेपु। अयोग्यता पूजानानधिकारः साधकस्य भवतीत्यर्थः। योग्यतासिद्धिकरत्वपायः प्रवेप
टलेएवोक्तः। २६ पर्यापनित्यामंत्रस्य पूर्वोलेख्यलेनोक्तस्य स्वरूपाकांक्षायामाह ॥ पूर्वेणमादिना। आदितः अकाए

५० दिवर्णामारभ्य ॥ हर्णामंडलवर्णाः । सर्वेषामपि वर्णाभिधानानां लेख्यत्वेन हर्णनामापन्नेव स्समारोहणादिमंडलेका
लचक्रापरपर्यायेः प्रविष्टाः । निस्तांतानत्वसंयोगेन स्वादिनो क्रमः षडसमसाधिरूपं च शतसंख्या वर्णाः । तेषां विं
सुपागपदेव सर्वेषां निवेशाने साह । क्रमात् । एकैकत्वमेणानपुगपतनवाहि आदिक्रमेण । प्रथमे इति । एते हर्णामं
डलवर्णा एकशः पर्यायनिस्ताविधायाः प्रथमेऽहर्ने वर्णा भवन्तीत्यर्थः । तस्माद् एवाभिधायाद्वितीयवर्णानुवृद्ध इति
। षट्त्रिंशत्विसादिना । अकलादिक्षांतषट्त्रिंशद्धर्णाः प्रहतायासे कद्वितीयस्वरेणयुक्ताः क्रमात् तनपुगपततद्वितीयाः
पर्यायनिस्ताविधायाः द्वितीया वर्णा भवन्तीत्यर्थः ॥ १८ । तस्मा एवंविधायायास्तृतीयवर्णानुवृद्ध इति । तृतीयाइस्वादिना ।
तृतीया वर्णाः वह्निः चतुर्थः स्वराः । ननु तस्यैकत्वात्कथं बहुवचनं न तृतीयपदं तद्विशेषणपदत्वेनोपदिष्टमित्याह स
र्वेतरहिति । सर्वेतः सर्वास्वपि विधास्वः प्रथमायानन्तरभेदे वत्रे तृतीयास्वरमापि । अधयतेन थावन्नानाविधा घटकत्वेन ना
नाविधा स्त्तृतीयास्वरत्वेन बहुवचनं वह्निस्वरूपस्तेकमोवेतितद्वायकृपेषान्तरमेकेच नमेवमप्युक्तं निधिमनोरमाकार ए५०

म्यां तु तृतीयपदस्य स्त्रीलिंगत्वं तु ध्वालिपिरिति शेषः इति तन्न हि योऽप्यपदस्यार्थमुक्तं। तादृशपादस्य शपथास्थिमि
न्निर्णयो योविद्येस्सेवश्र नत्वाद्ध्वन विपरिणामेन योजनीयं न तु सर्वथैवानुपस्थितं लिपिरि सध्याहर्तुं
मुचितं। विधाद्यष्टकस्यापि विधात्वेनोक्तेस्वस्त्व सर्वे विद्यानुस्यूतत्वेन प्राधान्यसूचनायेति शकानेभिधा
नुः। अकाराद्याः तांतास्सहैर्दह तवर्णाः स्वरयुक्ताखिलाः प्रसेकैते प्रथममथ वक्त्रेण सहिताः द्वितीयास्कै
कं। स्वरउदित एतन्द्वौ रमकष्वतनु ध्यानेत्रि वर्णान्वलेसतन स्वविधाद्युतिमना इति सुखबोधोस्मत्सेवग्रहः सपलोकनरलो
कः स्वलोकः स्वलापत्रैतिसमनसो खाश्वलापचेति वाकालनलसपष्टा। त्रिंशदन्तरसूक्ष्मशताधिकविशालसहस्र
विद्या इति पूर्वोक्तमकारेणामनतार सर्वेश्वलोसारेः शेषं स्पष्टं। तथा च निसानां तत्त्वसंयोगे रसादिगोक्षसंख्या
विशिष्टाः एवं वर्णमंडलवर्णाः अनंतरनंतरं चैकशः आ इ ई इत्यादि अ आः इत्येताः षोडशवर्णाः प्रथमो वर्गः गंग इत्ये
तावता ककाकिकीत्यादिकं कः इत्येताः षोडशवर्णाद्वितीयो वर्गः खखाखिखी इत्यादि पः खंखः इत्येताः षोडश

पु० वर्णास्तनीयः गणाणिणीहस्वादयोः तुर्थीः घाघाहस्वादिर्घादयः संताः षोडशपंचमः इतिरीसाहहाहिहीरस्मा
तुः स्तुः इसंताः षोडशवर्णाः षट्त्रिंशत्तमो वर्ग इति षट्त्रिंशद्वर्णात्मकाः क्रमादेकैकशश्च पषोप
निपाताेा प्रथमप्रथमवर्णा भवंति ॥ अकरवगादीनि षट्त्रिंशत्संख्याहाराणि आकारकृतसंधिकानि प्र
त्येकमेकैकपूर्णमंडलवर्णानंतरमेकैकक्रमेणोच्चरितानि हूतीयावर्णा भवति ॥ चतुर्थः स्वरस्तनीयो
वर्णाः सर्वत्रेति पूलितं ॥ इत्थं च अ आ ई प्रथमा विद्या । अकाई २ अखाई ३ अगाई ४ अघाई ५ अङा
ई ६ अचाई ७ अछाई ८ अजाई ९ अझाई १० अञाई ११ अटाई १२ अठाई १३ अडाई १४ अढाई १५
अणाई १६ अताई १७ अथाई १८ अदाई १९ अधाई २० अनाई २१ अपाई २२ अफाई २३ अबाई २४
अभाई २५ अमाई २६ अयाई २७ अराई २८ अलाई २९ अवाई ३० अशाई ३१ अषाई ३२ असाई ३३ अहाई ३४
अळाई ३५ अक्षाई ३६ इति द्वितीयादिक्रमेण षट्त्रिंशत्तमा विद्या इस वर्गस्य षोडशवर्णात्मकस्य प्रथमव रा०

रौनसहषट्त्रिंशन्नववर्णा नामेकैकक्रमेण संमिलनं संजाताः षट्त्रिंशत्सर्पायनिसाविद्याः प्रदर्शिताः ।
एवमवर्गस्य हितोपादि षोडशांतपंचदशवर्णैः प्रत्येकमेकैकषट्त्रिंशन्नववर्णेन सह मिलनसंजा
ताः षट्त्रिंशत्षट्त्रिंशत्सर्पायनिभा विद्याः संभूयैकवर्गस्य षट्सप्तसप्तरपंचशतसंख्या विद्याः संपद्य
न्ते । आ आई · आकाई · आखाई · आगाई · आङाई · आचाई इत्यादि · आहाई · आलाई · आक्षाई इत्यंताः षट्त्रि
शत् । इ आई · इखाई · इगाई · इघाई · इङाई · इचाई इत्यादि इहाई · इलाई · इक्षाई इत्यंताः षट्त्रिंशत् । ई आई · ई
काई · ईखाई · ईगाई · ईघाई · ईङाई · ईचाई इत्यादि ईहाई · ईलाई · ईक्षाई इत्यंताः षट्त्रिंशत् । उ आई · उकाई ·
उगाई · उघाई · उङाई · उचाई इत्यादि उहाई उलाई · उक्षाई इत्यंताः षट्त्रिंशत् । ऊ आई · ऊकाई · ऊखा
ई ऊगाई · ऊघाई · ऊङाई ऊचाई इत्यादि ऊहाई · ऊलाई ऊक्षाई इत्यंताः षट्त्रिंशत् । ऋ आई · ऋकाई · ऋ
खाई · ऋगाई · ऋघाई · ऋङाई · ऋचाई इत्यादि ऋहाई · ऋलाई · ऋक्षाई इत्यंताः षट्त्रिंशत् । ऌ आई · ऌ

मु० १३

काई लृखाई· लृगाई· लृघाई· लृङाई· लृचाई· इत्यादि लृहाई लृलाई· लृक्षाई इत्संज्ञाः षट्त्रिंशत् । लॄआई·
लॄआई· लॄकाई· लॄखाई· लॄगाई· लॄघाई· लॄङाई· लॄचाई इत्यादि· लॄहाई लॄलाई लॄक्षाई इत्संज्ञाः षट्त्रिंश
त् ॥ एआई एकाई· एखाई· एगाई· एघाई· एङाई· एचाई इत्यादि एहाई· एलाई· एक्षाई इत्संज्ञाः षट्त्रिंश
त् । ऐआई· ऐखाई· ऐगाई· ऐघाई· ऐङाई· ऐचाई इत्यादि ऐहाई· ऐलाई· ऐक्षाई इत्संज्ञाः षट्त्रिंशत् । ओ
आई· ओकाई· ओखाई· ओगाई· ओघाई· ओङाई· ओचाई इत्यादि· ओहाई· ओलाई· ओक्षाई इत्सं
ज्ञाः षट्त्रिंशत् । औआई· औकाई· औखाई· औगाई· औघाई· औङाई· औचाई इत्यादि· औहाई· औ
लाई· औक्षाई इत्संज्ञाः षट्त्रिंशत् ॥ अंआई· अंकाई· अंखाई· अंगाई· अंघाई· अंङाई· अंचाई· इ
त्यादि· अंहाई· अंलाई· अंक्षाई इत्संज्ञाः षट्त्रिंशत् । अःआई· अःकाई· अःखाई· अःगाई· अःघाई·
अःङाई· अःचाई इत्यादि· अःहाई· अःलाई अःक्षाई इत्संज्ञाः षट्त्रिंशदिति सवर्गविद्याः संभूय हर्वांकसंख्या एम० १३

13

ततः कवर्गविद्याः कआई· ककाई· कखाई· कगाई· कघाई· कङाई· कचाई इत्यादि कहाई कलाई कक्षाई इत्संताः
षट्त्रिंशत्। काआई काकाई· काखाई· कागाई· काघाई· काङाई· काचाई इत्यादि· काहाई· कालाई· काक्षा
ई· इत्यंताः षट्त्रिंशत्। कि·आई किकाई· किखाई· किगाई· किघाई किङाई किचाई इत्यादि किहाई किला
ई किक्षाई इत्संताः षट्त्रिंशत्। काआई काकाई· काखाई· कागाई· काघाई· काङाई· काचाई इत्यादि· काहाई
·कालाई· काक्षाई· इत्संताः षट्त्रिंशत्। कि·आई किकाई· किखाई· किगाई· किघाई· किङाई· किचाई इत्या
दि किहाई किलाई किक्षाई इत्संताः षट्त्रिंशत्। कीआई· कीकाई· कीखाई· कीगाई· कीघाई· कीङाई· कीचा
ई इत्यादि कीहाई कीलाई· कीक्षाई इत्यंताः। षट्त्रिंशत्। कुआई कुकाई· कुखाई· कुगाई· कुघाई· कुङा
ई· कुचाई इत्यादि कुहाई· कुलाई इत्संताः षट्त्रिंशत्। कूआई· कूकाई· कूखाई· कूगाई· कूघाई· कूङाई· कू
चाई· इत्यादि· कूहाई· कूलाई· कूक्षाई इत्यंताः षट्त्रिंशत्॥ कृआई· कृकाई· कृखाई· कृगाई· कृघाई· कृ

सू॰ २४ ङाई॰ क्रृचाई इत्यादि क्रृहाई क्रृलाई॰ क्रृत्साई इत्यंतनाः षट्त्रिंशत्। क्रॄआई॰ क्रॄकाई क्रॄखाई क्रॄगाई॰ क्रॄघाई॰ क्रॄङ
षाई॰ क्रॄचाई इत्यादि॰ क्रॄहाई॰ क्रॄलाई॰ क्रॄत्सा॰ई इत्यंतनाः षट्त्रिंशत्॥ क्लृआई॰ क्लृकाई॰ क्लृखाई॰ क्लृगाई
क्लृङाई॰ क्लृचाई इत्यादि क्लृहाई॰ क्लृलाई॰ क्लृत्साई इत्यंतनाः षट्त्रिंशत्॥ क्लॄआई॰ क्लॄकाई॰ क्लॄगाई॰ ॰ क्लॄघाई॰
क्लॄङाई॰ ॰ क्लॄचाई इत्यादि क्लॄहाई क्लॄलाई॰ क्लॄत्साई इत्यंतनाः षट्त्रिंशत्। केआई॰ केकाई॰ केखाई॰ केङाई॰ केचा
ई॰ इत्यादि केहाई॰ केलाई॰ केत्साई इत्यंतनाः षट्त्रिंशत्॥ कोआई॰ कोकाई कोखाई कोगाई कोघाई॰ कोङाई॰ को
14 चाई इत्यादि कोहाई॰ कोलाई॰ कोत्साई इत्यंतनाः षट्त्रिंशत्। कौआई॰ कौकाई॰ कौखाई कौगाई॰ कौघाई॰ कौ
ङाई॰ कौचाई इत्यादि कौहाई कौलाई॰ कौत्साई इत्यंतनाः षट्त्रिंशत्॥ कंआई॰ कंकाई॰ कंखाई॰ कंगाई॰ कं
घाई॰ कंङाई कंचाई इत्यादि॰ कंहाई कंलाई॰ कंत्साई॰ इत्यंतनाः षट्त्रिंशत्॥ कःआई॰ कःकाई॰ कःखाई॰ कःगा
ई कःघाई कःङाई॰ कःचाई इत्यादि कःहाई कःलाई कःत्साई इत्यंतनाः षट्त्रिंशद्द्विधा॰ संभूय ककवर्गस्य षट्सम राम॰ २४

सुत्तर पंचशतपर्यापत्तिसाविद्यानां संपादका इति सर्वं भूपकृत्तुराम धराधर खाब्धि संख्या २०७३६ भिन्न
भिन्नाः । पर्यापत्तिसाविद्याः संपन्नाः । तदेव मया श्लोकैः संगृहीतं ॥ अवर्ग अकवर्ग अखवर्गकः
इति तां तास्तेन वर्गाः क्रमात्स्युर्द्वात्रिंशदुन्मिता १ प्रत्येकं षोडशार्णाः स्युः षोडशस्वरयोगतः । षोडशस्वररूपे
णावस्थानं हि स्वरस्य पतन् । २ षोडशस्वरसंयुक्तत्वेनैव निगद्यते । ननु पूर्वं परस्ता ह्रस्व एन रस्युतिः स्वतः
३ । व्यंजनेषु स्वरे योगः ककाकीत्यादिरूपतः ४ स्वरव्यंजनयोः संधिमवलंब्य समीरिति ॥ ४ ॥ इति निष्पादि
ता वर्णभेदाः षट्सप्तसात्मकाः प्रत्येकं मात्रादिभागेभ्युः कालनिष्पाम नुव्रतं ५ सकलास्तत्र वर्णास्तु एका
रेणावृताः एष्वपि हि प्रतीयाः षट्त्रिंशदुन्मिताः स्वरास्तु व्यंजनोपकाः ६ । इति त्रिविद्या हरा विद्या पुनः पारम्प
ये तनुः दिने दिने परा हृत् त्रिषु यो नितरां दिव्यमता ॥ ८ पर्यापत्तिसाविद्येति । एकैकस्मिन्कवर्गके । षट्सप्तशर
संमानाः ५७६ । विद्यास्युः प्रोक्तरीतितः ७ संभूय षट्चत्वारिंशत्खाब्धिमानाः स्मृताः इमाः इति । अत्रैवेदं रह

सु० १५

सं। यत्रपर्यायपनिमालेख्यत्वेनाभ्याता। तत्रप्रस्तुतपर्यायतः प्रथमपर्यायप्रारंभविद्यालेख्येति प्रांचः

प्रथमप्रदिनेकापर्यायपनिमालेख्येति चैतन्मते संशयः प्रस्तुतपर्यायपनिसैव लेख्येति तु पुज्यते पुण्यारंभ

तन्त्रमीपारंभदिनेषु। द्विधाष्टकविद्यालि। एवं न पर्यं वस्यतीति चेन्नाम प्रथमपर्यायपनिस्तायायां अपि कदाचि

द्वि न निस्तात्वसंभवे न तद्दिने द्विधैकविद्यालिखनापत्ते स्तान्मते पि तुल्यत्वात्। तदा सर्वं सिद्धो नाम अकरा इति।

सर्वासामपि पिसिङ्गीनां लाभो पापानां नानाविधाः स्वनुष्ठिता अपि प्राकृतनानेकजन्मगतानेकदिनसं

चितपापवासनाभिः प्रतिहृत्वीः ङ्गः फलजननाय तत्र मर्वंतीति तद्दिन विद्योपेतनाभिस्तत्रद्दिनात्य

ककालप्रसादात्पापवासनानाशास्ति हि भविष्यतीत्यभिप्रायः।२८। एताः षट्वह्निनगरवह्निसंभि

नाः पर्यायानसाद्दिघाः आरोपूर्णं लिखनेन। संस्थाप्येतत्र पुलकमेव कर्म्मः हजेने पितरेव कर्म्म

। अतएव पुत्तहन्नो क्रम सिद्धये इत्यग्रे वाहृति॥ यद्वा। एताः पुलकारोपणाद्वौ एषी टेसं स्थाप्यहजयेदिमेव एम १५

विवक्षितं। पुस्तप्रजापदं च पुस्तकाधिकरणकविद्याप्रजापरमेवेति ध्येयं। पुस्तकस्ज्ञा फलमाह। प
त्रे त्यादिना। यत्र उल्लिङ्कदेशनगरगृहो दौ प्रजयेन्न त्वगदा रोगा अलक्ष्मीर् ईश्वहाय स्यात्त्वा यत्तु
संबंधिन श्च न भवंती मन्वयः २६ कूसमाद्याद्या द्युपदेन अतिशेष्टिरन्नाहृष्टिरित्यादिकष्टश
मादिकपरिग्रहः गृहे प्रजापापपुराद्दिष्वपि प्रजो निर्दृष्टैवेति वेदना उहेस्व भेदात्फल भेदेनाखर्यानं।
उद्देशामोरवेदहिंसाद्दिगोरवमाख्येये। आद्वौदृश फलमुपदिश्यत्वेकस्य पुंसः फलमुपदिशति
अभीसितानास्यादिना॰ अर्थेनोमत्र पूर्ववस्पत्नेकैकानारतिपदश्यति पापाद्याविद्यावाकमो २० अ
यपर्यापविद्यानासंख्यातज्जयफले चोपदिशति। समषट्त्रिंशदित्यादिना। नासां पूर्वोक्तविद्यानां।।
समाख्यातेनेति।। प्रति पूर्णमंडलवर्णमेकैकरेघाकारमेषु कृतज्ञातरसतारस्थेन योगकरणालिति
शेष।। तदावृत्तिः नासांविद्यानां आवृत्तिः आवर्तनं जपाभ्यासः।। तदामिकृता देवीसायुज्यकरदेवीनेह

२६

शु० मलक्षनेतिचेत्।। तत्किं मलक्षतविद्यादेवीस्वरूपाह्निरिच्यते। एवमेवार्थ्यमापयपि तु त्रैपुराब्दमासुविद्यासुम
तिपादिंतेशाकः यद्वा॰ ननु पूर्वोक्तद्यदिकाचक्रे दिननिसाविघायाः स्पष्टहीनलेख्यात्वेनाभिहितानञ्च
नसंभवति। तस्मात्तानुमेवाशक्यत्वात्। पर्यायनिसावविघानामधुनैव नानासंख्याभिधानादि
त्यतश्चाह। तदाहृत्त्रिरिसादि॰ तथा च पर्यायनिसादिघ्नांगं कलियुगादिदिनमारभ्यपहृत्तानापेक्षै
16 कविद्यानां॰ मावत्तन्न मलक्षतदिननिसाविघायामवतिस्तलेभतिभावः। कलियुगप्रहृत्त्रिदिनमारभ्यत्व
चिकीर्षितकर्मकदिनावधि अहर्गणं हत्वा तत्र पर्यायनिसासंख्यपाः पूर्वोक्तयाभागपरिहत्साशेषां
केनपर्यायनिसाविघानामपि पत्नमावृत्तिरिति पर्यायसंख्यातानं भवति। ततः षट्त्रिंशत्संख्यपाशेषांक
भागहरणे वर्गलाभः शेषांकतो भवति।। वर्गसंख्याहृपपि शेषांके वाऽशमिभागहरणे शेषांकेतनद
गंद्यटकतत्त्वहृणीलाभः। वर्ग्ये रूपशेषांकेपिषट्त्रिंशद्भिर्भागहरणे सासाविद्यातत्त्वाहिने पर्यायनिसाम राम०

वर्तीति तत्र हि ननिसाविद्याशक्याधिगमेति फलितार्थः। बहूगतत्वादवृत्तिः प्रोक्तसंख्यविद्यातां वसमाग
संख्ययापुनः पुनरध्ययनं तदाभिक्रुत्वा वसमागतत्र स्मीष्टार्थमाप्तिकरं भवतीत्यर्थः ॥२॥ ननु वस्तु
मारेण नरकात्का वरास्कन्दगंधस्यगनुलेपनादि सात्त्विकैर्नैवेद्यादिभिः नर्किं सर्वोगीणसमीहितानि साधनीयानि कि
किवामकारान्तरमपि तस्यातिशंकान्तदाम्निक्त्वात्। इति सामान्यमिदं शादभ्युदितां वारिपितुमाह ॥ स्तंभनाघे
ष्विसादिश्वादिना हे पाणादिसर्वे कर्मपरिग्रहः। यद्यपि शुभकर्मणंतपावश्यादिकमेव माधोमेन वक्तुमु
चितं। अयाद्यपरमेव वस्तंभनादेरूपयादृकीकर्तु मुचितो। तथापि वश्यादिरूपस्मरतत्स्वरूपस्वा
भाविकत्वेनाग्रे वृक्ष्यमाणतपादनंतरोपास्यते स्तंभनमेवोक्तं। स्वाभाविकत्वे नस्तानंतरस्यैवोपास्यितनया
शांतेस्त्यागः। तद्रूपेण स्तंभनादिवर्णाः पातध्यादिरूपाः हेति वाहनैः तत्र स्तंभनादिकर्मानुगुणत्वेन ध्या
नपद्धतीत्वापृथग्वाहनैः। तद्रूपाः स्तंभनादिकर्मानुरूपाः। उक्तेविद्याः स्मर्त्तव्याइति विशेषः। मनोरमाकृततत्त्व

सु० १७

।तद्वर्णाः उक्तविद्यावर्णाः तद्रूपाः वस नाणामस्लारक्रमेणाष्टभेदतत्पारमार्थ्यरसास्फूः ।तच्चमनोरमं ।तस्यार्थस्या
नुपयुक्तत्वात् ॥ हेतिवाहनैरिसस्या नन्वयमसंगा ह्वा ।एतेः उक्तविद्यावर्णाः ग्रंथितानाजापेते· एकैकंविद्याव
र्णामुच्चार्यानंतरंस्वमंत्रवर्णमेकैकमुच्चार्यः पुनर्विद्यापादितीयंवर्णमुच्चार्यपुनर्मंत्रवर्णमुनरेकंविद्या
वर्णमितिएसाजपेन ।तेनमंत्राःसिद्धान्ति ॥ अमथामंत्राः केवलेवर्णैनोवर्णानुपूर्वीविशेषविशिष्टा
एवतनुमननकर्तृत्राणात्मकत्वरूपंमंत्रलंतत्रेसाशयः ।यद्वा· वर्णैनः केवलमानुपूर्वीविशेषा अपिपदस
मूहाः मस्कतविद्याग्रथितजापेनमंत्राः मामाः संतःसिद्धंतिसकलसिद्धिप्रधापकाभवंसर्थः अत्रवस
कलविद्याग्रथितेविवक्षितेनैकैकस्याएव ।तथाचश्री लमेतिस्मृतामंत्रस्य ।अश्री श्यालादशमेतिप्रथमवि
द्याग्रंथितमंत्रजपंतिक्रमायातंततद्विद्याग्रथने चतुरक्षणादिमंत्रेषु षावन्मंत्रस्त्रिंशमसेकं प्रथमविद्याक्षराह
प्रागग्रथनविद्याग्रंथनमपोपपुनमध्येवद्धितोमादिविद्याग्रंथनं ।येत्वेवंविधस्यापिलेहितीपादिवद्यास्तोग्र १७

यथनवरतिनिर्मातेमस्कृतविद्यायाकपापिनुयथनंनरसंवयद्येनेहि आहृरणेहिपिचाधिकवर्णान्नविधेतिध्येयं।
एकस्य तरमंत्रयोरुत्कर्षेत्रयस्यैवावृत्तिः।२२। तथावृत्तिः। नवनाथानां मंत्राणां नववर्गस्वरूपत्वमस्ती
ति नववर्गावृत्तिः २३ तत्वरत्नानां त्वस्वरूपाणां देवतानामत्राणामावृत्तिः वृत्तिमह्लवर्णसंख्या
।निसात्तोषोडशानिसानांषोडशस्वरूपाणा। एतेन एतद्विद्याजपेनतत्तद्विनात्मककालएवमसीद
त्ति। किंतु नवतायाः षट्त्रिंशत्तत्वदेवानां भूजलादयः षोडशानिसाम्यातन्नहाद्वृत्तिविशिष्टस्य स्वमंत्रजपा
चरणेन मसीदंतीतिसर्वथैवनेतद्विद्याजमेयुक्तनीयमितिध्वनितं। यत्तु नवादिसंख्यापरमेवनाथादि
पदं। तथाच एतद्विद्यासंख्यापानमादिसंख्याभिहिरिरणेसात्तोक्तसंख्यापर्यवसतीसेनावन्मावेना
सूर्यमितिमत्तोरमाकृताभिहितं। तन्नमनोहरं। तथाभिधानस्यानिष्प्रयोजनत्वापत्तेः। अमथाष्टादशसम
विंशत्यादिसंख्ययापि भागहरणे कोपन्नब संख्यानामपि विद्यागतानामुपादानमप्रसक्तेः। निःशेषं।

१८

18

।विद्यासेख्यां केऽस्सेराम नृगाधहिहृपेश्रे कशेषाभावहृद्धिं कं।वेस्योमहिद्धिहृपाःसपर्वत वाराेस्तपाः
षट्नवाहि धणहृपाश्वसंख्याः क्रमेण नाथदेवनातत्वदेवनाषोडशान्निसादिद्यानां।भवंतीति पर्पवसि
मध्ये:।२४।ननुनानापर्यायेपि त्रोक्तेसंख्यविद्यानांसुगाध्यानामेकैकदिनहानेः श्रेसपर्पापेवि
द्यादृष्टेनेसंभवतीतिकथमावरणीयमितिसत्याह।हृतादीनामिसादि।अपमर्थः हृतादीनांससादी
नांवनुरोगमपिमुयुगान्तोमसेकैमार्भदिनमास्मरएकैकदिनस्पैकैकाविद्यास्वामिनीभवति।श्रेतेन
नयुगनामंते केषुविदिनेवृद्धिमाःविद्याद्वयंविद्याद्वयंसस्वामिसामन्पद्यत इति।तस्यास्मरणामु
वेत्रा नचाच स्वरूपविरोधतमुक्तविद्यानांमनाः पर्यायानेलास्वल्पाः।ननुकेषुदिनेषुद्वे द्वे विद्ये केषुकै
काविद्येतिनिरंकापाश्रंनेस्सनेनगतलेपिक्रियमुदिमेपुद्विद्विविद्येतितानंकयस्मात।नैवैतज्ज्ञातुंनिष्पु
योजनकमितिवाच्यं।।पास्मिद्विदितेतिसाहूपतश्चविद्याहूपलिखनादेर्दिननिसालिखनादिस्यलेसभवेन राम०
१८

फलाभावस्मात्सम्भवादित्रिवेन्नाउच्यते। कलियुगे वोहर्गण वेदरसभूत वसग्नस अपंचदिधु १५७७०९१
६५४२ संख्यादिनानि। सावनानि वारतोऽहर्गणाच्छिष्टो युगगतानि दिनानीति संग्रहः। संव
चत्वारिंशद्युत्तरषट्शताधिकैकोत्तरनवतिसहस्राधिक सप्तसप्तति लक्षोत्तरपंचदशकोटिसंख्या
तिसावनादिनानि भवंति। तावत्सु चदिनेषु षट्त्रिंशदुत्तरसप्तशताधिकविंशतिसहस्रसंख्यानां
मल्लनविद्यानामाहृत्यपरपर्यायपञ्चतपृथा पाः सर्वेऽपि मिलिसाद्शोत्तरषट्शताधिकसहस्र
संख्याकाः ७६१० पर्याप्तहिद्यापरिहृत्तिसंख्याकलौयुगे अमुकुपदनगेः स्यात्। एषैवसं
ख्या विगुणाहित्रिशाभवे युगतामितअहिमानामिति संग्रहोऽतम भवंति। इत्थं च पर्याप्तनिसा
मानुवाधिकषट्शतोत्तरसहस्राहत्रिप्रिरेक संख्यानूनसर्वपर्याप्तसंख्याविशिष्टाभिकलियु
गस्यवेरवाहु भुजभ्रमगजादित्साधरे युविभुसंख्य २५७७८०२२४ दिनानिगतानि भवंति। अत्रा

मु०
१९

19

शिष्टानि च चंद्रवाहुविधिभूविधुसंख्यानि ११४२१ दिनानि कलियुगस्य। विद्याश्चरससागमनगाश्वा
द्रिसंख्या २०७३६ स्वरसाद्रित्रिगाश्वविशिष्टाः एकः पर्यायपस्वरमौ विशिष्ट इति पावत। नवैकैकवि
द्यायोजने विद्याधिकं द्विद्विविद्यायोजने हिना·धिको भवतीति षड्वत्वैर्कविंशतिशत २१० इ से
ह्येषु दिनेषु एकैकाविद्यार्हशमेपि पर्यायो भवति· ३ वैरितेषु पंचदशाधिकशतत्रयोऽन्त्य दिनवेल
हृत संख्येषु दिनेषु द्वेद्वे विद्ये भवतः दिनं भवतः इति नावहिने दैशम पर्याय पद्धतिर्भवतीति। इ नो
घ्यस्याल्प नरास्य नमहिने षत्रिवनुराद्याहृत्सा पर्याय वर्ग्निसाधयिष्याम इति चोत्त। तत्किंमाग
वंतवचने हि शङ्कस्य वमने विहङ्कसो तु मिश्र्मसिन पात्रा पतं यह : वद्वाङ्कवनुर्धकु दिने पूर्वरितेषु नु।
कलेश्चाम पर्याय परे भोमवति निश्चिंताऽनत्रापि रहस्य मैऽद्वि संख्यापु दिनेषु तु· विद्याश्चवदे केकात्स
योऽशिष्टः षुनेषु च। शौरेंद्रस्य मासंसेध्वेषु। इ ३ २५ वि द्विधेद्वेहे कमा न्तरइति। अथवा तुष्टानादिने क। ए०म०
१९

जिपर्यायागताः मारवश्यकानितत्रः घर्याकः तत्पर्यायेपिकृतिनमाविद्यानुष्ठामिदंनेस्मिन्वा
स्मि। किंवनस्मिन्नुद्दपाहाराभेसादिशकापहारितानार्थमहार्गराहानोपापः सोऽहंहगणः
प्रवर्तयते। श्रीककोनवाटीडंकृशानु ४१७८ युक्तः कलेर्गतेबद्दहर्गणाः प्रमानः कस्माघद्दर्गणः
प्रभाकरहतश्चैत्रादिमासैर्युतस्त्रिघ्नः खादिहृतामयुक्सेरहतोलब्धाधिमासैर्युतः।
स्वत्रिघ्नः सतिथिर्विधाशिवहतस्त्रिक्वमयेलोद्धृतोलब्धहीनदिनावमैः सितनिशाहूसावनो
हर्गणः इतिमाधवीतः सार्द्धकश्लोकः। चयपमर्थः मल्कनश्लाकसंख्यापानवाटीडुकृशानुपद्दवा
च्चैककीनाशीसूत्रैरेकत्रिंशत्संख्याशतसंख्यापायोगेकृतेसतिसंपत्रसंख्याविशिष्टाः कलियुग
स्यगताहाभवन्ति॥ तांकालेयुगप्रवृत्तिदिनमारभ्यऽमल्कनश्लाकवर्षपर्यन्तंगतमहर्गणं
वर्षसमुद्रायसंख्यामभाकरेताहूहशसंख्यपागुणपिला। चैत्रमासमारभ्यप्रकृतमासे

सु०
२०

यां वर्तमानमासात्पूर्वं व्यतीतास्तत्संख्यां द्वादशांकगुणां न संज्ञातोऽकसंख्यायां संयोज्य संपन्नांकं त्रि
धा लिखेत्॥ तत्रैतत्तृतीयस्थानस्थितांकं त्वोद्दितः समतिसंख्यया विभज्य लब्धांकसंख्यां द्विती
यस्थानगतांकेन सह योजयेत्। एवं संपन्नं द्वितीयस्थानस्थितांकमपि त्रयस्त्रिंशत्संख्या
यर्पापसुखदबोधितांकेन विभज्य लब्धांकोऽधिमाससंख्याबोधकः प्रथमपंक्तिस्थितांकेन स
ह योजनीयः। पुनश्चापयोजितोऽकः खत्रिपदार्थत्रिंशत्संख्यया गुणितस्तस्मिन्दिनेषु एकभवि
यदादगणेन प्रागतीतिथ्यां पासंख्या प्राप्यते तत्संख्यांकेन योजनीयः। एवं संस्कारात्संप
न्नसंकस्थानद्वये न सेना द्वितीयस्थानगं लवकं गुणपिल्लैकादशाकतः लब्धं पत्रमेकेन्द्र
नखनगशतांकेन विभज्य लब्धांसं संख्यावमदिनानां भवति। तत्संख्यया प्रथमपंक्तिस्थांसंख्या
ह्रासयेद्धि सेवं संस्कारेण पर्यवसितांकसंख्या तद्दिनाहर्गणसंख्या भवति। लब्धोलिपिकृत्त्वह रामः
२०

गिरणांके समभिहृते सति या संख्या वशिष्यते भुक्तवारतो गणनया तावत्संमितो वारस्तस्मिन् दि-
ने वारः स्यात्। क्वचिच्च नत्वं एकादसंख्याधिकापि योजनीयेति परं १२वगतो र्थः। अत्रो
दाहरणमध्ये कं दर्शयामः शाके वाणरसर्तु वह्निर्मिते पक्षे सिते कार्तिके सप्तम्यां गुरुवास
रे जनिस्त्विने श्री हेदयाधीशिनुः वर्षे श्रीमुखनामके निशि मृदुर्हैमी खेष्टदेव सत्प्रभातः धेमनि
धिः सुदर्शी नमि मे मे थं समारच्चवानिति॥ तत्र प्रस्तुत शाकसंख्या पंच षट्चतुर्मूपाल १६५ रू
पात्र एको नाथ्यौ सधिकै कत्रिंशच्छतसंख्या पायोजने वेदखेरगुणवेदसंमितो गगनाद्या ४८४
४ भवंति॥ तत्र हाद्दशाके नगुणने अष्टवहु विधुहस्तिशरांकः पर्यवसितः तत्रैव त्रनोगत
मासहंगतसमसंख्याया योगे पंचएमविधुहस्तिशरांकः ५८१३५ पर्यवसति। एतत्सांक
स्य पंक्तिच्चये वास्थानं च भ्रातव्यं। तत्र तृतीयपंक्तिगतांके रवादिगणसमते केनद्युते सति लब्धो

२१ कोष्ठोमरासगजसंमितः ८३५० तेनहृतीपर्यंक्तिस्थोंकांकेववयोजनेनकृतेवाणार्तुनंदगजवाणा ५५९६५
मितोंकएववज्ञानः। तस्यचपश्चिमेशरदकेनभागहारेणोक्तसगजगवर्षदृ १७८६ मोमितोंकःकुलचाते
नप्रथमपंक्तिस्थांकस्ययोजनेनचंद्रबाहुनेत्रवंशसायका ५२६२१ मोमितोंकेउदितः तस्यस्वत्रिभिर्गु
णानेजातोंकः खरामतुंनगांकाद्रिशशांकपरिसंमितः १७९७६३० तत्रप्रतिपन्नोगणानेनगतभिप्र
संख्यापाः षट्स्वरूपापापोगमैवभूमवावकाववपदस्थानेषट्पदप्रवेशेनवोधितास्त्रिंशद्वत्तरप
दसप्ततिशताधिकनवायुताधिकसमदशलक्षात्मिका संख्यास्तिद्धानिातदेकस्य पंक्तिद्वयस्थापनेहृ
तेहृतीयपंक्तिस्थांकस्य शिवेनगुणनेकृतेसपंचांकः रसनंदौकरणमाद्रिशैलनंदधरामितः १७७
३९९६ तत्रचान्तरसमशतां ७०३ केनभागहारेणनलब्धोंकः अष्टहृदिवंद्रगजवाहु २८ १२२८ मितोबुमा
दनसंख्यावोधकः। तेनप्रथमपंक्तिस्थांकेहृतेलब्धतिजातोकोगजभ्रमशरांकर्तुशैलभूमिसुसनि राम० २१

21/1

ति॰

प्रयोजककोष्ठसंख्याशा[illegible]निकोष्ठएवमंत्राक्षरेतस्यमंत्रस्यारि सिद्धेति॥ तद्वितीयेमंत्राक्षरे

अरिसाध्येतिंततियेमंत्राक्षरेअरिसिद्धेति॰ चतुर्थेमंत्राक्षरेऽरय्येति॰ पद्मासिद्धादिसंज्ञापाः

कोष्ठानामेवपूर्वमुक्तेतिसिद्धसिद्धसिद्धसाध्येत्यादिकार्य्यारिपर्य्यन्तापिकोजशसंज्ञाको

ष्ठानामेवमंत्रेतत्तत्संकेतकतत्कोष्ठच्चक्रिलाइौ[illegible]ः प्रयोगःइत्यभिप्रायः॥ जपात्कल्पोक्तसं

ख्या[illegible]विशिष्टजपात्। द्विगुणात्कल्पोक्तसंख्यातोद्विगुणात्॥४८॥ संप्राप्याविधिवत्

विकप्रदिमात्रेणानन्तजपानुष्ठानक्लेशात्॥ अतिसं[illegible]क्लेशात्त्रिगुणचतुर्गुणजपादिक

ष्ठानुसरणात्॥५०॥ भजनात् द्विगुणजपादितः अतएवद्विगुणादितिकविस्याठः॥ अथ

पनात्कल्पोक्तजपमात्रतन्तयुगपत्सोऽन्याश्रयणामप्यपेक्षितमितिभावः॥५१॥ जपाद्यैः जपहो

मतर्पणादिभिः॥ अतोन्यथासुसिद्धसाध्यादन्यः अनंतरसुसिद्धसंदेः इत्यर्थइतिमनो

रमाकारः॥ अन्यथेतिद्विणचत्वेनीर्पतेर्न अतोन्यथाजपहोमादिकेविनाएहीं[illegible]पसिसि

द्धसाध्योमंत्रोन्यथाविपरीतफलदाय्यादित्यर्थः पूर्वोक्तस्तनार्थः साधीयान्सुसिद्धेतसुसि

द्धस्त्विंतिततन्निर्देशोस्यप्रजेतपासुसिद्धसाध्यानंतरभावीत्यर्थकथनस्यानुपपुक्तत्वादितिके सि॰ ३

ख॰ १ तो॰ ४

सद्दर्शन
२१

चित॥ ५०॥ अतो यं मंत्रः पूर्वजन्मनि कृतउपासनारूपः श्रमो यस्य सेवं भूतो भवति तस्मात्सर्वासां सि
द्धीनां सर्वासां कामनानां सिद्धये निष्पत्तये मत्तज्ज्ञ नान्यकृतजपादिश्रमोपि साधको मंत्रममुं यो
जपेत्॥ रिपोर्नामाद्यक्षरमंत्राद्यक्षरयोः पूर्वरीत्या विचारे राशिरिपोः स सिद्धः स सिद्धो यो मंत्रस्तेन
तस्य रिपोरभिचारोपादि क्रियेत तदा पुरुस्तस्यैव विपत्तिः स्यान्नारिपोः एतेन रिपोरनन्
कूले नाप्यरिभूताद्यवर्णकमंत्रेणैव रिपोरभिचारादिकर्म साधनीयं न तु तदननुकूलेन मं
त्रेणेति ध्वनितं॥ ५२॥ अथ शोषेणान्तसकुं[illegible]ष्टुकं विदपि परित्यजेत्॥ स्व[illegible]स्यस्वीयसाधकस्य
योषितं॥ ५४॥ शनैः न तु युगपत्॥ स्वस्य साधकस्यात्मानं शरीरं प्राणाश्चियो जनहौराहिती
त्येवंभूतोप्यरिमंत्रः॥ संप्राप्त्यैव प्राप्तिसमनंतरमेव न तु कालविलंबेन सम्यक् निकृंत
मिदमात्महननेन तपास्सिकं॥ ५५॥ अथ शकादपदस्य त्रिस्थितादिपदसंग्रहातरीधनवक्रस्त्र
द्विप्रकाराकोक्षायामाहनामाध्येस्यादिमात्कान्क्रमेण साधकप्रसिद्धप्याचहारिकनामप्र
थमिकाक्षरमारभ्य हुण्ता होमंत्रप्रथमाक्षरपर्यंतं गणयित्वा संपन्नो[illegible]विंशत्यादिसंख्याभि हा २
र्गणां कृत्वा संपन्नो [redacted] राम०

चतुरक्षात्यादिरूपां स्वरैः सह निर्मितं ... ध्वः ... कः सत्तादिरूप २१
एकं।

५ ले

१ नचैतत्तंत्रे क्षन्य स्यन्नाम गुणनं । नास्ति तं त्रांतरं गुणादेर्मी । तंत्रांतरन्नेरपेक्ष्य स्य पस्य पूर्वलिंगत्व स्य पूर्व गुणनस्य साक्षेप ग्र
१ सत्त्वं ॥ तस्मात् त्रिष्टेन सत्त्वीन्ने नेमे तन्नौ त्रो त्रिदि घाना म ए धनं ऋची रोजम्य न्यां केन ॥ न पाकेस सादि सूनेनक्तो
१ नाम राशिः ॥ एवं तंत्रगा पत्रिका दरमा र मध्य साधकमान गा पत्रिकोदरपर्यंतं गणयेत् तास पन्नो पंचावशेषात्
१ दिसंख्यां त्रिगुणीकृत्वा सप्तभिर्भजेच्च सप्त त्वादि संख्यास्य शेषं ऋन्द पृशे प्रोक्तः पंचादि स्तुत्ये तंत्र राशिः ॥ तदे

१ तन्मंत्रराशिकरणं तदस्माद्विपरीतकमित्येतेनोक्तं ततो नामराशिकरणादनन्तरं मंत्रराशिकरणं ।
नार१ विपरीतकं साधक[illegible]मादिवर्णतो प्रत्येकं गणनमाम्नातं ततो विपरीतं मंत्रराशिकरणे गणन
मात्र परापि यमंत्रादिवर्णमुपेक्ष्य साधकनामाद्यक्षरं यत्तं गणयेदिति यावत ॥ यदुक्तं तंत्रांतरे
नामाद्यक्षरमारभ्य यावन्मंत्रादिमाक्षरं गणयेन्मात्रकावर्णक्रमेण गुणयेत्त्रिभिः विभजेत्स
सप्तभिः शिष्टो नामराशिर्हृदा हतः एवं मंत्राणामारभ्य यावन्नामादिमाक्षरं गणयित्वा त्रिभिर्हत्वा वि
भजेत्सप्तभिर्वशिष्टः मंत्रराशिः स्मृतः इति पदार्थादर्शे मंत्रमहोदधिकृतोप्यत्रैवार्थे निर्भरः ननु तंत्रां
तरसापेक्षत्वे स्वतंत्रत्वाद्युनुपपत्तिः स्यात् न स्यात् ॥ न हि चैवं पेतं तंत्रांतरसापेक्षत्वमस्य स्यात् [illegible]
पितु विपरीतमित्यस्या स्थिदिग्भार्थस्य तंत्रांतरे गणार्थे विनिश्चितुमर्हः ॥ ननु सर्वांशे वैपरीत्यमविशे
षादिहाप्रतीयेत तथा च मंत्रराशिकरणे पूर्वोक्तरीत्यारंभावधि समाप्य चैवं [illegible]परीत्यमिव गुणनक
भाजकयोरपि वैपरीत्य[illegible] मत्राप्रयाति यं । तथा च सप्तभिर्गुणयित्वा त्रिभिर्विभागः स्वीकरणीयः अ
तः एवमनोरमायां मंत्राद्यक्षरमारभ्यस्य नामाद्यक्षरावधिमानृकास्थराशि । विपरीतकं सप्तभिः सं
वर्ध्य त्रिभिराहरेदित्युक्तं ॥ अत्र सप्तभिः संवर्ध्येत्यस्य पूर्वक्रमान्नृकासंख्यायां सप्तसंख्याधिका

सुदर्शन
२२

योजनीयस्तथापि पद्यप्रवगम्यतत्तयापि मंत्राद्यक्षरादिनामाद्यक्षरांतानि मातृकाक्षराणि
गणयित्वा सगुणीकृत्य त्रिभिर्भक्त्वा शेषमेकतः स्थाप्यं स्वमंत्रराशेरिति निधिकृता
स्पष्टं लिखितत्वान्मनोरमायां यथापि यथाकथंचित्सगुणरापरत्वेनैव योजनीयं तच्चेत् एवं
एवं तर्हि मातृकाक्रमेण गणनापानामराशिकरणे समाहतापार्श्वापि वैपरीत्यं किंत्व
रोचयेः सर्वांशे वैपरीत्यस्य तदैवं संभवात् । तथैव कमलायस्यादिनामकसाधकस्य नाम
राशिकरणे कादिरूपनामादिवर्णतो हादिविद्याद्यक्षरस्य रामाग्निसंख्यात्वं भवति ।
22
मंत्रराशिकरणे हकारतः ककारस्य मातृकागणनक्रमेण पंचविंशतिसंख्या मापाति । त्व ६
वैपरीत्येन गणनेन तु रामाग्निसंख्यत्वं पुनरायातीति महद्देवफलवैषम्यं न बालपापरेवापि
वैपरीत्येन मातृकाणां गणनमुक्तं तत्रांतरस्य च पूर्वमुदाहृतादुभयत्रापि राशौ मातृकाणां
क्रमत एव गणनं स्पष्टमधिगम्यते ऽत्र विरोधेनैव समपपन्नौ विहिरोधकल्पनस्यान्याय्यत्वा त ३
दिति मंतव्यं ॥ पद्धनामराशिमंत्रराशिकरणस्य फलमाह कृत्वेत्यादिना पूर्वान्वितं कृ
त्वेति पदं । अधिकः अधिकांकशेषको मंत्रः साधको वा । न्यूनांकशेषकस्य मंत्र नाम०
२२

स्यसाधकस्य वाऽक्षरता वानः अपरो धनीक्षेपड्स्यार्थिकं इत्यक्षराणि धनिक्षाने पिचोयारे पृत्या
तं२ नुपादेयत्वे मंत्रस्य कथमवगम्येदित्यत्राह अक्षराणीचेदित्यादि स्वयं साधकस्त्वेन्मंत्री परीक्षा
स्तिदा तन्मंत्रे स्वनिष्ठापाक्षराणि तोयानि हृपके मंत्रे स साधकस्य जेत॥ त्यागे हेतुमाह पूर्वमि
त्यादिना पूर्वं उपासनां विनापि पूर्वजन्मनि स्वोपासनाफलस्यादृष्टत्वेन पुनः सोऽपुत्रे फलं नदा
स्यतीत्यतो नापेक्षयोपादेयं॥ एतदुपासनायां हि कृतायां पूर्वप्राप्तं यत्फलं यदेव यद्रोतस्य पुत्ती
कारमात्रे भविष्यति तथा च पूर्वस्याक्षरस्य प्रतीकारकरणार्थमुपादीयतो नाम· फललाभपु
स्याशयानुनोपादीयतां यतो न ततः फलांतरलाभंभावः॥५७॥ ननूक्तेमरीत्वाधमरीत्वयोर्षं
नदानोपादानप्रयुक्तयोः परस्परं पुरुषयोरेव संभवात्साधकमंत्रयोः कथं तत्रात्वे संभवदुक्तिकं २ति
स्यादित्यभिप्रेत्य देवीपृच्छति कथमित्यादिना· अतिरहस्यत्वेन यत्नस्तातो गोप्यत्वेपि· रहस्यधा
रितीयस्माद्यस्माद्भुक्तिविधायिनी यस्मात्प्रियासि भक्तासि ततस्ते कथयाम्यहमित्यादितंत्रा
न्तरतो रहस्यार्थनिक्षेपयोग्यत्वेन वर्णितायाममम निकटे त्ववश्यं प्रकाश्यमेवेदं रहस्यमित्य
भिप्रेत्योक्तं मेइति॥ श्रीशिव आशंकितार्थनिराचिकीर्षयाह पूर्वेत्यादि· पूर्वजन्मनिकृतोः

भ्यासो जपहोमपूजादिकर्मणा पुनः पुनरावर्तनं यस्येति बहुव्रीहिः । यद्यप्युक्तसामर्थ्यानां
मन्त्रनिरूप्यमित्यादि विद्यानां सद्य एवोपासनासमनंतरं फलदायकत्वं तथापि सति प्रतिबं
धके साधकसहस्रमप्यकिंचित्करमिति तथा प्रत्युत प्रतिबंधकसत्वेन तत्र फलानुत्पादात् ॥ ५१ ॥
ननु प्रतिबंधकनाशोऽपि कुतो नेत्युपासनातो जात इति चेत् सत्यं कारणपदार्थकरणे प्रति ४
बंधकध्वंसकरणे चेति द्वयं यत्र कार्ये निष्पादनीये कर्तुं पतति तत्कार्यं साध्यमसाधकस्यै
वाभविष्यतीति तत्र त्रिगुणा चतुर्गुणा पंचगुणादिसेवनमपेक्षितमिति तावत्सेवाकालविल स्ये
म्बेन जाता प्रतिबंधकं नाशयित्वा फलं ददाति पापबुद्ध्युक्ता तावदापूर्णाशादेहस्यैव नाशो जात इति सो
पासना द्वितीयजन्मनि सद्यः फलदा स्यादिति प्रतिबंधकाभावकारणयोः पूर्वमेव निष्पादितत्वा
तस्यैवोपासना एवंभूता स एव मन्त्रोऽक्षराणीत्युच्यते अक्षराणामदत्तफलत्वकोपासनाकर्मतासंबंधे
न तद्वत्त्वं च मन्त्रे इत्येवं सर्वमभिप्रेत्याह पापेन घे इत्यादि ॥ ५२ ॥ मन्त्रस्याक्षराणामुपपाद्य साध
कस्यैकस्य मरणीत्वमुपपद्यते इति देवीपुत्रस्योत्तरमुपदर्शयति सिद्धमन्त्रादिमाना ॥ प्राप्तलक्ष्मी राम०
प्रभवादहंकारात्स्वयं गृहीतमपि मन्त्रमनादृत्यानुपास्य पोहि साधको भोगमुपासनाफलमो २३

दि

१ पत्रा॰ पूर्वं गं तततोपि पूर्वं तत्मगतं तज्ञात्मसमस्तेव कोपि तत्॥
१ पूर्वं ज्ञात्वा स्तत्र प्रत्यादेशगुरुतौ ॥ ग्राप्यान्मोतोऽज्ञातोप्याव
१ हितसर्वज्ञमाननिद्रतासेवेति। गुरोः सिद्धतत्त्वं सर्वका

गेप्राप्तवान्। सोयमुपासको मंत्रस्य कारणीत्युच्यते। स्वफलसमानाधिकरणोपासनाविरहस्य साध
कगतोऽसत्त्वाप्राप्तत्वात्संबंधेन तद्बोधकत्वात्॥ ननूपासनादेः कारणत्वे विना कथमुपासनाफलभोगं
३३ साधकः प्राप्नुयात् न हि कार्यं कारणमंतरेण क्वापि चोत्पन्नं भवतीत्यत आह सिद्धमंत्रादिति। तथा
च स्वाश्रयादेशिकत्वसंबंधेन शिष्यगता गुरुकृतोपासनैव तादृशफलं जनयतीतीति नोक्तदो
षः॥ ६०॥ तस्य अनुपासितत्वेपि दृष्टफलकस्य मंत्रस्य भजनं उपासनं पूर्वं गुरुगतं [illegible] पूर्वकमि
ति पाठे अभजनमित्यकारप्रश्लेषः। तस्य साधकस्य पूर्वकं पूर्वं अभजनं उपासनाभावो यत्रास्ति त
तोसौ साधको मंत्रस्य कारणी भवतीति पर्यवसितार्थः। ननु साध्यानामपि विद्वेषमित्यनेन यथो
क्तकादिकं साध्यानामेव शोध्यत्वेन दर्शितं तेन साधकसिद्धयोस्तथात्वे शकादेः पदस्येतद्बोधक
स्यादिपदग्राह्यमणामनशोधनमपि साध्यविषयमेव भविष्यतीति प्राप्ते विशेषमाह एवमित्या
दिना एवं पूर्वोक्तप्रकारेण दर्शितानामणां विशुद्धिः असाध्यविशुद्धिः साध्यविषयैवेति ज्ञेयमिति॥ कु
लाकुलादिशुद्धिरपि चावश्यं मंत्रापेक्षिता। नराणामिव मंत्राणामित्यादिना मूलस्य च भूतवैर
सात्त्विकत्वादिगुणावैरादिना वर्णानां वैरस्याग्रे च स्पष्टमाराणतयास्य नामादिवर्णविभूतप्रथम

२ धनजच अ ॥ शुद्धिः सर्वैः साध्यैः साधकैः हि
२ तैः [illegible] सर्वैः शुभैः सर्वैः कृतैः सर्वकार्येषु विधातु
चानुसरणपात्तु कोशकादि २

अनेनाग्नजमा दान्तरसंवेदनं तु पादे पीत भासी कृताभावे तु तदेकादशानुकल्पमात्रमेव कार्यं जातः स्तुति
जागजीत्यादि तं ओंतत्सवतान कार नकार ह्यमन्त्रे दक्षोधकतद्पेदां सर्वमातदृशानस्य तैल्व गत्मा
स्तुत्यभित्याह्यिप्रहरः श्वाचित्कः विशारीनकिंच्यानिवेदे सुदर्शन सहोदरकृता नपद्धतेर्निर्णयखंडनः

सुदर्शन २४ वर्णकोमन्त्रो नो पादे पद्यस्यार्थस्यार्थापातत्वादिति ध्येयं ॥ २१ ॥ पूर्वोक्तोपासनाया अक्षादिसंख्या
विशिष्टजपादिघटितायाः गणानां विनानुपपन्नत्वात् तेषां मतं पृच्छति चिह्नस्तत्समाक्षिपतीति स्व
श्लोको पाहाने प्रसक्ते नियमविधिमाह रुद्राक्षैरित्यादिना ॥ कुचंदनैः रक्तचंदनैः ॥ २२ ॥ किमेषां
रुद्राक्षादिनवमालानां समुच्चयो विकल्पो मुख्यानुकल्पभावो वेत्याकांक्षायामाह पूर्वपू
र्वमिति तथा चतत्तीपरचपक्षानुमतद्रस्युक्तं भवति ॥ अत्र मणिसंख्यातन्त्रोत्तरवन्नकोमनामे
नो दमिन्ना पुस्तकतत्तन्त्रेनभिधानात् किंतु जपस्य शतसंख्यापाकर्तव्यत्वात्तावत्संख्याएववामस्यापः
अतएव वर्णमालां तावत्संख्यैर्वाक्षरमणिभिर्वक्ष्यति मूले वर्णमालावाजपावेपयो नी जद
वेत्याह आदीत्यादि पूर्वोमक्तास्तुन वमालासराजन्ते वीक्षमाले त्यनेन न पद्माक्षमालापरं पु
पुक्तमासीन्न केवलेक्षठिमात्रेणासांयुतमुक्तोपावर्णमालापास्तुपयर्थे त्वमन्वर्थकत्वमे
व अकारक्षकारयोः पूर्वापरभागयोर्मणिरूपत्वात् ॥ २३ ॥ ननु मातृकाणामष्टसंख्यात्वा
११२ च्छतसंख्यजपः कथं भिर्मिर्वाह्यितिशंका इत्याशंक्याह अनुलोमेत्यादि ॥ अंतरितमिति ॥
पूर्वमनुलोमक्रमेणामीतकायाएवैकोवर्णः ततः स्वस्वजप्यमंत्रः ततः प्रतिलोमक्रमेणैकैको राम०
२४

पत्रे १४० श्लो ३००० रुद्रयामल

जानांमूर्द्धावसिक्ताहीनांनेषीविद्यापिकास्यपूर्वयोसमंकरेइत्यादिना [illegible]हितीयपटलेभगवतैव
सूचनीयत्वात्॥गुरोरोहदेहिकेकर्मणि॥विशेषमाहनिधनेइत्यादिना-अन्यत्रास्थिसंचन
यपिंडदानादिके-संसम्यकृवेदोक्तसंस्कारसहितंजन्मइत्यहितेनयथायोग्यपूर्ववदाचरेत्॥
८८॥गुरोराह्निकादिश्राद्धदिने शिष्यकृत्यमाहसंपूजेत्यादिना॥८९॥कृमिकात्रे
गुलायकेश्रावयदेनगंधाक्षतमालादि-एनकर्मणः-फलदर्शनेनावश्यकर्तव्यत
ति-स्वविदित्यादिना-कल्याणदापिकयात्वयाअपि[illegible]विद्याकृतमखिलमपिकर्मसि
द्धिकल्याणरूपंकरोतीतिसमुचिततममितिध्येनपितुशिवेइतिसंबुद्धिः॥९०॥शि
ष्यकर्तव्येपूजायानित्यमसंभवेपर्वविशेषेनावपदेषुपर्वाण्याहगुरोरित्यादिनाविद्या
पः-प्रसक्तनत्रप्रधानचिद्यायापायहिनेदीक्षाजाताजन्हिनेह्वितीयपर्वस्वगुरोर्नायसप्त्या
प्तिनाथत्वेनप्राप्तिपिदिनेमहपिदिनेमरणादिनरूपेचतुर्थपर्व॥९१॥अक्षस्त्रपसंप

त्वैः५
[illegible] विद्या

१

सुदर्शनि त्रिंशद्वस्त्रमाणां घटिकाचक्रे एकाक्षरस्य स्थानत्रये यस्मिन् दिने संपाद्योऽहर्गणेन दिनं य ॥ भू०१
द्घटीचक्रे त्रिकोणत्रये त्र्यक्षरत्रयस्य संसर्गकृद् एकरूपतया प्राप्नोति यस्मिन् तिथिविग्रहे। फ
लु सं॥ दिनपदेऽपाद्यमानान्ना द्वशाघटी संवेधात् सूक्ष्मात् तत्सूर्यसंक्रान्ति संवेधात् दिवसंपूर्णस्येव दि
नस्य पर्वकालत्वमुक्तं तेन घटिकारूपसूक्ष्मकाले प्रतिष्ठाविधेर्विधानमशक्यत्वेऽपि नक्षत्र
नवचरमाक्षरद्वयं पर्यायपतिता दिनतिथ्योर्यदा घटिकाक्षरं भवति तत्काले प्रतिदिनये
वाक्षरत्रयसन्निपातः स्यादिति वाच्यं॥ तत्र तिथ्योरनियतोक्षरमादायैव तथात्वस्य सोऽप्र
पि कलात् । केचित्तु एकस्यैवाक्षरस्य दिनाक्षरत्वयुगाक्षरत्वघटिकाक्षरत्वरूपेण सन्निपातो
पत्र दिने तद्दिनं तादृशपर्व । दिनाक्षरं युगाक्षररूपं॥ यदुक्तं पामलेषट् त्रिंशद्भिर्दिनैर्भं द्वियुगः
प्रोक्तो वत्सरानेन कृतेऽहर्गणो प्रान्तर्लब्धे भागे वराग्निषट्त्रिंशा महिषाणि दिनानि त्रि ति२
त्यभागीतिति । षट्त्रिंशद्वर्षा मध्यस्थे क्रमेणाग्नजगाश्रि निपयं वद्धिन जो वत्सराः स एव युगाज्जो राम०
भवेत् तदुत्पाद्यराशिः स एव स्यान्तदा भवति भाभिनि त्र्यक्षरत्रयसंपातः पर्वात्मा परमेष्ठ इति ॥

५०

विशेषानुक्तौ पकरणोपस्थित ... संख्या ... [illegible]
पक्षिकेचिद्दशमी पते तथाचैव ... दिनक्षरादिस्वरूपाणि ... चद्वित्या संबन्धि नीयदिने
सन्निपात स्तदक्षरत्रयसंपातदिन ... पर्वणः ॥

दिनाक्षरंजदिननिरूपणः प्रथमासंक्रांजदिनोदयासरि॥ तदिनाहर्गणसंख्यायांषट्त्रिंश
हृतायांशिष्टसंख्याविशिष्टाक्षरंचपर्वकमेवस्यात्तदाक्षरत्रयसंपातनामकंपर्वस्यादि
वदर्शित्रि त्यादीतिकालनिरूपणः प्रथमाक्षरंकेवलात्मकंद्वितीयाक्षरंघटिकाक्षरंचेतित्रीण्यक्षरा
णिपदिनेएकतामापन्नानितत्रयेतिकेचित्पूर्णादिनेपंचमीदशमीपूर्णिमा[illegible]तमदिनं
सदृशमितिपूर्णादिनमित्यनेनान्वितेः सप्तपर्वकंसप्तपर्वाणिएवमुक्तानीतिशेषः॥६॥
पुन एतेषुकर्तव्यकर्मविशेषप्रदर्शनेनपर्वकार्येनफलंदर्शयतिः मासतावित्यादिनास्मृतंप्रस्त
तत्प्रधानदेवतायाएवनैतेषुपर्वसुश्राद्धावश्यकंकिंतुगुरोरपीतियोक्तपर्वविशेष पुरस्कार्या
पूर्वमुपदिष्टांतामपिगुरुपूजांपुनर्दर्शयतिः गुरोस्त्वित्यादिनाव्यासेदमुक्तार्थंकपुत्रादिके
मितिद्वितीयांतांपूजयेदित्यग्रिमक्रियापदेकर्मत्वेनान्वितंमन्त्रादिपदंपौत्रप्रपौत्रादिपू
॥अपतुपूर्वसंचितामपिगुरुपूजामावश्यकत्वेनतनायपुनःस्मारयतिः गुरोस्त्वित्यादिने

४ येनकेनापिस्वो परिहृते वाक्य
४ संदन[illegible]एतत्स्मात्तौ निमप

२ गदर

सुदर्शन तिनिषिद्धत्वोक्तेर्जन्तैर्देवत्तं व्यं एकवारं कथनेनाप्यावश्यकत्वस्यालाभे कतिवारं कथना
न्तद्वामइति विनि[illegible]केनिर्वाच्यमिति॥९३॥ आत्म[illegible]मेस्वगुरुः समाने॥ तद्भक्तेस्वगुरुत्वमते
॥९४॥ तेगुरुः॥ प्रातःकालजपस्यफलेसु दिनत्वे सेपूर्णो दिनव्याप्तसुखकत्वेपद्धिनुः
स्याद्दित्यर्थः॥९५॥ स्तुवीतेति सूचितस्तवस्वरूपाकाङ्क्षायामाहनमस्तेइत्यादिभगो
कर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुं च सामर्थ्यं शिवापकल्याणात्मकापनिर[illegible]रतद्दानतत्परत्वा त ५
त्वविद्यानां ज्ञानानां मेत्वलब्ध्याप्यविद्यानैवापोमाद्दशेषु दीनविशेषेषवतारः संवध
त्तस्यसेसम्यकृविधिपूर्वकेफलीभूतपुरुषार्थाधिगमनपूर्वके[illegible]पाधि[illegible]द्दलेविस्त वा ५
स्येप्यद्धाप्रस्तुतविद्यापास्तत्प्रकाशककादिमतास्वप्रकृतत्वेतत्स्यपोवतारः प्रचारस्त
त्ति द्यार्थस्वीकृताश्च नेकेविग्रहापेनेति सर्वेषु ग्रंथेषु समाने॥९६॥ द्दानवापप्रतिदिनम
भिनवापसर्वेदापोवनवानेनवरूपायप्रकाशविमर्शादिवक्ष्यमाणानवस्तुनाथस्वरू रामं०

५१

परमार्थकरूपस्यैवाक्षरलक्षणः स्वरूपत्वात् २

पाय-परमार्थैकरूपोऽद्वयोऽनेन श्रीसत्यनाथत्वमुक्तं सर्वाणि यान्यज्ञानानि तान्येव स्वरूपाणि

अधः पातकानि पातमांसि तेषां भेदने नाशने भानुः सूर्यस्तद्रूपाय-एतेन श्रीज्ञाननाथस्वरू

पत्वमुक्तं सर्वज्ञानं ... वेनैवेह जिनं संतारिष्यसीत्यादिवचनो ज्ञानस्यैवाज्ञाननाशकत्वा

त्।। विज्ञानाय चिन्मयाय एतेनानंदनाथतादात्म्यमुक्तं नित्यं विज्ञानमानंदं ब्रह्मेत्यादि

श्रुत्या विज्ञानात्मनः सनातनैस्सत्वाधानान्।। २०।। स्वतंत्राय परायतंत्र्यशून्याय-एवंविधस्या

पि भक्तिपरतंत्राय पतीहि निरुपाधिपरतुः स्वप्रहार्योच्छा स्वरूपपरायपाल्के ... विग्रहस्याशरी

रपस्येत्येवंभूतः धायपूर्वी विशेषणद्वयेन सुभगनाथतादात्म्यमुक्तं भगवत एव नानाविधि

नेसामर्थ्यदर्शनात्-तुनरेतद्विशेषणेन स्वभावतायास्वरूपत्वेस स्वभावानामेवस्या

वत्वात्।। शिवो भगवानेवै श्रीपूर्णनाथतादात्म्यमुक्तं भगवदेव पूर्णस्वरूपत्वात्-भव्यानां

कल्याणानां सकलस्वरूपत्रामध्ये कल्याणस्य लकथना द्वा श्रीपूर्णनाथतादात्म्यंस्पष्टं

एतेन २

प्र ३

ना

तं

तोप

२

सुदर्शन नेत्रनाथतादात्म्यसाक्षात्वननेकृतो॥ ९॥ दृष्टाविवेकेनांद्रदेनाहेतयोर्यथार्थज्ञानिवर्तता विवेको
यथार्थज्ञानरूपः एतेन प्रतिमनाथतादात्म्यमुक्तं प्रतिभावतामेव विवेको दयात्... वि
मर्शी तत्त्वमसीत्यादिवाक्यार्थापरोक्षज्ञानजननेन तादृशरूपस्त्वमिति कथनादिवि म
र्शी[illegible]नाथतादात्म्यं दर्शितं प्रकाशानां तेजस्वीनां मध्ये प्रकाशस्तेजः एतेन प्रका[illegible] श्र
नाथस्वरूपत्वमुक्तं ज्ञानिनां तत्त्वज्ञानवतां ज्ञानरूपी तत्त्वज्ञानस्वरूपः एतेनापि श्रीज्ञा
ननाथतादात्म्यं दर्शितं स्पष्टार्थं ॥ ११॥ एवं स्तुत्या समुत्पन्न[illegible]करुणो गुरुरूपदिव्यं ख
रीविचेतिवृपात्त्वदा पितृत्वद्वासभावाद्दत्तं नमे प्रार्थनीयमस्तीति प्रार्थिपतिपुरस्तादित्यादि
नासकरुदेशाच्छेदेन त्वामेवाहं नमस्कुर्यामिति प्रार्थनया सर्वदेशेषु त्वद्दीपमेवद
२त्र र्शने प्राप्नुयामिति[illegible]पि प्रार्थितं भवति सर्वकालावच्छेदेन मदीयप्रेवत्त्वित्ते निवसेत्यनया प्रा
र्थनया सर्वदा त्वन्स्मरणो नैव ममकालो गच्छत्विति प्रार्थितं ॥ १० ॥ तत्त्वमसीतिवाक्य गाम०

५२

र्यविमर्शनस्यैवरीशोद्भ्रांतरमुक्तिजनकत्वाभिधानात्तत्साम्यविवक्षयापांऽस्यैकैकत्वलक्ष्म

क२ पत्वमेकैकपटलस्यक्रमेणाच्चिवक्षितं॥ तत्तत्पटलार्थस्यसम्यक्ज्ञानेनैव तत्तत्स्वस्वाधीनं

भवतिएवंसर्वतत्त्वेषुस्वाधीनेषुजातेषुमुक्तिःकजसामस [illegible] भूतैवेत्यभिप्र[illegible]त्ये

कैकपटलसमाप्तिप्रदर्शनेतद्धीतिफलप्रदर्शनंचकरोति भूमौत्यादिनात्रयम गा

तिगूढार्थः॥ भूम्युषिकर्णाकेनत्रावृतस्याप्रतिपादका[illegible]यापमेयर्थ्यासर्वाधारत्वतथोव

सर्वोत्त्राधारभूतगुरुतःशिष्यप्रतिपादकत्वायावभूमिपदाभिलप्येव[illegible]ख्याविशिष्टतपावा

भूमितत्त्वमयत्वमाद्यपटलस्याभिप्रेतं॥ नापि मंडलस्यद्वितीयपटलेमुख्यनिरूपत्वेनाभि

प्रेतस्यतोपपदाभिहितषोडशसंख्याविशिष्टकोष्ठकत्वायाषोडशसंख्याविशिष्टनाथ

मंत्रलिखनाधारत्वायावा[illegible]पपदप्रतिपाद्यप्रतिपादकाभ्यतपदार्थोपदेशकत्वेनायम

ज्ञलोपदर्शनकत्वायावातोपतत्त्वमयत्वोक्तिः संसारदावानलसंतप्तचेतसांनाथमण्डलारे

सुदर्सन

ध्रिजप्तशीजसनोयरूपतपा वातत्त्वमपत्वोक्तिर्द्वितियपटलस्था॥वहिर्त्वरूपप्रथ
मखेडघटितविद्याप्रति पादकाज्ञया वह्निपदगोधितसंख्याविशिष्टतपा॥ज्ञानतीप
पटलस्थवह्नितत्वमपत्वोक्तिः॥ग्रग[illegible]हकस्त्रकिपोः क्रमेणावाप्[illegible]व्योमरूपत
याध्येयपोर्स्त्री पपोगिन्यघोप्रसेय्यत्वेनाचिनाप्रतिपादकपोर्द्वपोः पटलपोः क्रमे
णावाप्ततत्वमपत्वव्योमतत्वमपत्वाभ्यामुक्तिः॥नसभम्यादिस्वरूपत्वेन ध्येयगो
रोत्वनादिप्रसेपाद्भम्यादितत्वमपत्वेनाप्युक्तिः किंनस्या[illegible]तनमातत्वमपत्व
स्यपटलांतरेषूक्तत्वात्॥नैमित्तिककाम्यकर्मभ्यां निगूढं स्थितिजुषोपिसाधकस्य
पुंशः सौभाग्यादिकेकपूरकस्तूरिकादिगंधइवद्दूरदूरतरं[illegible]सरतीतिगंधसाम्याद्वि
तयात्प्रतिपादकपटलस्थगंधतत्वमपत्वोक्तिः॥पदा[illegible]गमात्रिसंख्यपाद्विकयवे
शितपाधोनवसंख्यापत्रेत्पचेमुजपापट्संख्यपद्माविशिष्टजलतत्वमपत्वमिति

३३

नरदर्श्चः अस्ति च षष्ठं तत्त्वं गंधस्य चक्रत्वेन तस्य सर्वज्ञत्वं पुण्ड्रेक्षुचापपुष्पबाणासी क्षुपूरीपात्रा गांधा
रिकापाः कामेश्वर्याः प्रतिपा[illegible]दकस्य पटलस्य रसतत्त्वमयत्वोक्तिः पुत्तजरा।। रूपपरस्वदृष्टिजविद्या
भिपूज्या वरसाशक्तिकात्वस्य भृगमालिन्यासत्वेन तत्प्रतिपादकपटलस्य रूपतत्त्वमयत्वोक्तिः।। पूजा
रूपदृष्टिसंख्यापरंपपदे परानामैकदेशतपाञ्चावरसादेवता रूपपरापरं तथा च ह्यावरसाशक्तिको
के नित्याप्रतिपादकाध्यायस्य रूपतत्त्वमयत्वोक्तिः पुत्तमा।। स्पर्शपूर्वकं जपेन संस्कृतानापाः पुत्त
स्याः भस्त्रापूणेयप्रतिपादकपटलस्य स्पर्शतत्त्वमयत्वोक्तिः रपि पुज्यत एवं भैरुंडापामेत्रात्मक
ब३ शब्दस्य करीपोर्गतस्य विषान्निहारकतया तद्[illegible]प्रतिपादकपटलस्य स्पर्शवद्धतत्त्वमयत्वोक्तिः।। वह्नि
वासिन्या नव[illegible]यो नित्याष्टित्रिनित्यपूजाचक्रकतया तत्प्रतिपादकपटलस्य पोनितत्त्वमयत्वोक्तिः।। स
कलकारसात्वापरस्य योपपो नित्वभाजो सकलनित्यानामुपादानप्रकारप्रदर्शनीकतया गात्रथा लमु
का।। पापुगनत्वक्रस्य शक्तिगताबुरसालकत्वस्य वज्रेश्वरी नित्यापोसलेन तत्प्रतिपादकपटलस्येया
पुनत्वमयत्वोक्तिः किं किं वायुकार[illegible]स्वाकाराभ्यामि लि[illegible]ष्ठाभ्यां द्विसंख्या [illegible]नाथकसंख्यात्रकावाम

६ मा के२ जी२

सुरसेन

नोगत्पाद्द्वादशसंख्यात्वाभः जहत्स्वे च पश्चकृतनपच्छलेइति दूतीत्वस्यपादनत्वमल्पकमेंद्रियसाधनत
पातस्थानिपादकपृष्ठलस्यपादनत्वमपत्वेनोक्तिः॥ त्वगिंद्रियविद्यापानुपासनेंद्रियपाणितत्वमस्यकप
लमिवत्वगिंद्रियतनस्याधकफलेषुपन्नेतीजिह्वास्थानिपादकपृष्ठलस्यपाणितत्वमपत्वेनोक्तिः॥ त्व
गिंद्रियासेचसाधारणंकुलसंदृश्योइतिजिह्वास्थानिपादकपृष्ठलस्यवाचातत्त्वमपत्वेनोक्तिः घ्राणो
नपरीक्षांकृत्वाकस्तूर्यादिकंग्राह्यत्वेनोपदिश्यतेप[illegible]थानित्यादिविद्यापापरीक्षिनशिष्याप
प्रधानविद्यानथैवोपदिश्यतइतिसंवसास्यमवलंब्यास्थानिपादकपृष्ठलस्यघ्राणतत्वमपत्वे
नोक्तिः॥ जिह्वासुखाधायकभक्ष्यभोज्यादयुपहारकपक्षिणीविनाशादिनानासिद्धिमूलभूतनीलप
ताकास्थानिपादकपृष्ठलस्यपुत्रतमोजिह्वातत्त्वमपत्वेनोक्तो द्रष्टव्यः॥ विजयस्यशत्रुप्रलापनरूपस्य
रथाश्वगजादिलाभरूपस्यवाशत्रुवर्गीरूपतनादिरूपस्यवानेत्रसुखाधायकतत्पातत्काकनि
त्यानिरूपणाकपृष्ठलस्यनेत्रतत्वमपत्वेनोक्तिः॥ नापापथासर्वेदेहव्यापित्वंतथासर्वमंगलापा
स्यापिसर्वनिलोपदेशव्यापित्वमितिसादृश्येनतस्थानिपादकपृष्ठलस्यत्वचातत्वमपत्वेनोक्तिः॥

रामं

तर्क ३ त्वे २

ज्वालामालिनी साम्यवेधपूर्वकोयं देशस्तस्योत्र प्रयोजनं यातत्प्रतिपादकपदलेशो ॥ त्वं तत्त्वमपत्वोक्ति ॥
साक्षी पक्षी अहंकारस्ते च नानाविधवृत्तिसंसारकारिणः पाचिताप्रतिपादकपदलेश्याहंकारतत्त्वमपत्वो
क्ति ॥ कुरुकुल्ला या प्रधानदेवता लकुलादिसंक्षिप्ततपूजा स्वत्ववशप कर्तृत्वं तत्पात क्लिस्तपणकारिपदलेश्यबुद्धि
तत्त्वमपत्वोत्कीर्त्तने किं वा सर्वा साम्यपि नित्यानां पूजासु प्राप्त आद्यानां वसायो वेलि देवतात्वेन कुरुकुल्ला रू ४
पा बुद्धिविषयत्वेन तत्पदलेश्यबुद्धितत्त्वमपत्वोक्ति ॥ श्यामामप्प लक्ष्मीगौरी पीतामसितां धूम्रविग्रहामि
ति नानाविधध्यानस्वरूपा होसंवेधितेनोक्तस्यमनः साध्यतपानाद्वैता ध्यानविषयवाराहीशक्तिप्रति श १५
पादकपदलेश्यमनस्तत्त्वमपत्वोक्ति ॥ पञ्चभूपिवशपादिकामनाभेदभिन्नमिश्रध्यानेसर्वासांपि नित्या प १५
नां तथाप्यत्रैवस्यमभिधानेनैतस्येति विशेषाद्देवतयोक्ति ॥ भगवत्याः प्रकृतीनां नानाकारकत्वप्रति
पादकपदलेश्यप्रकृत्यात्मकतत्त्वमपत्वेपुडणन एवमाज्ञकाव्याप्तिसूचितकालनित्याविद्यानामवि
सरहसार्थकाएकजपानत्प्रतिपादकपदलेश्यपुरुषार्थतत्त्वमपत्वोक्ति ॥ नानाविद्याभेदेषु स्वत्व
दृष्टापरपर्वापनियतिनियमितरूपचिवेविक्रमसेगहीनपापपाकपावि ॥ यपास्तमनोमय्यासिद्धिर्भवति
पि १

६

२ २ ह्रीं वीपादिनोक्ते पुरुषे प्राणनुतत्वमपरपर्यायतत्त्वसंगतोक्तिरिति
२ पाटकपटलस्य तत्तत्वमयत्वोक्तिः ॥

सुदर्शन तिनत्वं निपातकपटलस्य निपत्यात्मके त्वोक्तिः ॥ स्व विस्वरूपणीयप्रवासानां कालत्वमवस्थायनात्तत्वं तिपा
टकपटलस्यथुकाचानतत्वमयत्वोक्तिः ॥ किंवा रकारे यादिक्षिसंख्या अंकारगपदाभ्यां संभूयोसंख्या क्षिसं ष २
ख्यावोध कांकतोगे विन्यस्तापठाके सत्यापठाविंशति संख्योच्यते । ज क्षिशिष्टत्वेन रागतत्वमयत्वोक्तिः
श्रतितरशिल्यादिविद्यासाधनतायाः कुंड कल्पनायां सत्वात्त [illegible] तिपाटकपटलस्य विद्यातत्वमयत्वो त्र ४
क्तिः ॥ योगकला विशेषवनामेव त्रिंशत्क्रमपटलोक्तहोमविधिसमर्थतया तत्पटलस्य कलातत्वमयत्वो
क्तिः ॥ टटतत्क्षुब्धवासनापरपर्यायमायावतामेव वैरिमरणादिरूपकाम्यहोमेप्रवृत्तिसंभवेन तत्सप्ति
पाटकपटलस्य मायातत्वमयत्वोक्तिः ॥ काम्यनाम अष्टत्रिंश्यमुहोमे षुमुक्षूणामेवाधिकारेण सर्वेषामि
ति वोधयितुं योग्यं वा मुमुक्षूणां परकीयोनिग्रहनिवृत्तानां धनपशुपुत्रादिस्पृहाणामेवाधिकार इति वोधयि
त्र ३ तुं मुक्तपटले मुमुक्षुतत्वमयत्वोक्तिः ॥ पर्यो [illegible] तिपाद्यपेत्राणां निग्रहानुग्रहसमर्थत्वं तत्सप्ततिपाटकमय
टलस्य निग्रहानुग्रहसमर्थापरपर्यायेशतत्वमयत्वोक्तिः ॥ सुदर्शनेवा नानाचमत्कारकरमंत्राणां निरे
नाकारव्यापिकल्याणापरपर्यायसदाशिवकरतया तत्पटलस्य सदाशिवतत्वमयत्वोक्तिः ॥ वासना राम०

नामहामनोनियमनाद्विशक्तिमाजामेवसुकरावबोधकतेयात्तत्र्यतिपादकषट्त्वस्यशक्तितत्त्वमयत्वो
त्पा२ क्तेः॥पदति पाद्यार्थानुष्ठानमशिवस्यशिवानुगृहीतस्यवासुदुःशकेतत्स्यत्वस्यशिवतत्त्वमयत्वो
क्तेःशिवतत्त्वमेवेतिप्रतीमः॥ननुतत्त्वानोषांत्रिंशंतसंख्यत्वाद्वतनुनामाध्यायानामपितथात्वेप्रथमाध्या त्पा ३
यस्यतत्संख्यानामेवश्लोकानांनियमनेनुकिंप्रमाणं॥नचप्रत्यध्यायंशतंश्लोकाइतिपुस्तकगतंत्रोक्ति
रेवतत्रप्रमाणमितिवाच्यं॥तस्याअपिविनिगमकस्यविजिज्ञासुत्वात्॥उच्यतेअस्यहितंत्रस्यतं
त्रराजेतिकादिमतेतिपूर्णातंत्रेतिस्वच्छंदतंत्रेतिचत्वारिनामानि॥[illegible]तेःसर्वैरपिनामभिःशतश्लोक ते २६
कत्वस्याभिधानात्समुचितंशतश्लोककत्वं॥नचसंपूर्णाएवंतंत्रेतन्नामकत्वात्कथंप्रत्यध्यायंतथात्व
मितिवाच्यं॥एकैकाध्यायस्यापितथात्वेसंपूर्णस्यापितन्नामकत्वानुपपत्तेः॥नह्येकैकस्यद्वित्वत्रित्वा
द्यनाश्रयत्वेद्वयोस्त्रयाणांवातदाश्रयत्वमुपपद्यते॥नचैकोनद्वौनत्रयइत्यादिप्रतीतिनिर्वाहायापर्या
प्त्याख्यःकश्चित्संबंधःकल्पनीयइतिवाच्यं॥तथाप्युक्तानुपपत्तेस्तादवस्थ्यात्पर्याप्तेरप्येकैकासंब
न्धान्नाःउभयादिमात्रवृत्तितायानतुमशक्यत्वात्॥नह्युभयादिकमेकैकत्रोपितिरिक्तंआश्रयद्वित्वा पा

सुदर्शन० अपतेप्रत्येकमपि एकत्वेऽहित्वावच्छेदकत्वाभावस्वीकारात्तत्तादृशप्रतीतेरप्रमात्वमुपपन्नं नहि
हित्वावच्छेदकत्वमेकत्वे तिष्ठमेमपुष्पितं तुशकं यएकोद्वावितिप्रतीत्यापत्तेरितिचेत् एवं सति तं
६३ त्रराजत्वादेरेकैकमत्येपि सत्वा पपन्नमेव प्रागुक्तेः॥ नचैकैकश्लोकेपि तदनपायात्तत्रापि ता
वत्संख्यश्लोककत्वापत्तिः शंक्याः बाधात्॥ नह्येकश्लोकादिरनेकश्लोककत्वमपि सुकरं॥
अथ प्रायस्यादुनानातादृशधर्माः संभाविताः तत्र नामानुगुणपद्यानामयजसंख्यश्लोककत्वं नियम्य
५६ तेइति किमनुपपन्नं स्यादेवं यदुक्तं नाममिस्तावत्संख्यालभ्यतेतिचेन्न लभ्यतेएव भगवत्संकेतानभि
ज्ञानात्तथाहि तकारेणाष्टसंख्या नकारएकाराभ्यामष्टसंख्योच्यते षड्गुणिता नाष्टसंख्याचा
ष्टचत्वारिंशत्संख्यायपर्यवसायिनीति पदार्थः अकारतोमातृकागणनया त्रिचत्वारिंशत्संख्याय
रकारतोलाभः तदुत्तरकस्वीकारात एकसंख्या जकारतोष्टसंख्येति संभूयद्विपंचाशत्संख्या राजपदा
र्थः तत्र पदार्थो राजपदार्थयोर्योगेशतसंख्याधिगम्यो निरपवादः॥ ककारतदुत्तरकस्वीकाराद्दी
र्घीकारैः संभूयचतुःसंख्याप्रतीयतेन हुशिमदकारप्रतिमात्रयाद्वात्रिंशत्संख्यासहज[illegible]तर रामं०

तृतीयस्वरोक्तत्रिसंख्यापामेलनेपंचत्रिंशत्संख्यालाभः मकारतकारप्रतिपादितसंख्ययोः पंचषट्
स्त्वपयोरेकानोवामतोगतिरितिन्यायेनविन्यसनेलब्धपंचषष्टिसंख्यायाः पंचत्रिंशत्संख्यायायोगे
शतसंख्यालाभोऽस्तुसुस्पष्टएवपूरितित्रिसंख्यापरं गकारः पंचपरः अंकानांवामतोगतिरितिरीत्या
नद्वमयोकन्यासे द्विपंचाशत्संख्यालाभः तेत्रपदार्थाश्चत्वारिंशत्संख्यापात्तद्योजनेनिष्पन्नस्यूह
शतसंख्याधिगतिः ॥ ५ ॥ इत्थंरीत्यैवसंभूयतंत्रयद्दद्वयप्रतिपादितषष्ठ्युत्तरसंख्यायाः स्वयदविव
क्षितचतुःसंख्यायायोगेनिरर्गलएवशतसंख्यावगमः ॥ ६ ॥ इत्थंवार्षिकाद्यचायामहशसंख्यौ [redacted] शि
ष्टत्वस्यस्वाग्रपक्षोकदारावृत्यध्यापनेत्रूरूजादिनामाभिधेयेप्रस्तुततन्त्रेनिर्व्यलीकं [redacted]
त्वं [redacted] स्वरस्यत्र्यन्येसकेतिनत्वादध्यापपरेनाभिदशागुणितन्यदशसंख्यापाः शतसंख्यापर्यव
सायिन्याभवतिसमवगमः अतएवोपक्रान्तमपिपूर्वस्यपदमयहापाध्यापपदंमूलेऽपात्तं ॥ [redacted] ॥
माश्वाद्धौपत्निकात्त्वचीर्ण्यकमलाकस्त्यद्गमोद्यस्फोलेविहस्त्वेमनिधिप्रसिद्धधिषणारामप्रिया
संभवेऽप्यन्वर्थाभिधंतंत्रराजविषमपक्षोकार्यसंदर्शीनान्वर्थाख्यानमुदर्शनेत्रयरस्यः पूर्वापरपूर्वी

विध

के वा ३ स्प ४ — अधिपदेन तु तत्र ति: स्पष्ट पदेना विदशा तथा च दश यो जित दश सं
ख्या पा: शत संख्या पर्यव सन्नी पा: ॥ ॥ इति मकलिहं ✓

स्पा २

सुदर्शन

गजः॥ ॥ ॥श्रीकार्त्तवीर्य्यार्जुनायनमः॥ ॥कलाधृज्ज्ञांकृष्य्यांश्रुणमितिकदुःखानसजलेप
रा विद्याकर्म्मीपुगेहदुरितध्वंसनयज्ञःयदीपासोपमेसकलहहरयपरार्थकरत्नोकपाल्यः किंतस्यात्स
कलसुकलोहिहयमतिः॥ ॥अथपूर्वेयत्स्लेजनत्परलोकप्रकारेणगुरुपूजाकर्त्तव्येत्युक्तार्थस्यप्र
कारस्मार्कंथस्तनया गुरुपूजामंत्रादिकेसप्रुतिज्ञमुपदिशति अथेत्यादिना॥ अथगुरुपूजाया
अनुष्टुप्त्वेनाभिधानानंतरेराजावतात्प्रकृतोपपादकत्वस्थसोपोद्घातस्मृगतिंदर्शितात्र्युक्त्या
मीति तत्प्रकारकोज्ञायाश्रुभिवत्वादिति शेषः॥ ननु केवलं भगवद्भक्तिमात्ररसिकानांक
थं मंत्रपाच्यासुप्रवृत्तिर्भवेदित्यत्राह मद्रूपानिति॥ अननुमित्यत्वानित्यत्वरूपविरुद्धधर्म्मवतोः कथ
मैक्यं संभाव्येतेत्यत्राह नित्येत्यादि एवं तर्हि श्रीरामश्रीकृष्णादिवतारणामिवभवदीयतार्था स्पा ४
वतारस्यापि पूर्वोजनचनंपाभविनव्यमिति तदाकेशायामाह चिद्यात्यादि॥ विद्याचिद्याप्रतिपाद
कमंत्रराजाख्योग्रंथः अवतरणं सोपानसाध्यं लोकेप्रसिद्धमिति सोपानरूपत्वेनैषामुक्तेः॥ एता
वता कर्त्तृत्वेनुक्तेषां नास्तीति ध्वनितं॥ १॥ नाम्येति संज्ञायाः सर्वसाधारणतया तद्दूरकेषु दिव्यह रा.म.०

ना

पतः दिव्यस्तोत्रेषु येषु प्रकाशइत्यादिनामभेदानवांतरसंज्ञाचैतन्यस्वरूपमहमकल्पसंनिधिकान्तस्क
नामभेदादिति पाठमनुपपत्य ग्रहंस्वात्मानमेव प्रकाशादिनामभेदेन दिव्यघत्रपल्लवेणाकस्य
प्रमित्यर्थमाहुः ॥३॥ तेभ्यः उक्तं दिव्यनाथेभ्य श्रीः श्रीपदं मुखे आदौ येषां नाम्नामस्ति तेन तथा श्री
पदादिनामधेयेप्रकाइति याचत ॥३॥ तेभ्यः उक्तं सिद्धनाथेभ्य ॥४॥ दिव्यामदंतिक एव चस्वभावा
द्यस्तं भूमावेवभूपिमात्रस्थिति कथनेनामीषां पूर्वोक्तनाथापेक्षयान्यूनत्वमेवमन्यानिशि
पूर्वोक्तं वचनान्तं तु एनदितरषट्सूपरत्तया विशकानतेपोजपिन्दुमिति मत्र मनिराचिकीर्षयाहुन
ब५६ राहमरेस्यादि सिद्धास्तत्स्वेच्छया कदाचिन्मन्त्रिकटके कदाचिन्मोनिवसन्तीति प्रासंगिकं स्थानक चि
थनं ॥५॥ कादिशक्तीत्यस्यार्थं उक्तं एव ॥ कृतयुगे कादिशक्तया प्रकाशितमिदं कादिमताख्यं तं
त्रं त्रेताद्वापरकलियुगेषु त्रिषु क्रमेण दिव्यसिद्धमानवरूपनाथत्रयेण लोके पृथिव्यां विस्तारितं
वैभवमाहात्म्यं यस्य तत्वैभवं तमिति द्वितीयान्तमकल्पपदिति क्रियापोकर्मत्वेनान्वेति-कल्पने
च प्रकाशनमेव नापूर्वरचनेन तत्कर्तृता यास्तेत्रेमदुक्तमित्यादिनास्वचप्रिमन्त्रे च पूर्वमुक्तत्वान्न कल्पने क

सुदर्शन मोईवज्रोजेइत्तिपूर्वपदस्यतो द्वापरादियुगेषूक्तक्रमेणप्रचारस्याप्रासनयात ... यथायकस्याविद्या
गस्यायश्यो पादेयत्वेनपूर्वमुक्तो पिकश्चिद्भागस्तत्संसप्तत्रपापुनस्तक्तोप्यन्योनसक्तम्दोषयुसं
कः॥ ६॥ ध्यानमेषामाहस्मेत्यादिनालसितःसुदर्शनश्चाकोपेषामित्यर्थोनन्वप्रकृतप्रधान
देवताकाराइति एतद्र्थस्याग्रिमश्लोकेनवक्तव्यत्वात्स्मरतःईषद्धास्यवंतःचरमु ... भयमुद्राभ्यां
युक्तौयोकरौताभ्यामन्वितःप्रत्येकंनाघःसर्वोपि॥ आत्माचिप्रदेनस्वशीर्षशालग्रामममतापरि
१ यरिग्रहः॥ उक्तध्यानविशेषःकश्चिदयवादमाहदेवीत्यादिनांदेवीसमानाकारताधारणेहेतु
माहतत्तानुपेति॥ ७॥ त्रिश्रसेरत्यादित्री ॥ त्री ॥ अक्षरा॥ अभिधानेषुपंचांतेजया सर्वोपि
प्रत्येकमानंदपदेनसंसमस्यकृत्याकरणाशात्रप्राप्तसवर्णदीर्घैत्तपसंधिपूर्वकंयुतेयोगोयेषां
पत्त्रतिपादकनाम्नांतेतथा तथाचततत्त्रित्रिवर्णनामांते आकारस्योक्तसंध्याग्रपरोनतत्त्वा
मचरमाक्षरएवयोजनेकृत्वा नेदयदस्यांतेसमुत्येवेनपंचाक्षराःप्रत्येकंनचमंत्राःसंपन्नाः॥
तत्रापिस्वमंडलेनाथानांपूजाकर्मशीनाथपदमधिकेप्रसेप्यदेवीपूजांगालेनदेवीमंडलेतत्सूत्र रामं॰

ः देवीपक्षेजुष्टान्तुजेष्टुचसंस्थितानवापिनाथाः
ः तत्येकदेवताकाराःइतिनादिनकश्चिजेरस्यदेवीस्थान
वर्णः

देवीति संबोधनं। कं ३ ने न्यादिवी कं ३ ने स्वकं ३ ने स्या। पूर्वं नन्निधानात्। न ३ शक्तिपदांतत्वेन कायधा
न देवता तु नषि अहत्वोपदेशादिति हि तत्तन्मंत्रत्वं निषिद्धं तां। तेन नपुंसं। ता ...

नेनाथपदस्यानेशक्तिपदे प्रक्षेप्य पिनिसर्वेषि मंत्रा उक्त्येकेसप्ताक्षराः संपन्नाः तत्पूजा यो शिवादि
नाम्नां तत्वमुपदिष्टं नापितत्र न तत्पूजनमेव नास्ति। व्याप्यव्यापकभावेन तत एवेशतत्त्वं तत्वलाभे
शक्तितत्वात इत्यनुपादेयेस्यात् तस्माद्धवनवलादेवशक्तिपदेन लब्धे तत्तन्मंत्राणां ॥ ॥ मायेत्यादि
प्रसिद्धमायाबीज [redacted] श्रीबीजप्रथमकत्वे चपुत्येकं सर्वेषां मंत्राणां [redacted] तयोजनं मंत्र
[redacted]
मेहत्वोपदेशादित्तिहि ... मसनेनिषिद्धाः तेन नपुंसनाम ... यमभावात् न हि शिवविष्णु
[redacted] हुत। नामां तेयोजनवत एवं सति फलितमंत्रवर्णसंख्यामाह नवेति नव। न
वसंख्याक्षराणि यासु एवंभूता अक्षरसंख्याः संज्ञा येषामिति विग्रहः। तथापूर्वोक्तानंदनाथबीजद्वया
नां संयोजनेन इत्थं वह्रीं श्रीं प्रकाशानंदनाथेत्यादयो नवार्णानाथमंत्राः पर्यवसन्नाः ॥ एतेषामे
वमंत्राणां सप्ताक्षरीयोगेन षोडशाक्षरत्वेकत्वनीयमिति वक्तुं सप्ताक्षर्याः अवयवपद्धिरूपाणि प्रस
क्तेः सप्ताक्षरी त्रिज्ञासोत्यादि नायतो स्तोतुमारभते नवानामिति। नवानां पूर्वोक्तनवनाथानां स
र्वशक्तीनां बीजशनित्यानां देवतानां [redacted] पूजने कर्तव्ये सति इयं सप्ताक्षरी [redacted] नाम

न हि ... शिवविष्णु ... नगरे ... सत्यदिकं ३

१ प्रियदानां कं। हं तादिका नामपि शक्तित्वेन [redacted] ... तानि ...
तत्तन्नाभिधानात् इति भावः।

सुदर्शन

मंत्राणां तेषां जेषां वरमपागे योजितास तीसर्वेषामपि पतत्तन्नामवाच्यानां देवानां संतोषस्य तत्त
स्पूजाप्रयोज्यफलसिद्धिहारस्य पुयोजिकाभवतीत्यनेतनेनान्वयः ॥१०॥ नामपूर्वकं पूजनी
यत्तद्देवतानामपूर्वकं यथा स्यात्तथेति पूजनक्रियाविशेषणं ॥११॥ इत्थं शिवोक्तमाकर्ण्य
सर्वेषामपि देवानां कथमेवेत्यसप्राप्तिपूजनसिद्धिः पपच्छेदित्याश्चर्य्याद्दासमुत्पन्नो लकटत
जो ज्ञासयादेवी पच्छतिनामित्यादिना उत्तरयतिस्म शिवत्यादिना देवशक्तेः सात्विकस्वभावा
याएवेदं यन्मरहस्यं श्रोतुमुचितामित्यभिप्रेत्य देवीति संबुद्धिः ॥ महासिद्धिरपवर्गः प्रियक्षना
10 शेपपुत्रादिकं ॥१२॥ अतिरहस्यत्वेन सकलतंत्रांतरार्थसार्थमाभिजानानाऽप्यमी [illegible] लि
त्यभिप्रेत्य नवीनमेवसंकेतं कृत्वा तामुद्धरति जवीत्यादिना जवीयकारः समस्ताद्दीर्घाकारे
णसमोपेतो युक्तः ॥ गोत्राद्रकारः सधरयोपेचमस्वरेण युक्तो प्राणाः ककारः समस्ताद्द्विती
यस्वरेणयुक्तः सनभाः नभसामकारेणयुक्तश्चेति प्राणविशेषणं ॥ ततीयकं ततीयाक्षरं मिदं
॥ एतेन मकारस्य काकारशिरोगतत्वेनो [illegible] कार्येन स्यात्तेअरोतिद्योतितं ॥१३॥ जवीस्युक्ता रामं

५ सर्वत्र प्रथम स्वर पुष्कारकते पठमा पा: मविपुष्मा: ।: अत्र तल्लक नग मालिनी मं क्रोधार वस्त्राके सल्लाम्मिति मी अ ओद्वारके न
५ उ लं नहति नम कतोपद्दि श्यमिति स्व क्षेप मन्त्रिरे धा: कृष्णं वरि हर्जं मर हति । मनतु भ्रति माति पत्रके व ऽं व्यो ऽस्यो द्वार स्त
त्र

६१

र्थं स्वपावामकर्णेन पुक्षेतो पुक्त: ज्ञाजकार: वातेन स्वाकारेण पुक्त: अत्र निधिकृत: अन्य वर्णा
नां पृथ स्योरस्वर योगाभिधाना स्त्रेन स्त्रनभिधाने व्यञ्जनो नरफडिस्यादिगतट कारादिवद्धुच्चारणाम
स्यो पृथितुं मिति मः प्रसत्तेोप: समाभू द्दिस्पे वमर्थो वातसमन्वितमिस्युक्तमिति वदे प्रात्र
पृथव्यं अत्र तत्रेआरान [illegible] म: प्रदर्शितिमिर्थ त्रैव्यंजनानामुद्वारे [redacted] नो द्वारस्तत्रसु
मिति [redacted]
रवोच्चारणाय संप्रदायाच्च सस्वरोच्चारणमस्क नामक्षराधनाद्दिव के प्लुत जनत द्विवार: प्रमारणा
भा वात पत्र तु ज्ञाच वातसमन्वितेत्यादि प्रकारेण तद्धुद्वारस्तत्र प्रथमस्वरे पितश्चत्रे सुयोज
नीया ॥ पत्र तु के वलादिशब्दस्त व्यंजनमात्रमुच्चार्य्यमिति न किंचिदनुपपन्नं ॥ व्यासं पा ॥ मरु
दीर्घकारस्यास्य सस्वास खैव समिलितो पत्रे त्तिपाव त्तनभो निरुक्ता र्थे अत्र हि स्ततीय स्वर: अत्र
योविभिन्नक्रमेणोच्चारणाभ्रमनिवारणार्थे सहमाष्ट्रमितितयाचनमसासहत्तीय स्वरैमे
लयित्वैकाक्षरत्वमुपपादमितिभाव: ॥ १० ॥ सत्तीनां शक्तितत्रै वृप्रधामतयांगतपा चोक्तानां

सुदर्शन शाक्तीनां देवतानां शक्तितंत्रेषु देवोगात यो तत्पूजनकानीनार्थेंद्रादीनो ॥१५॥ स्मृतेति निक्षिप्यमत्त
पाठेन कापि वांकं अन्यथेत्यपाठत्वपमर्थः ॥ अन्यथानामंत्रो योजनानाचरणो साधारणासिद्धिक
रत्वव्यतिरेकवर्त्तीपदात् अन्यथानामपूर्वा अन्यान्यनामपूर्वा साधरणा सर्वसाधारणा य
ता४ स्यैकनामंत्रांतेस[illegible]स्वरी पोज्यते तस्यैवायं पूजामंत्र इति यावत्पदात् अन्यथा साधारणात् अन्या
न्योपचारसाधारणान तूपचारभेदेन विभिद्यते इत्यर्थः अहिर्भूतंत्रेषु शिवादिरूपपु[illegible]धानतंत्रे न५ त
षु ॥ नमसा नमः पदेनास्थितिः प्राप्तिः ॥ एतन्मंत्रस्येति शेषः ॥ तथा च पादुकां पूजयामि नम इति न
वाक्षरी पं विद्या शिवादिपूजने तत्तन्नामांते नियोज्येति स्फुटितार्थः ॥ यत्तु नमोंतत्वविधानान्मंत्रो
ऽतत्वम[illegible]र्थसिद्धमिति निषिद्धतो तन्न ॥ तदसंततमयुक्तम् एवं हि शिवायपादुकां पूजयामि नमः ५४
इति मंत्रः पर्यवस्येत ॥ न ह्येतदुपपन्नं अनन्वितत्वात् ॥ नापि दृष्टतरं चतुर्थ्य प्रापकेपु मारांतेप नान्य
थानुपपत्त्या चतुर्थ्या अ[illegible]मर्थमाश्रित्यानन्वितत्वं परिहार्यमिति ॥ तस्मादुपचारणांस्यानार्थक
मेवात्र नमः पदं ॥ न च तद्द्योतीचतुर्थी नियमः अर्घ्यो नमः ॥ गंधो नम इत्यादिक्षिप्रयोगाणां बहुशोद रा५०

७५२

र्शनात् नामयोजयेदित्यादिमूलान्निर्विभक्तिकनाममात्रयोजनस्य प्रतीतत्वेन तद्विरोधापत्तेश्च ॥ वस्तु
तस्तु न हि सर्वत्रैव सर्वदेवतानां पूजासु सस्ताक्षरीयोगनियमः किंतु शिवादिपूजासु नमस्सादियोगः पू
जासु इति ॥ एतदभिप्रायेणैव निषिद्धानां नाम्नां चतुर्थ्यन्तत्वाभिधानेन तथा च शिवाय नम इत्यादि
मंत्रैः शिवादिपूजानुष्ठेयेति फलितार्थ इति रहस्यम् ॥ ६ ॥ नवानामिति नवानां नाथानां पूर्वोक्ता नि
यानि नवसंख्यानि नामानि पृथक् पृथक् प्रत्येकं तत्तदंते प्रोक्तसस्ताक्षरीयोगेन प्रत्येकमेकैकं मंत्रस्वरू
पं षोडशाक्षरं षोडशाक्षराणि द्व्यष्टका नियत्रेसेवं भूतं भवतीत्यर्थः ॥ नाम्नेति शेष इति मनोरमा निविका
रो ॥ न हि सस्ताक्षरीयोगं विना नाममंत्रत्वं तत्रोपपद्यते शेषपूरणत्वावश्यके मंत्रस्वरूपमिति पूरणोक्तस
स्ते किं द्वेषः ॥ अनुपस्थितत्वादिति चेत् अनन्वितत्वादपि न कुतो द्वेष न हि षोडशाक्षरं नाम नाथानां
वस्तुतस्तु क्वचित्पुस्तके उपलभ्यमानः षोडशाक्षरीति चतुर्थ्यस्वरोतत एवमागवतः प्राक् पूर्वोपस्थिते
विद्यापदे चात्रान्वयाहार्य्यमिति सर्वसुस्थम् ॥ १७ ॥ नवाक्षरस्यैवैनाथनाममंत्रस्य प्रत्येकं श्रीशिवा[illegible]कान को ३
वनाथस्वरूपत्वं शक्तिरूपसस्ताक्षरीयोगाच्छिवशक्त्यात्मकत्वे षोडशाक्षरीविद्यायाम्भवतीत्यतः इत्यादि फो २
त्यात्स्वस्वरूपत्वमप्येतद्विद्यापाद इत्याह नित्येत्यादिना ताभिपूर्वोक्तानि तेषां प्रकाशादीनां नवानां नवा

फो ३

१२

[illegible]

सुदर्शन

ख्यानां नाथानां नामानि समस्तरीपोगेन षोडशिनः सामरूपाणि । अनुक्रमात् प्रथमाक्षरस्य प्रथमनि
त्यास्वरूपत्वं द्वितीयाक्षरस्य द्वितीयनित्यास्वरूपत्वमित्यादिक्रमेण । चरमस्य मिकारस्य चरमनित्या
भूतचित्रास्वरूपत्वमित्यर्थः ॥ एतेन नित्योपासितॄणां योगासनमुक्तं परदेवतादर्शनेषु वैमुख्यप्रति
पादकवचनव्याकोपकरं स्यादिति शंका निराकृता ॥ तन्माहात्म्यव्यवस्थापनात् ॥ मंडलीकरणा
मिति चोत्तरत्रान्वितं ॥ १ ॥ नावश्यमाणे शिष्यस्य नाथपंक्तौ प्रवेशने ह्यभिषिक्तानंतरं तत्तन्नाथनाम
संवद्धनामकरणादिना भवति । तच्च नाथनामप्रयोज्यमेव शिष्यप्रशिष्येषु षिद्वान्वयेति कर्तव्य
तापि नाथनामप्रयोज्यैव तत्र नाथनामघटितमंत्रैर्नाथपूजापाःप्रविष्टत्वात् ॥ इयं च विद्याप्रसि
साधकप्रसिद्धिकरत्वयोः मंडलीकरणविद्यायोः प्रस्थित्यातिरूपयोर्वस्तुनोरपि नाथमंत्रसाध्यत्वात्त्रि
रूपणानंतरं प्रसंगात्तस्य कस्तानामपि दर्शयति मंडलीत्यादिना त्रिपदेइति द्वे वीसवरु द्विर इतिप्रा
चः मंडलीकरणान्विते शिष्यपरंतरीति पुत्रे मंडले समुदायः मंडलाच्च विनिःसृतमिति समत्या
दिषु समुदायेतत्प्रयोगात् तथा च शिष्यस्य नवनाथात्मकागुरूपे प्तिप्रविष्टता कारणमेव शिष्येमं रामं०

12

डलीकरणंनाम-यथायतःप्राप्तमितिवक्ष्यमाणपूर्व्वापरमपिगुरुरूपांपरापरमेवेतिबोधयितुमत्रैव
पारंपर्य्यपदार्थत्वमितिवक्ष्यारंपर्य्य[illegible]मितिप्रोक्तमिति-इतिपूर्वोक्तंमंडलीकरणमेवेवरूपमा
णपारंपर्य्यस्वरूपंभवतीत्यर्थः-पद्यापारंपर्य्यपदाभिधेयंमंडलीकरणमेवभवतीतिविपरीततु
हेश्यविधेयभावः-विद्यापाःप्रसक्ततविद्यायाःप्रन्वयः-उत्तरोत्तरंशिष्यप्रशिष्येषुसंबंधःतस्य
स्थितोइतिकर्त्तव्यताप्रमाणांमर्यादायोःप्राप्तिःपरंपराप्राप्तत्वे-तेनमंडलीकरणं-विद्यान्वये
श्लो ६ तिकर्त्तव्यताविषयकपरंपराप्रा[illegible]द्वैपेनशुद्धेनशास्त्रप्रसिद्धतयाप्रामाणिकेनचविद्यायाःशुद्धि
साधकफलाधायिकात्वंभवति-अन्यथातद्वयस्यप्रामाणिकत्वविरहे-अन्यथा विद्यापाःसा
धकफलाधायिकात्वव्यतिरेकोभवतीत्यर्थः-नहियथाकथंचिन्नाथंपंक्तिप्रवेशनमेवतत्प्रामा
श्लो ३ णिकत्वप्रयोजकंनवापरंपराप्राप्त[illegible]मपिजयाचेत्सर्वंदनाद्याचारारणाशाक्याहिस्मृतीनोवातथाला
न-किंतुतयोरुक्तस्वरूपप्रामाणिकत्वमेवविद्यापाउक्तस्वरूपप्रामाणिकत्वेबीजमितिभावः-एतेनमं
डलीकरणस्यप्रकृतेनाकोक्षितेनतयाजलिस्यपाणंनात्रसंगजेनवाविद्यापाप्रत्रयसंगोयेनतळ्ळप्राभिधाने

प्रकृतसंगतेस्यादितिप्रत्युक्तं पत्नुगुरुशिष्यपरंपराक्रमेण नाथनाम्नो प्रकाशविमर्शादिरूपारां मा
हस्योत्तरे सम्प्रदायः पारपर्य्यन्तदेवमंडलीकपरां तेन पारंपर्य्येन शुद्धेन उक्तक्रमसिद्धेनासिद्धिः विद्या
पां दोषराहित्यं अन्यथा पारंपर्य्यस्य उक्तसिद्धत्वाभावे अन्यथा सदोषत्वे विद्यापापा भवतीत्यर्थः इ
ति निषिद्धिकारेणोक्तं तत्र पदित्वहुक्रपरंपरैव प्रकाशनाम्नो गुरोर्विमर्शनाम्ना शिष्यस्तस्यानंदइत्या
दिरूपा गृहीतेन दानस्यानियमेन शुद्धत्वा तेन शुद्धेन शुद्धिरन्यथा अन्यथेति ग्रंथविरोधः अथय
था कथं चित्संपरामात्रेण दागुरुशिष्यत्वादिस्वग्रंथविरोधो सम्मत एव प्रवेशाद्धमवतीति
ध्येयं ॥१८॥ पूजापामनुष्ठेयलेन पूर्वबोधितायां देशकालादिकमिवस्वनामापि सामान्यशास्त्रसं
प्रदायप्राप्यमवश्यमुक्तेरव्यं तत्र बहुनामकेन साधकेन किं नामो ख्याप्यमिति शंकां निराकरिष्यन्नुपा
मृतः किंपं साधकस्य नामानीत्याकांक्षां निराकरोति साधकानामित्यादिना अपिवेतित्र सिद्धनामत्र
संग्राहकं नामानीति बहुवचनान्निर्देशात् अन्यथा नामनीइति द्विवचमेव प्रयुज्येत नदिना दितिका
सावासमिति वसमानार्थकं तथा वप्रगादि दिनमारभ्य विद्याप्राप्ति दिनावधि गतापि त्वासंपन्ना रामं

पी

संख्यां पंचभिर्विभज्य विघाप्याप्तिदिनं शिष्यं चात्र वर्णान्नृप संख्याविष्ठं तत्र अस्य तथा नोप्रसे
केदशदशवर्गकानां पंचवर्गाणाम् उतिदिनं सूर्योदयप्राथमिकघटीमारभ्यैकैकघटीसमु
दयकस्वस्वघटकदशावयवकानां मध्ये पञ्चपञ्चप्रातः समुदयस्तद्व्यतिमेवानेन एकस्यैकस्य
तुरस्तप स्वीपश्चात्स्वीत्यादिनामतत्तद्दिनप्राप्तविद्यस्य साधकस्य भवतीति ॥ पर्यायत इति स्व
गुरोः स्वस्वगुरूपरंपरातः प्राप्तं पत्प्रकाशानंदनाथेत्यादिरूपं तदनंतरपठितनाथनामैव
विमर्शानंदनाथेत्यादिरूपं नाम स्वस्य भवतीति पर्यायः स्वस्वनाथनामपरंपरापातक्रमः ॥
अत्र प्राप्तानीत्येवं विशेषणपदमध्याहर्तव्यं तथा च पूर्वोक्तदिशा विद्याप्राप्तिदिनतः प्रा
प्तं स्वगुरूपरंपराक्रमतः प्राप्तं पितृपितामहादितः प्राप्तमिति प्राप्तानि त्रीणि नामानि साध
कस्य भवंतीति निष्पन्नोऽर्थः ॥ मनोरमाकृतस्तु वाकारः पर्यायपतो विवेस्यत्र भूतः समुच्चयार्थः
तेन नामद्वयं भवतीत्यर्थ इति विद्वेति । तच्च न नामानीति बहुवचनासौरस्यप्रसक्त्या दूषिते किं
वक्ष्यमाणे नामत्रयस्य वक्ष्यमाणतया पूर्वापरविरोधः कथं वार्यतेति एवं तन्हि स्वं नाम्नां नामत्र कक्ष

६

सुदर्शन

पसामेतुत्तरवचनमनोरमणीयेस्यादितिचेतनुल्यामिदंभवन्मतेपिनामद्वयस्येत्तस्यवसामसत्व
न्मतेपिसिद्धत्वात॥ततीपनाम्नोनुक्तत्वयापुनरारंभेस्यावश्यकेनामद्वयमप्यनुवादतयोक्तमि
तिचेतनुल्यंममापिश्रेपिवेत्यनेनसामान्यतोन्यदपिनामास्तीतिपूर्वंकथनेपिकिंतन्नामेति

14

विशेषाकांक्षाप्युपशमपितुपुनरारंभस्यसाफल्यसंभवातपूर्वोक्तद्विनाक्षराणांद्वैविध्यमा
हद्विनेत्यादिनातथाद्विप्रकाराणि।तत्रनविद्यतेमायाविसर्ज्जनीयोयत्रमात्रकासुनगणेयते
सएकःप्रकारः॥अंस्यःस्त्रकारेम्यात्रकासुयत्रनगणयतेसद्वितीयःप्रकारइत्येवंरीत्याद्वौप्र
कारौयेषुविद्येतेतानिद्विनाक्षराणिद्विप्रकाराणिभवंतीत्यर्थःतत्रपूर्वेपंचवर्गाणामा

दिता

वर्णाउक्ताएवद्वितीयेतुप्रकारेअएङणमावर्णायामादिवर्णाइतिस्वस्वगुरूसंप्रदाया
त्वपक्षद्वयेप्यवस्थितंज्ञेयं॥२॥नामेत्यादिकतार्थमेतनुयत्तुकासावासमितिपुगादिद्विन
मारभ्याभिषेकदिनावधिकदिनसंख्यासुनवभिर्हतास्ववशिष्टसंख्ययाप्राप्तनायनामापि
द्वितीयंसाधकनामभवतीति[redacted]

२ सप्तैः। कात्ततः प्रसिद्धं । तेक्रमा सिद्धंता दशैना तम्माता चितद्भुतमेक २१

व... मर्थं रतयाव्याख्यातं मनोरमाकृता नन्दूषितं निषिद्धनाएतत्स्वकरणो दिनाक्षरकथनस्यासंगत
त्वापत्तेः दिनादित्यस्यापसम्भदुक्तार्थकत्वेनतुना ... माधिकपूर्णाभिरैनैः किं कार्यमित्याकांक्षायामाह
कु३ तस्मादिति। तस्मात् उक्तलक्षणलक्षिता ... ततः। १५ सम्यक्पथोक्तविधिपूर्वकं। नैवेद्यभिः उक्त
प्रकारकैर्नैवेद्यभिर्नाममभिः जौ गुरुस्तु द्विशये तिशेषः तं पूजयेदिति शेषः इति निषिद्धिकारहस्यः एकना
मोद्देखेनापि मासपक्षतिथिगोत्रनामचोच्चार्यैः सुधीरिति शास्त्रार्थसिद्धावपि। अमुकस्यायं शि
ष्यः अमुकदिने विद्यागृहीता अमुकनाम्नापि लोके प्रसिद्ध इत्यादिप्रसिद्धेः पारंपर्यस्यानुत्तरोत्त
रकाससंवधस्यासिद्धपेपूजायां नत्वा श्लोककर्तृव्यक्तनेष्ट्वसेकस्येकरणीयेनामत्रयमप्युद्देख्यं
॥१४॥ गुरुपूजापात्रः प्रस्तुतायाकालमाह गुर्वित्यादिना गुरुकर्मैकमंडलाधिकारणकपूजाभिस्यथैः पू
वं३ र्वोक्तससपर्व... तिगजपूर्णपर्वणि... वश्यमा या रीत्या ... खनेतत्तत्कोष्ठेषु कर्तव्यषोडशाक्षराएव नाथमे तं३
त्रालेख्याः पूजापितत्रार्थे प्राप्तापि स्पष्टार्थमुपदिश्यं नेत्रा। १७॥ पूर्णाति रिक्तेत्तु पूर्वोक्तपर्वषट्कत्वाणि
त्येव नामानि लिखिनषोडशाक्षरलिखिनेपि नवाक्षरलिखिनस्याप्रत्यूहत्वादेवकारोनवत्वसंख्या

सुदर्शन काःपर्यास्तिस्त्र्विवक्षितेत्येवमर्थं प्रायकगानुतर्हिंपूजापित्त्रनवृणोनि[redacted]स्याद्दित्यत्राहपूजेपे
दित्याहिःतत्रतत्रापि पत्रसस्ता भूरिवल्लिखितापत्रवासानलिखितानत्रोभयत्रापि ईदृशलोकोपका
रकयमरहस्यस्यप्रभृत्याद्दिह्वाराप्रवाकतपाकस्यापाकत्र्येथिकशिवायुक्त्यासंबुद्धिः॥१४॥षोडशोप
चारसणाभावरणाद्यदितानामत्राभावाद्विरोपचारणाममनुपादानांपंचो[redacted]पूर्वारेस्वंनेपुसत्तेति नि
यममाह गुर्वित्यादिना पूर्वं बहुरोपेमेडलोपरिपूजान्तेत्यर्थः बहुवचनेनसर्वेष्वपिपूजनेषुनुप
15 चारा एतत्एवनतुवर्णालिखनन्यूनाधिकभावइवोपचाराणामपितथेनिम्नुनिता॥ततःपतोनवसे
त्याएवगुरुपूजापुरस्कारोपचारास्तैत्रेषुभ्यपावोदिताःकथितास्तस्मात्॥नैस्तैःनवभिरुपचारैः॥
प्रियत्वाहिकमुत्तरान्विते॥स्या॥षोडशोपचारेषुआसनेस्वागतेपाद्यमर्घ्यमाचमनीयकेमधुपर्कोच
स्लो ३ मो[redacted]नेवसनाभरणानिचगंधःपुष्पंभूपदीपौनैवेद्यंवेदनेतथेत्येवमादिषु॥एताद्योपोविवद्धिर्वि
तिन्यायेनात्यसस्कत्यागेनोपचाराणांप्रासौविशेषंवक्तुमाहपुष्पशिवसादिगोषपुष्पभ्रातिनैवेद्यां
तयेचकस्पद्वितीयोतयदप्रतिपाद्यस्पकर्मत्वेनपूशिवोतिक्रियापायामन्वयःतेत्रोनरेपुयानसम ॥५०

नैवेद्य
२: तथा कपित्थ

कक्षरेवृत्तावरणादेवतापूजनेन पुष्प पयोर्व्यवधानादन्तर्गतस्त्रिवस्त्यर्थं न थेति- यथाहि गंधाय
धानेपुष्पेण यथा पुष्पव्यवहितं धूपमित्यर्थः [redacted] पथ्यास्पवदृष्यमाणाषोडशोपचा
रकुसाचमनस्नेत्यर्थः ॥ नन्वेवं नु पाद्यादानान्ताम्रार्घ्यकल्पनं मेचेत्र प्रोक्षितोपचारदानप्रति
दु४ षेधात् उपचाराणामर्थार्थं जलाये स्त्रगाद्यर्घ्यस्यात्वपकल्पनान्नैव विचार्य्य काचमनार्थ मावम
नपात्रस्यापात्रपकल्पनात् अनेनैकपात्रप्रतिषेधवचनं विषयताप्यत्र वारितम् भवतितावृत्त
ष्का रयोयेच रः प्रथमो गतपदोपात्तास्ता नपिष्टीरिवतिस्वसंबंधः ॥ नन्वात्मतास्यात्मसेव्यो म५
॥ पद्माश्रात्मन स्वरूपभावनरूपविसर्जनस्यैवात्मता ॥ २६ ॥ मंडलेगुरुपूजानुष्ठेपेति
पूर्वमुक्तं तत्र मंडलाको याया माहगुरुमंडलेति पीठस्तुवर्णरोप्यताम्राद्यतममयेन्फलकापी
पलाशादियज्ञवृक्षसंभूतपीठ-स्थलो भूमिरूपेस युद्धत्वादिकेसर्वत्राप्युपेक्षितं ॥ २७ ॥
पंचांगुलांतरालकत्वं भूमौ मंडलनिर्माणपक्ष विधे पीठफ कपोस्तारत्नादिषु निर्मीतोमा
नमिच्छावशाद्भवेदिति श्रीचक्रोद्धारदर्शितदिग्भास्थेतोपात्तमानकमेव तत्कार्य्यं समीतर

म२ ७२

सकलमत्रापि सममंत्रजत्वादिति न्यायात्ततः दशदशसूत्राणां पूर्वपश्चिमायतपादस्थि
योन्तरालतयावायुस्यादिषु इ शापरस्परं मिलनाजायमानेष्वपादेनवदेवेशीत्वेनदेवं
तःपात्सहमस्यात्रप्रकाशयामीति ध्यानपितृदेवेशीति संबुद्धिः ॥ २८ ॥ पदानि तन्नेहरणी
स्थानभूतानिकोष्ठानि जापनइति पूर्वरागान्विते मंडलपदे ॥ एकाशीतिकोष्ठके मंडले
नवनवकसंयुक्ते नाथमंत्राणां लेखनप्रकारमाह तत्र सर्वेत्यादिना त्र्ययमर्थः संपूर्णमं
डलस्य सर्वतोमध्यगतेनवकेमध्यगतनकोष्ठे प्रथमं वर्णं लिखित्वा पूर्वाद्येप्रादक्षिण्येन शे
नां नववर्णाष्टकेलिखेत् ततः पूर्वदिग्गतनवके पिमध्यकोष्ठमारभ्य पूर्ववत्पूर्वादीशानां
तं पूर्वं लिखितनाथमंत्राणामिनाथमंत्रमभिलिखित्वा अनयैव दिशैशानदिग्गतनवको
ष्ठे लिखित्वा सकलनाथलिखनस्य मंडलगतेकाशीतिकोष्ठानां च पूर्तिर्भवतीति ॥ २९ ॥
तद्वामे पूर्वदिग्गतनत्सांप्रतलिखिताक्षरकनवकजो वामभागगतनवके आग्नेयनेकेइति रा म०

वे

एकाशीति कोष्ठकं मंडलं तत्र प्रतिकोष्ठं नवनवकोष्ठे
तं द्विदिसन्नदनालेन नव कोष्ठकं तु पदिति तु वा स्तवी कोर्ण: २

पावनं तत्र तीर्थं तीर्थं पंनी थ्यं मंत्रे एवं रीत्या नव नव सु नव संख्येषु [redacted] नवके षु लिखेत्॥
इदं मुक्ते नवनवो पेतं नवनवकयुक्तं मंडलं पूर्वोक्तेषु सप्तस्वपि पर्वस्व विशिष्टं॥ २ ॥ अत्र
कारांतरे णामंडलं विरच्यते-मंत्रानालिख्य पूजा मुपदिशति-नवकेत्यादिना प्रतिकोष्ठं प्रा
कृप्रत्यक्कर रश्मि रोगादक सूत्र द्वयं द्व पद्व पपातं नैनैकैके कोष्ठे नव कोष्ठयुतं भक्त्या एकाशी
ति संख्यानि सर्वाण्यपि कोष्ठानि प्रत्येके नव कोष्ठयुतानि कुर्यात्तः एवं सति प्रत्येकमेकाशी
[redacted] मंडलं संपद्यते-तत्र पूर्ववत्सकल मध्यस्थिते एका
नवक शीति कोष्ठे नवके मध्यकोष्ठमारभ्य प्रागाग्नेयादिक्रमेणैव प्रथमनाथमंत्रमभिलिख्य-
तत्पूर्वादिक्रमेणापरनाथमंत्रानालिखेदेकस्मिन्नेव [redacted] सर्वेषामपि नाथानां मंत्रान्लिखि
तानि भवेति॥ ततश्च पूर्ववदेतन्नवकपूर्वदिश्यां नवके [redacted] कोष्ठ [redacted] वर्तमान [redacted] न
वकीयमध्यमकोष्ठमारभ्य-मध्यमनवकीयमध्यकोष्ठमारभ्य पत्नाथमंत्रः पूर्वमभिलि
खितस्तन्नाथाभिमनाथमंत्रीयप्रथमाक्षरमारभ्य लिखेत्॥ एवमेवेतत्पूर्वादिकोष्ठेषु

एको कान्ये कैकनवको ष्ठकं प्रतानि
संपन्नानि संप्रत्येकोन
सत शत कोष्ठ सहितं प्रस्तुतं
एतेन नवकोष्ठ यदि पद तत् कोष्ठ नवके

१७ पूर्वमंडलांतलिखितनाथा २ — मध्यकोष्ठ ... के

सुदर्शन

शानांतेषु लिखित्वा सर्वैनाथमंत्रां लिखिता भवंति॥ एवमेवाग्नेयादीशानांतदिक्स्थमंडलस
२ सर्ग प्तकेपूर्वमंडलसलिखितनाथांविधिस्थानि पिनाथानभिलिखेदिति द्वितीयः प्रकारः॥ ज
मातृलिखनक्रमात्॥ सर्वैष्वपि मंडलेषु प्रत्येकं पूजनं॥ ३॥ एतावता प्रबंधेन यदुक्तं समा
वरणपि पूजोपयोगि मंडलं द्विविधमुपदिश्य पूर्णापूजोपयोगि मंडलमुपदिशति पूर्वोत्ता
दिनाभजन्मा मध्ये पञ्चकोष्ठमध्ये सूत्रद्वययातं पूर्वमकारितन्न कोष्ठमध्ये सूत्रत्रयं पूर्ववि
भिन्नमापतंसूत्रत्रयं पंचदक्षिणाग्रं तेनापतंति यात्स सर्वेणापि मध्ये काशीतिकोष्ठा निष्प्रत्येकं षो
डशषोडशकोष्ठयुतानि कुर्यात्॥ तेषु षोडशकोष्ठेषु जै निष्क्रयेन॥ न तु पूर्ववत् सकारद्वयम
त्रयैनैतद्विलेखन प्रकारस्य पाक्षिकत्वं संभाव्येत॥ एवं संप्रदायिकक्रमेण तासु च निधिकोणा
दर्शित॥ मध्येन वके ईशानतो याम्यां तयावत् षट्स समं दशमेकादशकोष्ठात्मके मध्ये चतुष्ट
यं वामभागगतानाधः स्थित दशमं कोष्ठमारभ्य॥ प्रादक्षिण्य क्रमेण तावत्षट्स समं एकादशकोष्ठे
षु लिखित्वा मध्ये चतुष्टयमापूर्व्य ईशानादितः क्रमेण तावद्विः स्थद्वादशकोष्ठी पूरयेत्॥ एत रामं

मलाकोष्ठ १

२ षएनेवतुनर द्वादश

पेवदिशापूर्वा दिगतं नवकोष्ठकमपि प्रत्येकं षोडश [redacted] कोष्ठकं पूरयेत स
वेव नाथा नां सर्वेषामपि प्रत्येकं नवधा त्र्यंपूर्ण मंडले [redacted] शज कोष्ठ द्यु दितिलि
खनं पर्यवसन्नो प्याणि नामानि ससा क्षरी पुत्ता नि नामा नि षोडशा क्षरमेत्रानि तिपावदितिद
र्शितस्तृतीयः प्रकारः॥ ३॥ ॥ ४॥ एवं तु पदर्शितमंडलाधिकरणाक पूजा गुरौ जीवति सति करणी
या मतेन तु तस्मिन् मंडले विशेषमाह तु येत्वाइत्यादिना यत्तु जीवती वो येनेप्यस्ति समान एव प्र
करणकार इति केचिदभिहितं तन्न पुत्रे गुराविसादिग्रंथ वैयर्थ्य प्रसंगात्॥ अस्मातेव गुरोर्जी
विनावस्थायामुक्तो मंडलप्रकारः॥ अपरावस्थायां वक्ष्यमाणइत्यर्थ सूचनकरणाधिकतयान क
स्यापि वैफल्य शंका॥ मा पुयेतेमत्साधु मापन्नो॥ उक्तनवलक्षणालक्षितस्यैव मेवाव स्थासम्भ
वात् परलोकं॥ तइति तात्पर्यं अमूनि स्थानानि पूर्वोक्तकोष्ठात्मक स्थानानि॥ मंडलीकस्य प्र
त्येकं त्रात्म मंडलपुत्रक स्वस्वमध्य देशेकी कत्य॥ सर्वेषामपि कोष्ठानां मध्यदेशेषु प्रत्येकं ह
तमंडलेकुर्यादिति नित्यफलितार्थः॥ तत्र न तत्वतमंडलांतर्देशे पूर्वोक्तमंडले पेवेत्यादिवचनस्यागे

के २ ला १

सुदर्शन

हर्षनाहृत्तसंसम्यगुत्तयायं ... कार्यमिति विवोधं इहानुक्तिस्त्वसौपुस्तापिकानां व्यामोहेन रहस्यार्थ
स्य प्राकट्यं मा भूदिति स्वयमर्थ्या। तत्र लेखने सति कर्णिकापार्श्वदलेषु च नाममंत्री पवर्गानां च स्युगादि गा
शालिखनेन तु षितैः सत्ति। अर्चीनाथानां सर्वेषां स्वमंत्रैः किं जप्य ... पूजा कर्तव्या। अत्रायं निर्गलि द्वो ३
तार्थः पूर्वपश्चिमायतं दक्षिणोत्तरायतं च सूत्रचतुष्टयं चतुष्टयं परस्परसंसृष्टं मास्फाल्य नवको
ष्ठानि कृत्वा तेषु प्रत्येकं वृत्तमंडलपूर्वकं सकर्णिक ... मष्टदलकमलं कृत्वा मध्यकोष्ठस्थि
तकमलकर्णिकामुपक्रम्य पूर्वादिदलक्रमेण प्रकाशादिनाथानां नववर्णानि विलिखेत्। एवमेव
पूर्वादिकेशानांतकमलेषु पूर्वं पूर्वं विलिखितनाथमंत्रतो ग्रिमाग्रिमनाममंत्रालेखनाद् इति प्रथ
मः प्रकारः। पूर्वपश्चिमायतं दक्षिणोत्तरायतं च सूत्रदशकं दशकं निपात्यै काशीतिकोष्ठानि संपाद्य
तेषु सर्वेषु प्रत्येकं वृत्तालंबसम्यगष्टदलकमलानि तानि तेति कृत्वा। सर्वमध्यस्थितनवकोष्ठमध्यको
ष्ठगतात् अष्टदलकमलकर्णिकामारभ्य प्रथमनाथमंत्रवर्णान् त्रैवकेशः ईशानांते लिखित्वा अनंतरं पूर्वा
न्तयादिनवकोष्ठाष्टदलालि। पूर्वविन्यस्तनाथमंत्रानं ... तानाथमंत्रैः पूरयेद् इति द्वितीयः प्र रामं०

[illegible] कोष्ठा [illegible]
[illegible] पूरयित्वा [illegible]
[illegible]

कारणाप्राग्न्तैकाशीतिकोष्ठेषु तावेति पंचदशदलपद्मं निकृत्वा तत्र सर्वं मध्यगतनवकोष्ठप
द्मकर्णिकामारभ्य पूर्वदलादिप्रादक्षिण्येन षोडशार्णानाथमन्त्रानालिखेत् ततः पूर्वोक्तरी
त्यैवापरनवकोष्ठकात्मकमलीयकर्णिकादलानि पूर्वपूर्वं लिखितनाथमन्त्रेतोत्तिमागिम
नाथमन्त्रैः पूरयेदिति तृतीयः प्रकारः पूर्वोक्तकोष्ठदलानां नवानां पाकर्णिकानवसंख्याः पानि
चैतेषां द्विसप्ततिसंख्यानि दलानि तत्र सर्वत्र प्रत्येकमष्टदलकमलानि कृत्वा पूर्ववन्नवना
थमन्त्रानभिलिखेदिति चतुर्थः प्रकारः पूर्वोक्तकोष्ठदलानां नवानां नवकर्णिकासु ज्ञेदीचेषु
मिलित्वा द्विसप्ततिसंख्येषु दलेषु प्रत्येकं पंचदशदलकमलानि कृत्वा तत्र मध्यनवकोष्ठक
मलकर्णिकामारभ्य पंचदशादलेषु क्रमशः प्रथमनाथषोडशार्णमंत्रमालिख्य पूर्वादिदि
ग्गतनवकप्रतिकोष्ठलिखितपंचदशकमलकर्णिकादितत्तदीशानदलं जमपि पूर्ववल्लि
खितनाथमन्त्रोत्तरोत्तरमंत्रानभिलिखेदिति पंचमः प्रकारः ग्रन्थत्रयस्थालिखनाम्नानवतसु
पंचप्रकारेषु सर्वत्र कर्णिकालिखिता सा सेमुखत पासकलस्थल वर्णाल्लिख्या इति संप्रदायसि

सुदर्शन द्वेऽर्थः इति सर्वेऽपि प्रकाराः मिलित्वा अष्टसंख्या भवेति ॥ ७ ॥ आम्नायव्यतिरेकाभ्यामेतन्मंडला
पा२ धिकरणाकगुरुपूजाऽवश्यकत्वे दर्शयति एवं यइत्यादिना ॥ ८ ॥ अनुत्तमेन्यतोऽनाद
शाद्गुरुजो विद्यावाप्तिर्मध्यमासंभवेदित्याशंकायामाह अन्यथेति तथा च शास्त्रोक्तका
त्फलेदापि नीचैवोत्तमार्थं इति भावः अन्यथा पूर्वोक्तसिद्धभिन्नप्रयोज्याऽन्याप्तिः प्रस्त
तविद्याप्राप्तिः ॥ उभयोः गुरुशिष्ययोर्द्वयोरपि ॥ अनर्थानेव विविच्य दर्शयति व्याधिरित्या
दिना ॥ ९ ॥ आदीत्यादिना पर्वताद्रितः पतनं चोरव्याघ्रसर्पादिपरिग्रहः ॥ व्यसनयद
स्पदुःखमात्रपरत्तपाराजकरणाकमतेरादिपदेनाप्यसंग्रहमभिप्रेत्य नपेत्यादि पुनरु
क्तेन तस्मात्पस्माद्गुरुत्रीत्याम्नायपूजाकर्तृभिन्नकर्तृकोपदेशोऽनर्थकरस्तस्मात् उक्त
क्रमेणैवेतिः उक्तप्रकारेण गुरुपूजामाचरत एव गुरोः सकाशात् ॥ कुर्यात् विद्योपदेशं
कुर्यात् ॥ आम्नायसंध्यामुपासीतेत्यादिवन्नित्यकर्मविधिर्येनोक्तोऽगर्वैकस्यापि यथाक
थं विद्वेःप्रकारेणापि विनिर्वाह्यः किंतु काम्यविधिस्तथा च सर्वाणापोयन्यस्यएवापदे राम०

19

अगोत्यत्र संकरे रलक्षणाप्य
न्वयेन वृत्तिः जो राजवकुदाले
न

शंकुर्यान्नाम्नयेते तं स च पितुं सर्वार्थं इत्यादि॥ ३६॥ एवं नाथार्चनप्रभृतिभिरुपासनैः सिद्धमू
र्तेर्गुरुः शिष्यं परीक्ष्यैवोपदिशेदिति सर्वतंत्रसिद्धोऽर्थः॥ तत्र परीक्षणगुणानां परीयोग्यत्वेन कथं
परीक्षाकर्तुं शक्य इति शंकां चिरतरकालमेकत्रवासादिनान्तरीपाचरणावबोधेन तत्तदीयगुणा
नामवगतेः शक्यत्वात्तं भवति परीक्षेति समाधानेन नि निराकुर्वन्नाह एकेत्यादि॥ संसेकोऽव
र्षोऽनुलोमजमूर्धावसिक्तादिसहितेषु ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रेषु क्रमेण एकद्वित्रिचतुःप
ञ्चवर्षैः सहवासव्यवहारादिभिः॥ योग्यतां स्वकर्मोपदेशार्हतां॥ स्वस्मिं त्तिष्ठति॥ ननुगुणा
न तदीयवरान्यलक्षणान्लक्षयत्वनिर्दयत्वादिगुणान्—परीक्ष्य—निर्णीय—विप्रादिक्रमेण तो
त्तरोत्तरस्य निकृष्टनिकृष्टगुणत्वभानाधिक्येन परीक्षाकालवृद्धिरादेनाननुप्रणाल्यादिष्वेतिवि
रु३ द्यापीठकल्पमुक्तानां सर्वेषामधिकारः॥ अथ मामङ्कुरेत्यादि विद्यासु तत्तदधिकारः श्रीनिद्योपा
स्यादेवेति नो केचन वचनानां प्रातिकूल्यमिति चेत्॥ न॥ तत्सूत्राप्यत्रापि तन्मंत्रेणावक्तव्यत्वात
दनुपपत्तेः॥ न हि प्रणवादिकमनन्तर्भाव्यापि प्रस्क्तं तत्र तन्मंत्राः नवा तत्रोत्तरोक्तामत्रास्त्रयंत्रो

सुदर्शन चारेयाः इतिचेन्नैवं ॥ प्राधान्येन दीक्षैव प्रणवादिघटित मंत्राणां निषिद्धानां गत्वेन मा भूत्
प्राधान्येनोपासनमभीष्टमंत्राणां ॥ स्वाहा एतस्मादेव विशेषवचनात्प्रणवादिघटितमं
त्रेष्वपितेषामधिकारः ॥ किं हि वचनेन करोतीति न्यायादिति क ॥ ७१ ॥ पश्चात्परीक्षानन्तरं ॥ द्वि२
उक्तक्रमेण दीक्षाविधिप्रस्तावाभिहितप्रकारेण ॥ अनन्यधीः उपदेश्य विद्यादेवतां तोना
कु५ हमपरइस्येवं बुद्धिमान् ॥ अन्यथा शिष्यपरीक्षामंतरेण ॥ गुरोरपरीक्षकतया शिष्यस्यापरीक्षि
ततया च द्वयोरनर्थसंबंधः एतेन परीक्षानंतरमपि पदिदेवा दुर्गुणलवग्रहस्तत्त्वादयोस्ता
२० पुनर्दोषः तयोरुक्तलक्षणानाक्रांतत्वादिति सूचितं ॥ ७२ ॥ शिष्येषूपदेशो नामपूर्वपु
कीनस्वविद्यायाः प्रतिष्ठापनमेवेति स्मृतायाः प्रतिष्ठाया विभागः ॥ प्रतिष्ठाकारणाधिकारि
णां ॥ तद्वनुगुणाकालसमुद्धिं ॥ कथितप्रतिष्ठायामनधिकारिकृतायां प्रत्यवायां ॥ फलितोप
रसे हारं च श्लोकमेवं केनाहवकत्यादिना च कैव त्यमाणा पत्रे देव्यां देव्याः प्रस्तुतायाः उक्तव्या
नप्रकारेण निर्मितमुखहस्तपादादिशालि न्यां मृत्सुवर्णादिकृतायां देवीत्वस्य सर्वत्रस गम०

अपरकार्गुण्णोदपेकामना
सप्रकारवल्हदावुत्तकाते ५

त्वेपिप्रसन्नावाहनाद्यनंतरमेवतथात्वंनैति विनापिचावाहनादिकंकर्त्तव्यमावदेनामुद्रादिभिः
पूर्वमेवदेवीभावोधिगतेनैवाकारसंभिन्नत्वात्तत्रदेवीत्वेनोद्भवेः॥तथावक्रादिवदेवनगुशि
ष्यकश्चिदपिन्यूनभावः॥ साप्रतिष्ठाः॥सेप्रदापकालसंमुहीतिकर्त्तव्यतादीनोपूर्वपूर्व
गुरुपरंपरापातत्वे॥ग्रहस्थिरेवर्षासिंहवृश्चिकघटान्यतमराशेशोशुभग्रहोपेतेवुधवृह
स्पतिशुक्रान्यतमग्रहयुते॥ अनुकूलेस्वस्या[redacted]॥गुणाधाधि
निलग्नस्वाम्यादीनामुच्चस्वगृहादिभूतराशिगतत्वरूपगुणयुक्ते॥मुहूर्त्तेघटिकाद्वयात्म
केप्रतिष्ठांकुर्यादित्येकःपक्षः गायत्र्यापुराणोपप्रतिपत्तमतयःसर्वानुदयादेवदयात्तेवेः॥
संपूर्णइतिविख्यातइतिस्कांदशिववचनसिद्धपुराणत्वयुक्तायांगयस्यांकस्यांचित्तिथौसानु
ष्ठेयेति॥किंवाशुभमानोचेद्गुरुशुक्रान्यतमग्रहस्वामिकलग्ने॥साकररापा॥४॥अथ
वापुराणांशुभोदयेकार्यमित्येकएवपक्षः अनुकूलेहोतन्मतेवाकारस्पकथं॥४७॥अस्मत्र
येत्यादिकृतार्थपुराणत्रयेपंचमाद्शमीपोर्णमासीतितिथित्रयेप्रोक्तेष्वपुरोक्तजन्मदिव

ह सात्वा
दि सून
त्वेप्रसन्नस
पकेप ५

सुदर्शन

समित्वाद्दिनापूर्वेपरलोकेतेहुससपर्वसुपूर्णा शस्त्रयसंपातदिनात्मकपर्वद्वयस्यकंठरवेणोपादाना
दवशिष्टपर्वपंचकमप्यनन्तकालः ॥ ननुप्रोक्तेहुसस्यविसेवोस्कासताप्रिपर्वीणिसंगृही
तुमुचितानि नपुनर्यथोपादानमिति चेन्न सर्वपर्वकथनसामर्थ्यादेव कंठरवोक्तयोःपर्व
णोर्मुख्यत्वमितरेषांगौणत्वमित्युपवसीपतेननु पंचेति किमर्थमुपादेयं अन्यपदेनापि
तावत्सर्वपर्वलाभसंभवादितिचेत्मैवं वे दुस्मनूस्यामावास्यापरस्यपर्वणो ज्योतिरादिसा
मान्यशास्त्रप्रतिषिद्धत्वेनात्रोपादानेनस्यात्तामोलेवान्यपदममातिरिक्तापर्वचतुष्कग्र
हणेनापिचरितार्थंस्यात् पंचपदस्यतुममायग्रहणामंतरेणागत्यसंभवेननत्कुहूरपि एवममाव
नतीत्यर्थमिति निश्चीयते अमांषोडशभागेन देवीप्रोक्तामहाकलासंस्थिता परमामा
याप्राणिनांप्राणधारिणीतिस्कंदपुराणादिदर्शनात् अमांषोडशांशस्यपदेन चरमेघटिकाच
तुष्टयरूपकालस्यातिप्रशस्तत्वायप्रसक्तत्वादिघापादीक्षादा दपस्वापेकालइत्तिप्रतीमाः
अथवा सर्वदापूर्वोक्तकालनैरपेक्ष्येणैव पंतुश्रुमोदयः वामनासाणुष्ठेनवापोःप्रवहरानका रामं०

कुपार

१ पूर्णाभिषेकं लब्ध्वा लब्धानुज्ञः इति पाठे क्रमात् लब्धानुज्ञः पूर्णाभिषेकं नाप्नुयादित्यर्थः केचिद्
१ ना साधकः गुरुणा अनुज्ञातः पूर्णाभिषेकं कुर्यादिति लब्धानुज्ञस्य तच्चिन्तकी सुतरां
प्रतिक्रिया।

लः वामनासापुटे च गुरुः शिष्ययोर्द्वयोरपि॥ ४३॥ सिद्धान्तमायथोक्तादुक्ततोपथोक्तप्रकारेण विद्या
मधिगात्मकृतोपासनां॥ शास्त्राद्यध्यापनेनोपदेशीति कर्तव्यतां जानाति नान्यः सिद्धान्तमभिन्न॥ ग्रातु
रवधारणे नैव कुर्यात्प्रतिष्ठामित्यर्थः॥ व्यतिरेकेनकेवलं स्वेहश्यसिद्धलाभमात्रो नापि चै
हिकानिष्टमात्रमरणादि स्त्यसनवापा लौकिकमात्रमनिष्टं न रको दिरूपं किंतु समुत्थिते त्रित
यमपि॥ ४४॥ उपसंहरति तस्मादित्यादिना॥ वक्ष्यमाणप्रकारके णा पूर्णाभिषेके णा गुरुणा सम्
यदेशादि प्रतिष्ठां कर्तुं प्राप्तामभ्यनुज्ञां प्राप्ते स्येवं भूतश्च साधकः स सम्यक् प्रक्तान्तत्रोक्त
प्रकारेणाचरेत्प्रतिष्ठामित्यनुषंगः॥ ४५॥ तत्र पूर्वादिष्टं च क्रमप्रतिष्ठाप्रकारमाह स्नो इत्यादि
ना॥ स्नपनैरोषधैः पंचत्रिंशत्तमपटले वक्ष्यमाणैर्वनौषधैः॥ ४६॥ अभिषेकानन्तरं कर्तव्यमुप
दिशति आवाह्येत्यादिना॥ जपक्षेपे पूर्वादिरितलग्ने॥ चक्रे प्रतिष्ठाप्य यंत्रे ⋯रिके सदुग्धादि ना३
भिः स्नानानन्तरं च विष्णुं हृत्पीठस्थापयित्वा आवाह्य यंत्रे देवतामावाह्य [redacted] यंत्रमभ्य
र्चेत्यन्वयः॥ आवाहनेन वच यंत्रप्राणप्रतिष्ठाप्याशिष्यते सेख्यादयमिति वा द्विराक्तनीपतत्त्व

सुदर्शन मन्त्रे देवी मावाह्य संख्याप्य प्राणप्रतिष्ठां कृत्वा पूजयेदित्यर्थः ॥ आवाहनेति कृत आवाहनमि
ति चेत् संस्थाप्येति प्राणप्रतिष्ठाविधानादेव आवाहनस्यापि चादि दिरावर्त्तनीये पूजयेदित्यत्र
मन्त्राकोसितायामाह निसेत्यादि पूजनोत्तरं किं कर्त्तव्यमित्याकाङ्क्षायां वक्ष्यति ता क्रमादित्या
दितीदृन नित्या विद्या पङ्क्ते नयुक्तानमूल विद्यात्मी पठेदनन्तरं देवीमभ्यर्च्य श्रीचक्रे संपूज्य नि
त्यानित्याक्तिका सोत्य विद्यामभिजपेदित्यर्थः ॥ नित्याः षोडशस्वररूपाः तत्वानि प्रथमस्वरः पञ्च
त्रिंशद्व्यञ्जनानि चेत्येवं षट्त्रिंशत्संख्यानि तेषां आसिः परस्परयोगः ॥ तेन षट्सप्त सुत्तर पंचश
तमेदा वेति नतो हि षट्त्रिंशतत्वानां प्रत्येकमकाररूप नित्यायोगेत्याह यो हल स्तेत्यादि षट्त्रिं
शत्त्वाररूप नित्यायोगेन अका का खा गेत्यादि हालाक्षापर्यन्तास्तद्वत् इनित्यायोगे इकि खि
गित्यन्तानयुग्म ॥ एवंरीत्या उपांत्य चरमस्वररूपयो नित्ययोर्योगे अंकं खंगं इत्यादि हंलं संपर्य
न्ताः अः कः खः गः इत्यादि हः लः क्षः पर्यन्ताः षट्त्रिंशत षट्त्रिंशद्देशामवंति एतेषां सर्वेषा
मिलनेन तत्संख्यापामेव पर्यवसाने ॥ ताद् मिश्रणा प्रयुक्ताः कस्यपुंगवर्षेमासद्विमवरटिकोस्म शाम०

कालसंभवास्तु विद्याः षड्विंशद्युत्तरसप्तशतानाधिकविंशतिसहस्रसंमितानामेवेति॥ तथा हि स्म
रपूर्वीत्यादिषष्ट्यन्तषट्सप्तत्युत्तरपंचशतभेदवत्तो सर्वेषामपि वर्णानां प्रत्येकं षट्त्रिंशत्सं
योगेन तावती संख्या भवतीत्युक्ते यद्यपि पूर्णमंडलवर्णाः स्युः प्रथमेत्यादितः क्रमान्षट्त्रिं
द्वितीया शत्तत्त्ववर्णास्तेषां मध्ये तु क्रमात्तृतीयास्सर्वे नोवहूर्वे विद्यास्तु ॥ इत्यादि इति मूलेनाक्षरत्रे पंतन
योजनी पूर्वेनाभिहितेनत्तत्वमात्रे एवमस्यार्थः पूर्णमंडलपदेन वक्ष्यमाणं कालचक्रात्मक
स्यपुराहि सर्वे काले [redacted] विद्याक्षरपूर्णविग्रहत्वात् ॥ तत्र लेख्यत्वेनोपदिष्ट [redacted] वर्णाः पूर्ण
मंडलवर्णपदेनाभिधीयंते तेन तथाविधास्सर्वे षट्सप्तत्युत्तरपंचशतसंख्याः तेषामेकैको वर्णः
प्रथमतो योजनीयः ततो मत्तात् द्वितीयस्वरस्तु को [redacted] स्याकारयुक्तककारादिषट्त्रिंशद्वर्णा
त्मकतत्त्वानामेकैको वर्णः एष एवैतद्विगाया द्वितीयो वर्णः तृतीयान्तु लिपिष्वनुपर्य्यस्वर एवेति
खार तथा च अ आ इ ॥ अ का ई ॥ अ [redacted] ई इत्यादि षट्त्रिंशान्त अ आ आ इ अ आ का इ अ आ खा इ इत्यादि पो
पिषट्त्रिंशदिति षोडशा षट्त्रिंशद्वर्णाः प्रत्येकं भवेयुस्तथा पूर्वी करीत्यादिकृतवर्णा

२२

सुदर्शन नामपिकाम्याईकाका[...]खाइकागाईइत्याहिरीत्यासप्तत्रिंशत्सप्तत्रिंशद्भेदाः परेयन्त्रेपूः तथा ई का १

पिसेखाचन्द्रोतत्वानोमेचोपयोगेनतथोक्तं ॥ कालः कल्पयुगादिनवृद्धिकाहिस्सत्तं[...]वि

धयाप्रकृतचिधयाप्रकृतविवक्षितत्वहिनित्याविधयायद्दिनेयेचम्याहिस्येप्रतिष्ठा दुष्पार

विकीर्षितातद्दिनसंबंधिन्याभेस्तद्धापभिधानकन्त्याविधयेतियावत्पर्यायनित्यासु

वक्ष्यमाणप्रकारेणातद्दिनेप्रातिष्ठाकर्माद्यधिकरणात्वेनविवक्षितेयापर्यायनित्याप्राप्य

तिस्सैवदिननित्यापरेनात्रविवक्षितेतितुवास्तविकोर्थश्च भ्यन्थैस्यत्रात्तुपणापद्यापिदिन

विधयेसेतावन्मात्रविवक्षणेनित्यात्वात्[...]संशवेष्वर्थेप्रसक्तेपतन्तथापिपूर्वोक्तार्थेसाभा

यत्तथोक्तिः तावत्सेव्याविद्याभिरभिमूराप्यविवक्षितत्वात् अपिशद्बोधिकत्वार्थः तथा

चस्पर्शपूर्वकंतावतीनोविद्यानातपोनुष्ठेयः किंवापूजनमेवताभिः समग्राभिरनुष्ठेयंदिन

नित्याविधयापूजनेतत्भयन्नापीतिनिधि[redacted]ः सं मतः पंथाः ॥ एताभिरेवपू

मनोरमादि

स्वा न्

१ त्रपुच्छोद क्वापि
२ पदच्छेद

जनाभिमेत्ररोनुष्ठेयेइतितं मूलस्वास्याक्षिह्रोर्थः ॥४५॥ एवं त्र्यावाहनादिपूजाभिमेत्ररात्तमुदितमखि
लमपिकर्म्म ॥ ततः चतुर्थदिनमारभ्य नित्यकर्मचक्रोपरि नित्यपूजाप्रकार ॥४६॥ पूजयेदितूने
नस्तत्त्वितोपचारेषुषोडशादा समर्थानामवश्यापारेयोप चारानादर्शयति ॥ धेरित्यादिनातत्त्वो
प्रीतिदायकेरमृतस्वस्यैनैवेद्यैः योगिनीनांयोगिनां चत्रिदिनमचनमनुष्ठेयंनपुनः प्रधानदेव
तामात्रस्ययोगिन्यादिपदेनतद्गृह्याकसवासिन्यादि पर्यन्तएवतद्दिनेषु सुवासिनीभोजनादिमा
त्रथ्येयेदितिनिधिकारः ॥४७॥ अनयेवदिशादेवीमूर्त्तिप्रतिष्ठापिकार्यापाते नूदेमाः सोनिधंतत्रसु
वर्णादिकृतमूर्त्तं वृषपूमयनीसाहएवमित्यादिना ॥ एवं क्रमः प्रकारएवंदेवीतिपूर्वोक्तक्रमा
दितिशेषइतिग्रंथेनमनोरमाकृतोशोषप्रकारस्वभिप्रायंनप्राप्तीमः उक्तेत्युक्तएदेवीप्रतिष्ठायामि
त्यादेरयमर्थः त्रिरात्रमित्यादिपूर्वश्लोकोक्तरार्द्धमत्राप्यनुषंजनीयंयोगिन्योगि मादयोनचावारा
देवताः तद्योगि ॥ मितः सैवचेत्प्रतिष्ठाप्यदेवीमूर्त्तेरंसपत्न्यादिकोगोः सहदेवीएवं कथितदिशा
त्रिरात्रंपूजयेत्तूएवंरीत्यादेवीप्रतिष्ठायामनुसज्ज्य क्रमः प्रकारो देव्याम्मूर्त्तौ सोनिधस्यकारकोभव

१ त्रति प्राकृती (सं)ग माहत्तुरके
२ इत्यादि

तर्प ५

च ञ्र त्रति
प्रापा मुख्यः

सुदर्शन तीति ॐवैगानितात्रिकथंज्ञेयानीत्यत्राह गुरवेइत्यादि हिरण्यादिदानैः संतोषितान्न तु बलात्काराद्ब
लादिना गुरू तस्य वक्तृदंगविशेषावगमो भविष्यतीति भावः नन्वन्यौ तेः पुरुषधर्मत्वयात तद्वक्तृः कथ
मप्रामाराणानास्कंदितत्वस्यादित्यत्राह प्रत्यक्षापेत्यादि तथाच पूर्वोक्तनयचिह्नेःस्वणाचिशिष्य
५४ स्य गुरोर्मर्दृश्भिन्नत्वपात तुक्तिमेव मुक्तिरेवेति ननु तत्राप्रामाण्यशंकेति भावः तानि स्थानानि भाव
तः शिवतत्त्वचप्रकाशविमर्शादिगुरूपरंपरपालस्थानि बिंबसुंदरीसूत्रैः संगृहीतानि यथा स
पमेसकरपार्श्वस्फिकूपद्दमूलौ ध्रांजयुगलयमरीचिः श्रोत्रांसकूर्परकरोरुजानुगुल्फतलस्त
२४ योमरीचिः गुल्फजत्रुभ्रोवाकजमरीचिः अलिककपोलांसपार्श्वस्फिज्जंघांगुरवयोमरीचिः
नासामूलनेत्रोदरकोणजानुसीवनीमूलनपमरीचिः त्रिनासासृक्किणीस्तनत्रिसीविनी
नाकमरीचिः चिबुकगलहृदयत्रिनाभिवसुमरीचिः प्रकटचतुर्मरीचिः देहयोर्दशधाषेः सर्वा
नेद विग्रहः इति अयमर्थः सोपदेश्याधात्वादिनिर्मितमूर्तिविग्रहो मस्तादिं ह्योतजपपदवि
वक्षितास्तात्स्वाद्दशस्थानेषु मरीचयो द्वादशशाणिमाद्यावरणादेवताः अत्रेत्येवंभूत इति अत्रैस राम०

पदं वामदक्षांसपृष्ठभागद्वयपरं तयोर्गुह्यपरं करपदं करद्वयोर्गुल्फाग्रः करद्वयांगुलिपरं तेषां स्थान
चतुष्टयपरं पार्श्वपदं दक्षवामपार्श्वे वाह्य भागपरं तयोः स्थानचतुष्टयपरं॥ स्फिक्पदमपि दक्ष
हो३ वामयोर्वी भ्यंतरभागमेढ्रास्थानचतुष्कांपरं पदं पदद्वयपरं मूले मूलाधारः ब्रह्म ब्रह्मरंध्रमि
ति॰ काद्याः षष्ठ्याः प्राच्या यः ध्वपृथ्वे केन च वर्णिकात् तत्संख्यापराः प्रोक्ताः पञ्चाशन्मितिधापकं पा
दिः पंचाशिकस्त त्संख्यावाचीमिगा द्वितीयकादिसंपुटचर्णितामेत्या क्षरमिता मितिरितिशि
वतोऽवादिस्रे केता नुसाराद्वेकानां चामतोगतिरिति जैनि शास्त्र परिभाषामवलंब्य जकारप
काराभ्यामष्टादश संख्याप्रतिपाद्यते आलयपदं स्थानवाचकं मरीचिपदे किरणवाचकतया
वरुणादेवतापरेश्चावरणानीतिजः पुंजमयप्रधानदेवता त्वाज॥ तदपि निर्गलितार्थः वामां मराचिभृ
सपृष्ठभाग॰ वामकरांगुल्यग्रः वामपार्श्वेवाह्यभाग॰ वामस्फिक्वाह्यार्द्धभाग॰ दक्षपादांगुलि॰ ४
दक्षस्फिक्वाह्यार्द्धभाग॰ दक्षपार्श्वेवाह्यभाग॰ दक्षकरांगुल्यग्र॰ मूलाधार॰ ब्रह्मरंध्र॰ ह्रस्पाशि
दृष्ट्या॰ दक्षांसपृष्ठभाग॰ वामकरांगुलि॰ वामपार्श्वमध्यभाग॰ वामस्फिगंतरार्द्धभाग॰ वामपा

२५

नी २

सुदर्शन सांगुलि-दक्षस्फिगंतरार्द्धभाग-दक्षपार्श्वमध्यभाग-दक्षकराङ्गुलिरूपाण्यष्टस्थानां[illegible]तिसे
भूयाष्टादशस्थानानामष्टादशसंख्यास्तामादिशक्तीनां चतुरस्त्रपूज्यानां पूजास्थानानि भवं
तीति। श्रोत्रपदं दक्षवामकर्णपृष्ठपरतया स्थानद्वयप्रतिपादकं । अंसपदं दक्षवामांस
वाह्यपार्श्वभागपरतया स्थानद्वयपरं कूर्परपदमपि दक्षवाममध्यस्थानद्वयपरं करपद
मपि दक्षवामकरतलपरतया स्थानद्वयपरं ऊरुपदं दक्षवामोर्व्वधोभागद्वयपरतया स्था
25 नद्वयपरं जानुपदे दक्षवामजानुबाह्यार्द्धभागद्वयपरतया स्थानद्वयपरं गुल्फपदमपि द
क्षवामगुल्फाधोभागपरतया स्थानद्वयपरं तलपदं पादद्वयतलपरतया स्थानद्वयपरमि
ति संभूयतत्पाणिमित एषु षोडशसंख्येषु स्थानेषु सर्वीकादियो प्रभृति षोडशसंख्या मरीचयो वि
तीयावरणदेवतापत्रेति समस्तयेति विग्रह विशेषणार्थं पहि फलितार्थः दक्षकर्णपृष्ठः दक्षां
स०२ सवा[illegible]पार्श्व दक्षकूर्पर-दक्षकरतल-दक्षोर्व्वधोभाग-दक्षजानुबाह्यार्द्धभाग-दक्षगु
ल्फाधोभाग-दक्षपादतल• वामपादतल• वामगुल्फाधोभाग• वामजानुबाह्यार्द्धभाग• रा०म०

२' अंसपदेन दक्षवामौ सकृते भागद्वयमिति स्थानद्वयं पार्श्वपदेनापि दक्षवामपार्श्वाभ्यन्तरभाग
२' द्वयमिति स्थानद्वयं

६ [redacted] :वामौ [illegible]धोभाग-वामकरतल-वामकूर्पर-वामांसबाह्यपार्श्व-वामकटी
पृ२ पश्चात्स्थ [illegible] षोडशस्थानेषु कामाकर्षिण्यादिनित्याचरणादेवता देव्या मालादिमण्डा
मूर्त्तीति तत्तद्भागशालिन्या पूजयेदिति॥ ॥गुल्फा[illegible] द्वित्रिकेपदस्थानेषु स्थानद्वयं त्र्येकपदेन
दक्षवामोरूपरिभागरूपस्थानद्वयं विवक्षितमिति संभूय जपदप्रतिपाद्याष्टसंख्यस्था
नेषु अनङ्गकुसुमादिकाष्टमरीचयोपसेवितयेति विग्रहविशेषणं॥ जत्रुशब्देन स
संधिद्वयं शंखपदेन कर्णललाटमध्यस्थकुन्तलास्थिद्वयं तथा च दक्षगुल्फ-दक्षजङ्घ-वा ७
मशंख-वामोरूपरिभाग-दक्षोरूपरिभाग-दक्षशंख-वामजत्रु-वामगुल्फरूपाष्टस्थानेषु
अनङ्गकुसुमाद्यास्तृतीयावरणदेवताः पूजयेदिति फलितोऽर्थः॥ ॥अलिकपदेन दक्ष
वामभागरूपस्थानद्वयं सहितं भालमिति स्थानत्रयं कपोलमपि दक्षवामभेदेन स्थानद्व
यमिति स्थानद्वयं ऊरुपदेन दक्षवामोर्वोर्मध्यान्तरभागद्वयमिति स्थानद्वयं जंघापदमपि द

सुदर्शन

दक्षवाममेदेन स्थानद्वयं परं गुदयद्वमेकस्थानं पंक्त्यालिकाद्वि गुह्यांते षु वयोभिज षु चतु
र्दशसु खेषु स्थानेषु मरीचयः सर्वे संक्षोभिण्यादि चतुर्दशावरणदेवताः पंचैते विवि
ग्रह विशेषवर्तिनेनायमर्थः स्फुरितः ललाटे ललाटदक्षिणभागः दक्षिणकपोले दक्षि ६
णांसपुरोभागः दक्षिणपार्श्वाभ्यंतरभागः दक्षिणोर्वंतर्भागः दक्षजंघा गुदं वामजं
घा वामोर्वंतर्भागः वामपार्श्वाभ्यंतरभागः वामांसपुरोभागः वामकपोलः ललाटवाम
भागश्चेत्येवं चतुर्दशस्थाने सर्वसंक्षोभिण्याद्या पंचचतुर्थावरणदेवताः प्रत्येकं देवी विग्रह
पूजनीया इति॥ ॥नासामूलपदेन भ्रूमध्यात्किंचिदधोगतो यो भागस्तस्मिन्स्थाने॥ नेत्र
दक्षवाममेदेन स्थानद्वयं हृत्कोणपदेन दक्षवामबाहुमूलसंसक्तोदरभागद्वयं दक्ष
वामकटिसंसक्तोदरभागद्वयं चेति स्थानचतुष्टयं॥ जानुपदेन दक्षवामजान्वाभ्यंतरा
द्वित्वं स्थानद्वयं सीविनीमूलपदेन गुदपूर्वभागमारभ्य गुह्याग्रांतवर्तमानस्य रेखाद् रामः
पत्सि शिराविशेषस्य मूलमीषदूर्ध्वभागः तथा नासामूलादि सीवनीमूलांतेषु नवसु

शासेष्वेषुस्थानेषु सर्वसिद्धिप्रदाद्वयोदशायै समावरणा देवता यन्त्रे सपिविग्रहविशेषणो
ते नैतेदुक्तं भवति नासामूल-दक्षनेत्र-दक्षबाहुसंसन्धोदरभाग-दक्षकटिसंसन्धोद
रभाग-दक्षजान्वन्ताद्रूर्द्ध-किंचिद्दुदरोर्द्ध्वभाग-वामजान्वन्ताद्रूर्द्ध-वामकटिसंसन्धोद
भाग-वामबाहुसंसन्धोदरभाग [redacted] -वामनेत्ररूपेषु देवीमूर्तेर्द
५६ शस्थानेषु सर्वसिद्धिप्रदाप्रभृतयः पंमावरणादेवताः पूजनीया इति ॥ ॥ त्रिनासा
पदेन स्वपुटद्वयसहितेनासिकाग्रमिति स्थानत्रयं संक्षिणीपदेन ऊर्द्ध्वीष्ठ
संधिद्वयं त्रिस्थानद्वयं तत्तनपदेन दक्षवाममेदेन स्थानद्वयं त्रि सीविनीपदेन
स्वदक्षवामभागसहितः स्वमध्यभाग इति स्थानत्रयमिति सेभूयनाकेषु दशस्थानेषु
मरिचयः सर्वज्ञाद्याः षष्ठावरणादेवता यन्त्रे ति विग्रह[illegible] एतदुक्तं भवति नासाग्र-द
क्षनासापुट-सक्विणी दक्षिणासंधि-दक्षिणस्तनसीविनी दक्षिणभाग-सीविनीसी

त्रिशोभ ल० १२

सुदर्शन

विनीवामभाग·वामस्तन·स्फिग्ग्रीवा वामसंधि·वामनासापुट·रूपदशस्थानेषु सर्वज्ञा
दिदशसर्वप्रदायिका देवताः पूजनीया इति॥ चिबुकमेकं स्थानं गलपदेन कंठकूपस्तदक्ष
वामभागाविति स्थानद्वयं हृदयपदमपि तद्दक्षिणवामभागपरतया स्थानद्वयपरं त्रि
नाभिपदमपि स्वदक्षवामभागरूपस्थानद्वयसहितं नाभिपरतया स्थानत्रयपरं वसु
२७ शब्दोष्टसंख्यावाची तथा च चिबुक·कंठकूपदक्षिणभाग·हृदयदक्षिणभाग·ना
भिदक्षिणभाग·नाभि·नाभिवामभाग हृदयवामभाग·कंठकूपवामभागरूपेष्वष्ट
स्थानेषु मरीचयः सप्तमावरणदेवताः वशिनीप्रमुखयोग्यन्त्रेति विग्रहविशेषणादस्य
च वशिन्यादयश्चिबुकादिकाष्टस्थानेषु पूज्या इति फलितार्थः॥ ॥ललितामूर्त्तेर्धी
सू३ नुमण्याः स्वा॰ पुष्टो येन ललनिर्मीयासप्रदायासकलाः प्रत्यक्षमुपलभ्यमानानन्दिनीमा
दिकावरणान्तरवत्केवलमनुसंधीयमानाम्न्तुर्मरीचयो वारणा वायुप्रचलं [illegible] रूपाः कि
रणारूपा एव प्रधानसमकक्षदेवताप्रत्येति विग्रहस्यैव विशेषणं·विग्रहकर[illegible] रामं

स्वे छेक १ १ वक्षपत्रा

तत्र द्वापुरेषु गणभावनापूर्वकं तत्तद्वारपूजानुष्ठेयेति फलितार्थः दृहत्त्रेनाहत्तद्वार
कृ.मान २ शादलकर्णिकामध्यवर्तित्रिकोणं तस्य उर्ध्वमध्ये शेषः अष्टमावरणे पु॰ कामेश्वर्या स्ति२
दित्रिकं पत्रेति विग्रहविशेषणं नथा च हृदयस्थितद्वादशदलकमलकर्णिकान्तर्गतत्रि
कोणस्याग्रकोणमारभ्य कोणत्रये कामेश्वर्यादित्रयस्वरूपमष्टमावरणे पूजयेदिति पर्यव
सितार्थः॥ ॥सर्वानन्दमयं देवविंदुस्थानं तत्र पूज्या देवी त्वर्षशात्माद्यचावाचकोपादाना॰ तथा
च सर्वानन्दमयो देवीस्वरूपो विग्रहो यस्येति विग्रहविशेषणं इयं च स्थूलरूपललितात्मकनव
मावरणे सपूर्णविग्रह एव पूजयेदिति फलितार्थः॥ ॥एतन्नवावरणदेवतापूजामन्त्राश्चनि
त्यपूजामन्त्रेभ्यो न भिन्ना इति तत एवानुसंधेयाः॥ ॥विग्रहप्रतिष्ठापो विशेषो नरमपि त
त्सूत्रे॰ पूर्णपूर्णपूजापूर्वकं पूर्णमाससमाकारो दिनात्मत विग्रहमिंदन्नेंदुकलोपहारपूर्वकं न
वकलोपहारः पूर्णान्तमिति॰ पूर्णपौर्णमासीपूर्णपूजा षोडशोपचारार्णानवावरणानो
चा[illegible]सपर्णापूर्वकंपूजा॰ पूर्णमासस्त्रिंशदिनात्मकः आकारः प्रकाणतं तत्राजः अमृतेश्व
तु१

सुदर्शन

३ नात्रैकत्रिंशत्त्वसंख्यादिकानां नियमत्यलेसर्वपूर्णिमामारभ्योत्तरपूर्णिमान्तं
२८ त्रिंशेकमुत्तरदर्शनानां त्रयं चेति विवक्षितसाध्योपलक्षितं त्रिंशत्त्वसंख्या
त्रिंशतेमुख्यासावपिनकोपिवच. नामिकमतः । परंतुवक्ष्यते निषिद्धमासन्यासान् ॥

रीविद्यावामन्तविग्रहाप्यदार्थः मन्त्रोद्धृकलाः कामकलाः सोमकलाश्च ॥ उपहारोन्यासनय
कलोपहारः नैवावरणदेवतापूजनपूर्वकं विग्रहे धातुमये प्रधानदेवतापूर्णानेपूर्वपूर्णिमा
मारभ्यैकत्रिंशद्दिनत्वविशिष्टोत्तरपूर्णिमापर्यन्तं अपहितिर्मिलितार्थः ॥ चक्रप्रतिष्ठावद्वि
ग्रहप्रतिष्ठायामपि नत्रिदिनमात्रं पूजा किंत्वेकत्रिंशद्दिनावधिसानुष्ठेयातेत्राप्यप्रकारः प्र
१६ थमपौर्णमास्यां पूर्णपूजामुक्तस्वरूपां विधाय प्रतिपदमारभ्य पूर्णमास्यन्तं त्रिंशद्दिने प्र
वइत्यमारात् द्विशात्क्रमतेभ्वरी एकुलकामवेद्दूकलाननृत्यासं कुर्वन्नवावरणाप्रकरणाप्रतिदि
ने देवीविग्रहे धातावादिमयेपूजामनुसरेदिति ॥ ननुमूलानधिगम्यास्मिन्नर्थे कथं तन्मात्रशरणा
२८ नामस्माकमुपादेयत्वेसिद्धो दितिचेत्तकेनचेदं तत्रोपदिष्टं प्रदस्यानिमूलत्वमिति ॥ संभ
वति हि त्रिरात्रमित्यादिप्रकृतश्लोकस्य कथितार्थपुरत्वं रात्रपदेन दृशासंख्या राकारत्वका
रकारे रेकशोद्विषड्विसंख्यावोधनात्संभूयत्रुयासंख्यावगतेः तत्संख्यायाश्च गुणापत्रिंश
त्संख्यावगमः ॥ इति त्रिरात्रमित्यतस्त्रिंशद्दिनान्यभिव्याप्येत्यर्थलाभः ॥ एवमित्यनेनपश्चा
पूर्वदिनेपूजनं कृतं तत्येत्यर्थकेनचैकेनत्रिंशत्तमदिनस्यामावास्यापूर्णिमारभ्यद्धिती
मा

रामः

२ परं । रावदं नाले क्रुदेरो न का नय हलग्रति न्वापा सकापरं । त्र पदं द्विपरं । त णा वरा का कार स्पराकी
२ त नध्व स्कुत्रिं शद्दिन [illegible]

पपूर्णिमायर्यन्तमिसर्थस्पासामान्नासमस्पारितोघइति चेत् स्वीकुरुष्व तर्हि त्रिपदमेवषष्टगुरी
तपेवसंख्याप्रतिपादकत्वविवक्षपा त्रिंशद्दिनं मभिमाप्येत्यर्थः सुलभ एवेति । देवीप्रतिष्ठा
पामित्यस्पा वृत्त्या क्रमतेश्वरी देव्याः न्यासद्वारा देवी विग्रहे प्रस्तातेप्रतिष्ठापां कलापोसस्या
क्रमः पूर्वोपदर्शितः प्रकारो देव्याः प्रतिष्ठाप्यप्रधानदेवताः पासंनिध्यकारकोन्यान्यथ्येत्येते
नापे । न्यासोप्याव श्यकत्वेन सं चितः अर्थे च मपिकामें हुकलान्यासो नमूक्तशब्दाधिगम्य इति
चेत् मैवं देवी त्येतत् दीर्घेकारस्य प्रश्लेषेणाक्त स्वेकारतो मदनस्य तदनंतर ह्रस्वेकारे रोचु नामे
कदेशेन देवारधिगमेन तत्कलाबोधसंभवात् । क्रमतेश्वरी साहि स्येनैवमदनादिकलो नोन्या
सोनस्यात् तेश्वरोत्सेवमर्थं मन्विपतुं देवीपदेन सहमदनादिपदाश्लेषः कृतः तत्स्थानकलाम
तेश्वरी विग्रहास्तिके मूलं तत्र एवस्पष्टीभविष्यति । तदत्र कलाक्रमप क्षेप्रतिपदिस्त्रीस्त्पदेवतापाः
विग्रहे दक्षिणामूर्द्धनि जं पूषाकलायेनमः शं वदक्षिणभागे [illegible] ह्रीं द्राकलायेनमः दक्षमुवि जोंह २
जिं सुमनाकलायेनमः दक्षकरांजं कीं रतिकलायेनमः इति दक्षिणपादांगुष्ठांतपे

२ नथा वा पूतेष्व र । का जस हू तमस क कं ङ कां जप्रति लाणां न्यास रूप णां रूपतापां स । लां व लुत देवी
२ पूर्णि प्रति लाणीसत्यां क्रमः संजनिध पद र इति क्रि जंत्रि नाथः । ३

सुदर्शन चदशास्वरविकृतामतेष्वरीवीजेयं चदृशान्तमचंद्रकलासहितं विन्यस्य ततो द्वितीयायो शंखद
क्षिणभागमारभ्य ततीयायो दृस्मभ्रु [illegible] मारभ्य क्रमेण प्रतिपदादि [illegible] मूर्द्धादिभाग पु स्व
त्रै३ तेविन्यसेत्तस्म [illegible] प्रतिपदादिवामपादांगुष्ठ नारभ्य वाममूर्द्धभागांतं तं द्वितीयायां पादद्य स्वा १ं ग
मूमारभ्य वामपादांगुष्ठांतं ततीयादिषु गुल्फादिमारभ्य पादद्वयस्था दिपर्यंतं विन्यस्य स्वा ग २
र्वत्रांते पारं भस्थानेषु विन्यसेत एवमम तेष्वरी विद्यायावीजद्वयमन्यदपिद्रावणबुद्धसमु
दायरूपं हृद्वेस विसर्गरूपं चोपादायक थितदिशौ चंद्रकलान्यस्तव्याः एवं स्मरकला [illegible]
यां मदनपदस्य सत्रे पूर्वनिर्दृशान्मूले चोभयस्यापि योर्वीयर्थ्यसंभवान्मदनकलान्यासएव
पूर्वमुचितइति चेत्र नेति को ब्रूते तत्र कारणयथा [illegible] पक्षप्रतिपदादिदेवी चिंत्राहेमूर्द्धवा द स्म ४
मभागजं क्लृप्ता कलायै नमः शंखवामभागे क्रां प्रीतिकलायै नमः वामभ्रुवि क्लिं [illegible] तिक २३
क्रो१२ लायै नमः इत्यादि क्रः प्रियदर्शिनी कलायै नमः इति पुनर्मूर्द्धवामभाग एव विन्यस्य ततो द्वि
तीयायां शंखवामभागादिस्वपर्यंतं ततीयायां वामभ्रुवादिस्वपर्यंतमेव एवमग्रेपि स्वस्व रा म ०

29

पूर्वपूर्वतिथिप्राप्तस्थानोत्तरस्थानमारभ्यतत्तत्स्थानांतेमदनकलाषोडशाविं[illegible]सेतशुक्लप्रतिप
दिदक्षपादांगुष्ठे ॐ श्रद्धाकलायैनमः पादपृष्ठे ॐ क्रीडीतिकलायैनमः गुल्फे ॐ रतिक
लायैनमः इत्यादिगुल्फांतमेवं तद्द्वितीयादिषुपादपृष्ठादिस्वस्वोपक्रमस्थानावधिमद
नकलान्न्यसेत् एवमेवप्रथमद्वितीयामतीपूर्वबीजयोगेनापिमदनकलान्यासोनुसरणी
यः परंतुबीजक्रमादेवोक्तकलान्यासोनो[illegible]क्रमेण उपांसोपचारपर्यागांगभूतएतत्तृतीयवी
जमात्रयुक्तातत्कलान्यासएव[illegible]समुपदिष्टइतितथाभिधानंप्रथममितिनकिंचि
दनुपपन्नं॥ विग्रहप्रतिष्ठांगभूतषोडशोपचारघटकपंचदशतमोपचारेपि विशेषढकोः
पूजा सूत्रकृता मयोपचारे विमर्शो विमर्शः तत्रमूलगामुपांत्यमंत्रं नेत्रमुख्यनुतिनासामेहिरताम
निर्वाह पोपचारविमर्शःपश्चाद्विमर्शस्तयोविमर्शः पविमर्शश्चेति॥ अस्यार्थः मयोपचारेपंचदशत
क्र५ मोपचारेश्व विमर्शः अपूर्वोविमर्शः पूजाविधि॥ कथंवेत्यपेक्षायामिमंत्राह मूले त्यादित्रिपास्य
सर्वसिद्धिप्रदस्तपेत्रिकोणचक्रेकर्मसंसर्वानंदमयंबिंद्वात्मकेचक्रे मूलगंमूलाधारगतंचितनी

४ त्रिसत्पेष्वावरणां पात्रको मचारी शेति नर्म्यल स्यात्किल र्म्यल पतित्त्वे दुष्करत्वा पत्तेः । पंचोपचारे पुजय
३० मावरणगितिलिखैत । क्विन स्यात् । तं कौलर रवे तातिषि शेम दुव चमार्तें

सुदर्शन

पमित्यर्थः । अपं हि निर्गलितार्थः । पंचदशतमोपचारांगं हि पूजनं द्विविधं संक्षिप्तं विस्तृतं च तत्र
द्विर पदिफलो कथकामः संक्षिप्तप्रकारमुपेक्ष्य नवावरणापक्षक पूजाल्पविस्तृतप्रकारमनु
सरेत् तत्राश्राचरणो सप्तकस्थानानि विहृपूजोक्तान्येव चरण मावरणादपदेवी विग्रहस्य मूला
२।३ धारध्यानं तु चक्रहृदयेइति । आयुधानामपि स्थानं वैलक्ष्यरायमाह नेत्रे सा हि नादेवी विग्रहस्य ने
त्रिकोण त्रादि चतुष्के आयुध चतुष्कं पूज्यमित्यर्थः । पंचदशतमोपचारे विमर्शः पूजने न्यस्य विमर्शः
बिंदुरूप ४ एकत्रिंशद्दिनाव च्छिप्रत्यहं नचनवोपादानेन विमर्शः स्वीकारोपत्रे सेवं भूतो प्रथमो
पादान्नान्युरम्यं तवोपदवाच्य षोडशीदिने पुनचनवोपादाने तत्स्वीकारोपत्रे सेवं भूतस्तस
30 मध्यमोपादानं कृत्वा मध्यमः षोडशातिरिक्तैकत्रिंशदिनमध्ये एकपंचदशदिने व्यापिता
वशिष्ठा मध्यम लौकिकरसपक्षस्यापपद चैरेकस्मिन्नेव दिने नवोपादानेन वि
मर्शः स्वीकारोपत्रे सेवंभूतस्तत्पूजनायापर्यायो विमर्शोऽभरमोपादानं कृत्वा कनिष्ठः अत्र त्रिं
द्वित्रिंशत् शद्दिने व्यापितायां कनिष्ठत्वम स्य पक्षस्येति । अभ्यापमर्थो मूलानधिगम्यत्वान्नात्मस्तनुष्टुप रामo

प प्र ते हि प्रापि कापि आपे ल क्लिष्टि हृष्टे
प त्रिपि ह्रासे नवरात्रे मध्याह्ने क्रियि
त्रि प्र नु सर ऐ बाध का भा बार ।

इति चेत्तमेवक्रमः त्रिगुणितपंचसंख्याविशिष्टोपचारः सोपि षट्कारक इति स्तुतिस्तस्याव
यवकत्वसूचनार्थो वीरदर्शीति कर्त्तव्यता विशिष्टस्य पंचदशत्तमोपचारस्य तथात्वमित्यत्रा
स्पा३ ह गुरवे इति [illegible] इति गुरूर्स्मगुर्वभिन्नत्वेनाध्यवसितेष्टदेवतान्तदक्षिणामापदं च दाभिरापक
रतत्पापंचदशत्तमोपचारपरं प्रसक्तोपगुप्रसक्षप्रयोजकेषु नेत्र्यगूतिनासामुद्रात्रिन्याप
प्रासं विचाणुध चतुष्कं यत्रैसैवंभूतः अथ च षिवाकुंडलिनीतदाधारभूतेयत्तमूलाधार
चक्रं तत्र आत्मापसोसैवंभूतस्मै इति प्रोक्तार्थकागुरु विशेषणं ॥ आणुध चतुष्कमित्यर्थः किं
पदलम्पदूतिचेतस्मगुणः आणुयपरमापरमाणुधनामैकदेशत्वात ॥ तदनंतरमापरमपदं
पपदे च द्विभूसंख्यापरतया सम्भूयचातुःसंख्यापुमापकं प्रथमद्वितीयस्वरयोः परस्परं
संवर्णोहीर्दीर्घा तासंश्लिष्टरूपोय आकारो यस्स्वरेतास वर्णोदीर्घो गणोक्त्यप्रसिद्धिः ततः शिवात्मप
देन कर्मधारयः सर्वस्वरूपत्रिरात्रमिसे च पदाभ्यां [illegible] मेकत्रिंशद्दिनात्मकंकालमभि
व्याप्य नवानवोदक्षिणामुक्तलक्षणां दद्यादिति मुख्यः पक्षः ॥ नवानवामिति कुतस्त्यापा

त्वै २

तमिति चेन्न एतस्य संपुटस्य लोपादानाज्ञ न ह्येतत्तरतिरिक्तमत्रान्यन्मुख्यं संभवति। तत्रैव किं
मानमिति चेन्न प्रथमोपादानात् अधिकव्यापारसाध्यत्वाच्च॥ ननु दशशाक्तौ वाहस्रात्तदृदं
तरदमिति। न्यायाभासं तत्तत्षोडशसंख्यापूरकमर्दहेतुत्वेनैव सेवेभूतपन्ततरदृदं एकत्रिं
शत्संख्यायाः पूर्वोक्तोपायस्वर्दसार्द्धपंचदशसंख्यास्तत्पत्तद्वि भिन्नद्विनेषोडशदिनमभिव्या
प्यनवांगवीदक्षिणानामुक्तरूपोद्वादशितिमध्यमः पक्षः अत्रापि मध्यमत्वसाधिका
युक्तिरुक्तप्रायाः न हि न्यूनाधिककारणयोर्नवीनवस्तूत्पत्तौ समानफलकत्वं भवितुमर्हतीति येन द्व
योरपि पक्षयोरुक्तमेव मध्यमत्वं वा स्यात। अत्राप्यशक्तौ वाहस्रात्तदाज्ञपति[illegible]प्रति
बंधवाचकाकारेरासह एकैकसंख्यावाचककस्वाकारस्य संनिधिविवक्षयानविरोधः एक
संख्याबोधकेकारोपन्यासेनैव भूतपन्नाद्ययाद्वितीयसंख्यपेत्यर्थः तथाचैकत्रिंशाद्दिना
वधिकविग्रहप्रतिष्ठाङ्गपूजोपचारस्य वकपंचदशातमोपचारस्यैकस्मिन्नेव दिने नवीनं
[illegible]। अपि च बहुत्रिंशाहिनेसुपूर्वसंपादितावशिष्टांकथितस्वस्त्यादसिगांदच्योरितिकमिष्टः एकदशत्व पेतियावत् रामः 3

तस्य प्रतस्तु तदाधिसिताद्दिनस्य

पृष्टः अस्यापि पक्षस्य क्वचिन्निषिद्धत्वसाधिकायुक्तिरूहैवेति सर्वोप्युक्तस्यार्थो मूलत्वमप्येवेति संक्षे
पः॥ ॥ननु उपास्योपचारद्वयमस्यव्याख्यातरणं तावन्मात्रपावनत्व्यतयाकथं सहस्रानामषोडशो श्रा२
पचारकपूजासंभवे अस्य संभवे सर्वविषयत्वेन प्रतीतेर्भाषाभाष्यैरीति चेन्न लुप्यतां नाम
नाथ व्याहृतानाम् अनेनैवानीतथा पूजाः सार्वसाधारण्यप्रतीति स्फुरागांथपरतामवलेव्याप्यपाद्यतो
आदृपतो वासलवणाद्गम्यादिस्वरूपस्तत्रांतरोक्तस्त्वति निषिद्धः॥ सामान्यविषयतंत्रांतरस्य
हरीपिपुस्तकेतेस्य पूर्णोता भ्यापातात् भावस्योपपादितत्वात्॥ अथ तत्स्थानाभिषिक्तस्यपत
स्यत्वे वप्रतिषेध इति चेत्तन तत्र सामान्यातिदेशेनाङ्गप्रायश्चित्तप्रयोजकपापप्रयोजकत्वेपि
पातित्यकरत्वाभावात् एषएव हि योपेन संवत्सरेणासत्तसम इति सामान्यातिदेशात् स्व
पितृमातृस्वसृगामीगुरुतल्पगइत्यादिताद्रूप्यातिदेशानां भेदः॥ तारतम्याकल्पनेभेदेनोप
न्यासः स्मृतिकाराणामनर्थकः स्यात् स्याच्चतादृशव्यवस्थाकरपूर्वपूर्वेग्रेषवच्चसोमाकुली
भावमगवतापिप्रथमपटले शीतितमश्लोकेवेदोक्तविधिपूर्वकस्यैवतांत्रिकविधेर्द्विजाति
श्र

सुदर्शन

32

विषयत्वोक्तेः कथं वेदविरुद्धानुष्ठानेन द्विजानामापतेरविरुद्धमार्गप्रवर्तितामुत्तरदिने वै[illegible]कर्म
स्वाधिकाराभावेन तत्कर्मपूर्वकैतत्कर्माचरणासंभवात् अतस्ववैदिको मिश्रितो वापि विप्रा
दीनां त्रिधीपतेइतिपद्मपुराणवचनमपि सर्वाभ्युपगतार्थकमनुगृहीतं भवति मिश्रितत्व
मपीदृशस्वरूपमेवात्र विवक्षितं इति दिक्॥ ॥ चार्योस्तत्तत्पदानां सर्वेपि विवक्षितास्व
सकृद्दुश्चरितत्पापस्य प्रामाणिकलेप्याह स्नेनुषं गाम्यां तथासंभवादिति चेद्ये॥ ४९॥ नचे
ष्टि इति न चेत गुरुपरितोषणस्य दक्षिणादिभिरनिर्मुक्ता तान्छिकः साकेवलमुर्वनुग्रहसाध्य
सौनिध्यका शक्तिप्रस्तुतनित्या विद्याः तस्याः संकीर्तिः सम्यगाक्रमणं तादात्म्यसिद्धिः अस्य
चक्रस्य कथं भवेदिति चक्रप्रतिष्ठापामेतस्य योजनं देवीप्रतिष्ठापोतुं एवं क्रमः इत्यतो
दक्षिणाया इव तद्दानेनिष्फलत्वस्यापि सूचनात्र पुनरुक्तिः अस्तु वापूर्वोत्तरोपात्तं चक्रशि
ष्ययोरनुरोधाद्दादृशा विरुद्धलिंगकमप्यस्येति पदं लिंगविपरीतकमनुसूत्रास्यामृतेः तद्वृत्तेः
प्रतिष्ठाप्य देव्याः संकीर्तिः तादात्म्यसिद्धिर्गुरुदक्षिणामंतरेणाकथं स्यादिति तत्यक्षप्रत्यर्थः श्री

राम०

पुरुष्या पादिदिक्षितं

एवं तिष्ठायां तु गुरुः परितोषात्करोति तस्य गुरोः श्यक्तेस्सामर्थ्यविशेषस्य तद्भूतनिस्यादित्कोप
दिष्ट विद्यायाचासंसम्यक् शिष्य समीहितफलं यापिकाक्रोतिः संगतिरस्य शिष्यस्यकथंस्या
दितिपदद्वयोजनं ॥ ४९ ॥ अन्यत[illegible]रिगणिता तिरिक्तेः [illegible] गुरोरिच्छाविषयीभूते ॥ ५० ॥ न
नु गजादि दशकस्य दाने किं समुच्चयः आहो स्विद्विकल्पः किं वा मुख्यानुकल्पभाव इत्यत्रो
हदृष्टादिसादितथा च समर्थस्य समुच्चयः स्व[illegible]शक्तेर्मुख्यानुकल्पभावः तस्यैव समानम्
स्यानो चस्तु नो विकल्पो योगी ति भावः ॥ अतस्य समर्थं प्रति त्वाहु अशक्तं किं स्यादित दानी सामर्थ्या
भावेपि भाविनि काले सामर्थ्य संभावनायामुक्त वस्तु नं देयत्वेनांगीकारः संभवतीत्यभिप्रेत्यो
क्तं सर्वं देहेति उक्तेवं[illegible] नामन्यतमदानेनापि शास्त्रार्थसिद्धिसंभवादुक्तं सर्वं देहेति सर्वेष्व
पि प्रकारेष्वित्यर्थः ॥ तदापि ततः गुर्वधीनः ॥ समस्तमपि व्यापारं गुर्वनुमितपूर्वकमेव कुर्यादि
कलितार्थः तदपि मन्त्यानन्तु[illegible] नितः ॥ ५१ ॥ एतावता चक्रमन्त्र्योः प्रतिष्ठाविधिनिरूप्य
शिष्यप्रतिष्ठाविधिमुपदर्शयति तेत्याहिनां सुंदरः सुमुख इत्यादिना पूर्वे पटलोक्तानिया

ता२

३२

सुदर्शन नित्यस्मरणानित्तैः सीपन्नोयुक्ताः॥ सोपि न सर्वः किंतु एकदेशो नित्यपूजामित्यादिग्रन्थमपट
नीयसाईसतस्मौकोनाचारपरोप्यपेक्षितः॥ सोपि च पञ्चकृत्यपद्कृत्यवाच्यावक्ष्यमाणा
33 नित्यानित्याविद्यातपोरेकतरपा[illegible]पदेशपूर्वकेतदास्तिक्योपास्तिगुरुभक्त्यादी
नांस्थितौवहुप्यासरैः सेगतिकरणादिनानुष्ठापरी[illegible]स्तितोपक्षितः॥ पश्चपरीक्षोत्तरक
तैव्यमाहकलशेरित्याद्विनाकलशेरिति वहुवचनेवक्ष्यमाणप्रकारकपञ्चविधकलशा
भिप्रायकं॥ नवभिश्चत्तुर्भिरेकेन वाकलशेनेति मनोरमाकृतव्याख्याविहतंत्रे नवकल
54 शतच्चतुष्कसाध्यहीक्षापाम्प्रनुक्तत्वाद्रपुक्तेतिकथितत्वा[illegible]च्चुतवान्निधिकारा॥ श्रीचक्र
इतिप्रधाननित्यादीक्षाभिप्रायकेदीक्षणारिपतत्तद्विद्याचक्रोपलक्षकं॥ शिष्यस्यमूलाधा
रहृदयमूर्द्धाख्यस्थानत्रयेप्रत्येकेदीक्षणीयनित्यापूजाचक्रेविभाव्यः गुरुः स्वकीयस्वा
तांस्वकीयहृद्यतः मध्यतस्तत्तदुपदेश्यनित्याविद्यापूजाचक्रतः[illegible]वाह्यतत्तदुप
देशनित्याविद्याशिष्यस्याधारादिस्थानत्रयेनपदेश्यनित्याविद्यामित्यर्थकेनघिदोमि

स्प २

सुत्तरेणान्वयः ॥ प्रश्ना ॥ सेस्थाप्येत्यादिना वक्ष्यमाणाप्राणप्रतिष्ठापनविद्यया तत्रावाहित्तवि
द्यां प्रतिष्ठाप्य मनसा संपूज्य न्यासं संपुत्ते वक्ष्यमाणादिशा तत्तदुपदेश्यविद्यान्यासपूर्वकं
॥ त्रिशः त्रिवारान् द्वैयात्माभावितत्त्वदेवी स्वात्मशिष्यैक्यं पूर्णी मानसः ध्यानादिनिरपेक्षः ॥ त्र
यं हियर्थविसितार्थे ध्रियामनसा भावितत्तद्देवी स्वात्मशिष्यैक्या ध्यानादिनिरपेक्षो गुरु
र्वक्ष्यमाणादिशा स्थापितकलशे रश्मि[illegible] श्रीचक्रादौ शिष्यं संनिवेश्य स्वहृदयकमलक
र्णिकाचिंतितश्रीचक्रादिमध्ये ध्यातां देवीं वक्ष्यमाणावाहनप्रकारेण शिष्यगतमूलाधारादि
स्थानत्रये श्वासावाहप्रयो[illegible] तत्र प्रतिष्ठाप्य मानसोपचारैः संपूज्य वक्ष्यमाणविद्यान्यासो श्रुति
ष्यशरीरेऽकृत्वा त्रिवारं शिष्यस्य कर्णे [illegible] तद्विद्यामुपदिशेदिति वक्ष्यति तत्समध्यतरि
शादिस्यादेरयमर्थः मध्यतः [redacted] वाराही विद्यापोर्मध्ये ॥ श्रियोपुधानविद्यो त्रिशः का
लत्रये तच्च कालत्रयमग्रे स्फुटीभविष्यति ॥ ननु किमर्थमुपदेशत्रयमपूर्वमन्त्रोच्यते इत्यस्मात्
देवते त्यादि इदमर्द्धं पूर्वत्राप्यनुषज्यते तथा च देवतानां निर्मलतया प्रकृते देवपदस्य निर्मि

३ कु ८ क ६ मा

सुदर्शन

कास्थपितः

सपरविवस्सृया हेवतो निर्मलतो शिष्येभाव पन्नुत्पादयन गुरुस्तु पूर्वे मुपदिशेत् पूर्वोपदेश
स्य निर्मलत्ताकरणप्रयोजनमिति तु फलितार्थः ।। गुरुस्मेत्रात्मैकोभावयन गुरुस्मैव देवता
नामात्मना सहैक्यानुसंधानस्तत्पीसद्भासनमुत्पादयन्नुक्ति तीपवारमुपदिशेत इदमुपदि
शान्तं मध्यातः इदमुक्तार्थे तत्वे परमतत्वे पुस्तका श्रीविद्योक्तपंतदेकौ शिष्ये समु दपन्न
गुरुः स्तूतीपवारमुपदिशेदित्यर्थः ।। नन्वेवं क्लिष्टार्थकल्पनायां मानाभाव इति चेत्सत्यमेव
34 सर्वज्ञप्राय पाविवसुदर्पो एवमेवार्थवर्णनात् नच स्वतंत्रमेव तत्तत्रमिति वाच्यं तथा सति तन्त्र
मरवतन्त्रस्यानुपादेयत्वापत्तेः अपादीयते च मेत्रराजमात्रानुसारिभिर्नि तादिभिरपि ।। धिप
तत्सूत्रं यथा तद्दिदं समेगलकलामलसनातन क्रममात्रमयपृथमसं तमसः हेतीपुस्ष्या ५४
विभूतसद्भासनाधिकारिकिम्भात्मविग्रहस्वापादकेत्रिपुरासुंदरीचो सिनीश्रीमालिनीशा
नीमातृव्यापकसर्वमयसंक्रमः प्रथमः परस्तातीराकृपारसंपुटः संपित्तकेसंक्रमः रत्नतीपः
से वीतीतसंक्रमः पुनर्वीजमृता पूर्णाविवेदीद्योतत्वं स्मारकलोल्वर्ण जत्वं कला घटिका । राम०

राशि-ग्रह-भूत-मातृका-मसरी-चिवीजा-धिकारकिरीटः क्रमबोधी ५ सोपमेकयं तिपाव
नःप्रतिष्ठास्त्वीति अथमर्थः जगद्विदं उत्तममधमक निष्ठभेदेन त्रिविधमपि पूर्णाभिषेवने
प्रथमद्वितीयतृतीयविद्योपदेशसहकारेण विश्वात्मनः प्रसक्तत्रीविद्याया विग्रहत्वस्य
स्वरूपत्वस्यापादकं भवतीति प्रथमोपदेशस्य फले संमंगलेप्यादिमलेसंनोतं समेल ग४
कलाभिः सर्वमंगलयाकलाभिश्च स्वसंस्कृतकलशजलाभिषेकद्वाराक्रमलोभिर्मलस्यैव
सर्वमं भूतः सनातनक्रममात्रमपि नित्यपूजाचरणमात्रं स्वरूपोप्यप्रथमोदीक्षाविधिस्तेन सं
ग०४ हृतामलाहृदयासनापस्येति शिष्याविशेषणं एतदुक्तं भवति सर्वमंगलो वृ नो कला
श्च यथोक्तविधिस्थापितकलशे संपूज्यतज्जलाभिषेकतो निर्मलीभूते शिष्यविद्योपदेश
सर्वमं न निर्मलीकुर्यात् तत्र कलशे नित्यावरणदेवतानामेवपूजनात्[redacted]न्मयत्वमात्रं भवति मात्र
ग०५ पदेन च त्वाशिंशद्दत्तरचतुर्दशशतदेवतानीति तत्र कलशे पूजानुष्ठानात्तत्तज्जलाभिषेका
त्तन्मयप्रसिद्धेर्निवृत्तिः द्वितीयो[redacted]ति कर्त्तव्यताकोपायः ॥

पदेस्तत्रिता यः सद्धिपदका च्यस्तेनाविर्भूतास्त्वा स्नाधुरुसंज्ञालैका रूपाय स्येत्येवं मतव्या
धिकारात्मः क्षिप्य स्त स्यति देय युक्तार्थकृत् एतदुक्तं नवत्ति स्थिकजा न दोषात् क्वचि
त्वर्वकोपदेशाद [illegible] पावी स्तनायो पदेशो धिकारत्वं (विसु [illegible] नि त्रवे यास
उक्ति [illegible] र्थ. इति एतदुक्तं [illegible] (स्वं ये [illegible] त्वेतोयो
पुत्र्यवि चोपदेश [illegible] नित्यानि चोपदेश [illegible] अपि चोपदेशात् इति श्रवणात् उपदेशोपि हे
नास्ति पुरस्तादि नात्मत्रिपुरापदस्य करणे विधिचापां संकेतः सुदरीकाष्ठिनोक्ता
र्यते नास्ति नास्नविधाच्युक्तं [illegible] संकेतितं इदानीं पदं च [illegible] मंत्रे युतना
मातपदं च वक्षिणादिकाद्यताद्रूपरतस्यायै करणे ज्यादिकाद्येवतां तं संक्रमो
व्यापको वस्येत्येवं मतः सर्वेन पदव्याप्रधामदेवता संक्रमो पक्तेत्येवं मतः प्रय
मउपदेश इति करणे ज्यादिकाद्यस्तीन विचोपदेशात् नैतर श्रवणो पदेशः कार्य्यः प्र
धानविधानादिति उपलितार्थः (विहितायो पदे [illegible] स्येन. परश्चिलादिनोक्तः परो हि

35

१३५

५६

६५२६८

परेशो द्वितीयस्तिर्यग्वाच्यस्तेनाविर्भूतासद्भासनागुरुत्वमंत्रात्मिकाद्रूपायस्यास्त्येवंभूतश्चा
द्वि २ धिकारीय: [redacted] त्यस्तस्येतिशेषमुक्तार्थके ॥ एतदुक्तं भवति विधिवज्ज्ञातदीक्षाविधिपूर्व
कोपदेशद्वयवां [redacted] के धिकारीति प्रथमोपदेशे विशेषः द्विपुरैसाद्विना तत्र त्रि
त.४ पुरापदस्य कारश्च द्विविद्यायां संकेतः सुंदरीवासिनी श्रीमालिनीति श्रीआसनविद्या चतुष्क्र
मेणा संकेतितं दृशानीपद्वेषु वैषडङ्गमन्त्रेषु तथा मातृपदं च वशिन्यादिवाग्देवताष्टकपरं त
था चकारश्च द्यो दिवाग्देवतानां संक्रमो व्यापको यस्यास्त्येवंभूतः सर्वमयपदवाच्य प्रधानदे
वतासंक्रमो पत्रे स्येवंभूतः प्रथम उपदेश इति ॥ कारश्चाद्या दिवाग्देवतोत्तविद्योपदेशानंत
रं प्रथमोपदेशः कोप्यः प्रधानविद्यापाद इति फलितार्थः ॥ द्वितीयोपदेशे विशेषः परस्त्विवत्या
दिनोक्त: परो द्वितीयः तु ना पूर्वो परोपदेशयोः संपुटितत्वव्याप्तिः कृता ॥ तीरपदेन तीरपालि
कारा को [redacted] कूपारपदेन तद्विहारिणी [redacted] सूचिपदेन सप्तकर्तृत्वपाप्स्त तास्तर्क
ति२ पदेन षोडशनित्याविद्या ॥ तासां संक्रमं गुरोः सकाशात् स्यात्मनि प्रवेशः स उक्तविद्याद्वय

क्रद्रुधद्वि १

३ इत्यतो विद्यापदस्य [redacted] द्वितीय विद्यापदस्य चतुरक्षै
३६ १ कद्विसं [redacted] रत्वाद्विशिष्टपदतया पंच दश निरूप्को ध संज्ञा
दास ति ०३

सुदर्शन मध्यवर्तीकार्यः इति यन्तदुक्तं भवति पूर्वं [redacted] विद्योपदेशः ततो द्वितीयो मुख्य विद्योपदे
शः ततः पंचदशाक्षर्या विद्योपदेशः तदेते [redacted] विद्योपदेशा इति ननु द्वितीयोपदेशोक्त कुलकुमार
विशेषस्य मुख्यत्वे [redacted] दास्तां नामैतत्र मात्रानुसारिणा मध्यपादेयत्वं प्रथमोप
देशगतविशेषस्त्वकथं मूलाधिगम्यः स्यादिति चेन्नैवं न्यासस्य संपुतमुपदिष्टो हि स्यात्तत्वा
र्थलाभसंभवात् न्यासविद्यापरतया न्याससपदेव कुंशकत्वात् संपुटमिति समाचतत्स्व
र्वकत्वलाभविवक्षणात् न्यासनविद्यानां न्यासविद्यात्वमिति चेत् किं चातः न्यास
36 विद्यानामेतः प्रविष्टत्वात् तत्रापि तथा प्रयोगसंभवात् न्यासपदमेव वासमगासन्यपत्तपावि
विवक्षितेतद्धि विद्याप्रतिपादकमिति नोक्तदोषः तृतीयस्तूपदेशः सर्वपदवाच्योपदेशका
रागुरात्रपादिश्योतीतापाः [redacted]
[redacted] श्रीविद्यायास्तद्रूपेणासंक्रमो यस्मादेवंभूतो
भवति॥ तृतीयोपदेशानेतरक्तसंपुनरित्यादिनोच्यते पुनः तृतीयोपदेशानंतरं बीजभूतानि रामं०

व तत्तत्तु:अधिकारांत केतुदशानां क्रिया पद क्षिब्दि तत्तुरव्य
स्वच४ [illegible] पदशाकाराणि तद्वर्णः
त चक्र१

सर्वातीतविद्यासंक्रमस्य यथोक्तोपासनद्वाराकारणभूतानि इदमधिकारो[illegible]द्देशपदा
र्थानां प्रत्येकं विशेषणभावेनोपदेशकत्वसूचनार्थमुक्तं अधिकारान्तानि पूर्णविंबादी
नि किरीटप्रान्ते यस्य तस्यैवंभूतं ॥ अथ चक्रमबोधानके वलमुक्तविद्यानामुपदेशमात्रेण स्या
तत्र४ त् किंतु अनुष्ठेयपदार्थानां पौर्वापर्य्यबोधनकार्य्यपि गुरुः स्यादिति शेषः ॥ तत्र विंबशब्दस्य कू३
मण्डलपर्यायत्वात् पूर्णविंबपदेन पूर्णामृतमण्डलवर्णा ऽश्चान्ते दीर्घितत्वपदेन दीर्घीकारयुक्त षट्
त्रिंशत्तत्त्वानि स्मरकलाश्चतुर्थस्वराः इदमक्षरत्रयं कालनित्या विद्यास्वरूपाणां वर्णाः नव
नाथवर्णाः ॥ तत्त्वानि अकारादिक्षकारान्त षट्त्रिंशदक्षराणि ॥ कलाः षोडशनित्यास्वरूपाः स्व रा
[illegible]घटिकाः तत्र हि नीहृद्याक्षराणीति तत्र घटिकाक्षरविद्याः राशिपदेन विंदुविसर्गौ क्षकारा
तिरिक्ता [illegible] चतुःपञ्चाशत् क्रमेण द्वादशराशिवीजभूता [illegible] अष्टपञ्चाशत् मातृकाक्षराणि ॥ ग्र
हाः सूर्यादि नवग्रह विद्याः ॥ भूतपदेन पंचभूतमंत्राः ॥ मातृका अकारादि क्षकारान्ते कं पंचा
शद्वर्णरूपा लोकप्रसिद्धानुपूर्वी विशिष्टाः ॥ मरीचि वीजपदेन सर्वाचार्याणां शक्तीनां मायावी

८ क्लिंका स्वक्रमं तत्स्वरूपपदादिति
८ [illegible] पदेन [illegible]
८ क्रि रातांत उक्त [illegible] दशवर्णः

नवनार्थपादुकातन्त्राकुं ... नवना
... मनोगुरुस्वरूपनन्दस्यवाच्यार्थाधिकारः

सुदर्शन जश्रीबीजात्मकेनामादिभागेउच्चारणीयंबीजद्वयं ॥ अधिकारयदेनात्मा स्वाक्षरोऽ इति ॥ अथा
यमर्थः किंमूलगम्यः इति चेत् स्वक्रममित्यादितएवेतिगृहाण ॥ स्वक्रमः स्वगुरुपरंपराप्रा
सानुष्ठानप्रकारः ॥ सचतत्तद्दिव्यौघजपादिलक्षणस्तं ... पदिशवषिमतरेणानुपपन्नस्त ३३२
माक्षिपतीति किमुर्वरितमुक्तस्त्रार्थस्य मूलत्वम्यत्वं ॥ सः प्रसिद्धः अयं पूर्णाभिषेकः एवं वि
स्यानुसाव तयाश्रेष्ठं ... पंक्तं नाथपरंपरायाममभिनिवेशनमावृयतीत्येवंभूतः प्रतिष्ठारूपी
देव्यात्मत्वप्रतिष्ठापकश्चेति ॥ ईदृशाभिषेको ... तरमाचमनान्तएवदीक्षा ॥ सप्रधाना
वाराचममखिलमिति तत्स्वदर्शनात् प्रधानकलशस्याभिषेकाचषोषितोदकेनाचमने
१४ यत्रेत्येवंभूतमखिलंश्रिविधंपिपूर्णाभिषेचनंभवतीति हितदर्थः ॥ किंमूलगम्योयमर्थ इ
तिचेत् अभिषिञ्चेद्गुरुः स्वयमिति पर्द्दगतत्वपंपद्गम्यएव ॥ अयंशिष्यो गुरुणाभिषिक्तः
सुसम्यकृप्रबुद्धो भवेदिति हितदर्थः स्नानोत्तेशुद्धिश्चाचमनेनान्यत्रस्मृतितेत्रादिषूक्तात्राप्या
देपानत्रेवोपस्थितात्तत्पूर्णकलशास्येवजलेनतदर्थमुपादेयं ॥ नत्रापिसर्वचरमकालानुष्ठेयाभिषेका रामं०

३७

विशेषितेप्रधानकस्तशस्यैवजलंग्राह्यमितिमवतिमतैकवाक्यता॥प्रसंगात्दृमिथेकोपयुक्तक
षायबोधकेस्तत्रमभिधीयतेशमकषायस्तत्रैककषायोमायाकषायोवेतिस्वमयोः अ्यूनायंचवा
चकतयाऽेकानोवामतोनतिरितिपरिभाषयायंचाथालंख्यालोभात्ता[illegible]यन्मितमात्रेको
धि ४ घं[illegible]कषायतःकशलनोपूरणामितिमुख्यः पक्षः तत्रहि द्यावर्णौविधिकषायैपूरणामितिमध्य
मः॥मायाविसर्गः तहोषुयिकषायैःपूरणामितिचरमः॥मूलसम्मत्वेकयमस्यार्थस्येतिवेत्तव्य
के १ तोयेन[illegible]थिनेनाक्षरैःषधैरितिमूलेतोयेनेतिद्विरावर्तनीयंतत्रैकेस्यजलमेवार्थः द्वितीयस्य
त्वर्थआदिजंततोस्वीकत्य-तोयसंवंधियरत्वे तोयपदेचात्रषोडशसंख्योपस्थापकतयाततावन्मितविसर्जनीयपरं-तथाचाक्षरैःषधैरितियथाश्रुतेमुख्यपक्षेपंचमायोतंत्यएवचेत्साहिना
पंचाशद्वर्णानामेवमूलेऽभिधानात-षोडशगणीयतत्त्वेहि द्यावर्णपरत्वेमध्यमः पक्षः सूचितः विसर्जनीयोषधिसंवंधिनातोयेनेतिकथितरीत्याप्राप्तार्थेनतत्तीयःपक्षः सूचितोभवतीतिकांतरहस्यार्थनिरूपणं॥५४॥इत्थमुपदिश्यशिष्यकल्पमाहदेवतेत्यादिना॥देवतायाःश्रीत्रिपुरसुंदर्याः

सुदर्शन

दित्स्यायां॥ गुरोः पुस्तकविद्योपदेष्टुः॥ मंत्रः उपदिष्टविद्याः आत्मा स्वात्मा एतेषां चतुर्णां तत्त्वे
न निश्चयपूर्वकं परिकल्पनं तस्य विभावनो पुनः पुनः कुर्वन्नेव गुरोरग्रे न तु स्थानान्तरे स्थितः सन् सर्व
मधिगतो विद्याशतसंख्यया जयेद्दित्स्यार्थः॥ किं च उपदेशादिनमारभ्य गुरोरग्र एव वसेन्न तु स्वगृहे ग
च्छेत्॥ ५४॥ एवमकरोति शिष्यस्य दोषमाह न चेद्दित्स्यादिना॥ स च रिक्तस्ततः स चरस्य भावे
अस्थिरस्वभावे तिष्ठावत् एवंभूते शिष्ये निहिता शक्तिः उपदिष्टा न ह्विद्या गतनिग्रहानुग्रह
समर्थत्वा वा। न स्यात् संचरणशीलत्वेन निहितविद्याया धेयगुणानुरोधात् सेचारियेव सनात्
शक्तिः उपलब्धविद्यागतानिग्रहानुग्रहसमर्थता तथा च नाह शांतस्य स्थिरत्वार्थं को गुरुः निक
वासएवोपायः यस्माच्छक्तिः इति चैच चलस्वभावात् तस्मात्तदेति के गुरुः सविधदेशे वसेत्। किमत्र न
वासमात्रमनुष्ठेयं नेत्याह तस्येत्यादिना॥ तस्य गुरोः॥ आदेशः आज्ञा आज्ञा दिनापादमर्हं ना हि॥
५६॥ मंत्रात्मनो मंत्रस्वरूपस्य उपदिष्टविद्याततोः भिन्नस्य इति यावत्। तादात्म्यमात्मनोऽलेख्य स्वा
त्मनि स्वोपलब्धविद्यास्वरूपाभिन्नगुरुत्वात् तादात्म्यप्राप्तिः छिपाः। तदा समारभ्य उपदेशकालमार

यावज्जीवं धनादिभिः धनक्षेत्रगृहदासीदासादिभिस्तदायत्तो गुर्वधीनः स्यादिति शेषः कु
लक्रमावश्यकत्वमाह यत इति यत आम्नायतत्त्वमयः कुलाम्नायः परस्तात् सर्वमोक्षोपायरूपस्तथा इ
त्यर्थः ॥५३॥ अथ प्राप्तविद्यस्य शिष्यस्योपदेशकर्तृत्वासेधाय क्रमाभिषेकसंस्कारम
भिधातुं तत्संस्कारस्यावश्यकत्वमाह अथेत्यादिना अथ विद्याप्राप्त्यनन्तरं ॥ वक्ष्यमाणे न ४
द्विविधेनैवैकविधेनापि सम्यक् यथोक्तविधिपूर्वकं ॥ अवाप्य नेन ततः प्राक् ॥ अभिषे न ५
कोऽपि शिष्यः केवलं नानुग्रहाधिकारकारी किं तु अनुग्रहमतः परं पश्येद् कुर्वीत गुर्वाज्ञास
हितः ॥५४॥ आदिना प्रयोगपरिग्रहः ॥ अथ तथाभिषेकाद्वयोः सम्यक् तयोरलाभे अनुग्रहा द्वि ५
दिः सिद्धयेऽसाधकस्येति तत्साधनाय ॥५५॥ अभिषेकेति कर्त्तव्यतामुपदर्शयति विधा
येत्यादिना ॥ चक्रं वक्ष्यमाणं तत्र निजतापूज्यपत्रं ॥ तं कुम्भं ॥ कार्योरकैः ॥ वीरौषधिका
थैर्वटार्कास्वत्थोदुम्बरप्लक्षक्षीरवृक्षकाथा ॥ आदिसमुद्भवानदीजलैः ॥ दीक्षणीयमभि
षिञ्च्या ॥ मनुं मनुत्वरूपमन्त्रविद्योभयव्यापकधर्मक्रान्तमस्तकत विद्या ॥५६॥ द्वितीयाभि

सुदर्शन

सेकाभिषिकारिनिदर्शनपूर्वकंजनत्प्रकारमाहक्रमागतेत्यादिना क्रमोगुरुपारंपर्यं तदागतस्त्वागतः
प्राप्तोयः समाचारः पूजाद्यनुष्ठानप्रकारः तत्र निरतस्तदाचरणशीलः॥ केवलेगुरुमुख
मेकोपदेशेन नतादृशः किंतु भक्तिवत्तयातथा॥ इत्यात्मसिद्धयेस्त्रीयोपदेशेनशिष्यप्रसक्त
तविद्यानामाहात्म्यप्राप्त्यर्थं॥ १६॥ विपुलेवक्ष्यमाणसुसंस्थानोकलशानां पात्राणां वक्ष्यमाणा
नुसारेणानसावकाशमवस्थाने संभवतितावत्प्रमाणकृतपातिविस्तृते चक्रेवक्ष्यमाणा
स्वरूपे श्रीचक्रेप्रतिपात्रनि पंचनवतिसंस्थानोश्रीचक्रस्थितानामावरणशक्तीनां पूजा
स्थानभूतास्तु सकलपोनिषुप्रत्येकेत्रिकोणानि षोडशसंस्थानि कृत्वा तत्र मध्यपात्रेनोकल
शसंस्थाप्य सर्वेष्वपि विंशत्यधिकपंचदशशतसंख्येषु त्रिकोणेषु कलश निधेयाः पंचद
शनित्यानां पंचदशकुंभाः ग्राह्याः अन्येपिनिधेयाइतिसर्वेपिमिलित्वाषट्त्रिंशदुत्तरपंचदशश
तसंमिताः कुंभाः पर्यवसिताः इति टीकाकृतः अणिमाद्युपमतिस्थूलेनेषु षोडशासंक
ख्यमितिनिषिसेम्यातस्त्वपेक्ष्याः साधुः॥ पंचदशनित्यानां लिलितागणेवाद्यानुज्ञानामप्रति रामः

२ (तितानांतथ(नवतिसंख्यावरण
शक्तीनां स्था

39

यो नीसन्नयोनित्वेन विवक्षितं सर्वेषामावरणानां योनिस्थानकत्वाभावात्। किंतु तत्तदा
वरणपूजास्थानेषु प्रतिस्थानं षोडशावरणं कार्यमित्येव विवक्षितं॥ ...कलशा
विधिना क्षिप्तेंदु ...णाम नियमेन प्राप्ताविततत्प्रतिषेधनार्थं के नियमं दर्शयति सोवर्णामि
त्यादिना खारीप्रमाणं चपुले च कुडवः प्रस्थ आढको द्रोण एव च धान्यमानेषु विद्वे पाः
कामाहेने चतुर्गुणाः ...तैः षोडशभिः खारीति तेनत्रां मरोक्तमुपादेयं॥ दृशं नवरत्ना
नि वर्णमानानि धान्यानि व्रीह्यादीनि ससं हिरण्यानीति बहुवचनाद्रजतस्यापि पीय
हाः तैषां तत्प्रसे पश्चात्तेजस्त्रपात्मकत्वात्कुंभजलस्य तेजस्त्रपरूपतापाः कर्तृत्वादिति नि
षिक्तं तत्राउचितं तु नैतत्। न हि हिरण्यादिपदप्रकृतिकं बहुवचनं प्रकृत्यर्थातिरिक्तं तो बहुत्वम
पि प्रत्याययितुं शक्नोति का कथा प्रकृत्यर्थातिरिक्तप्रत्यापनस्य अतएवैकस्मिन्नेव जसे आप इति
बहुवचनं तद्गुणानामादायप्राचीनैः समर्थितमपि दूषितं तर्करसिकेन बहिरण्यपतामूर्वाहुवच
नां तत्त्वं रजतस्यापि हि स्यगमकमिति हि निर्गेयः॥ तस्य च हिरण्यताम्रसाहचर्यात्त्रिलोहार्थं स्वु

सुदर्शन र्जनदर्शनाद्दुर्जनमप्युपादेयमिति नात्पर्यांकत्वमितिवाच्यं॥ बहुवचनांतत्वमितसंशयैवेपुर्थ्य
पुसकैः साहित्युस्पानिप्रसेजकत्वाच्चतेजस्त्वयात्मकत्वेन स्पर्शादिनिवृत्त॥ स्पादेवः तेज
स्त्रूपकत्वानोमत्रपूजनीयत्वात्॥ नहिसुवर्णादिप्रसेपोपिन स्पादिति चेत् स्पादेव विशेष
वचनान्नधाम्यादिवत्॥ तेत्रांतरोक्तत्वात्तदुपादेयमितिचेत् मैवं पूर्वं निरूक्तस्वरूपकसेनते
त्रगतपूर्तत्वस्यमाकोपायत्ते॥ वासोभ्यामितितरकाभ्यामित्युत्तरेणान्वितं॥ द्वयं॥ वेदन मि
तिनिक्षिप्येतिक्रियापामेवकर्मत्वेनान्वेति॥ बीजपूरफलपूके॥ आम्रपनसपिप्पलपल्लवै
रिड्वलतयाभिवेष्ट्य सर्वमध्यगतेकलशेपिधायमुखावच्छेदेनाच्छादयेत्सुतरस्त्रान्वयः॥ हृध्मा
यन्येषुत्रिकोणेषु अन्यानकलशान्॥ मध्यस्थकलशस्थापनप्रकारेणैवान्यसेतस्थाप
रम्भी३ पेतएर्थंचसितकलशसं स्पष्टयति साद्विमित्यादिना॥ एकैकशः नयुगपत्तंपंचसुवर्णा
दिपंचकान्यतमद्वारितः मध्यचक्रेषुमध्यचक्रस्थितकलशेषु॥ तोपादिजलधान्यहिरण्या
दिवासोवेष्टनपल्लवकरणाकमुखपिधानांतसकलसंस्कारंकृत्वातत्रदेवीमावाह्यप्रतिष्ठा रामं०

२ कुसुमैकपल्लवैरेनपुष्यगैए नावेनउत्ता(?)
२ स्तनविता॥ मनुहलेपाणिसाक्तिमत्पर्व॥१५५

२ पंतन्त्रिकोतर

धपस्प९

तया३ रतीयेकर्मोत्तराधिकारसमर्प्यकमुपदिश्य तिन्नाथै रित्यादिना त्र्यमर्थः श्लोकं सवर्गीयंज
नस्वरमितीहपश्चात्स्वेसेव ध्यातेआधाइत्यादिसत्त[redacted]ससर्थं हस्तिलस्पक
पृ४ मे राम्व दिमसत्पुतत्रिकेणान्त्वपः त्रिसंध्येत्रिसंध्यासु इस्येवप्रातः संध्यासवनीयथा
स्यात्तथानाथैः पूर्वनि ष्टषोडशार्णानवनाथमंत्रैः सहितं विद्ययामूलविद्ययासहितं
च कालनित्यां च हृत्पमाणात्तत्त दिनपर्यायनित्यां मूलाधारगतवह्निमध्ये नाथ्यात्मतां चास्य
तोप्रकृतोपास्यदेवतां ध्यायन्नेवजपेत् तथामध्याह्नसंध्यायां सषट्त्रिंशद्वांजने यथास्या
त्तथातत्त्वैः शिवशक्तिसदाशिवेश्वरशुद्धविद्यामायाकलारागकालनियतिपुरुषप्रकृ
तिमनोबुद्ध्यहंकारज्ञानेन्द्रियकर्मेन्द्रियशब्दादिपंचकाकाशादिपंचकरूपतत्त्वमंत्रैः
षट्त्रिंशत्संख्यैः शिवतत्त्वरूपिणीशक्तियाडुकां पूजयामीति षोडशाक्षरीप्रभृतिस्वरूप
कैः सहितां मूलविद्यया च सहितं कालनित्याविद्यां हृदयस्थितसूर्यापरितत्त्वात्मनाच लि
तोप्रकृतोपास्यं देवतां ध्यायन्नेवं जपेत् तथा सायंसंध्यायां सस्वरां षोडशाक्षरसहितं यथास्यात्

यानित्याभिर्वक्ष्यमाणाम्बस्तु त्रिपुरसुन्दर्या हृदि चित्रां तषोडशनित्या विद्याभिः सहितां मूलविद्या
संहितां च कालनित्यां शीर्षे स्थितं चन्द्रोपरि षोडशनित्यात्मना वस्थितां प्रकृतोपास्य देवतां
ध्यायन्नेव जपेत् श्रेत्रोपासनासाध्यस्य स्वात्मावबोधस्य नाथसाध्यत्वात् सकलकर्मोपक्रमे स
ध्यायेन्नाथोपासनमुपदिष्टं ॥ संसारिणां मध्यकालस्य विद्यामायाराणां नियतिपुंसि तत्त्वे
रेव गतत्वाग्निति सेम गान्मध्याहुसं ध्यायेन्नाथोपासनमुक्तं । अन्तयामपेनु मुख्य विद्या च गमय
ष्यः परमपुरुषार्थ एवावेषणीय इति तदुपासनमेवाम्नातमिति मूलभावार्थः । अत्र पक्षत्र
यं गुर्वाज्ञा स्व वं स्थितमामनन्ति तत्र प्रसिद्धत्वात् प्रथमः पक्षः स्वस्वनाम स्वस्वा नि
त्यात स्तत्त्व प्रथमनाथनित्ये मिति द्वितीयः तन्त्रांशे नैवरीति । तन्नेत्यस्त ताहंगणासं
ख्यापोक्रमे राग्नवषट्त्रिंश षोडशसंख्याभिर्भिगहरे सं नाथतत्त्वमित्यात्मपक्ष
प्य जपद इति तृतीयः पक्षः सर्वेष्वपि पक्षेषु मूल सौरस्यात् न केवलं जप एव किन्तु वक्ष्यमाणास्या
न्येषु मातृकाराणां न्यासेष्वनुष्ठेयः परं तु काम्य एवायं न त्वकरणे प्रत्यवायप्रयोजकः तथा तद्देह

दे४

रामः

५८३

५ वस्तु न स्तु ... [illegible] संदर्भवदृष्टिनदर्शिति [illegible] जनवदः तथा च जन्म
५ तिथि जन्मकार · जन्मनक्षत्रे · जन्मनि [illegible] पाक्षुवदेश इति
[illegible] इति सं [illegible] नतो [illegible] [illegible] १

प्य संपूज्य कालनित्यामेवाननभिजपेदिति दीक्षादिनतः पूर्वदिनसे देहकृत्यमिति विशेषमभि
धातुं किंचिद्देशेनुचारः कृतपूर्ववासाइत्यनेनन पूर्वतनमेकेदिने विवक्षितं किंतु मुख्यपक्षे
पि चतुर्दशदिनाभिमुख्यमयस्ये दिन चतुष्कैकनिष्ठपक्षे त्वेके पूर्वदिनमुपादये स्पष्टीभविष्य
पं ४ ति चेद्वर्षषड्विंशपटले ॥ ६६ ॥ जन्मनोका[illegible] पत्रमज्जन्मर्क्षे जन्मदिने इति पावकाक्रमेण स्वजन्म
दिन इत्यस्य स्वरूपमेव वाच्यत्वात् जन्मतिथिजन्मर्क्षयो विकल्प इति निधिकारैः [illegible]
गमि[illegible] नित्यांतद्दिनं नित्या ॥ सहस्रसंख्यया समुपदेशप नित्या विद्यामभिजप्य वह्न
मारान्नित्यहो[illegible]मपुरकारेणासहस्रसंख्यया पव्यहुत्वा मिथिंचे[illegible] रूहितगिमेणाच्चयः ॥ ६७ ॥
सेमेननतःपरितः श्रृंगादिवाद्यमादिपट्टगाहाघंटाद्विवाद्यं गीतमानृत्यानि च कारयन्नएके
केन तु समुदायेन श्रीअभिषेचनार्थं वस्त्रभूषणादिभिः कृतवरणैः के सम्यक्कुसुमगंधानुलेपन
सुगंधिमाल्यादिभिः पूजितैस्तएवमुदिते प्रसन्नैर्योगिनीवृंदैः योगिनीवृंदनायकवसितस
वासिनीसमुदायैर्देवतात्मभिः पुस्तकनित्याविद्यादेवतास्वहस्तपत्रेनावगतैः सार्धं न[illegible]काकी

१ संतानयोगिन्या
२ दिक्षुपत्र्ये

१ न आतिथे च न क्ष्यापांगो ल त पासाध न जलाका मृषि वत स्वोपाया [illegible] कृपति कन्यापे नत्र से
१।। सपत्नीक स्वकृ रल मर्पच्छि दंवरल सानमाचवृषेत्तेवनिसंत्रितं दुर्भिकावसका षे
१ तपसपटतोत्रै कस्त्रे कमल ते नश्यास्त्र दे छिल प्रेन [illegible] नरावितिनि यमा [illegible]

सुदर्शन

गुरुत्वं स्वपुस्तकं नित्यादिविद्योपदेशात्स्वयं न पुत्रादिद्वारेति विशेषः तु कोऽभिषेकक्रियापारो ॥८॥
स्वक्रमे स्वानुपरे परापरा स मिसने मित्तिकप्रकारं कथयेन स्वाभिषिक्तं शिष्यं प्रतीति शेषः ॥
शेषमुत्तराविति ॥९॥ सोऽपि त्वभिषिक्तः शिष्योऽपि ॥ गुरुः शिक्षितेति नित्यक्रमे ॥ अविच्छि-
न्नपर्यापमिति पर्यायः यदेषु त्रिंशद्दिनेषु सेकेति तथा चेन्न विच्छिन्नानि नित्यक्रमशून्यानि
प्राप्तानि षट्त्रिंशद्दिनानि यत्र सेवं पृथास्यात्तथा नित्यक्रमप्राप्तपूर्वोऽभिषेकः शिष्योऽनुति-
ष्ठेदिति निर्गलितार्थः ॥ पदितु दैवात्ता वंति दिनानि क्रमशून्यान्येव स्युस्तदा पुनरभिषेकपूर्व-
के सहस्रसंख्यमामुत्मेनिता विद्याजपः प्रायश्चित्तं कर्तव्यमित्यर्थः ॥१०॥ तावत्कालशानु-

ति॰ रो॰ भा॰ ५

ष्ठानासमर्थं प्रत्याह अथवेत्यादि एकः प्रधाननित्यायाः पंचनवंति सेव्यो ऽत्रावरणशक्तिना
कुमाइत्यभिप्रायः ॥ तत्र श्रीचक्रे इत्येव प्रतिपोनिचषोडशेसा द्युक्तपक्षो नादर्तव्य इति
भावः ॥११॥ अत्राप्यसमर्थमनुजिघृक्षुराह एकेवेत्यादि ॥१२॥ नित्यं कर्म्म न छिन्नं कर-
णीयमित्युक्तं तत्र नित्याको ऽशापापो संध्यात्पर्यसकलनित्यकर्म्मस्वावश्यकतामपृथमतत्राच

[illegible]

सिद्धये इति फलनिर्देशात्. अथ मस्यार्थः॥ न पामात्रकया॥ न तु समासस्य एकपरामर्शः कथं स्यात्
किं न स्यात्॥ अत्राप्यापक्षस्य धर्मिणोऽस्त्वावगाहित्वे तादृग्जातिकप्रयोगेषु तथा दर्शनात्॥
पूजावतीयं मे त्वत्तस्मै देहि केवलमित्यादीनां मातृसंप्रदायकेवलदानप्रत्यायनतात्पर्यका
णां प्रयोगाणां प्रसक्तिवारणाय परार्थताद्वेदकपरामर्शस्यैव प्रतिषेधितत्वात्. न हि मात्रेका
प्रकृते परार्थताव्यवच्छेदिका. मातृकायदेतद्वाक्यचनायं. तेषां नाथादीनां देहस्य देहतादात्म्यस
स्वस्मिन् सिद्धये प्रास्यर्थी. अथवा तेषां नाथादीनां तादात्म्यस्य स्वदेहे सिद्धये इति. [redacted]न्या
सपूर्वकजपस्य चमात्स्मितत्वमस्तेयापि जपस्याकारोपकृत्यापप्रयोजकत्वात् न्यासस्य चका
म्यनपापोर्चोपयोगिनोक्तिर्जपन्यासयोरिति ध्येयं [redacted] ॥१३॥१४॥ गतारायां वै परीत्येषु॥ सूर्यादीनां नवानामन्यतमस्य प्रातिकूल्ये
सु जातेषु रिपुभिः स्वस्य [illegible] रक्षादानं च स्नातिइदं काम्यमभिषेचनं स्वतन्त्रमनः क्षत्रे द्वयोः सूर्यचंद्र

43

योग्रहयोकूहूदिनेचैतत्रैमिति॥७५॥कुर्यादितिफलप्रदर्शनपूर्वकाभिधानेनग्रहवैपरी
त्यादेरपिनैमित्तिकत्वमत्रमोमाभूदित्येतदर्थंपुनःफलमुपदर्शयतितेनेत्यादिना॥रोगाःग्रहप्रा
तिकूल्यादिप्रयुक्ताः॥एनंअभिषिक्तं॥कदाचनअभिषेकोनरंसर्वस्मिन्नपिकालेनत्वभि
षेकमात्रकाले॥पद्मा॥ग्रहणा॥मित्यादिनोक्तंयद्धिक्षमप्यभिषेचनोक्तामंत्रतत्रकश्चित्फलस्फु स्प
टमप्रतीत्याततद्दर्शनार्थंतेनेत्यादिकमुक्तंतेन॥अभिषेकेण॥तदहर्जातंअभिषेकागतसामर्थ्यवि
शेषात्॥क्षुद्रा॥शास्त्रेभनविद्वेषणोच्चाटनानि॥क्रूरकर्माणि॥साक्षान्मरणानुकूलाःखड्गा
भिघातप्रभृतयोव्यापाराः॥कृत्यामरणोद्देश्यकमंत्रशास्त्रप्रयुक्ताभिचारप्रयोगाः॥मूढग्रहोद्धार
मरणाध्यक्षाः॥७६॥ननुसेकोनामसर्वांगजलसंयोगःकथमचिंत्यप्रभावमंत्रप्रयोजप्रकृत्या
दिकमुपशमयितुंशक्नुयादित्यभिप्रेत्याह॥दीपवन्निर्मलमित्यादिना॥क्लेशाःअविद्यास्मि
ताराग्वेषाभिनिवेशाःपंच॥आध्यात्मिकादिनिखिलदुःखानिवानन्तुक्लेशानुनंतत्स्मृता॥
नश्यंतीतिकेनोक्तंयतःकथंतेनश्यंतीत्याशंक्याहतेतिचेत्॥पूर्वोक्तरिपुक्लेशपदेनकामक्रोधादि रा॥०

सर्वसाधारणारिपुंभवो रूपस्सरणाकलेशानामपि विवस्सरणात्॥७७॥ श्रीशिवकृत्तरपतिसो
मेत्यादिनाऽस्यैकत्तेजोभिसेवं धस्यापिसकलदुःखध्वंतापहारित्वेप्रत्यक्षसिद्धे का कथा तेज
स्त्रयसंवेद्यस्येति भावः॥७८॥ ननु सेभवेदेवं जलस्यतेजस्त्रयपक्षत्वे तदेव तु दुर्वचं जलतेजसो
रात्यंतिकविरोधादित्यत्राह सोमेत्यादि॥ उपरिष्टुपरिष्ठाजा॥ तस्मात्स्यतोजलस्यतेजस्त्रूपा
त्मकत्वे सप्रमाणांततै॥ तत्कारणाभिषेकस्यसकलदुःखबाधापकरोगक्षत्यादिप्रभवपीजे
होद्दकत्वसुदन्वमेवेति॥७९॥ अभिषेकप्रसंगेन सर्वतिपथमारूप्य तत्कर्तुर्गुरोः पूजायां स्प ६
विशेषं केचिदाह सप्तस्विस्यादिना॥ अन्येषु ग्रहणाद्यैर्दयाद्यलभ्यपर्वेषु॥ एवंकारः कुर्या
दितिक्रियाचितोवश्यकरणीयत्वबोधपति॥ चाकारस्तक्षुप्रत्यब्दपूजनस्या॥ मपक्षत्वं ध्वनयति ध १
रातेनप्रतिमासंपूजायक्षोमध्यमः पर्वसुपूजायक्ष उत्तमइतिध्वनितं पूजाचैयं सर्वास्वशान्तिकृत
दक्षिणावती॥८०॥ उक्तेषु उत्पातप्रदर्शकज्योतिःशास्त्रप्रदर्शितेषु॥ उत्पातजातेषु दिव्यां उ २
तरिक्षभौमोत्पातव्रातेषु स्वर्णपुष्पैः स्वगुरुं पूजयेत् ईदृशपूजनेनोत्पातसूचितानिष्टपरि

सुदर्शन

हारः स्यादितिशेषः ॥ प्रसंगसंगतगुरुत्वकर्मकयचोधिकरणकपूजायां विशेषं केचिदभिधायप्रक्रे
नाभिषेकएवविशेषमाह अभिषिक्तस्त्वित्यादिनाप्रक्रांतेदाने हि भक्तिश्रद्धापूर्वके दाने ८१॥
न केवलं गुरुमेव दक्षिणादानप्रणामपूजनैस्तत्तत्कारणायादसंमर्द्दनप्रियवाक्कारणा
दिभिस्तूपायैः संतोषयेदपितुगुरुतः पूर्वप्राप्ताविद्यास्वोपास्यविद्यायेनैवंभूतेन ॥ तद
नुज्ञेन स्मात्स्वगुरुज्ञोनुज्ञोनुजातइव विद्याया अप्राप्तौ व्यर्थजनिकत्वस्यात्तस्य प्राप्तावेवस
फलजनिकत्वसंभवात् ॥ तथा च स्वगुरुतः पश्चात्प्राप्ता सविद्यामितिपर्यवसन्ने एवं स्वगुरो
गुरुः तथा तद्गुरुस्वगुरोरपिगुरुः एवं स्वस्य विद्यालाभकालात्पूर्वकाले स्वगुरुतो [redacted] स्वो
पास्यविद्यावैरेवंभूतानपीतिसगुरुकाः षट्पुरुषाः पूजनीयाइतिफलितार्थः ॥ व्यतिरेके दोष उद्धाम
दर्शनेनपूर्वोक्तषट्पुरुषपूजाया आवश्यकत्वं दर्शयति अन्यथेत्यादिना अन्यथा पूर्वोक्तपू
जाविध्यतिक्रमे स्वोपास्यशक्तिः विद्याप्रसादजनितानुग्रहनिग्रहसमर्थतातद्गामिनी षसोमकं राम०
पसैवपूजाद्यतिक्रमस्तत्रैवप्रतिगताभवेत् ॥ ८२ ॥ गुरुपूजाप्रसंगात्स्मृतपूर्वोक्तत्पूजामंडलम

44

विकृतस विशेषमाह चंद्रेत्यादिना चंद्रः कर्पूरं चंदनं श्रीखंडः काश्मीरं कुंकुमं सघुसृणं गुरुः ॥ सर्व
त्रेत्यनेन श्रीचक्रादिवत्सुवर्णादियष्टेष्वपि रेखादिना ताम्रजात्वप्यनुक्तेपि किंतु पंचकैरेवेति कथि
ते गुरावुपेतेनुपेते चेति च सर्वत्रेत्यनेनोच्यते ॥८४॥ लेखनद्रव्ये विशेषमभिधाय विशेषांतर
माह पूजांते इत्यादिना पूर्वोक्तरीतितोभिलिखिते नाथपूजामंडले धारणस्य फलप्रदर्शने
न काम्यत्वसुक्तं ॥८५॥ मंजलेप्रसंगतः स्मृते विनिर्माणे विवेकस्यापि कं विशेषमाह पूर्वोक्तेत्या
दिना विवेचितार्थकमिदं प्रागेव ॥८६॥ नाथपूजायाः आद्यंतकालयोर्नित्यपूजाप्रारंभसमाप्ति
समययोः पूर्वोक्तस्वरूपकं श्लोकत्रयं च कात्स्न्येन नाथस्तोत्रे पठेत् तेन प्रधानदेवतायाः द्वाद ता,
शश्लोकात्मके स्तोत्रे पठनं स्वकपुस्तकमात्राधीतेनापि विद्याधिगममात्रेणाचरितार्थो धी
ति के किंतु स्वातंत्र्येण गुरूपदेशतः प्राप्तमित्येवमर्थमाह पूजादावित्यादिना ॥८७॥ स्तोत्रस्व
रूपाकांक्षायां तद्दर्शयति नागरोशेत्यादिना ॥ सकलमंत्रसंपादकानां मातृकायाः प्राधान्याज्ज
गदुत्पत्तिमूलतया च तत्स्वमभिप्रेत्य प्रथमे मातृकातादात्म्येनैव प्रस्तुत देवीस्तौति मातृकामिति॥

पु... [illegible] दिकैतन:।७

सुदर्शन क्तु किंतन्नारी स्मेनापि प्रस्तात् देव्यामुत्कर्षप्रयोजकेरूपे दर्शितमिति शंकां निराचिकीर्षपाह
गणेशेत्यादि। [illegible] ॥ तत्र देकारादेकपंचाशन्मातृकामयः प्रत्येकं शतरुद्राः केशव
कीर्त्यादयः श्रीकंठपूर्णोदर्यादयो गविघ्नेश्वरादयः कलाश्च गणेशपदेनोच्यंते एकपंचा
श... हुगारूपत्वात्॥ विघ्न नायकस्मरणेस्य स्तोत्रपाठपरीये थ्यि विघ्नव्यूहविघातकत्व
45 मभिप्रेत्य गणेशत्वेन सर्वेषां गणानामुत्कीर्तनं ग्रहेषु सूर्य्यः कथितः षोडशस्वरस्वरूपकः॥
कादिपंचवर्गस्वरूपाः क्रमेण भौमबुधबृहस्पतिशुक्रशनैश्चराः चंद्रो यरलवात्मकोऽतस्य
स्वरूपः॥ राहुः शषसहात्मको ... स्वरूपः॥ मेरुः केतुरिति विभागः॥ नक्षत्रेषु एकं युग्ममयुग्म
मेकं युग्मं युग्मे युगे क्रमात् एकं युग्मं त्रयं चैकं त्रयमेकमेकमेकं युग्ममेकं युग्मे त्री ... युग्मं जो ४
53 विंदुविसर्गयुग्मिति क्रमेण विभागः॥ उल्लकसहयाणीः सप्तयासा मेडूनानामादिमागेषु
वर्त्तनेताः सप्त योगिन्यः तत्र स्वराः षोडश ककाराद्या द्वादश डाद्या दश बकाराद्याः षट् बकारा
द्याश्चत्वारः॥ हकारस्त्वेको॥ सकलमातृकाश्चेति क्रमेण वर्णविभागः॥ ... शिखुवत्सुकं त्रि राम॰

तत्पंच्चीशिांद्वितयं द्वितयं द्वयं पंचकं प्रं चयं पंचकं पंचकं ततः चत्वारि मेरुमीने स्यात्कन्यायां पंच
शाद्यः इति रीत्या वर्णविभागः मेरुः क्षकारो पकारादि चतुष्कं च मीनस्य· विंदुविसर्गौ शका
रादि पंचकं च कन्यायाः इत्यर्थः॥ यतो हि मातृकास्वरूपा न एव सर्वमंत्रमयी न ह्येकोपि मं
त्रः कश्चिद्देवे विद्योद्धो यत्र मातृकार्णा तादात्म्य नाधिगम्येत॥ देवीमिति प्रस्तान विद्यादे
वतायरं विशेष्य यदे॥ पीठरूपिणीमिति· कामरूपे· काशी· नेपाले· पौंड्रवर्द्धने· काश्मीरे· का
न्यकुब्जके· पूर्णगिरिः॥ अर्बुदाचलः॥ आम्रातकेश्वरस्थानं॥ एकाम्रं॥ त्रिस्रोतः॥ कामको
ठं हिमाचलोत्तः पाती कैलासः॥ भृगुपीठं· केदारः· चंद्रपुरं॥ श्रीपीठं॥ अमरकंठकक्षेत्रं॥ जालंध
रक्षेत्रं॥ मालवं॥ कुलांतकं॥ कोटके॥ गोकर्णः॥ मारुतेश्वरं॥ अट्टहासः॥ विरजं॥ राजगृहं॥
महापथः॥ कोलगिरिः॥ एलापुरं॥ कालेश्वरः॥ जयंती॥ उज्जयिनी॥ योगिनी क्षीरिका॥ हस्तिना
पुरं॥ उड्डीशं॥ प्रयागः षष्ठीशं मायापुरं॥ मलयाचलः॥ श्रीशैलः॥ हिमाचलस्य मेरुनामकं
शृंगं॥ गिरिपीठं॥ माहेंद्रः॥ वामनपीठं· हिरण्यपुरं॥ महालक्ष्मीपीठं उड्डियानः॥ छायापीठं॥

छ-त्रपीठभिमुखेकये चाशासीठनोक्तमेगाकाराद्येकमेचा[illegible]मातृकास्वरूपत्वादितिभावः॥८८॥
कालस्यहद्योहलोवेगःजस्यउद्योलःलोलत्वेअधरोत्तरका[illegible]तस्यकलनात्तत्वात्कोवेधःतस्य
शमकारिणीनाशकत्री-यद्वाउद्योलकलनाउत्तरोत्तरसंवेधक्षोभेपूर्ववत्॥८९॥परस्वरेति-
पस्याविद्यायाएकैकाक्षरस्यापिसिद्धतायामपिचितार्थ्यादिभिःस्पर्द्धतेस्पर्द्धकंहुतदस्याधारणा
गुणात्वाभेनसमर्थःस्यात्किंपुनःसकलविद्यासिद्धाविशेषसपरार्थः॥अथवापिविशेषमितिस्य रुपु५
नंतरंयोज्यः।तथाचैतैरपिस्पर्द्धतेपदसूचितसमानकक्षत्ववान्स्यात्काकथापरेषामितिभावः॥
मातृकाविवेकादिग्रंथेषुतदेकैकाक्षरस्यापिसाधनेफलस्योक्तत्वात्तस्यात्वमपियदक्षरैरस्या
देःसंभवति-केचित्तुएकाक्षरंचतुर्थस्वरस्वरूपमुपासकानामुक्तफलप्रदत्वात्तस्यैवमाहुः॥
ममोरमाकामादेरपिस्वमेवसंमतं॥भगवतस्त्वनेदसंमतं तथासतिपदेकाक्षरेइत्येवन्नूपात-
अवयवानोत्कस्यापिहिसंपूर्णविद्यायाःसंपूर्णमातृकायावाअवयविभक्तत्वात्युक्तितरत्रविव
क्षितापाचपस्यकस्यापिविशेषतोनुपात्तस्यस्यक्तितिकरणेनसविशेषेस्फुटीभवतीत्यतोपिवास्य रा म०

४ उनपुंकान्ते परिपाककर्तृत्वं हविर्नीजिनद्वारादेवतृप्तिकरत्वादयः।
किंशुकुलविघ्नपा॥ कत्वं सक्र॥३४

रविशेषस्वीकरणेन मूलस्यारणकरं॥ रवेस्तेजःप्रकर्षः उपास्यदेवताधिष्ठानत्वं· कर्म्मप्रवर्त्तकत्वं·
रोगहारित्वाद्यपहारकत्वादयो गुणाः॥ तार्क्ष्यस्य विश्वंभरवाहकत्वं· विषहरत्वं वेगातिशया
दयो गुणाः॥ इंदोः सकलौषधिजीवकत्वं सकलजनाह्लादकत्वादयः॥ कंदर्पस्य मनःक्षो
भकत्वं सुंदरत्वादयः॥ शंकरस्य सकलविद्याधिपत्वं· विघ्नाधिकत्वादयः॥ वह्निः सकलमाया
मूलत्वं लक्ष्मीस्वामित्वादयः॥२०॥ यदक्षरैकेति यस्या मातृकाया द्यष्टकीभूतौ विंदुस्फूर्त्यः श
क्तिपदवाच्यो वर्णस्तस्य ज्योत्स्नारूपप्रकाशेन स्वोत्पत्त्यनंतरजातेन भुवनमंडिते समुद्दित्ते विं
दुनस्यव जगद्रत्यन्ने स्तत्कत्वात्· यस्या विद्याया अक्षरेषु ये शशिनो विंदवस्तस्य ज्योत्स्नयाभ
त्या सर्वमपि भुवनमंडिते व्यक्तीभूते विंदुत्रयस्य तत्त्वबोधकत्वं श्रवणात्· यद्वा यस्मादेवमाभाल
स्थो क्षरो नित्यो यः शशी विंदुस्तेन भुवनत्रयमंडितं प्रकाशितं॥ केचित्तु नयन्मातृकाद्यक्षरेण श
शिना सकारठकारयोरन्यतरेण तद्भयरूपेण वा भुवनं प्रकाशितमिति सकारादिस्फूर्तिर्हार
कमातृकास्तुतिपरतयेदं वर्णयंति सिद्धानामपि सकलसिद्धिदायिनी मातृका कथासाध्यसाध

सुदर्शन

कयोः॥न हिंसा पूज्या हिंसा भक्त्यो वशिष्टो भागः श्रुतितोन्यप्रकारेणासंभवति॰ श्रुतिश्चमास्य का
र्यटित्वेति सिद्धं सिद्धानामपि मान्त्रकापेक्ष्यपेति॥८१॥ यदक्षरेति॰ यस्याएकवचाशब्दस्य
रूपैर्महास्त्रैर्वेह्मोडारिकण्ठहोनं सकलमेवजगत्सूत्रमादिसूक्ष्मतमोतं प्रोतं स्वसंव
हे कृतं॰ न ह्येवं विधोपि कश्चि स्यरार्थोस्ति॰ योन वर्णो वाच्यवाचकभावरूपसंवेधेन संवद्धी
कृतो न स्यात्॥ पदाय स्याश्चकारहकाररूपाभ्यामक्षराभ्यामाद्यन्तयोर्विजिताभ्यामध्यस्थप्रत्या
हारेणो जगदखिलमपि प्रोतमित्यर्थः॥ सिद्धा सकल जगं सिद्धा॥८२॥ पदे केति॰ यस्यामा
त्रकायाएकादशाम स्वरकोणात्रयवत्त्रिकोणाव हुड्ढ्योभिव्यक्तिः समुत्पत्तिर्यस्य स्यतादृशेना
गारलिप्यासंप्रदायविदे कारस्य त्रिकोणाकारतयैव लेखनात् तत एव चातो तयायात्॥ श्चाधा
रस्याधाराः जगतः कूर्मशेषधरादयः तेषामिन्सतीति तथात्राशीश्चाद्येव श्रमतएव नपुंसक
त्वेस्त्येनार्थे नपुंसकत्वमिति केषांचिदुक्तिः प्रत्युक्ता॥ ननु नास्या धाधारत्वं प्रसिद्धमिति
शंका जगद्वीजता वा तत्पचव्यवस्थापनेन परिहारन्नाहबीजमिति॰ आः शिवस्तस्य स्त्री ई तयोः ॥८०

६२

संबंधेन[illegible]मध्यदृजगन्मातृकाबद्धस्थायके नपीठस्तस्यारबीजमिति[illegible]शिवस्तस्यबीजी
२५८ संबंधेनरूपस्वरसंधितो यापि स्वरसंधिशास्त्रे ई इरेकादशनेममक्षरं जगत्कारणाभूत्‌शिवश
क्तिसंगमरूपाभिन्नतयाध्यवसितं बीजमिति देशपतेज्ञायते॥ कस्य बीजमित्याकांक्षायामाह
५३ बुद्धेत्यादि बुद्धौ[illegible] हि करणहांतेय ज्ञगतस्येत्यर्थः॥ के बिन्दुयुरेकादशमक्षरं योन्याकारं तस्मि
न्नत्र व्यापिजगज्जन्यतयास्यूयते॥ योनिजन्मत्वस्य जगतः प्रत्यक्षसिद्धत्वादिति योजयंति॥ ऐतु॥
[illegible]यऐतु॥ अकचादीति॥ अ आदि येषां[illegible]दित्रये चेति॥ उद्धहृदये संवदृपरं आरंभम आप ५
भिधत्तेन यथा च अकारादयः षोडश॥ कादयः पंच॥ चादयः पंच॥[illegible]रंभकाः पंच॥ तारंभकाः टाद
पंच यरलवशषसहक्षास्त्वेपंचासंज्ञा नामवर्गास्तथा तत्र पवर्गः पंचवर्णः पत्यादि फलादिष्व वर्गा
दिर्भस्य पूर्वकः मनुशब्दादिकस्येति पवर्गः पंचवर्णः कइतिप्राच्योक्तेः यवर्गोष्टवर्णः॥ चका
५ पर्यंतस्य शकारस्य यथागुरुक्तेः॥ शवर्गस्तु षडक्षरकोर्थादेव सिद्धः॥ तावतामेव वर्णानां सुवीरि
तत्वात् तथा च अकचटतपयशास्य काष्टवर्गास्तु पि राशीमित्यर्थः फलितः॥ कुत्र कुत्र स्थाने कः

सुदर्शन

48

कोवर्गः साधकस्य शरीरे निव सतीकोऽसौ यो किं किं स्थाने वर्गमध्याद्देवतायाः केन केन वर्गे
ण सेज्याजमिस्याकोऽसौ सहितापानिराचिकीर्षेयात्तद्वर्गस्थानान्युपदिशति ज्येष्ठांगे स्याद्दिना
ज्येष्ठमेगांशीर्षो दिग्घे ध्वि… तभागाः ॥ अत्रावर्गो वासः ॥ बाहू द्वावपि तत्र कचवर्गयोर्वासः ॥ त
वर्गयोः पादपदार्थपादमूलादियादाग्रेते निवासः ॥ हृत्पृष्ठकटीति मध्यस्थानोपलक्षके
॥ ज्येष्ठेमध्यमकनिष्ठेति प्रकारेणात्रेधा शरीरांगविभागस्य ज्येष्ठत्वेनेन भगवतैव सूचितत्वा
त् ॥ अत्र चयपशवर्गाणां वनिवासः ॥ अत्र तत्रैव बाहुपर्यन्तस्य ज्येष्ठांगस्य पृथगभिकरणात्वे मध्य
मांगस्य पृथगेव च कनिष्ठस्यांगस्य पृथगिति सूचनाय पत्र कवादीति ॥ पयपशास्त्र
स्वर्गिरागीति स्वे उत्तरपेक्षतेत्र कचटतपयशवर्गिराणमित्यस्यैव चकुस्वारस्य पातत्वेन तथा
नभिधाने ग्रन्थस्वारस्वारस्यभंगापत्तेः अत्रांगपौर्वापर्यानुरोधेन वर्णानां स्थानपौर्वापर्यभंग
आहत ॥ कचित्तु पुस्तके ज्येष्ठांगबाहुपादाग्रमध्यस्थाननिवासिनीमिति पाठो दृश्यते तेन
त्रापमर्थः ज्येष्ठांगं बाहू च पादौ वाग्रं च मध्यं चेति द्वन्द्वानन्तरं स्थाननिवासिनीति पदेन सह

रा.म०

मीत्यनुरूपः ज्येष्ठं प्रथमम् अंगं शीर्षादि सर्वोर्ध्वकोनत्मभागः ॥ अंगं हृदयादिकमनंतरभा-
गः मध्यं कंठादिस्तनांतभागः इदमेव भागत्रयात्मकं मुख्यं शरीरं केशाः हस्तौ च पा-
दौ च क्रमेण भागत्रयस्य शाखाः एषु स्थानेषु सर्वांते स्वपूरणो यथा स्यात्तथा निवासि-
नी एतेन मातृकाक्षरपूर्तिरक्रमश्चेत्येवं न तु किंचिदप्यक्षरमुज्झितं भवतीत्युक्तं ॥ यत्तु
सर्वांगे हृदयमिति केनचिद्व्याख्यातं तदपि क्रमपदं बाहुपादाग्रपर्यंतपाठात्सर्वांगं [illegible]
क्रमपदेनैव स्वयमेव हृदयस्याग्रहीतत्वेनैषौ न स्यात्क्रमाध्यासो बाहुमूलादेर्ग्रहणानु-
पपत्त्या बाहूदिताद्वह कराग्रस्यापि बाहुयदाहित्यालाभसंभवेन पुनस्तदुपादाने वैय-
र्थ्यप्रसक्तेश्चाचहेयमेव अस्मिन्नपि पाठे न्यासक्रमो नैवास्ति न हि सर्वांगपर्यंतो न वाग्रप-
दार्थपर्यंतो मातृकान्यास इति न्यासक्रमोऽक्रमो वा नात्र रक्षितो भवतीति पाठसंदेह-
एवेति एव पाठः साधीयान् ॥ एतेन न तत्र हि शीर्षादिपादांतो व्युत्क्रम आश्रितः इह तु
तेन न्यासानुक्रमेण मातृकाक्रमश्चादृत इति केचिद्विदुरुक्तिः प्रयुक्ता ॥ मातृकाक्रमे

सुदर्शन

गोक्तेः कुत्राप्यभावात्॥ ॥ शानामीकारेणादिङ्कारेणाचतुर्थस्वरेणायक्षंचेषिनामसं
रणानामुद्धारः पूर्णो भवति॥ इत्यर्थः कादिविद्यायाश्चरमतश्चतुर्थस्वरस्यैवदर्शना
त् मथनमिष्यादितोगुणापुंजः सारस्ततोपिसारभूता पूरेभ्या उत्कृष्टोपिपरात्क
ष्टामरमजरखंडैपरस्यानंदस्तत्स्वरूपा परमानंदो मोक्षस्तत्स्वरूपप्रतिप्रयुक्ताजीतिवात
था॥ ॥ अवापीति अवाधिकल्पादिकालसमारंभाश्चप्रदिनेपावदपिमनाकृस्व
रूपमपि देवताश्रयोः स्वरूपभावनाध्यानोक्तवर्णापुष्पादिमत्तयानुसंधानं अस्वरूपभा
वना अखंडानंदस्वरूपानुसंधानं सा च भावना चतुर्विधा के यमिति किंस्वरूपेति
स्वरूपभावना इयं केनप्रकारेणोत्पन्नेति अवतरणप्रकारभावना कुतिष्ठतीत्य
धिकरणभावना कस्मात्किंकारणादिति तद्देवतायाप्रयोजनभावना तथा च स्वरूपं
यो निजः योनिजत्वादिकं निवासस्थानभवनात्प्रयोजनं च यस्याः देवाअपि न जानंति
का कथा कतिपयकालजीविनां मनुष्याणामिति भावः॥ देवताइत्यपारोऽसद्यापि राम०

उपासनां कृत्वापि स्वरूपापायाः अपि रूपभावनां विधातुं न जानंति । किं पुनर्निर्गुणोपायाः अत एव स्वस्वरूपादिज्ञान
मपि तेषां नास्ति । तज्ज्ञानजननसमर्थो व्यापारस्तेषां नास्तीति यावदेतदर्थमपरे वदंति ॥ ९६ ॥ चंद्रेति । मि
ति । अकारो वै सर्वा वागिति श्रुत्या अक्षराणामकारोस्मीति भगवद्वचनाच्च वर्णानां मध्ये कारस्य श्रेष्ठ
जपानदूपलोक्तिः ॥ अकारस्य श्रेष्ठत्वोक्त्यैव सूचितमस्य प्राधान्यं किमिति पुनरुक्तमितिनुमाशंक्याह ।
केवलेरूप्याचर्णापरत्वस्यापि संभवेन तादृशार्थपरता निश्चयो संभवात् ॥ कुलेशरीरं कौपयियत्रोली
पमानत्वात् ॥ तस्यकलेकेदेशः केठादि । तत्र ॐ ह्रीं हूं प्रोक्ष संतीति खरीरूपासमाना । परारूपा वस्य
पाचस्थितेत्यर्थः ॥ यद्वा कुले सुषुम्णामार्गेः कलस्य नादरूपाशैवस्यांशभूतो मास्तरंगाः तेषु च ह्रस्संती
मित्यर्थः । कुलानि तत्वानि कलाः चतुःषष्टिकलाः तेषु ग्रसंतीमिति वार्थः ॥ देशावर्गास्यादिवर्णास्ता
पूर्वोक्तानां क्रमेणायस्यां सेपुरोमातृकारूपायां ब्राह्म्यादयोष्टमातरः स्थिताः तैरेवाष्टवर्गैरणि
मादिसिद्धयोष्टौ नासामीश्वरी नियहानुग्रहसमर्था यद्वैव कित्वरायापरिहरणसमर्था वा ॥ काश्मी
रास्तु अष्टौ वर्गास्तदधिष्ठातृदेवताः अष्टौ मातरः प्रत्येकमष्टकवर्गजन्याश्चाष्टसिद्धयश्चेति संभूय चतु
षष्टिसिद्धयस्तदीश्वरीमित्यर्थमुपदिशंति ॥ ९८ ॥ कामेत्यादिसृष्टिस्थितिप्रलयकारिणो ब्र[illegible]
महेश्वररूपास्तत्समष्टिशक्तिरूपा वैकेति ज्येष्ठा वामा रौ[illegible]विका नामधेयास्ता तत्रत्वाः शक्तयः तासां चक्रे

श्री णां

सुदर्शन मेरौ कामरूपपूर्णगिरिजालंधरोड्डीयानसंज्ञाः पीठ[illegible]वासस्थानानि-न्नामैकदेशेन नामग्रहणमाद्यमपूर्वपदा
भावेन[illegible]त्वाभः जकारश्चाद्योपस्या श्चाख्यायामस्ति सजकारावेइति विग्रहेयानन्तीयपीठलाभः॥ समष्टि
५० शक्तिस्थानत्वयाप्राधान्यविवक्षया-नित्यपदः पीठशब्दः प्रयुक्तः[illegible]। अतएव श्रीकारोपि सकलपीठ
४ पै धिवासजेरपिभागवत्याः पीठं च[illegible]ष्टयोपादाने पीठांतरायेक्ष्याधिककलाभिर्विनिवासोत्रेत्येवंरूपप्राधा
५ स्तु न्यसूचनाय-ततोप्यंतिमपीठतया त्वमग्निमपितु श्रीकारदानेनामग्रहणंच॥ पूज्यानांनामहि मुखेन
नोच्चार्यमिति स्मृतेः संप्रदायः॥ चतुरःत्ताप चतुर्वेदां[illegible]मेवाज्ञापराशक्तिर्वेदरूपासनातनीक्रकूपजुः
सामस्त्येनासामांदो सेप्रवर्त्तत इति कूर्म्मपुराणवचनात चतुराज्ञाश्चतुर्वेदा एव कोशभूतास्तु धिकरणी
भूताः प्रतिपादकायस्याइत्यर्थः सकलवेदप्रतिपादितपरब्रह्मस्वरूपेति फलितार्थः अथवा चतु
८ तो राज्ञाः पूर्वदक्षिणापश्चिमोत्तराम्नायाः शेषं पूर्ववत त्रिपुरेति मूला[illegible]धारगतो वह्निः हृदयचक्रेगतोर
विः शिरोगतश्चंद्र इति तेजस्त्रयरूपंपुरमावासस्थानं यस्याः सेत्यर्थः अतएव त्रि[illegible]सिध्यासुतत्त्वत्रयरूपे
ध्यानमुक्तं प्राक् प्रवहा त्रितो ब्रह्मादि त्रिमूर्तिभिः पुरा-पूर्वं स्थिता॥ किंवा त्रिपदं वेदत्रयीमयीं परां पुरा
कल्पादौ अथवा त्रिपदं त्रिलोकी परं पूज्यं तेतां पूरयति लोकैरिति त्रिपुरा॥ पडुक्तमभियुक्तैः त्रि[illegible]। राम०

[illegible] मूर्त्तिसर्गा
स्वपुराभवत्वा । त्वपीमपत्वात्स्वपुरैवदेव्याः लपत्रिलोक्याः अपिपूरकत्वात् सायोंविकाप्रशि
पुरेतिनामेति ॥ ९९ ॥ इति स्तोत्रपरिसमाप्य-न्तस्याहेलोकानोप्रदर्शनेसिद्धयैफलदर्शयतिद्व
तीत्यादिनायरीः पुतिपादकत्वाद्दपिश्लोकत्वममीषांश्लोकोपृष्ठासियद्वेवेत्सभि [illegible] नादि
त्सभिप्रेतसंपद्याद्दिरूपपर्यायांतरत्यागाः ॥ अनवधानकृतन्यूनातिरिभावकस्यास्य न स्तोत्रत्वमि
त्यवेक्षनपिनेद्वादशेति - ननु कुतोस्य सर्वसिद्धिकरत्वमिति शंकानिराचिकीर्षया सिद्धिसा
धनप्रयोजकत्वंदर्शयति देव्याइत्यादिना अखंडरूपायाः अखंडानंदस्वरूपायाः पर
ब्रह्मस्वरूपायाइतियावत् यतोयस्मा [illegible] दुपदर्शितिस्तोत्रमखंडरूपायास्तवनं तु स्त्वा
शावनीर्णायोगिन्यादेरतः स्वपपन्नमेवसर्वसिद्धिदापित्वमेतस्येतिभावः ॥ १०० ॥ तोपेस्या
हि व्याख्यातप्राये ॥ स्वाक्षाक्षीपतिकार्त्तीव्यकरूराकल्पद्रुमोद्यस्फलेविद्वत्प्रेम
निधिपुसिद्धमिषयाारामप्रियाहंभवे अर्चर्या भिधतंत्रराजाविषमश्लोकार्थसंदर्शनिवि

थोरव्यानसुदर्शनेत्र पल्लोपूर्वीद्वितीयोगत्तः॥श्रीकार्त्तवीर्य्यार्जुनायमः॥चोराणांमद्दर्मं
र्जनोहिकेपा [illegible] मंकरीशक्ति [illegible]
स्मत्सन्मतिहारिर्वहरणोऽर्स्मेमप्रदानेपिच क्षिप्रंसोस्तुकृतोनहैहयपयतिः॥श्रीकार्त्त
वीर्य्यार्जुनः॥ [illegible] थसंध्यादिविधौ [illegible] षोडशानित्याविद्यानांप्रवेशानं [illegible]
[illegible] त्र्यैत्यादि [illegible] तेनप्रकृतोपपादकत्वलक्षणोपोद्घातसं
त्याविद्यानिह्नयणांमितिद्योतितं॥विद्याइतिद्वितीयावहुवचनांतेनमालिवतिक्रियायो
कर्म्मत्वेनान्वेति॥विद्याइतिप्रथमावहुवचनांतमेव प्रोच्यंतेइत्यत्रतदन्वयेभविष्य
तीतिमंतंनसाधोपः॥मालिवतिक्रियापदेनसम्बन्धानेनप्रोच्यंतइत्यस्यदूरेपतितत्वात्॥
वाराहीत्यादिषष्ठ्यंतद्वयमपिविद्यापदेनान्वेति॥ [illegible]
[illegible] त्री
देवेत्यपुरदैवत्यान्तःपमेदाद्विद्यामंत्रपदाभ्यांभेदेनोपन्यासः॥१॥प्रोच्यंतेइत्यत्रमंत्रप

वा स्वतापरिधासहितां
क्रीत तावधानेत्या भवति जानीते

[redacted]त्वे·नमश्चौमकारैकादशस्वरीपरस्परसंवद्धौ॥१७॥व्यासमसृङ्ग्रोपुक्तौ
हंसः·गोत्रान्वरपुता दकारस्यकादशो स्वरयुतः॥तथा दाहमवाहोपि चरपुतः॥रयस्तुकारे
पितथाचरपुतः॥१८॥हृत्तधरपायंचमस्वरेणापुक्तौ हाहरपौ पूर्ववस्मसे केचरपुतौ॥प्रा
तं४ णाः ककारोपवर्गी पलकारत्ती पस्वराभ्यांसहितः॥१९॥भून्मपुगपंपुरस्परसंवद्धेनकारस्य
पंचरेणापुक्तेकार्ये·अतः परंन्वेइत्येवंस्मसांपुतोद्धतवर्णानंतरं·ततः पूर्वे·अस्मादे
ष्ट न्येति वचर्णात्पूर्वोद्धृतमक्षरं·गोत्रादकारो रेफेणापुक्तः·अंबुनासेकद्वश्वरः॥२०॥रसावराभ्यां
चतुर्दश पूर्वोक्तलकारैको द्वास्वराभ्यांपुक्तः·प्राणाः दाह मसृङ्ग्रो पुक्तौ गोत्रोरेफदीर्घो काराभ्यां
स्वरात्त सहितो दकारः॥२१॥वान्तः प्रथमस्वरः·अपंस्वपूर्वस्थेन पंकारेणासह संधिरहितएव·अस
कापेन थाव्यासंमसृङ्पुनमिसेवब्रूयात्·एवमादि भ्रममनिरासार्थमेवहि पंचत्रिंशच्छब्दतारोतिवि
५ द्यावर्णसंख्यां वक्ष्यति॥नभोमकारो भुवात्रयो दशस्वरेणापुक्तः·वारितिहलंतं द्वकारस्य
नाम·तच्छेरेणापुक्तं कार्यं·वापुपुगंमेचकारद्वयंपरस्परसंवद्धं चरेणापुक्तमुच्चरेत्स्थो॥२२॥

५ वंज नांत र स्त्रं कृ द मि

५५ मिथावत ५ एतेनाक्षरस्वातंत्र्येण मंत्रवर्णे पुनःए नानात्वम् ... ५

पु.ग.१

सुदर्शन

ग्रासः संवर्त्तोपरपर्यायः क्षकारः पंचमस्वरसोमकारः शक्त्याविसर्जनीयेनयुक्त्या भूसहितः
पुनर्ग्रासः ॥ बहुमिरूहाख्या कौरालस्य प्रसक्त्या पुनरूहो घनार्थं देवीतीसंबुद्धिः देवानाम
छा३ स्वप्रनपा...लस्य कथेति तोहर्षपिनुपर्यायो नरस्य शिवे इत्यादेस्त्याग ॥ २३ ॥ [redacted]
दाहेनयुते दाहशिरस्कमंबुरयस्तकारो बुनाव कारेणामरुत्तादीर्घोकारेणावयुतः ॥ भूयं
केवलं स्वरसाहितसरहिते ॥ एतेनैवाम्पत्रोद्धृतव्यंजनानां प्रथमस्वरयुक्तत्वं भगवतोनुमत
मितिज्ञापत इति निषिद्धजे ॥ मवरात्पिराए कारयुक्तो गकारः ॥ २४ ॥ विपद्ध कापरपर्या
52 यः शकारस्तस्यांबुनाव कारेणायुक्तत्वमेवेति वर्णोद्धृतिः स्वयुतः शुचिर्वाग्भवबीजे ॥ भूमिः
पवर्गतृतीयो बकारः पवर्गीयतृतीयलकारः षष्ठस्वरबिंदुभिर्युक्ता एकेबीजे ॥ भूम्यादयपक्ष
त्वारोपि वर्णाः संभूय एकबीजतामापन्नाः केवलं नैकवारं प्रयोज्याः परंतु पंचवारं तत्रापि ना
विरलक्रमेण किंतु पुत्नेकमेकैकवर्णानानंतरितान्कृतव्यवधानाः ॥ २५ ॥ केन वर्णेन व्य
वधानं कार्यमित्याकांक्षायामाह तइंतरित्तेत्यादि तानि भूम्यादिचतुष्कनिष्पन्नबीजा राम०

निपं चक्रं गतरिता निपै स्तानि वीजानि चैनिष्प्रपेनग्नवै मस्तेन ननुजंत्रांजरमतां मराम्यां वै मस्तेन
पंचक्रमेणाद्वयानि प्रथमोजकारं स्तस विंदुरे काण्युक्तश्चरसो भकारो द्वितीयः॥ त्रपोदश
स्वरविंदुयुतो भकारस्तृतीयः॥ चतुर्थं पंचमो नु र विंदु चराभ्यां युतो हु कार एव द्विः स्थान द्वयेर
कैकवारं प्रयुक्तो भवति हतसकारः रेफो विंदुनासे वद्धे मरुत्तिशिरो वच्छेदेन युक्तः॥ १७॥ व्यो
म्नोणकारस्या ग्निसाहिसेणि कारलाभः मरुत्तास हितो गः॥ १८॥ अग्रेचुवः चियतुशः तस्मा
पानस कार ५ स्थ्यात्र गद्दीर्घोकारः हृतसकारस्तकारः रकारचतुर्थस्वरविंदुभिर्युक्तः स्त्रीवीजतामापद्य
ते॥ १९॥ हंसो हकारः दाहा चुरसाचे सर्वैः संयुक्तः रकारस्व कारयवर्ग पलकारे का दशस्वर
विंदुभिः पंचभिः संयुक्ता उद्देश्यः॥ हंसो हकारो विंदुचतुर्थस्वरकारै युक्तश्चे सेवीजे॥ २०॥
पंचत्रिंशदित्यादिवर्णसंख्योपादानप्रयोजनं द र्शितं प्राणेव जथाचवैभगा भुगो भगानि भ
गोदरि भगमाले भगावहे भगगुह्ये भगायोनि भगनिपातिनि सर्वभगा वशंकरि भगरू
पे नित्य क्लिन्ने भगस्वरूपे॥ सर्वाणि भगानि मे ह्यानय वरदे रेते सुरेते भग क्लिन्ने क्लिन्न

सुदर्शन

ड्रें क्ष्रें रयड्रावृय ऋमो येमगाविद्धेः श्रीमपसर्वसत्वान् भोगेप्सुरि ऐं क्लं जं ब्लूं मे ब्लूं मों ब्लूं हें
ब्लूं हें क्लिन्ने सर्वाणि भगानि मे वशमानय स्त्रीं ह्रूं इति पंचत्रिंशद विकेश तारो यीमामा
लिनी विद्या ॥ विहेसादिनास्वातेत्र रोपासिते पवनिताजन मोहन मसा धारणे करो
ती स्मृता ॥ २१ ॥ चतुर्थी नित्या सुन्दरी तिहंसद्रसादिनापूर्वार्द्धेन मायाबीज मुद्धृत्य कामेश्व
र्याः कामेश्वरी विद्या प्रजपेत् पादिन्तती पंवरो मारभ्य वर्गाष्टक नित्य क्लिन्ने मदद्रवे ड
से वैरूप्य मनिर्वाच्य ॥ २२ ॥ हहं तु सकारसंवद्धो वकारः श्रोकारेण युक्तः हेसो हेदीघोका
रेणायुक्तः नित्यक्लिन्नाभिधाने पंनित्या ह्रीं नित्यक्लिन्ने मदद्रवे स्वाहे सवैरूप्य एकादशा
क्षरी भवति हहो वुनासहयो गोक्विवश्यितो न पार्थक्य मिति ध्वन नापवर्गारम्भो का ॥ मंत्र
निकारस्मृत्तनी युवरी लवें वं वदताभाग वजाहत्सारो लादि मिरेके कूट मिति ध्वनिते ॥ २३ ॥
ध्यातेऽत्रोतन द्विद्यासाधन स्यप्रधानतः फलमुपदर्शयति वनिते त्या दिना ॥ २४ ॥ पंचे
मी नित्या मुदहरतिभूतिपादिना मूः त्रयोदश स्वरः तस्य स्थेन विन्दुना योगो प्रणाव रूपताप

र्वक्स्यति॰ प्रासोदाहप्रणवाभ्यांपुटाः॥ २ सोभकारोपि दाहप्रणवाभ्यांपुटः॥ पुनः प्रासोदाह
वनाभ्यां रकारश्चतुर्दशस्वराभ्यां विंदुनाचपुटः॥ ३॥ ४॥ कं चवर्गीयचतुर्थो झकारः दाहेन॰
प ३ युक्तः तेनपुटोऽस्थितेनस्वपुटत्वेनेनपुटं प्रणवकेनेहोपादानेपोगपः वनेमवहितत
पाद्धरयनिजत्वान्न तएवमहोदधिकृतामविंदुसंपुताइसेवोक्तेएवमेवेनु कान्तयो क्रो
गात्त्येपि॥ प्रभोष्ठकारः जपाजकारः निस्यान्द्रिकान्ताविद्यायामुच्चरेमेवशोदयमेते देया॥ २५॥
एषापूर्वोद्धृतां ॐ क्रों भ्रों क्रौं द्रौं क्षौं ज्रौं स्वाहेत्येवं रूपादाहतत्त्वदर्थपोः कभ्भाज्यापदा ८५
र्थैः यहयथ कृपोगोचिवक्षितेः किंतुस्वहेवयथा त्रिभित्रिभिर्मिलित्वैकैकेवीजेपा
दितिध्वनयति नव्याक्षरीति॰ त्रिविधमितिस्थावरजंगमकृत्रिमभेदेनविषंत्रिविधंतत्र
कारस्करकरवीरहीलाहलादिस्थावरंसर्पादिविषंजंगमंसमभागकमधुघृतादिकृ
त्रिमं॥ २९॥ षष्ठीनित्यामुद्धरतिमेरुडाद्यमित्यादिनामरुडाविद्यायाआद्यंवीजंप्रथा

सुदर्शन

57

वः सोस्या विद्यायाश्चापि प्रथमः स्यान्नित्याक्लिन्ना विद्यायाश्चादि प्रथमं मायाबीजं इह क्ष्मसौ
विद्यायाश्चानेन तत्र प्रथमतो नेत्रं ह्रीं द्वितीयं बीजं हकारस्तृतीयं स्वराभ्यां युक्तं शून्यं चतुर्थ
मक्षरं ॥ ३८ ॥ व्याप्तसमुचिमं [illegible] यकारः द्वादशस्वराभ्यां युक्तं शून्यं नः ॥ शक्तिर्विसर्गः ॥ ३९ ॥
सृष्टिकाले सर्वानर्थान्प्रसूयत इति प्रलयकाले च विश्वस्य भक्षणात्करी इति पिंवहूवासिनी ॐ
ह्रीं [illegible] नमः इत्येवंरूपा [illegible] नित्या विद्या भवति [illegible] कर्मरूपसा
धारणा ॥ ४० ॥ सप्तमी नित्या विद्यामुद्धरति [illegible] नित्या हि ना वि ह्रीं द्वितीयं तद्वि
ह्रा द्वितीयं बीजं मायाबीजमिति यावत् ॥ नित्याक्लिन्ना विद्यायाश्चतुर्थं पंचमं चाक्षरं क्लि
न्ने इति ततो निर्वाच्यं भामामालिनी विद्यायाश्चाद्यमक्षरं वा भवबीजं ततः ॥ मे रूं ड विद्या
या द्वितीयमक्षरं क्रों मित्येवंरूपं पश्चात् नित्याक्लिन्ना विद्याया द्वितीयं तृतीयाक्षरे नित्ये
त्येवंरूपे जम्भ्या एवं विद्यायाः षष्ठसप्तमाक्षरे मदे इत्येवंरूपेण स्यात् [illegible] नवमाक्षरे द्व

घे ५

राम॰

वेइत्सेवं स्तोत्तत एतद्वाद्यं अस्या एवमहावज्रेश्वरी संज्ञनित्याविद्यायाश्चाद्यं वीजं मायावीजस्व
चे २ रूपं निर्वाच्यं तया ह्रीं क्लिन्ने ऐं क्रों नित्यमदद्रवे ह्रीं इति निष्पन्नं ॥ ४३ ॥ क्रों तारस्य वनस्याा धत्त
यासागरत्वेनोपपन्ने यस्य हुरत्नसमूहो तत्तारया करीयं विद्यस्तु पासना यां बुद्ध स्पष्ट फल निर्देशः ॥ ४४ ॥
अष्टमी नित्या मुद्धरति वज्रेसादिना वज्रेश्वरी विद्यायाश्च स्ववीजमत्र विद्यायामाद्यवीजं भ
वति ॥ पद्यपि तत्साद्यमाद्यस्या दिस्येव वक्तुमुचितं प्रथमस्याग्रे कारस्याभावात् फलेवैषम्याभा
वात् नेयापि तद्वनंतर विद्योद्धरेतद्दं तस्यैवाप्यवहितपूर्वोपस्थितत्वात्सैवोपादाममुचित
मित्यभिप्रेत्य तथोक्तिः ॥ विषतन् शकारः अग्निनात्तोयस्वरेणायुक्तः ॥ अग्नें वुवकारो मरुता दीर्घा
कारेणायुक्तः ॥ गोत्राद्दकारः भूमपाषष्ठस्वरेणायुतः ॥ ४५ ॥ रयस्तत्कारोव्याहृतमुचिमिप्यां पकारः ह्वा
हरीस्वरानुयुक्तः ॥ वह्निवासिनी विद्यायाश्चेतायोनिमइति विसर्गान्तवर्णोत्तथाच [illegible] शि
ग्रा ६० यास्तेनमफलितेः ॥ ४६ ॥ एतद्विद्योपासनाफलमाह समस्तेत्यादिना ॥ ४८ ॥ नवमीनि
त्यां मुद्धरति आद्यमित्यादिना वह्निवासिन्याश्चाद्यं प्रणावस्वरूपं तस्या स्तरित्ता विद्यायाश्चा

सुदर्शन सं वीजं भूत्वाः शिवाद्वतीविद्यायाः आदिः प्रथमोवर्णो मायावीजरूपोस्या आद्या [illegible] नंतरं व
र्णः व्यः हंसोहकारो धरास्यामयं पंचमस्वरविंदुमयं पुनर्जेनक [illegible] वचवीजमुद्धृतं ॥ जेजः खकारश्च
रेफः एकारेणायुक्तः ॥ ५७ ॥ वायुः कूर्म्मायपर्यायः पञ्चकारः ॥ प्रभा [illegible] कारः कूर्म्म द्वितीय पञ्चरेणा
युक्तः ॥ ग्रासः संवर्त्तीयपर्यायः श्रकारः शक्त्या विसर्गेणायुक्तः सकारं तेकार एकारौ द्वितो
58 वह्निश्चतुर्थस्वरोस्या विद्यायाः अष्टममक्षरं स्यात् ॥ ५८ ॥ हंसस्य [illegible] दीर्घषष्ठस्वरविंदु यो
स्वप्न गेकूर्चवीजमुद्धृतं भवति द्वितीय [illegible] त्रग्रासश्चरयुतो निर्वाच्यः ॥ तत एतस्या एव विद्याया मा
यावीजरूपो द्वितीयको द्वितीयोवर्णोवाच्यः वृत्तिः फकारः नादः ष्ठकारः तस्यानं केवलस्यैव प्र
योगेन सस्वरस्याद्वंद्वमेव सूचितं तदुद्धारश्चात्र [illegible] यावत् ह्रीं खे च छे क्षः स्त्रीं हूं सें ह्रीं फुं ४
फट् इति त्वरिता विद्याया पंचमस्त्रा ॥ ५९ ॥ एतदुपासनायाः फलं दर्शयति लक्ष्मीसा द्वि
द्विनाविषमिति सामान्यनिर्देशात् त्रिविधमपि पूर्वोक्तं जंगमस्थावरदुःखोपशमकर्त्रीत्यर्थः ॥
यत्तु विषं सर्पादिजं दुःख [illegible] दिजं तयोर्द्वयोर्नाशकरीति मनोरमाकृतोक्तं तन्न युक्तं रामं०

नहिविघ्नस्यस्वरूपतउपशमनंकर्त्तुंशक्यं विचक्षितंवातज्जन्यपीडायदिचक्षुद्रोकुतोवाषष्ठी
तस्सुरूते विद्धे च: ॥२॥ त्वमितिमेऽडाग्रस्तावेत्वनापत्यात्तत्त्वमेचपीडापीसक्षणिकेनेह्येताव
तापिसजितामेत्तरेलक्षणाप्युज्यते। नवारिद्भाजन्यदुःखनाशोनेतोवचनाद्यपानीत्यपिवक्तंश
कोलक्ष्मीधनप्राप्तिकरत्वकथमादेवतत्प्यासाभसंभवात्॥ एवंतर्हिक्ष्मारोगमप्युरासितकृहि
सतोगरत्वमिसपिकृतार्थंभविष्यतीतिचेन्नेतिकोवृत्तेपरंत्वनाप्रकारकारोपपस्याधिक
सेवाद्दीर्घकालाभ्यांसेभवेपिविसर्पोपशमस्त्वत्वनापामर्शाद्भुकालाभ्यामेवसिद्ध्यती
त्येवमर्थंसूचयितुंपुनरूपादानमितिसमाधानकारणमुभयवाहिसिद्धमितिकोसमन्मतेहो
व:॥ लक्ष्मीराजिस्वाभ्याहिसंपत्तिःधनेसुवर्णाल्पदतामन्यादिकमितिनिनतदेशेपिपोनरत्नं
॥५०॥ बालापरपर्यापकुसुमसुंदरीतिनामधेयारशमीनिसामुद्रेरनिश्चुचिरित्याहिनारसाव
हिम्मांप्रथमसकारचतुर्थस्वराभ्यांपुक्तः स्वेनचपुनः प्राणाः कामवीजपर्यंचशान्तं॥ ॥एवनह
कैतीनांपोगेनपरस्त्रीतीपोवर्णाः॥५१॥ इति। ऐं क्लीं सौः इत्येवंरूपंचरत्रियवतीक्रमसोकु

सुदर्शन ५९

स्वसुंदरी...रित्तॉत्रसौकेषां कोशानिवर्त्तनमिषेणोपासनपूर्वकोपपिकफलमुपदर्शयति
यस्याइस्याद्दिना ॥५१॥ अथैकादशीनित्याभिधानकनित्याविद्यामुद्धरति । हेखे त्यादिना
हूह्रासकारेणप्राणेनककारेणरसयाप्रथमलकारेणह्राहेनाकारेणारंतोपिकुरितिश
क्तोभूमिवाचकइति कुरात्वर्गीयांत्यीयेनङकारेणाचसहितः षष्ठोहकारः एभिः षड्भिर्व्यंजनैः
संपुटरूपेनेयोजितापूर्वोक्ताकुलसुंदरीविद्याअसरासती नित्यानित्याविद्येत्यभिधीय
ते संप्रदायस्तु वामिवें कामबीजगतसविंदुचतुर्थस्वरेणाचरमबीजांत्येन क्रौं रिं त्वने
न चपुत्यकशः क्रमेणामुत्क्रमेणाच योजनेकर्त्तव्यमिति ॥५२॥ नित्यानित्येति । नित्येति
षोडशप्रस्तुतविद्यासाधारणी संज्ञा नित्येति पुनः कुलसुंदरीसादिवदेतद्विद्यापादि
षोषसंज्ञाषु ... कुह्यसरैः अंजनभावमात्रमापन्नैर्ननुचरमस्वराणातिरिक्तस्वरपुटैः
॥ प्रतिलोमादिभिरिति आनुलोम्यस्यपाठक्रमेणोवैपरीत्यं तत्पानुक्त्याविधिशेषविधानोक्र
मप्राप्तस्यबाधीमविष्यतिप्रमनिराकरणापानुलोम्यस्याहकमादिपदं ह्रापनसतीति ॥ रामं०

अथ प्रभिदाः हसकलरडनो सहकलरडनो कहसलरडनो लहसकरडनो रहसक
लडनो डहसकलरा णां पृथक् मेकारेण सह योगे षट् एषामेव ईकारेण सह योगे पुनः
षट्॥ एषामेकस्मोत्स्थितेन योगे पुनः षट् इत्यष्टादशभेदाः। औरित्यादि व्युत्क्रमेणापि ते
ष्वेव योगेष्टादशपुनर्भेदाः इति मिलित्वानुलोम्येन व्यंजनयोगजाताः षट्त्रिंशद्भेदाः॥
ज्ञरलकसहानो रडलकसहोनो· लडरकसहानो· कडरलसहानो· सडरलकहानो· ह
डरलकसानो व्युप्रातिलोम्येनोयान्न षट्भेदानो क्रमेणापृथक् केवलभवसविंदुचतुर्थस्वर·
सविसर्गचतुर्दशस्वराणां योगेनाष्टादशभेदाः [redacted] एतेषामेव भेदानां
व्युत्क्रमेणोक्तस्वरत्रययोगेनाष्टादशान्ये भेदा इति सम्भूय षट्त्रिंशत्प्रातिलोम्यात्रयाणां
ज्ञानाभेदाः॥ आनुलोम्यप्रातिलोम्यजानां च भेदानां मिलितसंख्यया द्विसप्ततिसंख्यापू
र्त्तिर्निष्प्रत्यूहेति॥ ५४॥ एतेषां भेदानामन्यतमभजनफलमाहएषां इत्यादि नामभजन

60

सुदर्शन ततः सिद्धः अथासनाज्जसमसिद्धिशालीस्युर्वीजा यतङ्गसन्वयः अस्य साधकस्य निग्रहो च
स्वेच्छया जापेन ॥ इति वचनविपरिणामतोऽन्वयः स्वेच्छयेति निग्रहे छायां सस्यां निग्र
हे वश्यामारणेन प्रयोगेण निग्रहः अनुग्रहे छायां स्वानुकूलप्रयोगादेषोपि सिद्धो नीलप
र्वः ॥ ५ ॥ यान्द्वादशी नित्यामुपदर्शयति त्वरिते विद्यादिनात्वरिताविद्याया उपसमीपे
अन्त्यं पश्चात्सर्वे भूतेबीजे मायाबीजे नहस्यानीलपताकाविद्याया आद्यबीजे द्युतिबी
मया मध्ये परपर्यायः फकारोरेफकादशस्वरविन्दुभिर्युक्तोद्वितीयं बीजे ॥ मकारो रेफष
ष्ठस्वरविन्दुभिर्युक्तस्तृतीयं चतुर्थी विद्यायाः पंचममे कुशबीजमेतद्विद्यायाश्चतु
र्थं बीजे ॥ ५ ॥ मस्ततः स्वयोगेपाशबीजे फलतीति तत्तस्याः पंचमं बीजे दशम्याः कुल
सुन्दरी नित्यायाः मध्यकामबीजमस्याः षष्ठे ॥ दशम्या आद्यबीजं त्वत्र सप्तमे परतः अ
ष्टसप्तमेङ्गस्य थर्के मध्यमाद्यो क्रमेणाप्नेतीत्युक्तार्थलाभः ॥ भूमिर्वकारः प्रथमलकार
षष्ठस्वरविन्दुभिर्युक्तोत्राष्टमबीजादनन्तरं वक्ष्यामि ॥ ५ ॥ त्वरितायास्तृतीयबीजेकं राम०

ग

वचं॰पुनिर्दीर्घहस्वास्वेतुतेस्यनेनास्याश्चविद्यायाइतीपंचीजमुपदिष्टं पुनरस्याश्चवि
द्यायाः प्रथमं वीजंचक्षममपिस्यान्तेनमायावीजमुष्टितेस्तं॥ह्रीं क्रें हूं क्रौं श्रीं क्लीं ऐं ब्लूं नित्य
ॐ मदद्रवे क्रें ह्रीं मिसे वेरूपिण्याध्यास्याविद्याया उपदिष्टं॥५८॥विजयमिति ददातीति
शेषः॥विंदुसिद्धारूपोस्येतस्य लवरूपमात्प्रकारेणभवेति॥५९॥चतालानापश्चि
मीनांचेटकोनांविद्यानांप्रसाधिनीपिशाचराक्षसादीनां प्रकर्षेणावश्यकरी॰निखिला
भकरीबलस्यहस्स्यरथ्यादिरूपस्यसंपत्तिकरीसिद्धान्नास्यापिदैवाद्यास्नाभकरी॰किंवहु
नाप्राप्तिस्थिकरूपेणाकथ्यनेनेत्यतः सामान्यरूपेणासकलफलाधायकत्वं दर्शयति॰
४दे कामं इतिसकलकामदात्रीत्यर्थः॥६०॥त्रपोहंमीविद्यामुद्धरतिरसवित्यादिनाश्रत्रव
नपूर्वि काश्मेत्यतोवनस्यपूर्वभावः सूचितः॥चमकारमकाररकारपकाराश्चत्वारोवं
जनवर्णाश्चतुर्दशाष्टस्वरपंचदशस्वराइतित्रयः स्वराइतिसंभूयसप्ताक्षरकूटमेस्मर
तामायन्नेविजयोनित्यास्वरूपेभवतीत्यर्थः॥६१॥विशेषेराजयोयदुपासनेयतिविग्रह

६१

सुदर्शन

माश्रित्यान्वर्थाभिधानेयं निसेतित्दर्शपतिवारेषिद्दिस्या दिनामसमरेकह्ये - दुर्जयेपुद्वेविश्व
स्मिन्सर्वत्रापिप्रसिद्धं चैभवं सामर्थ्यं यस्याः सा तथा॥ ६१॥ चतुर्दशीति नित्याम्युद्धरतिहरि
६३ त्यादि नामसकारवकारश्चतुर्दशस्वरश्चितुं नो चतुर्णां योगेन मेरुन्त्र मेकं वीजं सर्वमंगला
नित्यापाविद्या भवति॥ अनया सिद्धः एते द्विद्योपासनया सिद्धिमुपेतः॥ ६२॥ पंचद
शीनित्यापाविद्याम्उद्धरति भूरित्यादिना भूः त्रयोदशस्वरः अन्ते नकारद्वयं परस्पर
संवद्धं द्वितीयो वर्णः पुनर्भुरेकारो न भसामकारे रापुतः॥ ततो भगवान् कमेणा॥ रपस्त
कारो ग्निनान्ततीयस्वरेणापुक्तः॥ ज्यापजकारोवकारद्वी दीकाराभ्यांपुत्तः॥ रसामरूतर
सयापृथमलकारेणासंवद्धो मरुद्वितीयस्वरेः॥ ६४॥ नभसोमकारस्पादीर्घोकार
योगः॥ रसाभून्येपसेकेन्ततीयस्वरपुक्तः॥ गोत्रादकारःष्व्वापुक्तः ततोवु पुनः पूर्वाक्षरं च
रसंवद्धं गोत्रावर्णः॥ ६५॥ श्रोवगतोवकारततीयस्वरौपरस्परासंवद्धौ॥ चुतइ स्यम
वानैप्रत्युत्तद्विवचनसौरस्पात्तचानेत्र्यसेचावानेरितिचेतसंवु द्धंतसाहचर्येणाम रामः

61

स्वरूपस्या पितथात्वनिश्चयात् पार्थकोऽर्थासंभवात् च समाराणापाएतद्विद्यागत
त्रिषष्ट्या राप्तिापाम्या द्यातापन्नेश्च हत्सकार ॥ द्राहोवुरेफ शिरस्कोच कार ॥ रसंस्मा
भकारसंवद्धः बष्टस्वरः रयुः तकारः ॥ सकारोहत्स द्रार्थः स्वेन विंदुनापुक्तः ॥ हंसोद्विती
यस्वरयुतः ॥ द्राहोर ॥ महत्ता पुतः प्राणः कः ॥ ६६ ॥ द्राहासाग्निः तृतीयस्वरसंवद्धोरः
॥ प्राणाचरोपरस्परसंवद्धौपूर्वोक्तः पूर्वपश्चोत्रापीतिचेत् समाधमनमपि पूर्वोक्तेकुतो
नात्राकलयसि ॥ ज्यामरूत्ससहिता द्वितीयस्वरपुक्तो जकारस्वरेणसहितेश्चेवुरएकार
संसग्गोवकारः ॥ हसाग्निस्तृतीयस्वरसंगतः सेकारः ज्योवुजकारसंवद्धोवकार ॥ रसा
प्रथमलकारो विंदुयुतः ॥ ६७ ॥ रपस्तकारस्तृतीयस्वरपुक्तः ॥ ज्यांचुपूर्ववत् ॥ रसाप्रथ
मलकारः ॥ पुनरेते ज्यांवुरसाः पुनरपि वक्तव्याः जवीपकारो द्राहेनपुतः काष्ठः ॥ अ
नेनद्राहपुक्तज विनासहिता स्ते ज्यांवुरसाः द्विः द्विवारंप्रयोक्तव्याः ॥ तथा च पूर्वं पुहो
नोज्वलचरौ द्विरूच्चारयाश्चिपा विसुक्तेसंप्रतंप्रसहितो तौपुनरुच्चार्यो विति हं

62

सोऽहंकारोऽयकारद्वितीयस्वरबिन्दुभिर्युक्तः स्यात् ॥ ह्रं ॥ हंसे स्यादि पृथ्वामपादेन मापा बीजं
द्वितीयपयादेन सरे फं कूर्चबीजं ॥ ततो द्वाहाः समभिताः ततो स्या ज्वालामालिनी विद्यायाः
पूर्वमुद्धृताष्टमं वर्णमारभ्य द्वादशतमवर्णान्ताः पंच वर्णाः क्रमशो निर्वक्तव्याः ॥ ह्रं ॥
नीलपताका विद्यायाः उपान्त्याक्षरादधः स्थिते पूर्वतनमक्षरं चरमवर्णास्त्रिति लोमगत्या
न यात्तत्तीयाक्षरं कवचमिति यावत्तद्विरत्ता विद्यायाश्चैसंज्ञस्त्रबीजे मेस्तडो विद्यापा
अष्टमे नवमे चाक्षरे स्वाहे सर्वे स्वपंतयात् ॥ ॐ नमो भगवति ज्वालामालिनि देवदेवि सर्व
भूतसंहारकारिके जातवेदसि ज्वलति ज्वल ज्वल प्रज्वल प्रज्वल ह्रां ह्रीं र र र र र र र ज्वा हं५
लामालिनि हुं फट् स्वाहेति त्रिषष्ट्यक्षरोऽपि विद्या निष्पन्ना ॥ १० ॥ वेधप्रकारोऽत्र वक्तव्यस्त
३५ पयोगिन्यम्यसौ विद्या आकर्षण-स्तंभन-वश्य-भूतावेश-साधिका भवति ॥ ११ ॥ षोडं
शी नित्यामुपदिशति वाग्विरित्यादिना ॥ वाग्भवकामप्रथमः ॥ प्राणावनस्थैः ककारबिन्दु
नास्वरबिन्दुभिः सद्वितीयवर्णैः इति धूसरा चित्रा विद्या आत्मलाभः आत्मस्वरूपा राम०

२ ज्वा॰ मादि नीति संकुचितपदविशिष्ट विद्यास्वरूपकनित्या

वामः॥७४॥वाराही विद्यापूर्वोक्तोद्धारप्रतिज्ञा चिह्नयामवसरस्संगत्योयद्दर्शयन्तिश्रुविरि
त्यादिना स्वपुनः श्रुचिवी भिचवीजं नभसायुनाभूः मोकारः स्वस्तकारस्मान्त्रिां॥ऋो
वुमस्तृजापुतेदीर्घाकारयुतोवकारः स्योवकारत्तकारोपुलेकेंतथामस्तृजापुत्तो॥७५॥इ
त्याद्वितीयोलकारस्ततीयस्वरयुक्तः एतानिमस्तृतेत्यादिनोद्धृतानि त्रीण्यक्षराणिपु
नरुच्चारणीयानि एतत्त्रयं त्र्ये वुमस्तृ हित्यादिनोद्धृताक्षरत्रयं पुनः पुनरप्युच्चारणीयं॥७६॥
दाहोमस्तृतापुत्तः दाकारः नभोमकारोधरापायं त्रमस्वरेणायुतः तेजः स्वकारोग्निनातृतीय
स्वरेणायुतः॥पुनः पंच त्र्यंवुदाह विसर्गादिनोद्धृतपंचाक्षराणिपुनरुच्चारणीयानि वातः
प्रथमस्वरः स्वेनपंचदशतमस्वरेणायुतः॥७७॥तोयंधकारष्ठस्वरेणायुतः नसूर्वंतोपनः पूर्वंप
८३ ठिंनस्तूपुतवाताक्षरं तोयंधकारस्ततीयस्वरयुतः भूनपंच्यां श्रुचिभ्यांपुतंयकारद्वादश
स्वराभ्यांपुतं॥ भूस्वनकार॥धरात्रमाविसर्गेणायुतंनभोमकारः॥७८॥दाहोरकारः पंच
मस्वरचिह्नभ्यांपुतः॥धकारष्ठस्वरेणायुतः॥एतत्सूर्वंद्वहानीमुद्धृतवर्णाः ...गमुद्धृतमस्व

सुदर्शन

६३

रंस्तस्य रूपमेतद्वर्णोद्धृतं रं॥ अथः प्रोक्तचतुष्टयं पूर्वं कथितं हंकारतः प्रोक्तार्वं कथिताः
श्चत्वारो वर्णा ध्विन्यैनमः इत्येवं रूपा आनः प्रथमे चोरणी पाः॥ ११॥ ज्वालस्य पुत्रा विंदुयुक्तो ज
कारः स च रोमस्य एकारसहितो भकारः॥ एतस्य भेवर्णस्य पूर्वके पूर्वाश्वरं जेरूपं अ
ग्निना पुत्तो रसो भकारः॥ प्रोक्तचतुष्कात् ध्विन्यैनमः इत्येवं रूपा जः॥ अनेन तस्य पेचरमव
र्णत्रयं येनमइत्येवं रूपं॥ १८॥ नभो भुवा पुत्तो॥ मोरूपं जपापर्यं वसिते॥ चरेणायुत्तो हंसो
हे रूपत्पापर्यं वसितः॥ अस्य हेकारस्य पूर्वं मोकारं तृतीयस्वरयुक्तो हकारः प्राकृत्तिरूपं प्रो
क्तवर्णत्रयं येनमइत्येवं रूपं हंसकारः जकारं विभ्यो युजः॥ १९॥ चरेणायुत्तोरसः मेरू
पत्पापर्यं वसितः॥ तस्य पूर्वं भेकारतः पूर्वं मस्य रेखकाररूपं॥ अग्निनानन्तीयस्वरेणायुत्तो
भकारः॥ उक्तत्रयं येनमइत्येवं रूपमस्य त्रयं॥ वान्तप्रथम [illegible] धरपायेव मास्वरेणायुत्तो न
मः पदवाच्यो मकारः॥ द्विवेद इति सेतु बुद्धिः द्विपत्रयेवेदनवनि कटे प्रकाश्यते इति सूचनाय पुः
॥ बहुव्रारस्य वर्णा नमनसएकाग्र भवात्युः संबोधने॥ ८॥ प्राणाः स्वेन युत्तः ककारः॥

ह्रस्वपापानलस्य स्यसोमानलस्यवायमसंयं ॥ हूनसकारः रयस्वाभ्यांतकार
विंदुभ्यांयुतः ॥ रसः भकारः ॥ व्यापेयकारः ॥ स्तत्रवेस्तेभयेतिचरणे त्रपेहूलसकारः ॥ त्र्य
बुवकारः रेफेणासंपुतः रेफशिरस्कः ॥८१॥ गोत्राधाराप्युताद्वकारः पंचमस्वरयुक्तः ॥ स्प
र्शश्चेतापरपर्यायः षः सनादेनटकारेणायुतः ॥ नवीदाहेनयुतः पकारो एकारयुतः ॥ पूर्वे दर्ं
पूर्वस्मात्षकारात्पूर्वेः डुकारः ॥ ततः स्वपूर्वंचेतिरूपमस्त्रताप्युतमुद्दिष्टः ॥८३॥ त्व ८२५
मिति प्रथमपादेन नामितिशब्दस्वरूपमुद्धृते द्वितीयपादेन सर्वे इस्येकारांतवर्णाद्वये त
तीयपादेन घामिति एकाक्षरे चतुर्थपादेन सर्वे एकारांतवर्णाद्वयं ॥८४॥ ज्याज्यकारेऽग्नि
नासुत्रंततः संपुतोनुष्टुपः हकारोवकारद्वितीयस्वराभ्यांयुतः ॥ हूलसकारस्तकारविं दु
भ्यांयुतः ॥ रसोभकारो विंदुयुतः ॥८५॥ करोपुस्येकं पंचमस्वरयुक्तौ एनापि पुस्येकेपंच
मस्वरयुतौ करौ वाभ्यो वह्निनाग्नियतत्चतुर्थस्वरयुक्तः श्राकारः ॥ चाहीहयुक्तोरेकारः सेसद्यो
द्यकारः ॥ वकारोबुः शार्केणपकारविंदुभ्यांयुतः ॥८६॥ पूर्ववर्णात्वंशो ध्रुवस्याहेः द्विलक्ष्मो

सुदर्शन

ल्वेस्तंभयेत्याहेरपिाास्यव्यवहितपूर्वत्वेसतिद्विरुक्तंतुकुरुस्यहमेवेतिद्विरुक्तीकृतेनहे श्र२
वात्रोपादेयं॥ द्वितीयपादेनवाग्भववीजमुक्तो॥ ष्ठियसागकारःथमलका[illegible]तुर्दशस्वराविं
दुभिर्युक्ताः॥ शावोठकारद्वयंहंसेत्यादिनाकवचवीजमुक्तो॥ ८६॥ प्रथमपादेनास्त्र
वीजंहद्दित्यादिनामस्त्रेस्तंतेनवह्निप्रियोद्धृतासेधिभूमनिरासार्थवर्णास्वर्ग्याचि
ह्यायाउपदिशेत्यादिनाः तथाचऐंनमोभगवतिवार्तालिवार्तालिवाराहिवाराहि
वराहमुखिवराहमुखिऐंघेओंधिम्मेनमः॥ रुंधेरुंधिम्मेनमः॥ जंमेजंभिम्मेनमःमो
हेमोहिम्मेनमःस्तंभेस्तंभिम्मेनमःअमुकेस्तंभयस्तंभयसर्वदुष्टप्रदुष्टानांसर्वेषांस
र्वजिह्वास्तंभंकुरुकुरु[illegible]शीघ्रंवश्यंकुरुकुरुऐंग्लौंठःठः[illegible]फट्स्वाहेतिद ५४
शोत्तरशतार्णाक्षरीवारा[illegible]हीविद्यानिष्पन्ना॥ ८७॥ योगिकनाम्नामनेकत्वेपिविशेषेण
रूढाख्यातानिनर्पवेवास्यानामानीत्यभिप्रेत्याहविख्यातेति॥ ८८॥ कुरुकुल्लावि
द्यामुद्धरतिप्राणेत्यादिनाप्राणादीहौपरस्यैकेधरायायुक्तोनेनाग्रेवर्णाद्दपमुद्धृतं पुनरा राम०

यंप्रथमाक्षरं रसे प्रथमलकारद्वयंपरस्मरसेवह्नं सन्मरूतां पुतं कर्णंमंयकारोदीर्घाकार

विसर्गाभ्यां युतः॥ भूत्रयोदशस्वरः॥ स्वपुक्ताबिंदुयुता॥ ततः प्रणवोन्नरं त्र्यक्षराणि दाक्षि

णिउत्तरश्लोकायपादो दिभागरूपमत्रं सेवस्मृते॥ तथा च त्र्यक्षरमंत्रस्याह्यौ गतेत्रयंपक

स्यकिं तिवर्णत्रयं प्रणवानंतममुच्चार्य्यमिति पंचसितार्थः॥ ८९॥ रसापुगंमे प्रथमलकारं

रद्वयमेकादशाक्षरयुक्तो॥ हंसोहकारोरकारचतुर्थस्वरविसर्गाणां योगादेकबीजत्वमा

पन्नः प्रयोक्तव्यः॥ ९०॥ नमोद्विः मकारद्वयं परस्मरमसंसृष्टं तेन सकार॥ सदाहं चतुर्वकारः॥ दृष्

जपाजकारः॥ भूमेस्वसंयुतेनेकारः॥ अत्रैवविपनोक्तेनतं दीर्घीकारयुतो मः॥ ९१॥ भुवापु

क्तो हेसः ओकारयुक्तोहकारः॥ पूर्वोक्तोपूर्वोक्तविधयायाक्षरमवर्णोस्वाहेसेवं भूतो एवम

हृतो वर्णासमुदायो मंत्रत्रयं भवतीसर्थः॥ किंपद्विः किंपद्विवैसौरिदं मंत्रत्रयमिसपेक्षा

यामाह त्र्यक्षरपत्याद्रित्र्यक्षरमंत्रस्यापचविंशसक्षरात्मकस्य षष्टमक्षरमारभ्य पंचाक्षराणि पु कार

स्कानतदंतेक्लीं सोस्वाहेसेवं रूपोवर्णाबुद्धरेत त्र्यपमाद्यो मंत्रः सप्ताक्षराः कथितो भवति

सुदर्शन

॥६१॥ अस्यैव पंचविंशाक्षरमंत्रस्याविशेषेणाद्यमसाङ्गेकारणाभावास्त्वथमाक्षरमारभ्यै
वैकारस्याक्षराणां पुञ्जा व्याप्तौ ते च मोऽस्वाहेति वर्णा चतुर्दश इति त्रयोदशाक्षरोयं द्वितीयो मंत्रः
॥ मेचुविंशार्णीः उद्धारक्रमेणालक्ष्वः॥ कुरुकुल्लायाः ॐ कुरुकुल्ले ह्रीः मम सर्वजनं वशमा
नय ह्रीं स्वाहेत्येवंरूपस्तृतीयो मंत्र इत्यर्थः॥ इति क्रमेणात्रयोपि मंत्राः कुरुकुल्लायाः प्रो
क्ता इत्यन्वयः॥ ६२॥ पूर्ववत्क्रमव्यत्येनकृतपुत्तिङ्गाविषये षुक्रमपूर्णमक्षमंत्रमुद्धरति
भुरित्यादिना भुवासंवद्धं स्वपुराणवतया पर्यवसितं हे सो हाहवाह्निस्वेपुतो मायाबीजतामा
पद्यते हंसक इति स्वार्थे पादपूरणार्थकः कप्रत्ययः तेन लब्धो हंकारः स्वपुत॥ मायया वि
सर्गेणायुक्ते हत सकारः॥ यद्यप्यस्मिन्नपि तेत्रैकविन्मायापदेन मायाबीजमुक्तमित्यत्र
सृष्टी भवि ब्युत्तितयाप्यक्षरत्वकथनेनात्र विसर्गपरत्व निश्चयः संभवति भुवासहि
तं हतसोकारः हंसोहकारः सविंदुः॥ ६३॥ कुरुकुल्ला विद्याया क्रमेत्य वर्णौ स्वाकारहा
कारानन्तु तर्हि द्वयोः सुरकुमयोरेकतराश्रयतो विकल्पेन स्यात न स्यात्यतो [illegible] यमुले ॥७०

मो गुरूत्तमाहतनुः परस्तद्दुर्लभो महत्तरपागाद्यनुसरत्याशारीरपराव्ध्विमंत्ररोतोति भावः॥
८४॥ पंचभूतमंत्रात्क्रमशस्तानुद्धरति संकेतविद्याद्विनावृतो महत्त्वदुर्लभः सिद्धि संकेतेरूद्दी
रितैः भूमिपादिदितैरक्षरादिवर्णैः पुसेकंदशैदशसंख्याकैः क्रमेशस्यातेप्राणापद्या
नि पदेलाप दंावुपद खपदी मिदस्यात्तदंत्तेः शक्तीति द्यमभूरंपदंदसोऽर्णासतामृरी
ततो पोजपित्वा पंचभूतमंत्राः संपद्यंते इत्यर्थः॥८५॥ भूतमंत्राइति। ओं एकचटतप
यषप्रातामशक्तिपादुकां पूजयामीत्येकविंशत्यक्षरो मंत्रो वायुभूतस्य इ ई ऐ खक्रठथ
फरक्षाग्निशक्तिपादुकां पूजयामीति विंशत्यक्षरो मंत्रो वह्निभूतस्य उ ऊ ओ ग ज ड
दवलले लाशक्तिपादुकां पूजयामीति विंशत्यक्षरो मंत्रो भूमिभूतस्य ऋ ॠ औ घ झ ढ धभव
सावुशक्तिपादुकां पूजयामीति विंशत्यक्षरो जलभूतस्य लृ ॡ अं ङ ञ णनमशह ख स श
क्तिपादुकां पूजयामीति विंशत्यक्षरो व्योमभूतस्य मंत्रो भवतीति निर्गलितार्थः॥८६॥ व्यो
म्नः खे स्थैकाक्षरं नाम तेन तस्य विंशत्यक्षरो मंत्रः एकविंशत्यक्षरपक्षे पंचवारइति

घ

मनोरमो कृतो कंतत्वेदं चक्रमनाम्नो स्वरलेपिसंधिशाह्वेरणाचोपूर्ववर्णैः सह मिलने
नत्वा वहूर्णी कत्वात स्मत्रेषु नसंभवतीति नचसंधि विधिरहसाधकं विशेषवचनेकिं चि
पलहुं भवतापि आलोकतः प्रभावतः ॥ ९८ ॥ क्रमप्राप्तं बलिमंत्रमुद्धरति पूर्वे
त्यादिना पूर्वस्य आत्माष्टाक्षरस्य आद्यौ ओं ह्रीं इत्येवं वर्णौ ॥ ततोष्टाक्षरमंत्रतः पूर्वं
पः कुरु कुल्लामंत्रस्य पञ्चदशतमो चरणी यस्तदंत्यकश्चतुर्दशतमो ऽस्य चे
वदश तमस्तो द्वावपि अनुस्वारयुक्तौ ॥ वाघी कोरोनेन पुक्तः प्राणो जलेन स्का
रेण ...त तत्कारेण व्यंजनरूपे णांतेपि पार्थ्यो न पुतः कर्त्तव्य इत्यर्थः तेनक्लदि
तिसाद्वैकाक्षरमुद्धृते अत्रक्लदिति कृतानार्थकंनकरणार्थकं सर्वविघ्नहरं ह्यं
तत्रैतरसंवादात् ॥ ९९ ॥ रत्नोभकारः ॥ व्यापनमाणभ्यां यकारविसर्गाभ्यां युतः
स्यात् ... ष्ठेनेन मंत्रस्य पूर्वमुद्धृतो यस्तत्तीयश्चतुर्थश्च वर्णः सर्वस्येवं हृ पः
॥ रसः श्माया षष्ठस्वरेण युक्तः ॥ यस्तत्कारश्चारेसौ कादशस्वरेण युतः ॥ १०० ॥ रसौ रामं०

66

व्याप्तमभूर्भुवः प्रकाशचिद्रूपस्वरूपाभ्यां पुजः॥ हंसः स्मात्स्वपुनरित्यनेन कूर्चबीजमुद्धृतं॥ पूर्व
स्याः स्वाहान्तस्य ॐ ह्रीं हंसः सोहं स्वाहेत्येवं रूपस्य प्राच्यं सवर्णोऽस्यां हंसेत्येवं रूपी॥ इति पू
र्वोक्तप्रकारेण॥ ॐ क्रौं मनुर्बलेरिति सामान्यनिर्देशात्सर्वो मामप्रिनिस्यानोनाधार
णांपं ॐ ह्रीं सर्वविघ्नकृतभ्यः सर्वभूतेभ्यो हुं स्वाहेति षोडशाक्षरोऽबलिमंत्रो भवतीति स्व
नितैः ॥ विघ्नकृत्सर्वत्यैव जगतः श्रुतीवस्यायोममनपायेन पुत्रकस्य मंत्रादिपूजाया
योवर्णः स्वाहेति स्वीयाद्दस्यार्थकं॥ क्रोसेसर्वमपि परित्यज्य निर्गोणोदशायामुच्चार
णीयो वर्णो हाहेति स्वेदार्थकं तावत्रयो जपोऽस्य धीः एतावता च पूर्वावस्थानुष्ठि
तस्य सर्वस्यैवार्थस्य सांतत्यानतस्यैव परित्यज्य वलिदानादिस्वस्पेष्वेतराधन एवं स
र्वथापतितव्यमित्यर्थो भगवताध्वनितइत्याहुः॥ १००॥ वह्नीत्यादिना॥ व्याख्यातप्रा
यमेतत्॥ १०१॥ ॥ साक्षाद्वीपतिकार्त्वेवाप्यकरुणाकल्पद्रुमोद्यत्फले विहृतश्रेम
निधिप्रसिद्ध विपरागारामप्रियासंभवे श्रीनिवर्षामिमतेत्वराजविषमं[illegible]काण्डेसेव

श्री।

सुदर्शन शंनान्वयाख्या ममुदर्शनेत्र पटलो पूर्ववत्त् तीपोगतेः ॥ श्रीकार्त्तवीर्यार्जुनायनमः ॥
महीयान्दुर्बुद्धिः प्रभुचरणाच वीसुविमुखो गुरोर्वैक्रान्तं श्रवणमपिनो यस्य सपदी
महीगेयस्य स्वपूर्वगुणामच्छोलिहयतः कथावाचास्तव्यः सबहुकरुणो हैहयपति
१ प्र ः ॥ ॥ अथ धानमूतायाः पूर्वेनिरूपायाः पूजनादिके श्रोत्सुणां विघ्नपातरमेनो विवृद्धी
यप्रतिज्ञापूर्वकमुपदिशति अथेत्यादिना अथ षोडशनित्याविद्याप्रतिपादनानेत
५ स्ट रेएतेनावृसंगतिः पूर्वापरपटलयोः सूचिता प्रतिवंधकीभूतशिष्यजिज्ञासा निवृत्तौ स
त्यामवश्यवक्तव्यत्वेनावसरः भवति हि एतन्निरूपणप्रतिवंधकीभूतायाः पूर्वपटलो
क्तजिज्ञासा तन्निरूपणेन तन्निवृत्तौ जातायामवश्यवक्तव्या पूजेति तन्निरूपणे ल
क्षणसमन्वयः ॥ अतिरहस्यभूतोपमर्दिः श्रियायैव निवेद्यइति ध्वनयितुं तथा सेवुद्धि
देव्याः ॥ क्रमेणेति अनुष्ठानक्रमेणानन्तपूर्वनिष्ठेयस्य पश्चात्तस्याद नुष्ठेयस्य पूर्वनि
रूपणा कृतेनित्येएतद्विद्यायाः प्राधान्येनदीक्षितानामकरणेप्रत्यवायप्रयोजकत्वंलिके रामः

मकरणो पुस्तकपुस्त्यचायपरिहारमात्रेण न्निरूप्य नित्या[illegible]नुष्ठानतो भवति नेत्याह सर्वेता
दिना ॥ सर्वेर्थाः पुस्तचायपरिहारेण घनपुत्रादिसिद्धिप्रदा ॥१॥ अतिअतिशापितेवुद्धि
कृजन्तवाभ्यासकृत्त्वाभ्यां वातिशयः पापेषु न तु स्मृ जिव्यसंकेति तं मातृदुहितस्नुषाग
मनमतिपातकमित्याहि त्त्यमत्रोपादेयं ब्रह्महत्यादिमहापापानामसंग्रहयुसंगात् ॥
श पूजाहुप्यवारसमर्प्पणमात्रेण त्विम त्रतावदेव निरूप्यन्न हि किं तु पूजोपयोगपरम
ऐन्यासादिकमित्यभिप्रेत्याह न्यासेत्यादि ॥ न्यासत्रयस्य करशुद्धिन्यासः षडंगन्यासः वा
दिवतान्यासः तूक्तन्यासत्रयस्य यद्यपि चादेदेवतान्यासश्चरमः एवोक्तो नो त्तक्रमम नुस
त्य तथापि तन्न्यासमंत्रदेवतानोचरमावरणत्वादेतेन तदुपादानं चतुष्टयमित्यत्र अशेष्टा
[illegible]चा चतुष्टयं वानित्यर्थः तद्धन्येवंत त्कारणकत्वेन तथाचासनं न पूर्वं कं पोथीनुष्ठेपत्वे
नाप्रापतेतादृशोर्थस्त्त्वदर्थस्य चासनेत्यभिधीयते ॥४॥ अत्र चोक्तमंनवाचरणाशक्तौ नां
वोर्वीपुर्व्वमंत्रात्मनो पुत्रोके मंत्रस्वरूपाणामपि पारम्पर्यो जनेन यथा वीजद्वयमस्ताभ्र्यां

सुदर्शन

२ नन्वेवमेतत्स्तलामिधेयप्रतिज्ञादेः प्रतिज्ञाविषयत्वात्कथं संघ २
६८ २ सोरस्यं स्यात् ॥ किन्न स्यात् । जिज्ञास्यार्थानां प्रतिज्ञाभावेतद्बधा २ श्रो २
२ नैन स्यात् । नहि प्रतिज्ञादिकमपि जिज्ञास्यं २

68

न्नॉममंत्राणमाद्यंतमागेयोजनै॥ आत्र्यपो हशाद्वितीयांतानां ... कत्रयोपात्तानां कथय
मिष्ट्रीरित्येति [illegible] कि पापदाभ्यां सहान्वयः ॥ ५॥ करशुद्धिविद्यापुरश्च
नपूर्वककरशुद्ध्यनुष्ठानप्रकारमुपदिशति वातः इत्यादिना अत्र मितिप्रथमं बीजं पाशवी
जं द्वितीयबीजं वनमापाभ्यां मोकारविसर्गाभ्यां युतः सकारस्तृतीयं बीजमिति अत्र श्री
पंकरशुद्धिविद्यानुषेयपूजांतभूतपदार्थेषु प्रथमानुष्ठेयकरशुद्धिविषयत्वेन प्रथमेव
विहिता ॥ ६॥ अनयादर्शितनत्रयस्य विद्यया करयोः पूजादिक्रियाकरणाभूतयोः ॥
शुद्धिः सपर्याकरणयोग्यता ॥ सपर्यापकरणस्पर्शयोग्यताकरणशुद्धिरितिमनोरमाव्या
ख्यातं तदुपचारनिवेदनाद्यसंग्राहिका ॥ अन्योन्यमार्जनात्करतलकरपृष्ठयोरिति
शेषः इतिमनोरमानिधिकारीकरयोरित्यस्यैवोपस्थितस्यानुषंगेण करं अन्योन्यमार्जने २ पोर ३
नकरयोः शुद्धिं कुर्यादिति तु न्याय्यम् अश्रुतस्यानुसंधानरूपशेषाध्याहारम
पेक्ष्यस्थानेतरेश्रुतस्यस्थानेतरेऽपुनरनुसंधानरूपस्यानुषंगस्यैव लघीयस्त्वेन निबंध रामः

दृ १

कार्द्धिः स्त्रीत्वेन लात्॥ अन्योन्यमार्जनं च वामेन दक्षस्य दक्षेण वामस्य तत्तत्पृष्ठपार्श्वभागावच्छे
देनाभिस्पर्शनं॥ अत्र शिवात्मकस्य प्रथमबीजस्य स्थितिं दक्षकरे कृत्वा शिवात्मकतामाप
न्नस्य दक्षकरस्य शक्त्यात्मकद्वितीयबीजस्य स्थित्या शक्त्यात्मकतामानीतेन वामकरेण मार्जनं
शिवात्मकेन दक्षकरेण शक्त्यात्मकस्य वामकरस्य मार्ज्जनेन तदुभयसामरस्यस्वरूपेणावस्थिती
यबीजेन परस्परस्पर्शनं युगपत्कारणीयमिति संप्रदायः इति निर्दिष्टकृतः॥७॥ द्वितीयात्वे चात्रैव
प्रकरणे प्रथमोंकारमुद्दिमुक्तानन्तरं विनियोजनानन्तरं च कुलसुंदरी विद्यया मन्त्रभाष्या
द्विरूक्तेः पादषडंगन्यासं कुर्यादित्यर्थः फलितः॥ हृदयादिजातियोगमग्रे वक्ष्यति॥ अत्र प्र
थमबीजस्य वेदरूपीमयत्वेन सकलवाचकत्वं द्वितीयबीजस्य स्वघटककारलकाराभ्यां
१५३ सकलप्राणभृद्वपुः सकलाधारभूतपृथिवीरूपाभ्यां सकलप्रपंचरूपत्वं तृतीयबीजस्य
हृल्लेखामायाभिः क्रमेण ज्ञातृज्ञानज्ञेयरूपत्वाद्विम्बात्मकतयानया विद्यया षडंगन्यासेन
स्वस्यापि सर्वात्मकत्वं भवतीति संप्रदायः॥ ॥ अथ चतुरासनविद्यामुपदिशन्नितितीयेत्या

सुदर्शन

69

हित्वा सैव कुलसुंदरी विद्या ॥ शक्त्याद्येति मायाबीजे वामच्छादि बीजत्रयस्यापि प्रत्येकं प्रथ
मतो दत्त्वा संपन्नषडक्षरविद्यैर्देव्या त्वामासनमंत्रैः सिद्धातीत्यर्थ इति मनोरमाकृत ॥ प्र
थमं वाग्भवे कुलसुंदरीविद्याया हित्वा तत्स्थाने मायाबीजप्रवेशषडक्षरविद्यापादेव्या त्वा
सनमिति निषिद्धं कृत ॥ परे तु सैवेत्यनेन पूर्वापरीभावापन्नबीजत्रयात्मकविद्याभिधीयते
तस्याः शक्त्याद्याल्यकथनात्प्रत्येकं तदादित्वं प्रतीयते त्रिधेति तस्यैव तत्र श्रुतस्य पूर्वत्रा
नुषंगेन त्रिषु बीजेषु क्राचपिन त्वदुक्तार्थलाभः प्रत्येकमित्यस्याप्यध्याहारे स एव दो
षः ॥ अनुषंगादोषे पूर्वमतक्लीबीजगावेषणामपत्तिरेवेति मूलास्वारस्यं प्रथममते न स्वा
ह्याक्षर्याः शक्त्याद्याल्यकथनेन वाग्भवः प्रविष्ट एवात्रेत्यध्यवसीयते न तु तत्स्थाने बीजां
तरमिति प्रतीयत इति द्वितीयमतमपि मूले विसंष्ठुमेव ॥ मायाबीजमधिकं त्र्यक्षर्या आदौ
प्रक्षिप्य संपन्नचतुरक्षरी विद्यैव देव्या त्वामासनमंत्र इति तु मूलस्वारस्यात्सिद्धोऽर्थ इति वदंति
॥ ८ ॥ त्रिविधेति कुलसुंदरीविद्यायास्तेषु त्रिषु बीजेषु प्रत्येकं हसरूपहकारस्य समभ्यत्कृत्वा हि

रामः

भागे योगेन संपन्नया हैं हं क्लीं सौः इत्येवंरूपया त्र्यक्षरीविद्यया चक्रासनमंत्रः स्यात् ॥ १४ ॥ च
चतुर्थी विद्येसार्थिकं पूर्वापरयोरुक्तत्वात्पंचमीत्यभिधानात्तेपद्वा उत्तउत्कर्षगाई श्चतुर्थी
इतमिति त्र्यासने न्वेति ॥ उदितमिति तित् दृश्यउत्कर्षगाइइ त्तिई रितं चतुर्थमिति कथित
मितिवार्थः ॥ उत्कर्षश्च विद्यायाश्चतुर्थीत्वाद्वासनस्य चतुर्थत्वमिति ॥ एतेन सप्तमीपर्यन्तं सर्व
त्र विद्यासंख्याकथनं मध्ये त्रैवत्तुनेति मूलास्यायास्संपरिहृतं हे सेत्यादि ॥ त्रिखण्डयुक्तबीजेषु
पूर्व्वैके हकारसकारयोः समुच्चितयोरादिभागे योगेन निष्पन्न त्र्यक्षरी विद्यायोगे सर्वमंत्रा
सनमंत्रः परिष्कारणीयः ॥ १५ ॥ तन विति रसयोपेत मिति विग्रहो नवरसेनोपेत मिति पूर्व्वमल
कारैं कादृशस्वरविंदुभिर्युक्तोनेः स्यात्क्रान्तन ॥ तस्येत्यत्रपुविघ्नतो [illegible] द्वार्थं भूतं त्र्यं द्वादि
के भवतीत्यर्थं तस्य सांपृतमे चोद्धृतस्य द्वेमिति वीजस्य शक्तेः सा याचीजस्यः [illegible] तस्य शक्ते
श्चेति व्युत्क्रमेणायोज्यं तथा च पूर्वं शक्तिः मध्ये कुलसुंदरीबीजत्रयात्मिका त्रैतेत्र्यमि
ति ये चाक्षरीविद्यया सा [illegible] ध्य सिद्धासनविद्या समुद्धरणीयेत्यर्थः इति मनोरमा कृता ॥ ॥ म

सुदर्शन

70

ध्यस्थेति ॥ अर्थं कं कुलसुंदरीमध्यमस्थाप्या कामबीजात्मिका चिद्यासा शक्तिबीजमन्हीजपोमध्य
स्थ्याकर्त्तव्या ॥ तथा च मायाबीज कामबीजद्वे मिलित्रिपुरी विद्येव षष्ठी विद्येति निषिक्
तः ॥ परेतु तस्येति मूलेप्रथमोपन्यासान्तह्रीजपप्राथम्यमेव मूलत्वरससिद्धं पंचाक्षरी विद्ये
क्यात्र षष्ठी विद्या सकृदुच्चारितस्य शब्दस्य पुनिनावलचत्रमाणामर्थद्वयकल्पनमपि मूलस्या
स्ये स्यारस्य करमेवाकिंचमोलेमध्य तिरेवैतंपदं विशेषपदमाकांक्षेनवृत्तोपदं नाप्यक्षर
पदमाक्षिपति विभिन्नलिंगकत्वात् अस्मतिविशेषानुशासने पुंयोजने चामतिविशेषणा
विशेष्यपदयोः समानलिंगकत्वसमानवचनत्वयोर्नियमात् ॥ शीलेजलत्वस्य प्रकृतिः ॥ श्रुमा
रोश्रुतयोखिलाः ॥ दायास्तस्य सुरूपोस्ति एकाप्यापोमहाम्मुचिरित्यादिप्रयोगदर्शनादस
नीतिद्वयेनापि वह्निपदमाक्षिपति तस्यानुपस्थितत्वेन तात्पर्याहारस्यासंभवेतं मूलस्य
रस्य करत्वात् ॥ आत एव मनोरमाकृतात्र अत्र संज्ञिपरोलिंगनिर्देशः द्विविधः वरीशा द्वा २
वेशस्यपालिपिशब्दापेक्षया क्षरशब्दापेक्षया वेतिकथितोनतु व्यक्तिशब्दोप्युक्तः ॥ न व रामं०

लिपिपदमेवाख्याहार्थमितिचाचं॰ आख्याहारेणार्थसामंजस्यकरणं ह्यगतिकागतिः न
हीह काप्यगतिरस्ति॰ मध्यस्थाकुलसुंदरी विद्येत्यत्र येन तु न कामवीजमात्रलाभप्रत्या
शा॰ नहि तावन्मात्रेण तद्विद्या॰ तद्विद्यार्थं ककेत्वेन यथाकथंचिदेकत्रापि वीजे तद्विद्याप
रत्वप्रयोग उपपाद्य इति चेन्न॰ लक्षणातिरिक्तस्य यथाकथंचित्त्वस्य दुर्वचत्वात्तत्तदाद्य
स्यैव दोषः तस्मात्संपूर्णा विद्यैवात्र लक्ष्यते वीजं मायावीजयोनि वा स्थाकरणीयं मूलस्थार
स्य सिद्धं ॥ पदप्युतेपंचाशीकलादिके विद्यानां त्रिपुरात्वव्याघातकमिति तद्दीपन॰ गुप
योगिनी विद्योद्धारे विद्यास्विचतुरशीकाइत्यादेर्भगवतैव वक्ष्यमाणत्वादिति तिनवर्दति त्पंव ५
५४ ॥ तेषां च चतुरासनानां वासनानां था देव्याः शिवशक्त्यात्मकमायावीजवाच्यया॰ आत्मनाथ
रशक्तिरूपेणात्मा स्पनेस्थीयतेस्मिन्निति देव्यात्मासनमिति देव्यात्मनापरिच्छिन्नरूपा
णामासनमुपसद्धिस्थानमित्यर्थ इति केचित्॥ चक्रैः वाक्कामस्ने॰ क्रिघटितनानाचि
द्यामपचक्रैः तास्पते॰ चस्थीयतेस्मिन्निति चक्रासनं चक्राणां सर्वेषां मंत्रदेवतायंत्राणा

मुपलब्धिस्थानमिति वा ॥ सकलमंत्रविद्याभिराप्यते स्मिन्निति सर्वमंत्रासने ॥ [redacted]
॥ श्रीचक्रीयसर्वमध्यत्रिकोणस्य त्र्यक्षरादि षोडशषोड
शवर्णात्मकत्वेन वक्ष्यमाणानया सकलमातृकात्मकत्वेन पर्यवसानान्मंत्राणां च मा
तृकात एवोत्पन्नत्वेन सर्वेषां मंत्राणां मासनमुपलब्धिस्थानं श्रीचक्रमित्यर्थः इति के
चित् ॥ साधयितुमेभ्यणाभिः सिद्धिभिराप्यते स्थीयते स्मिन्निति साध्यसिद्ध्यासनं सा
५ ना ध्यानां पुरुषार्थानामभिमतसिद्धीमुपलब्धिस्थानमिति वार्थः ॥ १० ॥ तथाद्दहानीमेवोद्ध
तासनविद्यया समर्चनानन्तरं त्रानेनतरमिति शेषः तथा च सपर्यायाम् उत्तरं दैव्याः पूजाकर्मभू
ताधेन्द्रासनं दद्यात् अर्चनं वस्त्वासनस्य तत्र करणत्वेनोद्धृतविद्यानां हानेपि वा सां ॥
तथात्वं तथा च पूर्वोद्धृतासनविद्याभिश्चतसृभिः स्वस्वासने पूजयेत् स्ताभिर्वा सन
विद्याभिर्देव्यै पञ्चासनाचेस्त्र मासनं दद्यादिति पर्यवसितार्थः ॥ ११ ॥ केचित्त्व्याख्यानं तथा राम०

स्या२

त्ववक्ष्यमाणत्रिखंडामुद्राप्रदर्शनपूर्वकेन मःपदांतयास मस्या विद्यापादेव्याश्चावाहनं कुर्यादि
त्यर्थः ॥११॥ कामो सप्तमीत्याकांक्षायां तामुद्धरति हंसे [illegible] विना हंसह द्वाभ्यां हकारसकार
रकारैः समुच्चितैः प्रत्येकं संपुटितासैच पूर्वोक्ता कुल [illegible] दृष्टिविद्यैवात्र सप्तमीत्वेन विवक्षि
तेत्यर्थः तथा चैतद्व्यसादि वर्यात्रपोत्तेवा ॥ भवबीजेन तत्संबद्धमुच्चार्यमिति सिद्धं ॥१२॥ एवमेव
मध्यस्थकामबीजस्याप्युच्चारणेपसंक्रे विशेषमाह मध्यमेइत्यादिना मध्यमेबीजे हकार
सकारयोर्योगो यथा [illegible] प्राप्नएवककारात्पूर्वमनुसर्त्तव्यः ॥ रकारस्त्वांतद्वीजस्थिततोशोष
५ सकार व्यंजनांतेयोजनीयः तथा च हकारकककारः [illegible] सकाररकाराणां पंचव्यंजनानां मेतेषु चतुर्थं स्व
रविंदुयोगः फलितः ॥ तृतीयेतु हकारसकाररेणां मेते सौ इति कथनीयं तथा च [illegible]
[illegible] नमः इति पंचाक्षरी विद्यया श्रीत्रिपुरसुंदर्याः श्चावाहनं स्यादिति निष्कर्षः ॥
१३॥ श्रीचक्रस्थानां सर्वशक्तीनां पूजामंत्रानुद्धरति · वियदित्यादिना इदं हृदयं भवेदिति परि
भाषया यत्रागे हृदयमिति वक्तव्यं तत्र सर्वत्र इदमेव बीजहृदयमुपा[illegible]यामिति स्तुनिते शाक्तिः पु

सुं३

सैं स्कूं

स्सौः ४

सुदर्शन

72

सिद्धंमायाबीजंतत्पूर्वकंप्रथमपादोद्धृतंश्रीबीजं पूर्णमुच्चार्य्य नामभिः स्वस्वनाममंत्रैः सर्व
सिद्धिःपूजयेदित्यर्थः अत्रापिसमस्ताक्षरीयोगमग्रेवक्ष्यति ॥१३॥ वशिन्यादिकाष्टशक्तीनांबी
जान्युद्धरति द्राह्स्वादिर्नारकारयवर्गीयवकारः प्रथमलकाराणां षष्ठस्वरबिंदुयोगेन
वशिनीबीजंभवतीत्यर्थः प्रागालकाराभ्यांयुक्ता शक्तिर्मायाबीजंकामेश्वर्य्याबीजात्मकम्
भा श्रस्त्यादिसूत्र ऊर्ध्वंकामबीजमायाबीजयोर्द्वयोरेकत्रयोगान्महत्वमुक्तं ॥१४॥ शून्य
त्वादिनकारातः स्थवकारप्रथमलकारश्चतुर्थस्वरबिंदुनायोगेनसम्पन्नंकूटबीजंमोदिनी
विद्येत्यर्थः यकारलकारयोः षष्ठस्वरबिंदुयोगेनविमलाबीजंभवति ॥१५॥
जकारमकाररकाराणां चतुर्थस्वरबिंदुयोगेनारुणामंत्रः ॥ हकार ॥ सकारलकारवकारय
यकाराणां पंचव्यंजनानां षष्ठस्वरबिंदुयोगेनजयिनीमंत्रुर्भवति ॥१६॥ जयिनीसन्निधानेनके
वलंरूढंकिंतुयोगरूढमित्यभिप्रेत्याह सर्वत्रेत्यादि ॥ परलोकेयातनादायिनोधर्मराजभ
टानांजयस्यसंदेहेपिशाचादेपंडितसभासुशास्त्रविवादे व्यवहारेक्रयधनादिविवादे स रामं

मरेखुत्सार्थिभिः सहयुद्धे चाग्निश्चितमेव जयः स्यादित्यभिप्रायो वादेस्यादित्युक्तेः ॥ १७ ॥ कमित्या

दि ॥ ककारमकाररेफारयकाराणां चतुर्णां षष्ठस्वर विंदुयोगे सर्वेश्वरी बीजं भवतीत्यर्थः सर्वेश्व

रीतिनामयोगरूढे पतो हि निग्रहानुग्रहसमर्थ ईश्वरो भवति एषा च सदा सर्वेषामभीष्टितरा तु श्रि ३

१२ नाद्धनस्पद्मादिकं करोतीति किमुर्वीरित मीश्वरी वा ॥ १८ ॥ ग्लामित्यादि मकाररकारे चतुर्थ

स्वरविंदुभियुक्तः भकारः कौलिनीमंत्रो भवति पूर्वोद्धतानां मंत्राणां विनियोगं दर्शयति ए

तैरित्यादिना अष्टाभिः शक्तिभिः वशिन्याद्यष्टशक्तिनामभिर्युक्ते रितिशेषः ॥ वर्गा अकचट

तपयशात्मका अष्टौ तैः श्चैसं सम्यक्पूर्वभागेपूते ॥ १९ ॥ वाग्देवतां तेरित्यादि वाग्देवतापद

२४ मंत्रेपेषामितिवहुव्रीहिः तथाच षोडशस्वरात्मकावर्गवर्णानुच्चार्य पूर्वोक्तवशिनीबीजमु

च्चार्यतदंते वशिनीतिनाम तदंते वाग्देवतेतिचतुरक्षरं ततोनमः इति द्व्यक्षरं पदमुच्चार्यं वु

द्धिरंध्रे न्यासः ॥ पंचाक्षरं कवर्गमुच्चार्य कामेश्वरी बीजं तेकामेश्वरीतिनाम ततो वाग्देवते

ति ततो नमः पदमुच्चार्य भाले न्यासः एवमग्रेपि मंत्राः स्वयं निष्कर्षपितुं शक्याः ॥ नमः पद

श्री २४

सुदर्शन

नमः पदस्यो नेत्रिंश मालिनिलिपिचेत्यमलं स्वात्स्थाने नमः पदे इति सूत्रात्रंकूरले दर्शनेन तथा ज्ञापितत्वात् । नमः प

स्वस्थाने पूजायां सप्ताक्षरी देयेत्यतो हि न्यासे नमः पदे स्थितमिति गम्यते । इत्थं च वाग्देव्यो
ती चतुर्थ्यन्तेत्यमध्यवर्तीयत्नेन मोयोगप्रसन्नचतुर्थी बाधकप्रमाणस्यानुपलंभात् । इत्थं च अ
आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः ब्लूं वशिनी वाग्देवतायै नमः इति सप्तविंशत्यक्षरः
पूर्व मोमन्त्रः सप्तदशाक्षरो द्विती यद्वस्मादि स्वपमूहनीयं । देव्यात्मकविति ॥ तथा चनादे
वो देवमर्चयेदिति निषेधविषयतानात्र साधकेस्तीत्युक्तं ॥ मत्स्यपि । काकथा शरीर पर
चर्तिनं देवताविग्रहमापन्न एव ॥ देवैः काकथामत्स्यादिः ॥ सर्वैः इंद्रादिसहितैः नतु
येन केनापि । सर्वत्र यत्रा ये स्थितो यत्र च परोक्षस्तत्रो भयत्र नमस्य एव ॥ सर्वदा सर्वकालम
पि माध्यन्नवेतत्स्तवा वसएव ॥ चरणात्रयेणानेन अकरणे पूजानर्हत्वे करणे फलातिश
यह्युक्तं ॥ न्यासस्याचयपकत्वे दृढी कृतं ॥ २० ॥ न्यासस्थानानि निर्दिशयति रंध्रदुर्वादि नारं
ध्रे वृह्मरंध्रे । आज्ञाया आज्ञाचक्रस्थाने भ्रूमध्ये ॥ आधारके मूलाधारे ॥ पादयोः पुंले
कं मूलमारभ्याग्रपर्यन्तमाहत्या षष्ठीं विद्यां विन्यसेदित्यर्थः ॥ २१ ॥ प्रसंगान्मुद्रा वीजानि निर्दिशे राम०

ध १

पतिगोत्रेण्या दिनार्णकारदीर्घाकारबिंदुभिर्युक्तो हकारः प्रथमो मंत्रः ॥ म्रूहड्वौः द्वितीयस्वरश्च चतु
र्थस्वरयोः व्यत्ययः पूर्वस्थाने उत्तरस्य स्थितिः तेन अत्र सौ पूर्वोद्धृत एव मंत्रो द्वितीयो भवति
तथा च ह्रामिति प्रथमः ह्रीमिति द्वितीयः क्लीमिति प्राग्गोत्रादिनोद्धृतस्तृतीयः ॥ २२ ॥ भूमी
त्यादिनोद्धृतो ब्लूमिति चतुर्थः पवर्गपीठबःशक्तिहृतविसर्गसहितः सकारः परः
पंचमः ॥ प्रागेतेनेत्यादिनोद्धृतो कुंभवीजात्मको मंत्रो नेतरः षष्ठः ॥ २३ ॥ सकाररवकाररफको
ररकारात्मकव्यंजनचतुष्कयुक्तो हकारः एकादशस्वरबिंदुभ्यां युक्तस्तमंत्रः सप्तम इति
तृ. श्रा ५ पूर्वं ... ग्गाच्चयः ॥ हंसहं ... मे तिहंस संवद्धे हृदि प्राप्तं यद्धनं स्वतेनाष्टमो मंत्रः ... स्तु च ५
हंसच्छ्रहृच्चप्राप्तं येनं च सवे चेति हं ... एव ... एवं च नं पूर्वमते च द्विक्वचनमेव पुज्येत ॥ प्रा
बड़ ४ प्तत्वं च पृथक्त्वस्य वचने वारणाय योयं तैः स्वस्य नुस्वातंत्र्येणोच्चारणीयत्वरूपं पृथक्त्वमपु
सक्तमेव ॥ २४ ॥ वाग्भवस्तु नवमो मंत्रः तोद्धृतयथाव मंत्राणां वक्ष्यमाणो विनियोगस्त्वैथे
वचि नियोज्यः कथितः ॥ एते पूर्वोद्धृता ... प्रत्येकमेकाक्षरा मंत्राः मुद्रारूपाः श्लोभिरापादिन

सुदर्शन

वमुद्राणां वश्यमारणास्वस्त्यायनोत्त्यरो दर्शनं येतास्तद्दर्शनाः एतन्मंत्र पूर्वके मुद्राद्वयमेवप्रदर्शी
नीया इति यावत् ॥ ४७ ॥ प्रसंगाद्वश्यमारणा वारुणाद्यायुधानामपि मन्त्रानुपदर्शयति वारुणाक्ष
राणीत्यादिना पकार रकार लकार वकार सकाराः पंच प्रत्येकं द्वितीयस्वरविंदुभ्यां युक्ताः पं
च वारुणानां क्रमेण बीजात्मकान्यक्षराणि भवंतीत्यर्थः सौभाग्यदा निद्रमान्यक्षराणि शा
५ दे क्ता वारुणा मंत्राः ॥ ४६ ॥ शैववारुणादित्रो रुणामपि प्रासंगिक मुद्रामाह मुद्रेत्यादिना पूर्वं
यानि त्र्यादितः प्रोक्तानि पंचमुद्राक्षराणि पंचमुद्रा मंत्रास्तान्येवाक्षराणि वारुणाः वा
रुणमंत्राः स्युः तथा च द्रां द्रीं क्लीं ब्लूं सः इति पंच मंत्राणि वारुणमंत्रत्वे सिद्धे सर्वज्ञे मनाः स
रो र्वेशी चैकरणाक्षमाः तथा च दश वारुणमंत्राः पर्यवसिताः एतेषां क्रमेण व्यवस्थामाह
शाक्ताः शैवाश्चेति व्याप्तेत्याद्यर्द्धं [redacted]
प्रोक्ताः शाक्ताः मुद्राक्षररूपा शैवा इत्यर्थः ॥ ७ भयविष
यापि वारुणास्वप्रत्येकं पंचसंख्यात्वमेव ॥ ४७ ॥ शिखीत्यादि विंदुसंयुक्त थकारः शक्ति राम०

धनुः॥ बिंदुसंयुक्तो धकारः शिवस्य धनुः॥ मंत्राणां स्ववाच्यस्वरूपत्वमभिप्रेत्याभेदोक्तिः
तन्मंत्र इति फलितोऽर्थः॥ हेसरूपादिमाया बीजं शक्तिपाशः पाशबीजं शिवपाशः॥२॥ तानयोः
शक्तिशिवयोः॥ मुद्रास्वपूर्वोक्तमुद्रामंत्रेषु षष्ठे मंत्रो कुशबीजरूपत्वयोः शक्तिशिवयोरे
क एवनत्वचारणादिवद्विभिन्नो ऽकुशो कुशमंत्रः स्यात्॥३॥ नवमुद्रानीनवमंत्राः पूर्वमु
क्ताः चतुर्णामायुधानां मुद्रामंत्राश्चत्वारः संपुतमुक्ताः त्रिखंडमुद्रायास्त्वावाहनमंत्र एव
मंत्रः॥ अवशिष्टानां पंचानां मुद्राणां पंचस्वपञ्चोपचारेला विनियुक्तास्तन्नदुपचारमंत्रा एवतासां मंत्रा
इति सिद्धो विंशतिमुद्राणां मंत्रा इति निषिक्तं॥ स्थापनसन्निधिरोनावगुंठनसंनिधापनन
मस्काररूपपंचपदार्थानां प्रधानविघातत्तीयखंडेनानुष्ठानं कार्यमिति स एव तन्मंत्र इति से
२८ प्रदायइति मनोरमाकारः॥ विंशतिमुद्राणां नामनिर्द्धारणो श्लोकाभ्यामाह आवाहनमित्या
दि त्रत्र॰ द्विनित्यात् तृतीयखंडयोरंते श्रीमहात्रिपुरसुंदरीदेवीमावाहयामीति प्रयोगप्रदर्श
नेनिषिक्तायद्वलम्यतेतत्र मूलेमंत्रं॥ अस्मदभिमतेनुमो श्रीमहात्रिपुरसुंदरि इहा
वाहिता भवेत्यादि प्रयोगे॰ आवाहितो भवेत्यादि तत्तन्मंत्रान्समुच्चरदित्यादि पामला

रिवचनमेवमूले॥यदपिच्छयोगपट्टीष्टपरिहारेणादृष्टिगोचरत्तपाञ्चवगुंठयामीसादित्युपे
णकथनेनतद्दपिनसाधीयः॥अवगुंठनशरीरस्यैवचुताद्वृशार्थंतस्मिंततपाःगोचरत्नेपेत्यनेनस्य
वेष्यर्थप्रसंगात्॥अतएवअवगुंठितोभवेत्स्वयंप्रयोगस्तंत्रांतरानुसारिणाणोच्यतेदेति·
तत्तत्कर्म्मानुष्ठानेसासाधुयोक्ताव्येतिलक्षणार्थाभिधयेवमूर्चितेत्रिखंडेत्यादिपुविशे
षेवस्थपति·॥हेतिमुद्राः॥धेनुर्वाणपाशांकुशमुद्राभिधाश्चतिस्रःतथाचनमस्कारमु
द्रादशमीतिपर्वैवस्थति॥७०॥बीजेत्यादिवीजाख्यायोन्याख्येतिमुद्राद्वयं॥७१॥निष्क
लस्यमुद्राविरचनस्यकिमर्थमत्रपराणमनुष्ठेयेनत्राहपामिरित्यादि॥७२॥क्रमेणमुद्रा
णांलक्षणानिदर्शयतिकृतेत्यादिना॥कृतोजेलिपीयामेवंभूतौकरौदक्षिणावामौ
द्वावपिचिद्यापत्तयोःकरयोरनामिकेव्यत्यस्तेकृत्वा·वामकरेदक्षिणानामिकांदक्षि
णाकरेवामानामिकांसंयोज्य·ततस्त्वेवअनामिकानखेतर्जनीग्रस्तेदक्षिणातर्जन्यग्रे
णवामानामिकानखेसम्यक्निष्पीड्यवामतर्जन्यग्रेणदक्षिणानामिकानखंचनि ॥५०
ष्पीड्यत्रिखंडानाम्नीमुद्राभवति·अंजलिकरणादेवसूचितःकनिष्ठिकयोःपरस्परयो

गोधस्तनः खेचरः ॥ मध्य[illegible]पोर्योगेन मध्यमः खेचरः ॥ अनामिकयोर्योगाद् ऊर्ध्व खेचर इति खे
चर्यपयो ॥ [illegible]त्रिखेचरा सन्त्वोत्थ्या त्रिखेचरात्मकलिलता आहूयते नयेति वा तथा ॥ अ
नयैवाहूललिता च हेति अथ च त्रिशिरा ॥ आध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिकटुःखानि
आवाहनादिप्रयोजपपूजाहोमादिभिः खेचरपतीति तथा ॥ ३२ ॥ अधोमुखाविति करौ द्वौ
वपित्वा स्यारेभिधेव लग्नौ कृत्वाधोमुखौ च कृत्वा प्रसताः सर्वागुल्ययोपयोरिस्ये वैतल्पो
चिरचयेत ॥ एषा स्थापनी मुद्रा भवति यथा हि त्रिखेचरा मुद्रा ललिताया एवावाहनोप
योगिनी नानादेवतानां तथेयमपि स्थापिस्पार्शं कथा हस्तर्वैस्या दि ॥ पुनरपि अपरिच्छिन्ना
या विश्वात्मिकाया आवाहनमेकत्र स्थापनरूपमयुक्तं स्थापनमपि सुतरामयुक्तं तथापि
परिच्छिन्नरूपेयामित्थं जितप्रार्थनमावाहने यावदुपचारसमर्पणकाले स्थितिप्रार्थने स्था
पनमिति संभवतु भयमपीति न दोषः ॥ ३४ ॥ अंगुष्ठाग्रनखाभ्यां आकृष्टौ कनिष्ठमध्ये
पत्रे स्पे चेभूत मुष्ठीपयोरेवं भूतौ करौ यस्या[illegible]ष्टौ सन्निरोधिनी नाम मुद्रा भवति संनिरो धि १

धनेत्र नमश्चित्तता प्रार्थने ॥ ३१ ॥ अथानुभूते तर्ज्जन्यौर्ध्वयोरेवं भूतमुष्टी पयोरेवं भूतौ करौ पा
र्श्वभूमितः इच यार्श्वस्थानात् यस्या सोपक्रमादित्ति दक्षिणापार्श्वमारभ्य वाममुष्टिर्व्याः
परितोऽभ्रामयित्वा दक्षिणापार्श्वरूपोपक्रमदेशांतमानीय वामपार्श्वमारभ्य दक्षिणामुष्टि
परितो दैर्म्याभावपित्वा वामपार्श्वरूपोपक्रमदेशांतमानयेदित्यर्थः एषावगुंठनमुद्राभ
वति अयोगपदष्टा विषपत्व प्रार्थनमवगुंठने ॥ ३६ ॥ प्रसता किं वा मुकुला इ घत्प्रसता
वामुष्टिः ॥ अभिमुख्ये नोपचारांगी करणप्रार्थनरूपसंनिधानस्योपयुक्तासंनिधापन
संज्ञामुद्रास्यादित्यर्थः ॥ ३७ ॥ अनुरवक्रांगुष्ठोय [illegible] नवाणामुद्रा मुष्टिनाकोदंडस्य
धनुषो मुद्रानुष्ठिता भवति तर्ज्जन्यं गुष्ठयोरग्रभागावच्छेदेन योगतः पाशमुद्रा संपद्यते ॥ सो ५
३८ ॥ दक्षस्य करस्य कनिष्ठानामिकयोर्द्वयोः पृष्ठभागे गुष्ठं कृत्वा तदीयां तर्ज्जनीं कुटिलां
वक्रां कृत्वा तदीयामध्यमामृजुभूतां कृत्वा कुशामुद्रासंपद्यते इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ सव्ये दक्ष
करावित्यादिना प्रदर्शनीयत्वेचरीमुद्रायां यदि मध्यमाद्वयं करापृष्ठयोर्निधीयते तर्ज राम०

न्यौ चक्रजं भूतेः परस्परसंपुत्तेन स्यातां तदा नमस्कारमुद्रा भवतीत्यर्थः ॥ खेचर्येतत्सारेः ॥ ४० ॥
कनिष्ठे तु आदिकनिष्ठाद्यावामुत्क्रमेणानामिके स्वोंऽगुष्ठपोदर्शिनी वामकरगा न खावष्टब्धे
न परस्परसंगता यदि स्युः अंगुष्ठद्वयेत्येवमेव कनिष्ठासंलग्नं यदि स्यात्तत् तर्जनीत्सविशेषात्तर्जे
नीद्वयमपि वक्रं नु यथा स्यात्तथा यदि कुर्यात्तदा सर्वसंक्षोभिणी नाममुद्रा भवतीत्यर्थः ॥ ४१ ॥
एतन्नाम्नी योगहृदये त्वेवं दर्शितं तत्त्रैलोक्ये साहि एतस्याः सादि क्षोभिणीमुद्रायाः संवद्धिनो
मध्यमांगुल्यौ हि परस्परसंसृष्टे स्थिते तेन यदि यथा तर्जन्यौ वक्रजेन तथा परस्परसंसृष्टे तथा
चेद्विरच्येते तदा सर्वविद्राविणी नाममुद्रा भवतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ एषापि योगहृदये अभिधानेति ध्वनपाति
सर्वाशामित्यादिना ननु सर्वविद्राविणीति नामगतसर्वपदसंकोचेन सर्वाशामिति फ
लनिर्देशः किमर्थमिति चेत् मैवं सर्वविद्रावकत्वे सति विद्रुपासनस्यापि विद्रावणप्रसक्त्या
तदासनगतायाः प्रसक्ततद्देव्याः स्वस्खलितासनकत्वापत्तेः ॥ एतेनायमेव निर्देशः संक्षेपपु
त्पुटः ह्वाभ्यामिति पूर्वं हि केवले दक्षिणहस्ते नांकुशमुद्रा वचनमुक्तं तत्र परिदिह्वाभ्यामपि

नरवा कच्छेद न८

ग्रा २२१ ८२

सुदर्शन

77

करभ्यामंकुशामुद्राद्वयमनुष्ठीयते यद्दिचरचितांकुशाकौ रौ परस्परसंसृष्टौ विधीयेते तदांक
र्षिणीनाममुद्रा भवती सर्वार्थः ॥ ४३ ॥ परिवृत्ताग्रसंस्ताः अंगुल्यो ययोरिति करयोर्विशेषणं वा
मांगुल्यो दक्षिणकरतले दक्षिणांगुल्यो वामकरतले इति यावत् अत एव नखाश्लिष्ट
त्वे करयोः अंगुष्ठौ तु वामदक्षिणकरयोः तौ स्वस्वतर्जनीभ्यामाश्लिष्टौ स्वस्वनखावच्छेदे
न करतलीयो स्वेपमावेशस्य वश्यस्य कारिका वश्यमुद्रा भवती सर्वार्थः ४४ ॥ कराग्रे दक्षिणक
राग्रे वामकराग्रं चेति कराग्रद्वयमपि पुंसते कृत्वा तयोः कनिष्ठे दक्षिणतो वामस्य वामतो
५ त्नि दक्षिणस्य क[illegible]ष्टां कुर्यात् एवं एव च व्यत्यासो नाम तदग्रतयोः कनिष्ठाग्रयोः आश्लेषतः
संयोजनं करणीयं इत्यादि अपि मध्यमे मुद्गे वक्रभाव भावमागते दक्षिणया मध्यमया वामकनि
ष्ठया वामया मध्यमया दक्षिणकनिष्ठया आश्लेषं कृत्वेति यावत् ॥ ४५ ॥ तत्र स्वस्थ [illegible] दृष्टानामि
का [illegible] यो स्वरदेशावच्छेदेन तर्जनीद्वययोगो [illegible] अंगुष्ठद्वयं तु मध्यमयो द
[illegible] र्वोयदिस्पातां तदाद्य परचनी विशेषरूपा मुद्रा लोकानाम् मुक्ति हकारकर्त्तया [illegible] र्थाभिधा नाम०

८ दलदे संतु र्वति तां गुलि स्त्वे अंगुष्ठेन पो
८ स्तर्जन्योर्नखाग्रा स्पा ताध्विन वे

सव्यं दक्षक स्वे वाम दक्षिक र संबंधिनौ कूर्मस्ये
व्यत्यस्ये वामकूर्प ३

नानन्मादिनी समिधीयते ॥ ४६ ॥ अस्यानुन्मादिनी मुद्रायाया यघनामिकाद्वयं मुगु मधो मुखं
भवति जर्जन्यौ चो कुशाकारस्तामानी तौ स्यातां तदा महांकुशाभिधाना मुद्रा एषा चाकर्षणा कर्म
णीव सत्तं भनेत्प्रयोजनीया ॥ ४७ ॥ सव्येस्या दि [redacted] हस्तिताकूर्मरस्योपरि दक्षिणाकू
र्परवाम कूर्परोपरि विधाये त्यर्थः मणिबंधौ वामेदक्षिणोपरस्परसंयो नरूपं धनक
र्मताभा नेयो ॥ ४८ ॥ तर्जन्यौ द्वेच क्रे अंगुष्ठौ च अन्यू कनिष्ठानामिके परस्परव्यत्यस्ते क
रद्वयगते च यदि स्यातां तदा खेचरी नाम मुद्रा स्यात् ॥ ४९ ॥ इयमिस्यादिकमेतद्विरचन
स्यावश्यकत्वं ध्वनयितुं ॥ ५० ॥ मध्यमामध्यमभागपार्श्वयोः कनिष्ठाग्रद्वयं [redacted] अना
मिके व्यत्यस्ते चेत् कृत्वा तर्जन्यावेकुशाकारौ यदि रच्येते तदा सर्वसिद्धिकारणा तया
चार्था भिधाना बीजमुद्रा भवतीति पूर्वार्द्धस्य पूर्वोक्त त्रिखंडामुद्रायां कनिष्ठाद्वयमधस्त
नरवं जगतौ यदिलेगुष्ठाभ्यां सेव्येते तदा महायोनिनामधेया मुद्रा भवतीत्युत्तरार्द्धस्यार्थः
॥ ५१ ॥ कनिष्ठानामिका मध्यमा स्तिस्रो एवं पो यदि पृष्ठभागे परस्परं युवे तिलक्षणा ॥

४ विपर्ययात । वाम कनिष्ठा अंगं दक्षिण मध्यमांगुलि मध्यमा पार्श्वे दक्ष
४ ए कनिष्ठां त वाम मध्यमा मध्यमा पार्श्वे निदिष्यां त स्यो लग्न कार्य कनि

वाम दक्षगे ५

७८ २ शांत ज्ञान कर्मवेषु सत्तादि प्रस्वात्मादिष्विन्द्रियक
देवतामावेषु इति पाठः

सुदर्शन

स्मासंयुक्ताः स्युः अनुभूते मर्जनीयोपयोरेवं भूतो ऽकर्द्धयोगेन वलितो ऽकर्द्धाभिमुखो कटोप

२ तं क्षांत दे हितस्यात्तान दृष्टान्तमुत्थापनसंज्ञा मुद्रा भवतीत्यर्थः ॥ ५८ ॥ सम्यक्कृत्वाधीपतेरिति समा

सत्तारूप धिः स्वात्मनि देवताभवः [redacted] पूजाजप [redacted] मूर्तीकरणं [redacted] स्वात्मादिषु

सत्त्वेन देवतामूर्तित्वेन विभावनमेतन्मुद्रारचनपूर्वकं कर्तव्यम् ॥ ५९ ॥ मुद्रास्तु त्रिविधाः स्थूलाः सू जितिति

यवहृता २ क्ष्माः पराश्चेति रचनाविशेषवती स्थूलाः मुद्रा याः पूर्वोक्ता मन्त्रा एव सूक्ष्मा मुद्राः परास्तु नहितता

तत्त्वरूपाङ्गुलयोपतो गुष्ठतर्जनीमध्यमानामिकाकनिष्ठिकाभिधानाङ्गुलपञ्चक्रमेण र्थः ।४

78 आकाशवायुवह्निवारिभूमिस्वरूपाः तासां मायाकृतविपर्यरचनाविपर्यासविशेषेणार

चनाप्रदर्शनाद् देहेतवमायातो वहिर्भूतस्वस्वरूपसादृश्यस्यापि स्वेवं विभावनस्वभावतीति ना

मिममर्थं श्लोकत्रयेणाह मुद्रा इत्यादिना ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ मुद्रापदस्य योगंस्त्वं तो सूच

यितुं योगमाह मुदमित्यादिना मुदं हर्षं रातिददातीत्यर्थः न हि केवलं योग एव स्वेना

विशेषेण मुद्रापरस्तु प्रवृत्तिनिमित्तेनपचारात्पूजायां तेमुद्राभावपकत्वस्यातिप्रसक्तत्वात् ॥ म राम०

द्वाराणां तदाभाय कत्वे प्रत्यक्षसिद्धे लौकिकदृष्टांतमाह स्वल्पेत्यादि निर्विघ्नामुष्टिस्थद्रव्ये हि
ये कपुसारिता सती ताडनावबोधनद्वारा कोपं जनयति पृथुके चलं दृष्ट्वा संमुखे दर्शितानां हि
किं चिन्मुष्टिस्थं प्रयच्छतीति बुद्धिद्वारा हर्षं प्रयच्छतीति सकलानुभवसिद्धोऽर्थः। तथा पूजा
कालेन तत्तदाकाररचनाविशेषदर्शनात्तद्देवतानां सन्तोषः। तत्रानुक्रमकरांगुलियोगविशेषस्य
देवता स्वस्वरूपभाविनो दर्शनात्कोपो भवतीयत्राहेह हर्षप्रदेति। तत्तदनुक्रमरचनायां प्रकर्षेण हर्षं ददा
नो५ तीति चेदुत्पन्नमाह हर्षप्रदा स्वेनैव च मुद्रा न कर्तृत्वेन मुद्रापदवाच्यत्वेन तत्तदनुकाररचनायां तु
प्रकर्षेण हर्षं ददातीति खेदयतीति चेदुत्पन्नमाह हर्षप्रदा स्वेनैव तथात्वं येनैव कारणेन एकस्या एव मुष्टि
रूपमुद्रायाः पुरुदर्शनरूपो न्तकनिश्चयेन प्राणिनां कोपहर्षजनकत्वं प्रत्यक्षसिद्धं निर्विवादं
तेनैव कारणेन यथा किंचिद्व्यंतरं स्वपतति तथा तत्तत्काले सा सा मुद्रा विरचनीयेति
श्लोकद्वयनिर्गलितार्थः ॥५८॥५९॥ त्रिलोहेत्यादिना पूजोपयुक्तानां द्रव्यस्थापनप्रकारमा
ह पंचधा पिहेमादिपात्रे साधारेऽत्यादिना पंचमपटले पितहेकं तथापि सर्वत्रापि पट

सपो५

79

षेसावशेषमेवप्रसक्तं तंत्रे निरस्यते नैकत्र निराकांक्षं क्रियते॰ विशाकलितयसर्था नामेक
वाक्यकल्पनसमर्थस्य संपूर्णतिन्त्रेत्रयप्पी लोचनवत्तत्रात्राभिकारोन तथाभूतस्येति
स्वेननेतु तत्याकरणाप्रयोजनमिति नकोपि नैष्यदोषः॥ नापि तदिप्य[illegible]णाकृतोतो॥ पत्र
पत्रपा[illegible] दशार्थको भागस्तत्रात्रेचतो दशार्थकभागस्यव्याख्यानुमुचितत्वात्‌ पद्ध
तिकृतस्तात्पर्यं तु एषु तेसाकांक्षं सकलमपिभागमेकवाक्यतया निराकांक्षमुपचचयं बं
त तीतिनएवानुष्ठापः ससर्थो निरवशेषमवधेयः॥ त्रिलोहपदेन सुवर्णरजतताम्राणि
तथाचयंत्रस्यप्रतिमेननकोपिवित्तलादिनाप्युच्ये यात्रकेरणीयमितिसंपन्नं॥ षडंग
मंत्रैः पूर्वोक्तैरेकवारं-कामेश्वर्यादिपंचदशनित्यामंत्रैः स्वसवैरप्येकवारंप्रधाननित्या
प्र उ ३ ललितापूरर्वेडेन चदशवारमभिमंत्र्यपेजयेत्‌ द्वात्र्जलमिति मनोरमाकृतः॥ पूजयेदिति नि[illegible] यि २
२ पा कृतः॰ वे॰ विन्दुपेविद्यया षडंगन्यासः पूर्वमुपदिष्टः स्तत्स्याः कुलसुंदरी निर्स्पयास्ताती
येदृशा[illegible]भिप्रायेणाद्रिष्टि एवबहुवचनान्तपदर्गुतिपादितेन ललितापरर्वेडेन दशावारतत्स्यश रामः

२ वत्सा

संख्यापारएवैकेपुत्से कंनतुगंधाक्षतपुष्पाद्युपचारएवंदरमेमत्रस्थापितंसद्वै कपात्रोक्षणा
क्रियया सर्वमपि प्रोक्षितं भवतीति यथा· प्रोक्षणे दिसर्येत तेनान्वयः॥ ६०॥ केनेत्याक्षो
क्षाप्यंजलेनेति· तत्किं जलस्य मान्येन नेत्याह विशेषसादिना विद्यास्त्वंस्वचाग्रेव स्य
२ शं माराणुकारेणासंपाद्यता दृशीचार्घ्यवार्य्यंवभवतीति तद्भिन्नेन जलेनेति पर्यवसितार्थः
॥ अशेषेनतु यत्किंचिद्देवपूजोपकरणं॥ यद्यपि पूजोपकरणानीति बहुवचनेन कश्चिद्वा
नुत्तिर्भवतितथापि वस्तुत्रयबोधनेनापि चरितार्थमेव बहुवचनमितोधिकबोधने ऽ
शेषाद्यपदस्य साहाय्यं प्रतीक्ष्यत एव॥ ननु एवमशेषपदेनैव सकलोपचारपुलयो भवि
ष्यतीति व्यर्थं बहुवचनमितिचेत्· नस्वचात्मा च पूतोपकरणमिचेतिद्वंद्वोत्तरं तस्यैव
श्रवकत्वात्· स्वशरीरं मस्तकवक्षःस्थलादीनि· आत्मा ज्ञानसाधनत्वसाम्यमनश्चक्षु
रादि· कर्मेन्द्रियाणि च गमनादानविसर्गवचनानंदकराणि· एतान्यपि स्वस्वनिष्पाद्य
क्रियानिष्पादकयुक्तत्यात्मकयत्नवदात्मपूपोऽपत्वाहात्मत्वेनोक्तिः॥ नहीत्रात्मशब्दो

८०

२ ओ दस ग पं आ कां दा पा ना ९
विचपेति अनुतर २

पथाश्रुतार्थः कस्यापि मेनस्य प्रोक्षणायोग्यत्वादिति विवक्षेति । एतन्मन्त्रे विद्यापि प्रोक्षणाकरणं
पूर्वोक्तमतद्वेपेक्षिता विद्यपेत्यर्थः ॥ अहोन्तु षडेते मन्त्रैः कामेव्याख्यादिपंच दश नित्याभिः प्र
धाननित्यात्मतीपरवेडेन जलेन च प्रसक्तनोपास्य विद्यानो भेदभावनपा विद्यारूपतामानी
तेनार्द्धकस्यने भवतीत्यत्वपः ॥ तन्त्रमन्त्री तां तनीपरवेडं तानोत्रपाराणां पूरणात्किंपौकरणा पां
त्वं जलस्याभावे केन पूरणं स्यादिति तद्दपि तत्र कं स्यां ॥ एतज्जलस्य प्रयोजनी कोक्ष्यापो प्रोक्षये
दिति जलेनेति प्रथमपादस्य कस्यनान्वितया प्रोक्षणाकांक्षांस्पष्टतरं निराकर्तुमाह अर्धर्चे
त्यादि पुक्तजमश्चापमर्थः पूर्वमन्तेषु जलेनेति अर्धर्चे वारिरणोति च द्वयं कथमेकस्मिपापां प्रोक्ष
णस्तू पापो स्वारस्येनात्वपमुपलभ्य तां दशवारते दशासं त्व्यपान्ये अपि मन्त्रणाहि द्यारूप
तामधिगातेने सत्वपः ॥ तनु दशवारं प्रोक्षपेदिति त्वपः प्रोक्षणास्य सकृदेव विधिवैरनुष्ठा
नानुशेषो शास्त्रार्थे स्तत्क एवेत्याहुः ॥ ९ ॥ प्रधाननित्याध्यात्ममाहुर्लोहितामित्यादिना भू
षणाविराभ्यां शरीरतश्च समारक्तवर्णामित्यर्थः ॥ लक्षितां सर्वांगसौंदर्यशालिनीमि णम०

२ सांप्रदायिका स्तु पं ३ ग गं तैः प्रधानकनित्या पास्त तीप रवंडे नेतो वविवक्षितं
२ ब्रह्म कं पं ३ ग गं न्यानिज्ञानुकं तत्तु वाक्यं पावद्दिनं नित्यापूरं तस्याः स्नापां
२ ... ति

सुदर्शन

80

पं ३ ग गं
तैः अत्वेद
... र
पंचदश
नित्याभि
रप्रेक्षवा
रं प्रत्येकं
तानीपेन

त्याद्यर्थाभिधानो॥ करायुधान्याह। तत्र दक्षिणाधोभुजे बाणः। वामाधोभुजे धनुः वि वा
मोर्द्ध्वभुजे पाशः दक्षिणोर्द्ध्वभुजेऽङ्कुशः। कामानां स्त्रीसुखप्रभृतिसकलकाम्यार्थानां रा
जाग्रहानुग्रहसमार्थः॥ एतेनाङ्केनिपेत्रणो केवलेस्वेच्छाविलासमात्रेण न पुष्पभो
गादिकामनाभिः। न न वा सर्वथैव तत्रैव च कर्म्मणीति भगवद्भक्तेः॥ तदेकेपेत्रिणाकेनाप्या
सन विशेषेणास्थितोऽत्र स्वेङ्गानेदविग्रहायामेवं विधास्थितिः केवलमेवं ध्यान
पूर्वोपासकानामीप्सितार्थमेवेत्यभिप्रायमविदुषां पुनरतार्थाभिरत्यभिप्रेत्य समुदितो
॥ ईशान केवलमित्थमेव स्वरूपं ध्येयं किंत्वन्यदपीत्याह नित्येत्यादिना। नूपुरचलयांग
दहारग्रैवेयकमुद्रिकाकर्णाभरणमुकुटादिसमेतां ध्यायेदिति वक्ष्यमाणकाम्यध्या
नप्रकारेऽपि नित्यनैमित्तिकार्चनयोरनुसर्त्तव्यमित्यर्थः॥ वक्ष्यमाणाभिः शक्तिभिः वृता
श्चिति वक्ष्यमाणानन्तरस्थानेषु तनेष्ठाभिः स्थितासामध्यस्थिता प्रधानदेवतापरिवेष्टिता
भवतीत्यर्थः॥ ईश्वरीश्रीनाममयाग्रेपूजनाभिधानात्तदीयध्यानस्याप्याकांक्षितत्वा

मदि प्रधानः ... प्रमाणादिनामध्ये स्यादित्यत्रस्याएव

८१ ... प्रधानदेवीत्वमित्यस्या आवरणे ... शक्तिसामध्ये ... तदि दिमध्यगतायै वा

नत्वं तदावरणशक्तीनामितिसामान्यनियमहेतुनेनाथमध्य प्रधानेति । न वावरणेति प्रकृतानि

नहि हमधेत्यादिना । सर्वासां नुवानामप्यावरणशक्तीनां ध्याने देव्याः प्रधानदेवतया
समं तुल्यं भवति । युक्तं तमाही प्रधानसमानाकारतानुसरणपूर्वकावस्थितिः परि
वारदेवतानां पत्नीहितासोपुरितोच स्थिति । प्रधानप्रसादनार्थं । तत्सप्रसादने प्रधा
नत्रिपभूतवस्त्राभरणादिधारणेनाधिकतरं भवति तद्धेतुकं पूर्वोक्तेना ॥ संसमक्रु
स्यासोपैभ्यः एवं भूतात्मानेयसांताः समुच्यासाल्पकाः तस्य भावस्तया ॥ दृशा तोलि
सर्वाशेतथैव ध्यानेनेत्याह कामेत्यादिना ॥ कामः कामराजः परमशिव इति यावत् । नहि
भगवत्पालीलालयेन सह वर्णयितुं योग्या । यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जन इति
भगवदुपदिष्टार्थस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वात् ॥ ब्राह्म्यादीनां तत्राप्येवं वधानमुक्तं
इदं विशेषवचनमनुपदिष्टं ध्यानप्रकारकावरणतत्त्वरितार्थामयमसामान्यशा
स्त्रं वाधितुं प्रभवेतन्न च न वाचरणशक्तीनामित्यत ए ... दीनामपि संग्रहः स्या
दिति वाच्यं । न वावरणशक्तीनामित्यस्य । न चाचरणानि यस्या एवं भूता पालिताया

सर्वतस्समा प्राथकेनव नवीवरण शक्तीनास्व स्वावरण शक्तीनामि ... वस्तुत स्तु चेत्रस्या स्यानामि ति समान्या र्थकं नवा वरणेसादि प्रकृतपरमे ... ॥ ८० ॥

तदितित्रिकोणं तस्यादि ... वेश्नतरण व

प्रकृत्यादि ... नादिना ... वर्णे ... वादि

सुदर्शन

81

आलयाद

[illegible]

ह्रस्वार्थस्याऽपि संभवेन तत्प्रार्थं तामानि ध्रुवादित्यभिप्रेत्याह अशेषत इति तथा च सामा
न्यशास्त्राबाधेनेदमेव विशेषशास्त्रमत्र प्रवर्तनीयमिति भावः ॥ ८५ ॥ प्रथमावरणादे
वतान्यष्टादश संख्याः प्रदर्शयति अणिमेत्यादिना ॥ ८६ ॥ अणिमाद्यासिद्धीनां पूजा
विधिमुद्धरति बीजद्वयेत्यादिना बीजद्वयं पूर्वोक्तं मायाबीजं श्रीबीजात्मकं पूर्वं तत
स्तत्र सिद्धिनामानि एकैकं ततः सिद्धीति चतुरक्षरं पदं ततः पूर्वोक्ता सप्ताक्षरी प्रयोज्येत्य
र्थः तथा च ह्रीं श्रीं अणिमासिद्धिं पादुकां पूजयामीति चतुर्दशाक्षरः पूर्वसिद्धिमंत्रः
पर्यवसन्नः ॥ एवमग्रेऽपि योजयितुं शक्याः ॥ ८७ ॥ अष्टादशे [illegible]
[illegible] शक्तिषु दश पूर्वमुक्ताः ॥ शेषश
क्तिनामान्याह ब्राह्मीत्यादिना ॥ ८८ ॥ एतद्विधानमुद्धरति एता इत्यादिना ता ब्राह्मी
त्याद्यभिधाः तद्वयाद्याः पूर्वोक्तबीजद्वयपूर्विकाः शक्तिपदं त्येनेन शक्तिपदं [illegible]
[illegible] सप्ताक्षरीकेन गायत्री मिति बहुव्रीहिः तथा च ह्रीं श्रीं ब्राह्मी [illegible] पादु

[illegible]

एको १

कोपूजयामीत्यादृय हृशाद्यक्षरान्तमष्टविद्याः पर्यवसन्नाः ॥ ईदृशास्त्र्यष्टवक्ष्यमाणो
श्रीचक्रे कुत्रस्थाने एताः पूज्याः ॥ न च चतुरस्र ॥ इत्यत एव स्थाननैराकाङ्क्ष्यं भविष्यती
ति शंक्यं चतुरस्रे स्थनेन हि चतुर्दश्यारादि प्राप्तिर्निवृत्तिर्भवति न तु चतुरस्रस्थानापे
क्षद्वारदिक्कोणविदिक्स्थाननैराकाङ्क्ष्यं भवतीत्याकाङ्क्षायामाह द्वारे त्यादि अत्र मनो
रमाकृतः द्वारयोः पूर्वद्वारपश्चिमद्वारयोः कथं के कुड्देशयोः पूर्वपश्चिमदिशोरिति पाव
ते-कोणाः आग्नेयनैर्ऋत्यवायव्येशानाः दिशो दक्षिणोत्तराः त्पे-तथा च पूर्वाग्नेयद
क्षिणनैर्ऋत्यपश्चिमवायव्योत्तरेशानक्रमेणाष्ट सिद्धीः संपूज्य-अधो विदिक्षु दि
क्षु विशेषं सिद्धिद्वयं संपूज्य पूर्वादिषु दिक्षु ब्राह्म्याद्यष्टशक्तीः पूजयेदित्यर्थ इति वद
न्ति ॥ केचित्तु मूलशब्दप्राप्तक्रमातिक्रमे प्रमाणाभावेन पूर्वद्वारपदवाच्य पूर्वादिक्चतुर्दि
ग्द्वारदेशेषु ततः क्रमेण [illegible] कोणेषु चतुर्षु दिकपदं च मौलं द्वंद्वं तेषूपमानानपाद्वयो
रधस्त्वेति-ततो धश्चोर्ध्वं चेति क्रमेण तत्स्थानस्यापदिशन्ति ॥ निश्चितं तत्सक्तमष्टादश राम०

82

गो

१ त्रो॰ द्वारदेशस्थाने प्रभुचतुरस्रसंवेष्टितपुनरावृत्तेषु पूजनीयाः तत्र पश्चिमद्वारस्य वाम
१७ भागांतवीथ्यामणिमा १ वायव्यकोणवाह्यार्द्धभागे लघिमा २ उत्तरदिग्वाह्यवीथ्यां महिमा
३ ईशानकोणवाह्यार्द्धभागे ईशित्वं ४ पूर्वद्वारस्य दक्षिणवीथ्यां वशित्वं ५ आग्नेय
कोणवाह्यार्द्धभागे प्राकाम्यं ६ दक्षिणवाह्यवीथ्यां भुक्तिः ७ निर्ऋतिकोणवाह्यार्द्ध
भागे इच्छा ८ पूर्वद्वाराग्रे रसः ९ पश्चिमद्वाराग्रे सर्वकामा १० पश्चिमद्वारदक्षिणवी
थ्यां ब्राह्मी ११ वायव्यकोणांतरार्द्धभागे माहेश्वरी १२ उत्तरांतरवीथ्यां कौमारी १३
ईशानकोणांतरार्द्धभागे वैष्णवी १४ पूर्वद्वारोत्तरदिक्कुवीथ्यां वाराही १५ आग्नेय
कोणांतरार्द्धभागे ऐंद्री १६ दक्षिणदिगंतरवीथ्यां चामुंडा १७ निर्ऋतिकोणां
तरार्द्धभागे महालक्ष्मी १८ इति क्रमः ॥ पूर्वोक्तेनुमतद्वयेन साधीयः ॥ रसगुप्ति
हमुक्तक्रमजमिति विंवसंहारामृतस्येन तन्त्रे रहस्यप्रकाशकस्य विरोधापत्तेः ॥ अ
पंचैतत्स्वार्थः रसाः श्रीरात्रिदिनचरसस्तपानमस्त्यमः प्रधानदेवताकिरणरूपाः श्री

णिमादिनवसिद्धयः॥ दशमीतु यद्यपि निपजिह्मागौरीचक्रे सिद्धयः प्रोक्ता रसानि
पतिसंयुता इति वक्ष्यमाणत्वात्तथापि चाष्टत्रिंशत्येकस्मिन्नष्टत्रिंशोपीतीति पुरपो
गवदसभूतायामप्येकस्यां सिद्धौ रसपदप्रयोगेन विरुद्धं पद्दारकारसकाराभ्यो
द्विसप्तसंख्याबोधकाभ्यां संभूय नवसंख्याबोध्यते। नवानां संभावित व्युत्क्रमपू
जनकानां क्रमकथनमिति मन्तव्यं दशमस्य मूलोक्तस्थानलाभाय आधिक एव। तथा च र
सनामसिद्धिपुरसत्वेन भावनाविषयासु त्र। अणिमादिदशसिद्धिषु क्रममुक्तो क्रमजे
नमुक्तेः परित्यक्तः प्रसिद्धदिक्क्रमोपन्यस्तेन जातेपूजनमिति॥ पद्दाजयदेकदप
पादिसंकेतानुसारेण॥ षट्संख्यापरं तथा च अमुक्तेः नन्यक्तेः क्रमं पश्चिमादिै
शैतं तद्रूपो याभिस्तादशाजातकाः षट्सिद्धयो पत्रेतितान् स्वैतिवक्तुं विशेषणोचर
मसिद्धोरन्यथाक्रम चिवक्षणाज्ज्ञाइत्युक्तमितिवदेति अष्टत्वषष्ठसिद्धीनामुक्ते
एव क्रमः तथापि [redacted] ॥म०

[illegible] कुतो [illegible] अथ कई च चरमसिद्धोः पूजनोपदेशक्रमं भगवद्वचनविरुद्धं पूर्वद्वारा
ग्रपश्चिमद्वाराग्रयोरंसमसिद्धद्वयपूजनमुपदिशन्नविभेषिपूर्वेशानोतरालसंवोद्देश
नया· पश्चिमनैर्ऋत्योनतरालसंवायोदेशेन यावसिद्धेरितिश्रीमत्कक्रमपदैमूलोक्तक्र
मपरतया पिशाचसनै [illegible] ख्याख्यातुमिति द्वितीयमनेपि किंदूषणमिति प्रतिभाति ॥
७० ॥ द्वितीपावरणदेवतानाम· तत्पूजामंत्रे· तत्स्थानानि· क्रमश उपदिशति कामभित्या
दिनापूजयेदिति क्रियापदस्यानेकत्वेन तत्तद्विषयस्य रूढिरिति श्रीतत्मनोरूपस्यासामेजस्या
पद्वितीये तत्त्वेनोक्ते खः· नामेवदेशेन नामग्रहणमभिप्रेत· कामेस्यादिस्मसंतंप
हैकादशकं पुंसकेन तत्रहाकर्षणीपर्यंतो कोतत्स्थतथा पदे नू नामादि पचकस्पपुत्वे
कमाकर्षणीपर्यंतथा च कामा कर्षणी स्याद्याः ११११ कर्षणीत्यंता· षोडशदेवताः
पूजयेदिति फलितार्थः ॥ ७१ ॥ तत्राप्यदेन· केकेकियेत· समादेश्या वैचैतत्पूजोपयो कै २
गिनो मंत्रा इत्याकांक्षायामुपनिराचिकीर्षया हनामेत्यादि· नामपदेन च ह्यर्थ· कामादि

मृतं जनामपरं नामेति स्वरूपपरं च· सशरीरकं· अमृतं अमृतं शरीरमिति च द्वयमित्यर्थः तथा
च· पूर्वोक्तबीजद्वयं अकारादि षोडशस्वराश्चैकैकमाद्याये येषामेवंभूतानि कामादिनामानि
नामादिपंचकं च [illegible] आकर्षिणीपदं चान्ते येषामित्यर्थः फलितः ॥७२॥ निवेति आकर्षि
णीपदं स्वपूर्वस्थं [illegible] स्वाकारे कारामध्येपयोचितमनुष्ठितसंधिकस्वपूर्वस्थादि हीकारकं
कोर्थ्यं किमत्र मानमिति चेन्न संधिशास्त्रमेव सामान्यभूते विशेषणतः केनाप्यप्रतिहद्वपुमा
णमिति गाहारणा ॥७३॥ नित्याकलेति वर्णस्वरपदं क्रमादि सनेन उपादानक्रमे सोत्पत्तदर्थ
केनं कर्षिणीपदं [illegible] समुल्लेख्यमिति लभ्यते ॥ ततः ॐ क्रमचतुरक्षरान्ते ॥ सप्ताश्वप्रथमपूर्वोक्ति
या· पश्चाद्दले षोडशदलकमलीयपश्चिम [illegible] लेपुधानद्दे यान्त्रयगते दले समारभ्य वामा
वर्तेन यामावर्तेन नैर्ऋत्यादिशमारभ्य वायव्यादिकुपर्यन्तं क्रमतः तेन क्रमात· देवीनामुपादा
नक्रमे· वामावर्तक्रमप्राप्तक्रमं चाश्रित्य· ननु पश्चिमक्रमे याः चीये दिति निसे सादेरर्थः ।
एतेन क्रमेण गादेवताः पूर्वापराः पृथगनंतपदे नैवोपात्ताः द्वितीयावरणदेवतास्ताः द्विती पा

तपदेवेत्यत्र किं निपामकं तत्राप्रिपृथ्यमांनतनपात्रि भिन्नता तुपदसाहचर्य्यवशन्निश्चितपृथ ग्री
तत्र केनामेत्याह पंचकं प्रास्यदेवता नामरूपं पृथमांनक्रतनामि सिद्धं किं बीजं आवरणादेव
जां ३ ता नो द्वितीयावरणताता मायत्रो स्वरूपत्वस्य सर्वत्र साम्यानां ॥ यतः आत्मा आत्मानमित्य
र्थः इत्युक्तया षोडशानामपि नाम्नां द्वितीयो नत्वधूनेनं मूनोरमाकृतां तन्मूलस्यासंतो [illegible] प ला ल
स्यकरत्वादुपेक्ष्यं ॥ मिसाशंका निरस्ता ॥ तत्र ह्रीं श्रीं क्रों मा कर्षणी नित्या कलायाद्दु कां
पूजपामात्यादिके कोन विंशत्यक्षरादि विद्याभिरेकशः कामाकर्षिण्याद्दिशरीराकर्षिण्यां
तषोडशशक्तीः प्रधानदेवस्य ग्रहदलमारभ्य वामपक्षदलपर्यंतं षोडशदले कमले द्वितीयावर्णा
र्चयेदित्यतिचतुर्थ्यार्थः ॥ ७३ ॥ तृतीयावरणदेवता-तत्पूजामंत्रं तत्पूजास्थानानि दर्शयति- कुसु
मेत्यादिना ॥ सर्वेभिनीरेखा-रेखावेभिनीचेतिक्रिद्ध पं ॥ ७४ ॥ द्वये सादि बीजद्वयपूर्वी क्रं
क्रमेणेति त्र्यक्षरं पदं च पूर्वेकमाद्यासोताः सप्ताक्षरीक्रमेतनगापासामेवंभूताः सर्वाः कसु
माभेखलाप्रभृत्यष्टशक्तयः ॥ प्राकृदक्षिणाय पश्चिमोत्तरदिशासु आग्नेयनैर्ऋत्यवायव्येशा

३ दक्षिणादिकोणादष्टशक्तीनां प्रथमावरणत्वं कोणे मध्यस्था:

सुदर्शन ८५

85

नैऋत्यप्रादक्षिण्येनोक्तस्वरूपेणार्चनीया इत्यर्थः तथा च ह्रीं श्रीं अं अनंगकुसुमापादुकां पूज
यामीति पंचदशाक्षरादिमंत्रैः षट्दलकमलस्य पूर्वादिप्रादक्षिण्येन कुसुमाद्याः षट्शक्तीः
पूजयेदिति निर्गलितार्थः ॥७५॥ नतीयेसादि एतद्देवतानां नतीयावरणत्वकथनात् का
माकर्षिण्याद्यष्टयो द्वितीयावरणदेवता इति ध्वनितं ॥ ॥ चतुर्थावरणदेवतास्थानं तु
देवतानां तत्पूजामंत्रानुपदर्शयति अंजनिस्यादिना चतुर्दशारचक्रे दशारचक्ररूपे चैंद्रि
यहोमादेयपश्चिमको [redacted] पुधानदेवाग्रदलकोणं समारभ्य प्रादक्षिण्येन त्रयोदश
कोणपर्यंतं वक्ष्यमाणाः शक्तीः पूजयेदित्यर्थः ॥७६॥ अनंतरा द्वितीया ॥७७॥ सर्वजिनी
वशंकरी चवशंकरी रंजिनीति च शक्तिद्वयं ॥७८॥ द्वयं पूर्वोक्तवीजद्वयं सर्वपदं चादौ यासां
ताः शक्तीति द्व्यक्षरपदेन सप्ताक्षर्यश्च युताः सर्वाः संक्षोभणीप्रभृतिशक्तिप्रतिपादक
लिपयः ॥७९॥ पूजयेदिति तथा च ह्रीं श्रीं सर्वसंक्षोभणीशक्तिपादुकां पूजयामीत्यादि
सप्तदशाक्षरादिमंत्रैः चतुर्दशारे चक्रे पश्चिमभूतदेव्यग्रभागस्थिकोणमारभ्य वामावर्त्य रा०म०

२ दशाक्षर्यन्ताश्च तस्रः शक्तीः सर्वशब्दा आदौ तद्द्वितीयवीजयोः पूर्वं तद्योग्यमात्यः ।

कोणापर्यंतं सर्वसंसोमरागिप्रपतिचतुर्दशशक्तीः पूजयेदिति निर्गलितार्थः ॥ एवमावरणपूजास्था
नादिक्रममुपदिश्य तिथ्यन्तरिसादिनाचतुर्दशारचक्रांतर्गतेपद्मारचक्रे दुर्दैपतेत्रैस्यर्थः ॥ देवी
तिद्व्यक्षरपदांते पूर्वोक्तसप्ताक्षरी पुनः द्व्यपरस्सर्वादिकाः पूर्वोक्तबीजद्वयेसर्वपदेचप्रत्येक
माहोपसामेवंभूताएताः सिद्धिसंपत्प्रदेइत्यादिनादर्शितादशसंख्याः शक्तयः पूज्याइत्यग्रि
मेणान्वयः ॥ पद्मपिशक्तिवाचकपदानामेवदेवीपदसप्ताक्षरीपदबीजद्वयसर्वपदादियोगः
संभवति नशक्तिरूपतत्तदर्थानां ॥ नापिशक्तिपदेतत्तत्स्वातिपादकपदरूपामेवप्रकृतेविवक्षित
५९ मित्यपियुज्यतेवक्ष्यमाणार्चनकर्मतायास्तत्तदर्थवत्त्वेनपूज्यादृश्यमानत्वप्रसंगात् ॥ सेयं
मुभयतःपाशारज्जुः ॥ तथापिपदनिष्ठधर्माणांत्वाम्रपवृत्तिपादकत्वसंबंधेनशक्तिषुवि
वास्तात्वमभ्युपेत्यतथाप्रयोगः ॥ मंत्रमपीदेवतेतिपक्षेतत्तदानुपूर्वीविशिष्टवर्णसमुदा
पएवमंत्रः शक्तिरूपस्तस्यैवपूज्यत्वमितिनोक्तदोषः ॥ पूज्यत्वोक्तिर्वाच्यार्थप्रवृत्तिपादक
त्वसंबंधेनतत्तत्सदृविशेषिणापस्तौ एवमेवेतादृशविषयेऽन्यत्रापिस्वयमूह्यं ॥ ८० ॥ सिद्धिस

स्वन्यत्वमेवकापदविशेषं तज्ज्ञापकत्वमपूर्वं ॥

सुदर्शन

स्वा॰ नर

पत्प्रहेड्गत · सिद्धिप्रदासेपरवुहाचेतिशाक्तिहृदयं दुः [redacted] स्यतः दुःखपहोत्तरं॥ विमोचनी-
विमोचनीपदं॥ तेन दुःखविमोचनीति नामपर्यवसन्नं॥ ८॥ शा॥ द्वयोसाद्विंश्याच ह्रीं श्रीं सर्वसि
द्धिप्रदादेवीपादुकांपूजयामीत्याष्टिसप्तदशाक्षरा हि मंत्रे ये हि गीतं द्वादशार चक्रे देवताको
णामारभ्यप्रादक्षिण्येनसिद्धिप्रदादिदशयन्त्रीक्रमेणापूजयेदितिसार्द्धश्लोकत्रयमिति
लितार्थः॥ ८९॥ द्वादशारत्तोत्तरे दशारेपूज्यषष्ठावरणदेवता उपदर्शयति ज्ञात्वेत्यादिनाद्वि
त्वेकाक्षराभिधानाशक्तीतिद्व्यक्षराभिधानेतिशक्तिद्वयं॥ पंचमीतिकथनेपूर्वार्द्धेनशक्ति
चतुष्टयमुक्तमितिस्पष्टीकरणार्थं॥ ८९॥ ऊर्मनाषष्ठोपरासप्तमीत्याहुदमपीशक्तिस्वा
गमीनंदोनेदहूपापानचसंख्यातन्मपीस्यर्थस्यापि विवक्षयाऽष्टमीत्वलाभेननपुनःसं
ख्यावैशिष्ट्येनोपात्ता॥ एवमर्थाविवक्षणोपूर्वापरयोःसंख्योपादानेनमध्यएवतद्नुपादा
नेग्रंथासौरस्यंस्यादततयां नवमी॥ ९०॥ हृदयेत्यादिव्याख्यातप्रायमेतत्तथा च ह्रीं श्रीं सर्व
ज्ञादेवीपादुकांपूजयामि· ह्रींश्रींसर्वशक्तिदेवीपादुकांपूजयामीत्यादिकेष्वेतद्देशपंच राम०

नदम पा२

तिपाव६२

86

[illegible marginal notes, three handwritten lines above the main text] ... दिशा: ... लोकासा

दशास्रारादिभिर्मन्त्रैर्द्वितीयदशारे द्वारभ्य तद्दशारान्तीः पूजयेदिति निष्पन्नोऽर्थः ॥ ब्राह्म्याद्यावरणा
ग एता इत्यनेन द्वतः पूर्वोक्ताः सिद्धिप्रदाप्रभृतिशक्तयः षष्ठमावरणगा इति ध्वनितं ॥ ८६ ॥
सप्तमावरणपूजास्थानं तन्नाममन्त्रं पूजामन्त्रानुपदिशति अंतरित्यादिना अंतर्गते पूर्वोक्तेद
शारचक्राद्भ्यंतरः पुनर्विधेष्टारचक्रे पश्चिमप्रधानदेव्यग्रकोणमारभ्य ने-र्ऋत्यादिवा पद्या
ते पूर्वोक्तं वशिन्यादिवाग्देवताष्टकमर्चयेत् पूर्वोक्तन्यासमन्त्रा एव चासां पूजामन्त्राः इत्यंतस्व
स्ति भेदो न्यासमन्त्रे स्वभागे नामांते नम इति शक्षांपदमादन्ते पद्वे नमो योगमहिमाया
तच्चतुर्थ्यंतत्वेनामूलं तन्नुमयमपि नाप्यानुसन्धेयं किंतु समाप्त्यंतकत्वमिति तथा च ह्रीं श्रीं अं
आं इं ईं उं ऊं ऋं ॠं लृं लॄं एं ऐं ओं औं अं अः ब्लूं वशिनी वाग्देवताया दुकां पूजयामि स्वाहा इति क
[illegible]स्त्रिंशदक्षरादिभिर्मन्त्रैरष्टारचक्रे प्रधानदेवी सम्मुखकोणमारभ्य वामावर्तेन वशिन्याद्य
ष्टशक्तीः सप्तमावरणे पूजयेदिति निर्गलितार्थः ॥ ८७ ॥ अष्टमदेवतास्त्वष्टमावरणपूर्वदेव
तापूजामुपदिशन्त्यचक्रस्याग्नितः स्थितवीथीद्वयपूज्या मुख्यदेवतामुपदिशति मध्ये सोऽहं

सुदर्शन

87

नामध्यत्रिकोणस्य बिंदुस्थानभूतस्याभितः दक्षिणवामपार्श्वयोः ॥ अथ सप्तमावरणपूजनानं
तरं ॥ एतेन क्रमप्राप्तस्याष्टमावरणपूजनस्य विशेषवचनमहिम्ना कालबाधनं सूचितं
॥ अभितो पदविवरणं मध्ययोनेः रग्रमूलपार्श्वयोरित्यादिना पंचमपटले मूल एव स्पष्टी
भविष्यति ॥ तथा च मध्यत्रिकोणस्य दक्षिणवामपार्श्वगतवीथीद्वये वायुईशानवह्निनि
र्ऋतिकोणेषु क्रमेण बाणधनुःपाशांकुशात्मकायुधचतुष्टयं पूजयेदिति निष्कृष्टोऽर्थः ॥ पृ ५
एष एव च देशविशेषस्तद्भुजोत्तिकपदेनापि विवक्षितः ॥ अंतिकपदेनेयं सूच्यते पूजाका
ले भक्तावजिघृक्षयोपचारणीकरणपादानार्थं तत्तत्स्थानेषु न्यस्तान्यायुधानि निजकरे
ष्वेव धत्ता इति । अन्यथा तद्भुजे ष्वि सेव बूपादिति [redacted] तत्तद्वस्तु पदेन कामेश्वरस्वरूप पालय
स्य शिवीयायुधचतुष्कमपि विवक्षितं ॥ अन्यथा तदायुधोद्धारवैयर्थ्यापत्तेः ॥ आवृतिशक्ति पि ४
नां षडानवतिसंख्यत्वानुपपत्तेश्च ॥ तथा चायुधाष्टकं तत्र तत्र पूजयेदिति फलितम् ॥ ८७ ॥
अथायुधपूजामंत्रानुपदिशति बीजानीत्यादिना बाणादीनां शोधशान्तेक भेदेन द्विविधानां रामं॰

२ [illegible]
२ [illegible]

मश्चिवीजानिपूर्वमुक्ताम्येव॰नामानियद्यपिशरांश्च्यापमिसनेनविभिन्नख्ल्याणुक्ता
नितथापिवीजमेत्रोर्द्ध्वरेखुल्लावेकारापद्दधन्तुःपरस्परोरेव॰सत्वात्तद्देवांतर्भावमेत्रशारी॰
शरांश्चापमितितन्तुत्रदृर्थस्यपूजाकर्मत्वेनबोधनेनैवेकृतार्थनत्तत्रस्यद्प्रवेशाप्रियमेवोध
श्रपितुमीष्टेऽन्यथापर्यायांतरस्येततत्रेत्रानुक्तत्वेनवारणोपियाणांतरादियद्दानोविनिगम
नाविरहोदुष्परिहरःस्यात॰वाणापदेनतरंतुवनस्पद्दर्शनाद्दुवचनेनतमेवतस्यदृत्रन्य ३५
३क५ स्यैकवचनात्तमेव॰नमोंतानीत्युक्तानामोच्चतुर्थ्यतत्वेध्यमितेऽत्रद्धिविधानामपिवा
णादीनोवाणाद्दियदेरूपादानात्तद्वीजद्वयमपिपूर्वमुपादेयेऽत्रत्रसर्वजंभनाःसर्वमोह
न॰॥सर्ववशीकरःसर्वस्तंभकार॰पद्दानोमंत्रोतर्भावेपुमाणाभावः॥नमोंतानिनामानीत्य
३स्पा स्यैवमूलेभिधानात॰नवसर्वजंभनाद्[illegible]हिमूलोक्तविशेषणामहिमैवपुमाणमितिवाच्यं
सौभाग्यदानीत्यादेरपिदर्शनात्तदंतर्भावस्यापिप्राप्तेः॥तत्रत्रफललाभकरत्वेद्दुपासन
कत्ववोधनायैवविशेषणामिदमितिचेत॰न[illegible]॰त्तहिमन्मनोप्येषामसरत्वेकेनपुतिरु

सुदर्शन

88

त्वा॥ पनोरमादिकृतांतनथाप्येकोक्तिः स्तवमत्रे व्याकुर्ष्यतेति चेन्न किं चातः न हि मूलस्यासंसि
द्धोर्थः कस्यापि विसंद्धलिखनेनापूर्वोहेतुंशकाः॥ तथाच ह्रीं श्रीं पों रों लों वों सों ड्रों ड्रीं क्लीं ह्रूं
सः वारणोभ्यो नमः इति सप्तदशाक्षरो वारणामंत्रः॥ ह्रीं श्रीं धं धं धं धनुषे नमः इति नवाक्ष
रो धनुर्मंत्रः॥ ह्रीं श्रीं ह्रीं क्रों पाशाय नमः इति नवाक्षरः पाशमंत्रः॥ ह्रीं श्रीं क्रों त्रं अंकुशाय
नमः इति नवाक्षरो ऽंकुशमंत्र इति फलितार्थः॥ निषिद्धतत्तद्वारणादिपदांतेषु सैकं सप्ता
क्षरो मंत्रयोगमुपदिशेत्तिन्न देन्न मूलविरुद्धस्यापि समेव वस्तुतः तत्त्वभक्तिभेदात् स्थानभेदा तद०
त्कलशभेदावरणभेदाच्च मंत्रो विभिन्न एवेति एषोवतत्तद्वारामंत्रप्रयुक्तयार्थ्यपूजनीया
नत्वेवं आयुधिनः पूजाभावे कथमायुधपूजेति चेत् प्रोतो क्षिप्ते विद्यासनत्वेन तत्र जाप्या त्पू०
ना०३ अभिहितत्वात्॥ ध्यानां पूजास्थानमाह नाथ्यो श्वेत्यादिना प्रधानदेवः पत्रभागो जपि
नी विमलपोर्वादिवनपोंतेरुपरिगतवीथीद्वये पूर्वीकृषोडशाक्षरमंत्रेर्नवनाथान
र्चयेदिति स्पष्टः॥ अत्र निषिद्धताः सप्तमावरणापूजानंतरमायुधपूजनमप्रसक्तं नाथ राम०

बी०ज०द्धपमत्विकेतदैः बीजानीति म०ग० बाणाद्धि बीजा का मेको पात्तजात।उपाच पांतां।तां
तंसतं मन्वे०नो०नहीं०इति दशाक्षरादयो मंत्राः

पूजनमप्युक्तं तस्मैव नित्यापूजेनं चाभिहितं चतुर्थपटले आयुधादिपूजने पूर्वावरणोक्तत्वा
वरणो वा तन्र्भावस्य स्पष्टमनुक्तत्वादभयच क्रांतरालवर्त्तित्वस्योक्तत्वेन तदावरणोऽप्यस्त्व
स्वक्रमप्यवत्रिभावे लक्षणापाद्य किं सप्तमावरणो ब्राह्मविदष्टमावरणान्तर्भावइति
वतिसंदेहः सोऽयं नायोपदेशमात्रापनोद्यइति वदेति अत्रोच्यते प्रतिभाति प्रधानसमक
क्षाएवायुधनायनित्यारूपाऽभ्युनापूजात्वेनाभिहिता देवतानां सप्तमाष्टमयोरप्यावर
णान्यापावरणान्तर्भवंति ननु किमित्यप्रसिद्धभाषया विभीषयसि प्रधानदेवतानां स्वदे
वरणादेवतातो न्यस्यात्यप्रसिद्धत्वादिति चेन्नभीषयामि तेऽत्रांतरेषु प्रसिद्धैव प्रधानस
मकक्षाधिदेवता यथा श्रीरामाद्वैसीतालक्ष्मणादयः यथा श्रीराजराजेश्वर्यादेस्तन्त्रेप्य
नुमस्तुभक्तोपः यथा चाचाद्देवीमंत्रेसंस्कृतवाराणादयः [redacted]

मपूजानुपंचमे विशेषानभिधानाच्चतुर्थपटलोक्तस्थान एव सप्तमावरणपूजनानेन रमध्यमा
२ स्तो वरणपूजानः पूर्वमिति ध्येपंइ इति दिक् ॥ ८९ ॥ मध्ये त्यादि नेनुपंचदश नित्यानां कामेश्व
र्यादिमुक्ति विचित्रांतानां पूजनं प्रधानदेवीमूर्त्तिशरीर एवाम्नातं न हीनद्युक्तं । एकस्यैव देवतानार
89 मूर्त्तिषु पूजने निष्प्रसंगात् भिन्नाभिन्नात्तन्मूर्त्तिप्रतिपादनवैफल्याच्चेति शंकापामिदमु द ण३
क्तं तन्मेत्राख्यक्तत्तत्तदुपासनाप्रकारप्रतिपादकपटलेषु उत्तीयपटले चोक्ता एवेति निहूपु
नर्दर्शिता: ॥ ९० ॥ इति मध्यत्रिकोणमभित इत्यादिश्लोकत्रयेणापुर्धानसमकक्षदेव
तापूजामभिधायाष्टमावरणपूजास्थानं तन्नाम तत्पूजामंत्रानुपदिशति मध्येत्यादिना
पश्चिमा[illegible]त्कोणात् दक्षाग्रकोणमपर्यंतिति यावत् । अग्रपुरदक्षिणामिसनेनाग्नेये
शानकोणपरिजित लद्धौ वज्रेश्वरीति पूर्वमुक्तायाः सोपुज्ञोवज्रेशी परेनाभिधानमी
श्वरीपदं तन्त्रयोगिकमेवं न केवलं स्त्रूमिति सूचनयितुं ॥ ९१ ॥ पूर्ववदेव पूर्वोक्तबीजव
र्यं मायाबीजश्रीबीजात्मकं ततो विद्याद्दहाप्येकैकमिति दिह श्री दीपन्यायेन सर्वव्यमते राम०

पीठानो कामरूपपूर्णगिरिजालंधरोड्यानानां मध्ये अंतादन्योपोविद्यहिर्वर्तित्वायेनोतिम
त्वागेनोह्वीरितपीठत्रयमध्ये एकैकपीठनाम तत्तःशक्तीनामुक्तानां नामानि इहाप्येकैक
मितिसंबध्यते तेनैकैकेशिक्तनामलक्षतनतो देवीतिपदं वसप्ताक्षरी चेति ह्याभ्यां पुतं
६८ यथास्यात्तथा नामानीत्यन्वयः॥ दृशातैः पूर्वोक्तैः षड्भिः खण्डैः कथितक्रमेणायोज
नयैकैकमत्रतामापन्नैस्ताः कामेश्वरीप्रभृतित्रिंशक्तीः संसम्यक् शक्तीनां पंचदशा
र्णपदिव्यादिना[illegible]मपि जायाः पूर्वमुक्तत्वात्कथं पुनः पूजनेकर्तव्यमितिशंकां विशे
षवचनमहिम्नापहाय॥ पद्मा पूर्वनित्यारूपाः पंचदशांतर्गताः प्रधानदेवतारूपा
स्तत्नौपूज्यत्वेनाम्नाताः संप्रतितु आवरणदेवतारूपानाममात्रेणसमानानि त्यामो
भिन्ना एवशक्तपंचकाद इतिवक्तव्येतिसभिन्नस्याथ्यैदष्टा एवहि प्रधानदेवतासमाना
भिधानाः शतशो देवतानां रेखावरणदेवतानां नवमावरणदेवतोत्तरस्थानेन मंत्र
चोपदिश्यतिपश्चादित्यादिना तथा आवरणत्वेन द्वयमायाचीन श्रीवीजात्मकं

२ ॰॰ःअक्षरकाली मंत्रां मरमेवोपदिष्टं दृश्यमाना ःतथाच ह्रीं श्रीं स॰ जपिपाशपमखंगंते कामरूप
२ पीठे कामेश्वरीदेवीश्रीपादुकां पूजयामीत्यादिप्रयोगेशत्वदर्शदयोमंत्राः पूजिताः

१ :पत्र सनात्संप्रदायं स्थिअत्तनत्स्या
२ नेश्रीकार प्रयोगः श्रूयते

सुदर्शन

२ पु

९०

समस्तो विद्याङ्कूरबीजत्रयरूपं पोढाभिधा उक्ता एतो स्येवं रूपा ऽद्यभिधा महात्रिपुरसुन्द
रीत्येवं रूपा जप्तेति पद्यास्यात् तथार्च्चयेदित्यत्रान्वयः ॥ देव्याः किञ्च देवी नित्यक्षरपदे
न समस्ताक्षराण्येवोच्यन्ते पदशब्दस्यात्र तथा मन्त्रेणार्च्चयेदिति पूर्वेणान्वयः तथा च ह्रीं श्रीं संपुटी
कृत्य यात्मक मूलमन्त्रान्ते उच्चारणीये श्री महात्रिपुरसुन्दरी देवी श्री पादुकां पूजयामी
त्येकोनत्रिंशदक्षरमन्त्रेण बिन्दुमध्ये नवमावरणदेवतां पूजयेदिति पर्यवसितार्थः अ
त्र पादुकापदस्य नामपदद्वयोरादौ अष्टमावरणे तु पादुकापदस्येवादौ श्रीकार प्रयोगाः स
प्रदायसिद्धः ॥ ननु कथं प्रधानदेव्याः एवमावरणत्वमुपपन्नं स्यात् न ह्यभेदे गौणभाव
संभवतीत्यत आह इत्युक्तेतव पूजनमिति तच्चदिक्कालानवच्छिन्नाखण्डरूपायास्त्वे
देन वा वरणपूजनमुक्तमित्यर्थः तथा च लोहितो ललिताभित्युक्तलक्षणा विशिष्टा
याः आवरणत्वेन अखण्डरूपायास्तत्प्रधानत्वेन पूजनमिति न कोपि दोषः ॥ नन्वेवम
प्यविग्रहवत्याः कथमुपचाराण्यापोगपत्वमिति चेन्न जन्त्रलोहितो हि लिताभिसाधिष्ठा रामं०

नोक्तप्रकारकमूर्त्तिविशेषाधिकरणकपूजायास्तादृश्यात्वंजानेदविग्रहामुदेश्यार्घ्यत्वमेव
नत्सूजनमिसस्यवक्ष्यमाणत्वात्॥ एतदुक्तं कामप नेनुमेवपूजांत्रैविध्यमूलेनुपदमेववक्ष्य
ति॥ अन्येनुअष्टमावरणादेवता आयुधादिके नवमावरणादेवतास्तु षडंगदेवता एवेति
वदंति॥ तदसत् अष्टमावरणत्वेनामुक्तत्वेन केवले नवमावरणस्यैवानुक्तत्वेन मूलासौर
स्यप्रसंगात्॥ एतेनतवेति कर्म्मणोषष्ठीत्वांप्रतिपूजनमुक्तमिति त्रपसंहारपरतया ग्रे
थयोजने निधिक्तं तोपुत्युक्तं तदभिधानस्यानतिप्रयोजनकत्वप्रसंगेः॥ पुत्यावरणपू
जाप्रोनकर्त्तमपदार्थे सार्थमुपहर्षीयतिप्रतिचक्रमित्यादिना [redacted]
वः मध्यस्थां विंदुमध्यगतांप्रधानदेवतां॥ नवनाम
भिः पंचमपरत्वेवक्ष्यमाणैस्त्रिपुरात्रिपुरेशीत्यादिना मभिर्नचसत्वैः॥ ८ ॥ सम्प्रा
र्थ्यत्यादि अत्रवीतद्रूपेनदेयं अनुपादानात् अन्यत्र सर्वत्रोपादानपूर्वकस्यात्रानुपाद
नस्यातत्वात् नामकत्वात् विद्यापदेसपूर्णविद्यापरः तथा च समस्तविद्यांते त्रिपुरानित्या

॥५५२॥

६१
५

सुदर्शन

वां‍कोपूजयामीति पंचदशाक्षरादिनवमंत्रामध्यस्थदेवीपूजामंत्राः पर्यंतं च संपत्तोत्तिमनो
रमा कृततः ॥ त्रैलोक्यमोहनचक्रे श्रीपदं त्रिपुरापदात् पूर्वमभ्यधिकमंतर्भाव्योक्तमंत्रेण च
तुर्विंशत्यक्षरकत्वमानीतेन प्रथमावरणे प्रधानपूजा एवमग्रेऽपि तत्तच्चक्रनाम्नोप्र
त्येकमंते ससंधिकाद्याक्षरकमीशीपदेन तत्तन्नामादौ देयमिति निर्धिकृततः ॥ मूलस्यार
स्य तु न नित्यायदप्रयोगेनापि तत्तच्चक्रे श्रीपदप्रयोगोऽस्तीति पदद्वयदर्शं मुसान्निवेत्तए
वजानेन ॥ ते यार्घ्ये पेतः प्रतिचक्रे कृतमावरणपूजां प्रधानदेवै[illegible]मंत्रपूर्वकमेवा
र्घ्यपेत ॥ अर्घ्य रामंत्रमुद्धरति ह्यपमित्यादिना हृद्यं पूर्वोक्तमेव मायाबीजश्रीबीजरूपे
एताइति योगिन्या इति च स्वरूपपरं गुणाः प्रकटगुह्येत्यादि वक्ष्यमाणानवयोगिनी
गणानां नित्यस्य प्रोक्ते स्वत्राच्चः ॥ ९ ॥ अभिधामावृत्ते रिति श्रावरणाधिकरणी
भूतचक्राणां सत्यत्तामभिधामुक्त्वा पूजां गच्छन्तु लिखिति पंचाक्षरीप्रयोजयेदित्यर्थः इत
श्चाचह्रीं श्रीं एताः प्रकटयोगिन्यस्त्रैलोक्यमोहनचक्रे पूजां गच्छन्तु लिखिति त्रयोविंशत्याद्य

९१

६ तत्कृतर्नी

वस्यक्ता

ए६

रामं०

श्री

श्रीकमंत्रैः प्रथमावरणादिपूजामर्पयेदिति निर्गलितार्थः इति टीकाकारपद्धतिकारौ ॥ स
र्वमंत्रात्मकं वक्रं क परस्थाने प्रथमावरणोक्तादि षडङ्गादिकं दत्वा पूजार्पणमंत्रो भवतीति
न मूलस्यावरणस्य सिद्धोर्थः ॥ नवमावरणपूजासमर्पणे विशेषमाह देव्या मितित्र सर्वानंदमया
भिधानेन नवमचक्रे देवीपूजाधिकरणभूते [illegible] स्त्रीलिंगादिरूपमेकवचनां
तं सर्वत्र प्रयोक्तव्यमित्यर्थः तथा च ह्रीं श्रीं एषां प्रतिरहस्ययोगिनी सर्वानंदमये चक्रे पूजाग
त्तीलिंगत्रिपंचाशंशत्पर्णमंत्रेण नवमावरणपूजां समर्प्य कुर्यादित्यर्थः [illegible]
[illegible] ॥ उक्तश्लोकार्थः
क्र४ एकस्या एव चक्षुप्रधानत्वमावरणात्र्ववघटते तेत्येवं रूपायानिरसार्थं त्रिविधत्वं देवताया उ
पदेशयति तत्रैव विश्वमिति ॥ त्रिपुरेइत्यनेन स्वविप्रायपेचापमतिरहस्यार्थो निक्षेप्यत तस्यैव व
वरणापोग्यत्वमित्यत्रैको ॥ १६ ॥ त्रिविधं भगवत्याः स्वरूपं स्थूलं सूक्ष्मं परं चेति तत्र स्थू
लं लोहिनी ज्वलितामित्याद्युक्तं चरणायुधादिविशिष्टं तत्सूक्ष्मं मुक्तकफकारेणा समस्त विघ्न

३ पर ... स्वरूपं देवास्वरूपं तद्विभक्तेस्तु ... नंदप... तस्मिन्विदितं
३ ... रस्तु परस्तु पर ३ ॥ दत्वासर्वांते संपूर्णं ... पांतेपरा...

सुदर्शन

याकरणीये· स्वरूपं तु मेत्र रूपं महाविद्यारूपं महात्रिपुरसुंदरीरूपेणानामुद्राघटितचिद्व
पाःपत्रे मेत्रासराशिलिखितानयासंभवात्·पांतदेशकालाद्यनवछिन्नमखंडानंद
विग्रहमवाङ्मनसगोचरं [illegible] पूजा पूर्वोक्तपूजानामनुष्ठानानंतरं तद्देहाय कार्यणा
रूपेण [illegible] विशेषः तथा च पूर्वोक्तप्रकारे [illegible] पूजनं कर्त्तव्यमित्यर्थः फलि
तः॥६७॥ मेत्रदेवतयोरैक्यभावनपा[redacted]नुष्ठेयं भवति· तत्रादैक्यभावनाप्र
कारकोशामामाहविघेसादि· मूलविद्यापाः खंडत्रयमपि प्रसेकं॥ तुरीयस्वरःशेख
रस्त्रोसभागेपसोसवेभूतं भवति· तुरीयस्वरस्तु विंदुत्रयमुपन्यस्य काश्चिल्लिपिषु
लिख्यते इति विंदुत्रयवत्वमीकारस्येत्यर्थः॥६८॥ ततः किमायातमित्यत्राह तदात्म
[illegible]विति· तदात्म[illegible] मेत्रात्मकत्वेपद्धवेत्पादशप्रकारेणाभवति तद्भावनोतो दशप्र
कारप्रयोजिका भावनो ध्यानविशेषं एषा हि महोदयं करोति· नापि पशुयागादिव
त्विंदिनकर्मा चिटताकितशुभासवीतोनवद्यो॥६९॥ कासौ भावनेत्यत्राह ऊर्द्धस्था

हृदिरूढं बिंदुर्लौहिताभित्यादिस्वरूपं ललितायाश्चक्रमिति विभाव्येतरद्यः स्थितविंदु
द्वयं क्षोजयुगं तद्धस्थरेखाभि ग्रीवाकारं चरणादिसकलांगं विभाव्यमिति मंत्र
देवतयोरैक्यमुपपादितं इदृशमंत्रदेवतयोर्गुरात्मनि च भावनया तादात्म्यं क्रम
पि सिद्धांताभिप्रायः॥१००॥ वायुतत्त्वमयी स्यादिमाख्यानप्रायमेतत॥ ॥सा
ह्लाच्छ्रूपतिकार्तवीर्यकस्त्राणा कल्पद्रुमोघस्फलेविद्धत्वेम निवृप्रसिद्धधियशा॥ ।
मत्रिकोसंभवेत्स्वथोभिधतंत्रराजविषमश्लोकार्थसंदर्शनार्थो व्याख्यानसुदर्शनेत्रं पट्टकोपू
र्कार्तवीर्यार्जुनायनमः॥ ॥नाधीतैर्वेलमहिनापि च गुरोर्नोपुस्तकानां चलेनो र्वस्तुदीपो
५ युद्धेनेच मंत्रसिद्धिर्जवलेनो मित्रविद्दलेपस्मिन्नेषयदासमावत्तरंतंत्रोभोविपारंबुजेतं गतः॥१५
प्यांयत्कृपयाम्सकेनवचसास्तव्योम्रयाहेहेयः॥ १॥ पूर्वोक्ता हि भावना न स्वतंत्रैव महा
याधायिका किंतु जपानुष्ठानविशिष्टस्याहंभावनेनाल्वस्यादिनां समाहितस्यैवो
भावना भवति नासमाहितस्येति स्वरूपयोतिमात्रेण हो जपादिव्यतिरेककाले

सुदर्शन पिञ्जिते ड्डिंफलादिरूपसमाहितत्वपुरूडइमिप्रदर्शनार्थं विद्याजपकालेपिमौनप्राप्त्रसा
रणादिविरहरूपजपनियमप्रदर्शनार्थं वातयोः क्तिः ॥ तादृशजपफलमाह: मंत्रेत्यादि
93 ना ॥ ननुपस्योपासनात्तस्यापुज्यपुजपतेननुमंत्रोपासनयाममसापुज्यम [illegible]
[illegible] सत्राहमंत्रेत्यादि-पूर्वरीत्यामंत्रजाप्ता तमास्यस्वपिमव
स्थापितत्वादिति भावः ॥ ननुमत्सापुज्यमभक्तिरेवसाचनजपमा-त्रसाध्यातमेववि
हित्वातिमत्सुमेतिनाम्नः पंथाविद्यतेपनापेतिश्रुतिविरोधात्‌ नापिजपान्नैवभ
वतीत्यपिशंकातेनिष्कृतंभागवद्भवनानामपिश्रुतिवत्स्वतःप्रमाणत्वादिति प्राहे
तेशयेसत्युपदिशतिभिद्धासेवनसेशपइतिश्रपंभावः विलक्षणामुक्तावेवतत्वज्ञा
नस्यसाधनत्वेनमुक्तिसामान्येक्रमपयाकाशीमरणान्मुक्तिरितिमुक्तिनीषकेनाश्रु
तिस्मृतिविरोधापत्तेः ॥ अथप्रयोजकत्वेमेवकाशीमरणादितिपंचमपर्वेइतिस
र्वत्रतत्वज्ञानमेवसाक्षात्कारणमितिब्रूषेतर्हितत्पस्यापितत्वज्ञानद्वाराकारणा राम॰

त्वेसा पूजाप्रयोजकत्वमस्तु सम्यगिति ॥ १ ॥ पूर्वोक्त दिक्षु पूजाप्रकारे स्ववशिष्टभागमुपद
र्शयति विद्येत्यादिना ॥ एकत्रैव नित्य [illegible] येषां तु प्रकारः कृतो नादर्शितः इति चेत् वि
समयाशीलो सि । एतदुक्तं रहस्य चतुर्थपटले एवं दत्त्वा जपं यथाहि नेत्रजिपदिनीया दिपंच
दशपंतान्यतमरूपेण पूजनमनुष्ठीयते तत्र दिननित्यायाः कामेश्वर्याः दि चित्रान्तान्यतम
त्यायायाचि हितं सहितेन श्रीत्रिपुरसुन्दरी विद्यायाः जपः खंडेन । पद्यापि विद्यापदेन त
दिननित्याविद्यापरमेव । जपीयस्तु खंडस्तत्पूजायाः एव पूर्वोक्तं सामन्तदीयः एव पूजीयते
प्रतिष्ठाप्रस्तावे दिननित्यायाः उपादानात् । निधिकारस्तु पर्यायनित्यपापूजामंत्रे पूर्वे शंभो
ह । पर्यायनित्यातो दिननित्यायाः एवाभ्यहितत्वं पूनीमः उपसमीपे साधकस्य पूज्यदेवता
पूजाफलं वाचार्यपंति श्रीनयंतीति योगेन जपहोमादि स्तुति प्रसक्तिवारणाय यावश्यकत्वा
कार्यत्वं सूचितं ग्रन्थे पवायपदमन्त्रपाद्यादिनमस्कारान्तं बोडशापदार्थे स्तु योगात्तदमि

स्तुव्यतेपाद्यंपादप्रक्षालनार्थकेजलेऽर्घ्यंशिरोहस्तप्रक्षालनार्थकेऽथाचमनीयंशारीरिशु
द्धिफलकेस्नाने ऽऽनौपयिकजले॥ वसनाभरणानिध्यानानुगुणानि॥४॥ गंधश्चंद
नोशीरकर्पूरस्नादिनामूलएवकुलसुंदरीपटलेवक्ष्यमाणः॥ पुष्पाणि रत्नसंवर्तीरज
तविन्ववस्त्रवस्पगुल्मलतोत्थानि। तुलसीहलविल्वपत्रादीन्यपिपुष्पाणांपंच
चविधंप्रोक्तमित्यादितंत्रांतरवचनात्धूपस्तुसारोगादानिक्षिप्तागुरुगुग्गुलादिः
दीपस्तुकर्पूरघृततैलादिज्वालितवर्तिकः॥ नैवघाचमनमित्येकवचनादनयोरेको
पचारत्वंविवक्षितंअन्यथागंधपुष्पेधूपदीपौविस्पष्टेवात्वापिद्विवचनमेवप्रयुज्येत
तेनोपचारेषुनषोडशत्वव्याघातः॥ नैवेद्यंषड्रसान्नफलादिरूपं॥ तांबूलंकर्पूरैला
लवंगाकस्तूरीपौरीमिश्रंनागवल्लीदलंखदिरपूगीफलखंडचूर्णमिश्रं॥ नीराजनंआवर
णपूजनंइदमप्युपचारेषु॥ आवरणपूजायामपिप्रधानदेवतायामेवपाद्याद्युपचारो राम॰

स्वे ष्ठ यो पा ल त न्य ह्या र तो प्र त्वे न व र तं त्रो न्म स्या वित स्य ए त नी त्रो न्य ह्या वि स प त्वा
त्. वि सर्ज नो न्त रा नु वे प न्या स त्र पी ति तु ए ल तु न्म ग ए ष्य सा दि स्तो त्र मे क नि य तं

तरवन्निवेदनीयत्वात् स्तोत्रेणाशेषशस्त्र हननक्षत्रेत्यादिना पूर्वमुक्तं पुनरर्ध्यं तांशर्करादुग्धमधुनारि
केलादिकान् निसाधनद्रव्याण्यत्र तत्तत्तास्य षोडशोपचारमध्ये प्रवेशनेन युगपद्धिहस्तकरण
कपूजात त्वेतापोरकरणो पुरश्चर्यायोजकत्वेन तत्त्रोत्तरे कथितयोर्नात्रावसरः इति धुनिते
॥२॥ एवं संपूज्य पूजोपचारैः षोडशसंख्यैः पूजाकरणानन्तरं प्रोक्तयोगः प्रथनविद्भाषि दि
रूपः पूर्वोक्तयोगः भावनाविशेषरूपो वात्र समन्वितेन यथास्थानं तथा सहस्रं जपेत् एकविंश
त्यधिकशतवारं वा निरूपणपक्षे शतवारं जपेत्॥ मध्यस्थ जपसंख्याकथने मूलादेव तत्तेन
इत्थं तद्दिनं जन्तुवेस्यस्य सहस्रेव मर्थः तद्दिने पूजादिने पूजायाः पुरसहस्रमेवानुष्ठेयं त्वा प्रतिदिन
मिल्लेवफलति - तथा च पुरसहस्रं प्रातः काले प्रातःसंध्यारूपतया च संख्याया जपः मध्याह्ने सं
ध्यायां षट्त्रिंशद्वारं जपः सायं संध्यायां षोडशवारं जपः ज दिन घटिकासंख्यायोक्त जपश्चैव
हि संख्येति संभूय तद्दिन ज जपसंख्यायास्तावन्मितत्वमपुरसहस्र हे मूले चरमोक्तस्या
ये वं मूले वर्णितत्वेन तु न इति एवं सुवोपास्योपपर्भ पोर्म स्वे सुवोचप

प दस्य

सुदर्शन

२ नन्वेवं कृते वेपरास्यनत तदुपादानं न घटेतेति चेत्‌ सैव अतु कोधा अतुको धपदं पोर्णि
८५ २ धा अतु कोधपदस्यैव मूर्तवं तदुपादानं भो यितात्‌।

९५

...पूर्वेमुणासनु... मपद्मत्वं कथमुक्तमिति चेत्‌ नैसंख्याधिक्यात्‌ नहि अधिक
संख्योजपोधमेपक्षे ... मध्यमपक्षे तन्पुनः संख्यइतिएश्यते तथा सति गुरुत्वपक्षे
गुरुत्वाच्चतोप्रच्छन्न भावेन तत्त्वगायनस्यैव वैष्णव्यप्रसक्तेः ॥ ततः जपाने तत् रंतं तत्स्मे देवीत्‌ त्वं
न्यासत्रयं करशुद्धिन्यासषडङ्गन्यासवाग्देवतान्यासात्मकं न्यासप्रभावादेव देव्यात्मकत्वं तांत
तत्र्यंगोपांगभूतन्यासनप्रकारो विश्वसुंदरीसूत्रे अमृतसीधितिराजकामे‍द्दकलामये न्य सर्वसुता
स्तकामेष्टु महाशक्तिर्यासाकामेश्वरीगतोशाग्नीभारतीभाले वसंतमदनो नमन्तपृथुलप
योधरे चंद्रमधुरवदने प्रकाशविमर्शे विमर्शप्रकाशमये सर्वानंदमालाविग्रहे त्रिचत्वा
रिंशन्मपूरखभासिते पे वामृतं तं अमृतस्पर्शद्भुतामृतमिलपरोक्षविमोक विमर्शमये तुति ८५
म्रोतिपूर्वोपूर्वपादसिद्धकूपार्श्वपाणिग्रीवामृतहृद्वंशमपूर्वं इयकंठहृच्छोत्रिजमपूर्वं अ
त्रिपश्चिमनाभिहृत्कंठवामेतर चिबुकजकर्णनेत्रभ्रूश्रुतिनासौ ... मद्भुतमनोगागन्त्रोष
मिन्द्राहिमध्यस्थसे विद्धिद्वस्मदकेलिमिश्रविग्रहमामशान्तुपहस्तंतत्ध्यपेतसोतत्तंततसोहि रामं०

द्वि २४५२

१ सर्वेषामपि चतुर्दश स्वराणां दीपितापीताना मिश्रवित्रस्वरैर्निर्दीपित
\ पांते नाशेदान्वेपः

न्यसेद्विस्थानमिति अथैतमस्यार्थः अम तेश्वरी अम तत्पदार्थः तत्संबुद्ध्यादीपितपरः स्वराः
षोडश ॥ राजपदे तत्कार जकाराभ्यां सम्पुटे तं पदार्थभूतस्य द्वितीयाक्षरं । कामकलाः अ
ह्यादयः षोडश इन्दुकलाः पूषाप्रभृतयः षोडश तथा चतस्रां गणेशेनानुष्ठेयपूजनकप
का शांगेषु अम तेश्वरीति तृतीयबीजमेकशः स्वरषोडशकसंपुटक्रमादावुच्चार्य प्रत्येकं कला न ४
स्वेके कमुच्चार्य दक्षपादांगुष्ठादितद्दंतं न्यसेत् । विमर्शरूपलक्ष्मीगणेशेनानुपपूजनक हे
स्थानेषु तथा विधममतेश्वरी बीजमुच्चार्य चन्द्रकलावामांगुष्ठादितद्दंतं न्यसेत् अत्रा
पि तिथिभेदेन शुक्लादिपक्षभेदेन स्थानभेदः पूर्ववत् ॥ एषा च व्याख्या निधिकमतमव
लंब्य ॥ वस्तुतस्तु अम तदीपितिपदं संपूर्णमेवान्यस्वराणां च द्व्यक्षरत्वेन तस्य राजपदे
च संपुटक्रमेण अम तेश्वरी दिव्यास्तृतीयबीजघटकव्यंजनपरं तथा च प्रथमं जकारः ततश्च
कारवो षितद्वितीयसंख्या विशिष्टो जकारादनंतरं ततो हकारः तृतीयरकारः तेषां संपुटक्रम
कारादिस्वरयोगो विवक्षितार्थलाभः विंदुयोगश्चामतदीपितिपदस्यैकैकशोषापयो

षुक्रमेणाक्षिरत्निगेपणार्णा ३

ह्रीं रत्नकायकेनकेन ... गतिपदेनकाकणी स्वरः ओतीषे रुद्

सुदर्शन

नमेवेत्ताः॥ अत्रावृष्णकश्चापमेवार्थः॥ नचेदेवमम्बेत्यरीपराप्रथमद्वितीयाबीजलाभोपिवुस
ज्येतः॥ जयोक्योवर्तनार्थमुवेत्तनयदमितिचेतन्नहीं ननएवेष्टलक्ष्यार्थममन्नेतिस्यातः
तयाच ओं क्रूं ह्रां कलायै नमः ओं पूषाकलायै नमः इत्यादिबीजे शोषोडशमंत्राणां प्रका
शविमर्शयोः क्रमेणा हृत्पादांगुष्ठवामपादांगुष्ठादिषु न्यासः कार्यइत्येतत्सूत्रपर्यवसि
तार्थः॥ तदनंतरंकुसुममाहस्मर्तेत्यादिना कामाः कामाः कामराजप्रभृतयः पंच॥ इषवः
मादनोन्मादनादयः पंचवाणाः भालादिमूलाधारांतेषु पंचस्थानेषु प्रकाशविमर्श
संघेषु पंचकामाः मूलाधारादिभालांतेषु प्रकाशादिसंघेषु पंचेषवोन्यस्तव्याइ
तिफलितार्थः महाशक्तीत्यादिमहाशक्तिपदंयोन्यपरपर्यायस्वाभिमुखत्रिकोण
परं वालाकुलसुंदरीकामेश्वरीकामेश्वरीनित्यागणेशाः॥ गणेशत्वेनग्रंथांतरेसमु
क्तीर्तितः कामः श्रीश्च सरस्वती च भालेत्रिकोणस्थानेयतत्रैसर्वः एतदुक्तंभव
ति ... वोक्तन्यासोत्तेस्वाभिमुखत्रिकोणमहाशक्त्यपरपर्यायपयोनिरूपंकसालाकुल ११५०

५०

संहरी विद्यया त्रिकोणं संपूर्णं पूजयित्वा मध्ये कामेश्वरी विद्यया तां संपूज्य त्रिकोणा
ग्रे कोणे एतत्त्रिकुं क्लिं सा मातृका बीज पूर्वकं नमो ते नेनाम्नागणेशं संपूज्य त्रिकोणस्यैव वा
मदक्षिणकोणयोः क्रमेण श्रीभारती पद्मपिठे चतुःश्लिंशपत्ल्वोपदिष्ट विद्यारु
पेन श्रीभारत्यै संपूज्य पेहिति वसंतमदनौ नमस्तेत्यादि वसंतमदनाभ्यामुन्मत्तौ यथुलप
योधरैपस्येति त्रिकोणविशेषणं एवं दुमभुरवदने यस्ये त्यपितथा सर्वेषां पुंसां मानं
होपस्माद्देवं भूतेयद्भगं तस्माभासानद्याचकपदानां मालावाहुल्येन प्रथिणोपत्रे सेवं भूता
याम नामालिनी से ज्ञातनी पानित्यात् दृभि न्नो विग्रहा स्वरूपं यस्ये त्यपितद्विशेषणं एत
दुक्तं भवति वामस्तनदक्षस्तनयोः क्रमेण वसंतमदनौ नाममंत्रेण नमोंते नप्रकारेण प्रागसमस
विसर्गविधिं दुमापा बीजादिकेन नमस्त मोमुखेवचंद्रस्त थैव नाममंत्रेण न्यस्त व्यप्रका
शवि[illegible]र्शयोः यो वीपर्ये स्वे द्वे चेतियाभिके स्तु नीप्रकाश विमर्शेत्यादिना तत्त्रिकोणं भ
गमालिनी स्वरूपं ध्यायेत् एतेनोक्तानि वक्ष्यमाणानि च सर्वाणि न्यासस्थानानि न्यसनी

सुदर्शन

97

पविद्यादेवताभ्योऽभिन्नानीति विभाकं सर्वं कर्तृत्वमिति तिन्नु निगौड देवनिधि[illegible]मनम
वलोकौक्रे ॥ तुष्कान स्तन्यासमध्यवति तेन महान्त्वा त्वयारि देवताष्टुभासमेव भाग
षट्कं चिधापनेनैकशोन्यसेन प्रकाशात्मगोऽष्टः मन्त्रपूजापि प्रमाणाभावात् सर्वानेद
मालामपूमि[illegible]नु विमर्शप्रकाशपोद्धृपोरपि[illegible]आनंदमपत्वकथनपरं नन्तुभागमाला
ति स्वरूपत्वकथनपरं स्यात् रसा[illegible]तत्वथाप्रतीत्यसंभवात् अथ[illegible]सूत्रसप्तकेनावरणा
देवतान्यासं दर्शयति त्रिचत्वारिंशत्यादिना त्रिचत्वारिंशत्संख्यैमे पूर्वैरावरणादेवता
भिर्भासिते पूर्चामन्त्रे अमृतमिव लोकानां प्रत्यक्षात्मकसौख्यप्रदायित्वादमृत स्वरू
पपंचज्ञाने द्विपवत्वात् च्छुरीरपस्येति विशेषणं प्रकाशादेः द्वाविंशतीभ्यामित्यादिना द्वि
ये प्रकाशादिनाथनवैक चतुःस्त्रस्थशक्तिनवकं अष्टदलो[illegible]स्वागानशक्तिः षोड ह3
शकं आयुधचतुष्कं इच्छादित्रयमिति सैषप्रवित्वाविंशत्संख्या आवरणदेव
ताश्रेणीध्येयाइति फलितार्थः ॥ कुत्र कुत्रागौ का का देवताविन्यस्या इत्याकांक्षाया रामः

माहक्रमतेषां हिक्रमत्तस्य क्रमत्तस्थानस्य स्पर्शो द्रुता द्राविणी शक्तिः तेन मुद्राच-
क्रमत्तनिमेति चास्य स्थानस्य विशेषणं । एकपदेन नवानां धारिणीविमोकः स्वस्व व्या-
पारसमर्थत्वे । विमर्शा नवनाथाः ॥ एतदुक्तं भवति द्राविणी मुद्राप्रदर्शनपूर्वके द्रावि-
णी विद्यास्मरणेन ततस्तत्स्थानस्पर्शनद्रवीभूतान्मातनुरूपनवानां धेनुस्वस्वनिष्पाद्यार्थ-
समर्थेषु दक्षवामश्रोत्र मुखे नेत्र गुह्य नासा पायुरूपेषु क्रमेणानवनाथा विन्यस्या
इति ॥ पोतस्य समुद्रगमनस्य पूर्वपश्चाद्भागयोः क्रमेण [illegible] द्राविणी भ्रामिणीति श- स्थिती
क्तिद्वयं प्रकाशविमर्शयोः शरीरस्याग्रभाग पृष्ठभागयोर्न्यस्तव्यमिति द्रुतीत्यादेरर्थः
॥ पादे सादि दक्षपादक्षस्फिक् दक्षपार्श्व दक्षपाणि वामपाणि वामपार्श्व वाम-
स्फिक् वामपाद पृष्ठवंशाख्येषु नवस्थानेषु धीमपूर्वाः सूर्यसोमतिथिवारयोगनक्ष-
त्रमासांशिकरणाय सितारूपा नवाचरणादेवतापत्रत तथोत्स्य अर्थः स्तेषु स्थानेषु क्रमे-
णा सूर्यादि हिदैवान्यस्तव्या इति तन्त्र फलितार्थः ॥ द्वितीयेत्यादि द्वयाणिज्ञाने द्विपाणिषं

के २

दे[illegible]रवाः [illegible]

सु·ई·शी·व

98

च·शक्तिर्गुह्येतथा च श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणाकं हृदयगुह्यस्थानेषु षट्शक्तीस्त
त्सकारणोक्तास्तत्र हि द्याभिविन्यसेदिति फलितार्थः शक्तीसादिगुह्यपश्चिमभागः॥
नाभि·वाम॥ हृदयवाम॥ कंठवाम॥ चिबुक॥ दक्षकंठभाग॥ दक्षहृदयभाग॥ दक्षना
भिभागेष्वष्टसु वशिन्याद्याष्टकं न्यसेदित्यर्थः॥ जमपूर्वं जकारमित्युक्तं यमपि प्रत्येकं प्र
धानदेवताकिरणीभूतावारणादेवताष्टकं परं नेत्रत्वादिभूतपदेन शब्दस्पर्शरूपर
सगंधाख्याः पंचतन्मात्राः तेन वा गणाः तन्मात्राः पंचसायकाः इति वासनापाठलोकेः
मनः इक्षुः धनुः रागः पाशः क्रोधो द्वेषप्रभवत्वाद्द्वेषरूपो कुशाः मनो भवेदिक्षुः पाशो धनु
रागउदीरितः द्वेषः स्यादंकुश इति त्रैवदर्शनात् तन्यस्य चनेत्रादिस्थानं चतुष्टये वा गणा
यायुधचतुष्कं न्यस्तव्यमिति फलितार्थः इक्षादीति मूलगामुपोत्यमेत्यमिति पूर्वमेव
सूत्रकृताऽदर्शितत्वात्रागोपनाय स्थाननिर्देशः पृथक्कृतः॥ अतएतइक्षादीति २म०

त

स्प३

सूत्रशेषार्थस्तु निरहस्यपूजान्नाय्यावगमइति निषिद्धतोके॥ तदयमर्थः॥ तयोरेवमू
लाधारे ध्यातस्त्रिकोणोग्रादिद्वन्द्वादिस्थितिक्षित्रयमध्ये च बिंदुमध्ये से बिंदुरूपो भगवानवि
श्वरूपो यस्याएवंभूतामदकलामूलभूतदेवीपत्रे र्थः॥ अतएवेदं कुलकुण्डास्वरूपे
सेमुद्रं षु विहारार्थे ललितिपैवान्यहूतेनल्वसौ ततः स्वरूपोत्तरमिस्तु केसकलाकू
यारवैहारिकमिदमिति सूत्रेकता मिश्रेसा दि मिश्रविग्रहे प्रकाशविमर्शात्मकला
तशिवशक्त्यात्मकजपाश्रास्त्र तिशापेनमस्तन्नृध्यापवन्यमे हिसेकोर्थः॥ किंच
श्रविग्रहे तजपात्मभावनं प्रकाशविमर्शात्मनोगामस्शनकुर्वन्निरस्यर्थः॥ अन्यच्चभि
४ स्ति श्रविग्रहे तेजस्व पवर्गाभिभित्तवर्णी कमंत्रमामृश तजपन्निरस्यर्थः॥ एवं मंत्राहिश्रा
त्मपटलोक्ताः षोडशषट्कसंख्याक्रमनुलोमतः प्रतिलोमतश्चतावत इति संभूय द्वि
नवत्युत्तरैकशत १९२ संख्याभवेति॥ सर्वेजपामामध्ये स्वकेषोडशाकेजपेदितित
दनंतरं पोतचषापाः कुंड्यायाः बलिर्देवीत्वमतात्रा विघपाः तत्तपैराड्र्स्कपुष्पानद

स्कृ२

सुदर्शन ९९ कै२

ग्रैरुपहृत्य सगुणापनदृश्यत्वेन निवेद्य - अर्घ्यपात्रे पूरि[illegible]त हृद्यैरमृतसंततलौहित्यरक्तच
रीतापत्रे स्वेवं मूर्तत्ते साकारता दर्शयामि - चरक्ता गत्या तु सेवितं [illegible] वत्से ज्ञानमात्रस्वरूपेणा
त्मानेन आत्मैव देवता प्रोक्ता ललिता विश्वविग्रहेति वासनाया प्रलोक्ता [illegible] ललिता स्वरूपानु ऊ३
ध्यानदेवतां तत्त्वं चेदित्य[illegible]र्थेन नु तारा विश्वरूपेति कथमवगतमिति चेत् - अ[illegible]वेरा न्पा४
देवतानां न्यासे नियुक्तत्तत्पर्पतस्या एव विशिष्टत्वात् नहि कुरु कुल्लापात्रं न्यासिकमप्या
त्रावशोषितं नन्वयमर्थो न मूलाम्नाय इति चेत् [illegible]ओतोस्ति - नहि तेत्र राजनिगूढार्थप्रका
शनार्थमेवोद्यता यथैव संदर्शितदनभिप्रेतार्थे रूपा जा ॥ किं पदसूचितइति चेत अ
कल्प - ॥ एवं संपूज्य तस्यादि श्लोकद्वयस्यान्योन्य व्याप्ति रहस्यार्थः एवं - वक्ष्यमाणरीत्या -
संपूज्य संक्षेपपूर्वकं पूजयित्वा - संसम्यकू अमृतेश्वरी कामेदुकलान्यासपूर्वकं पू
जयित्वा च तत्परा मिति पूर्वेणान्वयः ॥ [illegible]एतेनास्य संक्षेपपूजनस्य तत्र्थणापूर्वोग
त्वेक्ष्यनिते - ॥ पूजने च पुरतः प्रोक्तयोगसमन्वितमित्यस्यान्वयः ॥ पुरतपदेन त्रिगुणि ॥ म०

तथाष्ट संख्यावोधः तेन वेतं विसर्गरूपो ऽष्टौ संख्या प्रोपदेन हि संख्या ऽन्तपदेन सप्त
संख्येति संभूय त्रिचत्वारिंशत्संख्या संपन्ना ॥ तत्संख्याचिशिष्टकुरुकु[illegible]वर्णा देव
तानां तत्तत्स्वरूपज्योतिर्न्यासपूर्वकमित्यर्थे निधिमवलेक्य चैव पूजा क्रियते ततो न्यास
परमेव देवस्य सर्वपूजा च प्रीतिप्रयोजकोऽस्य विशेषः स चात्र न्यासस्वरूपं च पूर्वोक्त
प्रसिद्धपूजार्थं कृत्वा स्थापितविग्रहाणां [illegible] ष्टोक्तितथा च संपूज्येत्यस्य स्वक्रमतो मू
रीकामेन्दुकलानां नाममन्त्रपूर्वकं तत्तत्स्थानस्पर्शपूर्वकं च चिन्तयेत्यर्थः बिंबसुर
रीस्व तत्तो न्यासमात्रस्य स्वारस्य प्राप्तत्वात्पूजाप्राप्तिविशेषोऽत्र माह सहस्वमित्या हिना
हकारेणानामेके देशतत्पाह बिम्भू गृह्यते सकारहकाराभ्यां [illegible] ह स्वां गुरुजनीपती तत्
योरमावास्यायामेकरूपत्वावस्थानादेकामेवेति ध्वनयितुं मिलिताक्षरतत्रपाद्या
नेहस्यैः तेजःस्वरूपवर्णैः सहितमन्त्रजपोऽदित्यल्पवपः जपसंख्यायाः विशेषमनुक्त्वा
तेकत्तशाद्यार्थ इति न्यायेनोपदृष्टमेपि मन्त्रसंख्यैकां साचारणार्थेति संख्यामाह

सुदर्शन

यचेत्यादिनाऽत्रैव कारसं[illegible]षं प्रथमस्वरूपमेकं द्वितीयस्वरूपमक्षरत्रयं चेति । अ
कारस्य । एकसंख्यार्थकत्वे । षरेखाद्यर्थकत्वे । प्रथमा[illegible]दीर्घाकाराभ्यां संभूय वत्रः । सं
ख्योक्ता । तृतीयं शतान्वितं थकारवकार ऋ स्वाकारैः संभूय बोधिता द्वादशसंख्या ॥ न
विद्यते द्वादशसंख्यापत्रे यत्र एवंभूते पक्षे तु रथिकमासशतं द्विशतेन संख्याविशिष्टं
प्रोक्तमित्यर्थः । तथा च द्विनवत्युत्तरेकेशतासंख्यं तेजस्त्यपूर्वगीमयमंत्रैस्सकृत्सकृज्ज
पे दिनि फलितार्थः । एतावन्मंत्रजपासंभवे त्वाहतद्दिनजं तु वेत्यादि । तदा द्विसंख्यादी
[illegible]कारेण पूर्वमुपस्थापिता परामृश्यते दिनपदमष्ट[illegible]स्त्वतस्य ऋष्पापाद्यस्मुक्त
तानवशिष्टाहि जनः चोपिता [illegible] सकलायकस्यानिष्टकुर्वेरेखानि [illegible]
हीनि भवंति हि यतो नित्यक्रमानुष्ठानुः ॥ ततः सर्वदेवामेव [illegible] त्वे सति नानादुःखाला
यीरी भूतस्वामेन स्त्वप्रयोजककत्वे ॥ अलक्ष्यगोऽत्र साधारणो धर्मः अत्रस्तीति शेयः ॥ अत्र मंगे
लेख्यास्तेतुःखलेखो मानसी व्यथा ॥ उपेक्षां चेत्यनेन उपेक्षकस्य तदीयमंगलानि विपद्यन्ते राम०

संख्यापरं श्रीकान्तो वामनोगतिरिति परिभाषया पूर्वभागगतशून्यपुरस्सायकनकार
संख्यां कासमत्वेकत्वात्॥ अतएव जरानारीभानु संख्ये रिसा द्वौ भानुपदेन चतुःसंख्या
भिधीयते इत्स भि[illegible]रुक्ते॥ तथा च षोडशसंख्यं मंत्रं जपेदिति फलितार्थः॥ एवं क
त्वात् तच्छ्रीरासमाचरन् साधकः गतितः ततू पेणा अनिर्वचनीयमनोलयपर्यवसायिकेन
देव्यानुपायनत्यानि वेदितेन प्रसादेन केनापि चरुक्तेना [illegible] स्वी [redacted] त्मानं ज
त्समं देवीसमत्वेन भावितगुरूक्तसंसमन्वये स्मरेत्॥ यद्यपि कुर्पीदिस्वचक्रमुच्चिते
त्यापि गुरोरग्रे पूजायाः प्रतिषिद्धत्वादिना दूरदेशगतत्वादिना वा पूजासमर्पतत्मा
न्नि ध्यासं भयम भि[illegible]त्परस्मरे दित्युक्तं॥ अथ प्रसादस्वीकरणानन्तरं देव्यात्मा संजा
तदेवीमात्रविषयकमनोलयकः अतएव स्वस्वीयात्मपरमानन्दः निर्मुक्तसंसारदुः
खको वा विहरेत् यावज्जीवं जीवन्मुक्त इव संचरेदित्यर्थः॥ अथास्संकेतएवभाव
तादृत इति ध्वनयितुं सूत्रेषु पिततथा संकेतः॥ [illegible]गोइदृशानुष्ठान

[illegible marginal annotations]

सुदर्शन फलमुपदर्शयति एवमित्यादिना ॥ नित्यकर्मेति नित्यकर्मानुष्ठानं कुत्रचित्कस्मिन्न
पि देशे महादुर्गमचोरव्याघ्रसमुद्रमध्यादावपि कदाचित्कस्मिन्नपि काले दु
७ का र्भिक्षमारीराजकोपविषयोपद्रवेऽपि कश्चित्तत्र वद्रूपा ॥ हे स्तुव्यानानन सिं
हादिजन्मः कोऽपि ॥ ५ ॥ प्रत्युत अस्य साधकस्य निष्ठकर्तुरेव तान्निष्कर्मं गलादि
नि भवेत्तिहि यतो नित्यकर्मानुष्ठानतः ॥ तत सर्वदेवाम्मंत्राः शून्यत्वेन सति नानादुर्म
10 पा गलाधारीभूतस्य मंगलप्रयोजककत्वे ॥ तस्य सोऽस्य साधारणो धर्मः अस्तीति शे
षः ॥ अमंगले शारीरं दुःखं क्लेशो मानसी व्यथा ॥ अथ सोपेक्षत्वेन उपेक्षकस्य तद्दी
पमंगलानि प्रयत्नपूर्वकमसाधयितुरपि क्लेशादिप्राप्तिर्भवतीति काकथा क्लेशादि
कं साधयतामित्युक्तं ॥ अथ यो पिसनेनलसाधकस्य ममापि प्रेमपात्रत्वमस्तीति
ध्वनितं ॥ ७ ॥ नवावरणानामानि नवावरणानि वेणु एवंभूतानां नवचक्राणां ना
मानि तत्र ष्ठ क्रमभिधाः तत्तेषु क्राणां पाः आत्मीयस्य संज्ञा तत्र विशेषसंज्ञा पाक्र रामं०

संबंधिनीनां नाम नामाधिकृत नकृत्रीनां ॥
पूजांते परस्य नीतो ॥

सिमादिरूपाणामभिधानेपितंत्रचक्रगताष्टादशशक्तिसमुदायादिनामानमभिधा
नादितिभावः एवंतंत्रचक्रीनांमध्यपूज्यशक्तीनांचाभिधाः इत्यर्थः तेतेचक्रेषुपूज
नेनामतंत्रचक्रान्तःशक्तिसमूहस्यक्रमपूर्वकंपूजनमर्थसांचेति॥८॥ वा सर्ववा
ह्यंतरसर्वमिमिपावत॥ टा॥ तेगतोरोगपदानेनतंहरपदेनतथाचसर्वरोगहरमिति
चक्रविशेषस्यांतर्गतत्वाद्वितीयं ह शास्यनामनिष्पन्नं॥१०॥ शिवात्मकेदेवीस्वरूपेत
नेनस्याः पूज्यत्वात्शिवस्वरूपंवातत्रकामाराजावस्थितेः गुणपरोमीनि त्रैलोक्यमो
हकत्वादिलक्षणोपेनवगुणास्तेषांयेप्रत्येकंयोगाः संबंधास्तद्वति अन्वर्थानीति
यावत्॥ यन्नुपरिपूरकेपरिहापकेमित्यत्र परिपदेश्लोकपूरणार्थमेवेतिमनोरमा
कारोक्तेस्तत्रेदंपृष्टव्यंपरिपदंनाममध्येनाभूतमितिकथमवगतविवक्षितार्थस्यत
त्परित्यागेनापिलाभसंभवादितिचेतएवंतर्हिसर्वेषांभापदेस्यतएवविवक्षिता
र्थलाभेनततीशस्यानुपादेनप्रसक्तेः॥ तेत्रोत्तरसेवासादितिचेतन्नस्यस्यतंत्र

सुदर्शन

तंत्रतयापरानपेक्षित्वस्य तत्त्वपैवोक्तत्वात् ॥ संप्रदायो हि जिचेतन संप्रदायो हि तेन्त्रगुरुणे
वीक्षते न तु संप्रदायं प्रतीक्षते तत्र किंच संप्रदायो हि सदाचाररूपः प्रत्यक्षतो
पलब्धमपि तेत्र मुख्यं न प्रत्यक्षं वेदशास्त्रान्यायेनानुमायप्रमाणीभवति न स्वातं
त्र्यात् स चात्र न संभवति । अस्ति तंत्रस्य सर्वस्यैव प्रत्यक्षसिद्धत्वात् तत्रांतरस्य चात्रा
नुपादेयत्वात् न ह्यत्रार्थस्यापि कस्य चित् संदेहो यदपनोदाय तंत्रांतरमप्यादीयेत सं
प्रदायोपि चानन्गतः को वोपादेयः को वा हेय इत्यपि न शक्यते निर्णेतुं अत एव
संप्रदायमेवानुसरद्भ्यो निधिकारमघोरमाकारांभ्यां वा णाय धनुरादि मंत्रे [illegible] सह्लास्त्र
र्पितत्वेन मोत्तंत्वे स्वीकृते । तस्माद्यथामूलाक्षरमेव प्रयोगो न्याय्यः ॥ कश्चित्तु का
रः स्वार्थबोधः कथं पादपूरणार्थकतया निश्चितः ॥ प्रयोगमध्येन प्रक्षिप्यते [illegible] इ
ति चेत् माप्रक्षिप्यतां नाममूलस्यान्यथा तात्पर्यं निश्चयादिति दि[illegible]धातेः श्री
कत्वेन नवसंख्यानामपि चानुस्वारादिचक्राणां सर्वेषामेकनामकत्वैपि प्रत्येकं नवी रामः

ननवीननामकत्वंभवतीत्यर्थः तेननवानीत्यस्यसेत्स्यापरस्याभावान्नकिंचिदसौरस्यं ॥
१८ ११ ॥ वाह्यगाः पूर्वंततोवाह्यगाः ॥ चतुर्ह्यगाः पुकपः पुकपाभिधानायोगिन्यः ॥ ततोंत
र्गतायोगिन्योगुप्तागुप्ताभिधानाः ॥ ततोप्यंतर्गतायोगिन्योगुप्ततरागुप्ततराभिधानाः
॥ ततोप्यंतर्गतायोगिन्यः संप्रदायाः संप्रदायाभिधानाः ॥ ततोप्यंतर्गतायोगिन्यः कु
लकौलाः कुलकौलाभिधानाः ॥ ततोप्यंतर्गतायोगिन्यः निगर्भिकाः निगर्भिकाभिधा
नाः १२ ततोप्यंतर्गतायोगिन्योरहस्यारहस्याभिधानाः ॥ ततोप्यंतर्गतायोगिन्यः पराप
५स्व ररहकाः परापररहस्याभिधानाः ॥ ततोप्यंतर्गतायोगिन्यः अतिपूर्वरहस्याः अति
रपूर्वकरहस्यापदाभिधानाः अतिर[illegible]हस्या इति यावत् स्थूलोलोहितांलक्षितामित्या
दिप्रकारविशिष्टोविग्रहोयस्या इति अतिरहस्यायोगिनाविशेषणं ॥ कथमेकस्या
८२ एवावारकत्वात्त्वेस्यातामितिशंकायाः पूर्वंनिराकृतायामपि निराकरणांत्राह
पुनः पुनपुनरतिरहस्यार्थवोधदार्थ्यमेव ॥ १३ ॥ न खलु चक्राणामेव नाममेदो

ं पयपिरिगलेति धत्तकांत्रिपुरेत्सादिनां सर्वं नाविति नियमस्वात्सगने विलि वोन:
१०३ नवाक रणनाम्नांतुपश्चादिति वोर्ध्वपदं सति चनोनो चित स्त्यवि: दधि

सुदर्शन

नवाबहिस्तनाघ्नावरणाशक्तीनामेवसमुदायनामानिकिंतुनवरणास्यापीत्यभिप्रे
त्यनक्वचक्रेश्वरीनामान्याह त्रिपुरेत्यादिना १४ मध्यबिंदु इतिसुदर्शनादिषुग्रंथांते
नाम नुष्टुप्सं॰ पुरतःपूर्वभागे॰ त्रिपुरेतिपदंसर्वकचित॰ यत्रतुपुरपदमस्त्येवतत्रत्रीत्ये
पु ३ कमेवोक्षरंदेयमित्यर्थः तथाच त्रिपुरा॰ त्रिपुरेशी॰ त्रिपुरसुंदरी॰ त्रिपुरवासिनी॰ त्रि
पुरश्रीः॰ त्रिपुरमालिनी॰ त्रिपुरसिद्धा॰ त्रिपुरांबा॰ महात्रिपुरसुंदरीतिनामानिपर्य
103 वसितानि॰ एतेषांनाम्नामादौमूलविद्यात्रिकूटात्मिकासंपूर्णा॰ मध्येपुरसेके नामत
तःसमाप्तरीयोजनीयेत्येवंप्रकारेणासिद्धेनमंत्रेणतत्तच्चक्रेशीमर्चयेदित्यर्थः॥१५॥
पूजापायलिकिंचिदंशस्यपूर्वमुक्तत्वेपिपीठदेवतादीनां॰ पूजाकालानुष्ठेयपयांगानां
चोवोपकस्य॰ विस्तृतपूजायांनवावरणादिपदस्यउक्तायामसमर्थपरानुष्ठानेप्र
कारस्य॰ विद्यापाःअसाधितायाःकथितफलानाधायकत्वयावश्यकस्यतत्साध
नप्रकारस्य॰ नियमविशेषविनाकृतसाधनप्रकारस्याकिंचित्करतयावश्यकस्य रामं॰

नियमविशेषस्य मंत्रस्य सिद्धत्वज्ञानानंतरमेव प्रयोगाणां स्वसमीहितसाधकानां क-
रणीयतयावश्यकसिद्धताज्ञानप्रकारस्य चातिरहस्यतया विशेषतः शुश्रूषां विनाप्रकटनी-
यत्वेनास्तीति भगवतो भिप्रायं विदित्वा स्वीयशुश्रूषाचोदनापदवीप्राप्यं इति पूजाक्र-
ममित्यादिना तद्विशेषाः पूजाविशेषाः विस्तृतको पसंभवेषु स्वेपाः ॥ विद्यापाःसा-
धने सिद्धिदानोन्मुखतीकरणोपेन कर्म्मणा तत्कर्म्मस्वरूपं ॥ १६ ॥ केवलं शुश्रूषाज्ञा-
नमात्रविलंबितप्रकटनकपूजाक्रमादिकं शुश्रूषाक्रमेणोपदिशति ॥ त्रिपुरेत्यादिना
स्वस्य मूर्द्धनि रंध्रे ब्रह्मरंध्रे गते ज्योतीरूपं वह्निसूर्येन्दुरूपं त्रितेजोमयं नाथो गु-
रुश्रेष्ठ इति पूज्यत्वार्थकं भावयन् च पर आत्मानं त्रिपुरात्मानं त्रिपुरास्वरूपं भावयन् ।
आधारचक्रानाहतके ब्रह्मरंध्राख्यस्थानत्रयगतवह्निसूर्यचंद्रात्मकतेजस्त्रयपुरनि-
वासस्थानेयस्या इत्येवंभूते त्रयगततेजस्त्रयरूपत्वेन देवीमात्मानं भावयेदिति श्रुतिस्तेना-
यमानानंतरं च नाथस्तोत्रस्यापि पाठः पूर्वक्रियमाणाकोन विस्मरणापदवीमारो-

सुदर्शन

104

तुमर्हतीति [redacted] न्यस्तविग्रहः प्रास
क्तदेवतात्वेन स्वात्मनो देहकल्पनमिति च स्वमार्गे दिशति तन्मंत्रस्मृतित्वदेग स्म
तिभ्यो भावितं तद्रूपो न्यैक्यः सन्नेवं स्वापस्थानां त्रिष्वेवदित्यर्थः ॥१७॥ [redacted]
तमेव मंत्रे दर्शयति नानेत्यादिना चतुर्थाः स्कंदवादयः आकाराः तत्त
च्छरीरसंस्थानविशेषाः शिवः स्वानुष्ठेय पूजापरितोषदीपाः सिद्धिदाः स्यनंत
रं भवेयुरिति शेषः इति निष्क्रियमतः पथ्याः ॥ मनोरमा कृतस्रुपा नावलोत्यादिश्लो
को करीत्या ध्यात्वा सर्वसिद्ध्येप्रातः पुष्पान्नव्यंजनसहितं च लिंस्याद् इति ॥ एतन्म
तेः आसनोपवेशन प्राणायामानंतरं बलिदानोक्तेरसंगतिः स्यात् ॥१८॥ एतद्ध
तरेशौचदंतधावनादिके प्रातःस्नानसंध्यादिके च विशुद्धदेहवदनङ्स्यादिनास्व
चितत्वादनुपदर्शयति तन्त्रा कर्तृसमपदार्थसार्थदर्शयति स्त्वचैरस्यादिना पूजां मंदिर

स्यविद्यासाधनकालेरक्तत्वनियमेपिनात्रतथानियमइत्यभिप्रेत्यतथानभिधानेसं
भवेमंदिरस्यरक्तत्वेत्वभ्युदयविशेषकरंविष्णुरासीनइत्यनेनाग्रेतनवचनेनात्रस
चितंविष्णुरस्यापिरक्तत्वेसतिसंभवेस्यात्तन्त्वावश्यकेऽम्बरभूषणादेरेवेतोमू
लादुक्तत्वनियमप्रतीतेः अन्यथास्तांबरादिकइत्येवब्रूयात ॥ एतेनतथानियम
नेनिषिद्धकृतोप्रत्युक्तं ॥ स्रजोपिभूषकत्तयारक्तभूषेत्यनेनलाभेपियथाउपादाने
मुक्ताफलादिमालापरिग्रहार्थं · यथाश्रुतेनतुविद्रुमादिमालैवप्रतीयेत ॥ १९० ॥
पद्मासनइति · एतद्धेतुस्तंभमूलस्याग्रेस्फुटीभविष्यति · पत्रिकोणोस्वस्तिकासी
नामितिकुलसंदेशोपटलेवक्ष्यमाणनयादेव्याः स्वस्तिकासनत्वप्रतीत्या · स्वस्ति
कासनस्यसंहृतोभयपदकत्वाद्वैतदेवासनेयुक्तमुत्पश्यामइतितत्रयुक्तं वचनवि
रोधमाजोयुक्तेरनुपादेयत्वात ॥ दिवतायाः पश्चिमाभिमुखत्वस्याग्रेनियमात्तत्पा
साधकस्यतदाभिमुख्येवश्यप्राप्तेपिस्मारणार्थं प्राङितिप्रागापामस्वरूपंमूल ३५

सुदर्शन

श्रा·रं· ३

105

मानविधयाज्ञात्रतनत: श्रद्धत्वयान् श्रारम्भनाय
यदृष्टपन्वयन: संपत:

एवाग्नेस्पर्शीम विष्यति ।। संपतः सकलान्यविषयनिवृत्तसकलेंद्रियकः ।। संपतइ
त्यनेनेतेस्यटलएववक्ष्यमाणाधारेस्यादिश्लोकोक्तविद्याध्यानपूर्वकत्वं प्राणायाम
स्यसूचितमिति निश्चिकृतः ।। पूजांवक्ष्यमाणप्रकारेणापूर्वोक्तषोडशाक्षरवलिमंत्रे
णावलिंदत्वा स्वमूर्द्धनि गुरून्नेव नाथान्गंधाक्षतपुष्पादिभिरर्चयित्वा स्वगुरून्म
पर्ईवेदितुं तराद्धीर्थ्यः ।। २० ।। मूर्द्धीतिपूर्वान्वितं ।। तस्याज्ञया स्वगुरोराज्ञया जी
वतस्तस्य प्रसन्नस्वदृच्छस्य ।। व्याप्तत्वं दूरगतत्वमोत्त कलत्रपुत्रादेः ।। एवमप्यसंभवे
मनसेवाटहीतयाज्ञया । पूजांदेव्याः कुर्वीत । किंकृत्वा नाथे एकवचनादेव
गतेस्वगुरुमेव । एकवचनवलादेव हितस्येत्यत्रापि स्वगुरूरुक्तः ।। त्वन्मयीभूतं स्वदा
त्मकमिति ध्यात्वा स्वात्मानं च तदात्मकं स्वगुरुस्वरूपं ध्यात्वा पूजां कुर्यादिति पूर्वा
न्वितं ।। २१ ।। यथाविधीत्यनेन सूचितं विध्यां कोशायामाह नवेत्यादि प्रस्तुतपूज
नीयदेवीनिवासस्थाननिर्दिशोये । एतन्निवासस्थलज्ञानेन किंकार्यं तत्राह श्रव ।। म०

येदितिनुर्चनमंत्रोक्तौक्षायामाहमातृकाद्येनेत्यादितथाचपूर्ववीजहृपंततःप्रत्येकस
विंदव एकपंचाशन्मातृकावर्णाः ततोरत्नद्वीपेतिचतुरक्षरंद्वीपनाम-केवलंद्वीपेति
त्र्यक्षरंतुनामद्वीपांतरव्यावर्तकेनभवति-ततोनमःपदंनमोयागोदे च चतुर्थ्यंतत्वमप्य
र्थसिद्धं तथाचषष्ठ्यक्षरेणानेनमंत्रेणनवरत्नमयंद्वीपंपूजयेदितिफलितार्थः॥२१॥
प्रसंगाद्रत्नपूज्यानामपिनवरत्नानांनामानीदानीमेवदर्शयतिपुष्पकमित्यादिनां-इ
शाहित्यनेनपुष्पकादिपंचरत्नानांपश्चिमादिपूर्वांतपंचदिक्पतत्वमरकतादिपञ्च
रत्नानांचतुर्णामीशानाद्यवशिष्टदिक्चतुष्टयेमध्येचावस्थितिरस्तीत्युक्तं॥२२॥अत्र
त्रैवरत्नद्वीपएव-ननुपद्मरागएवेत्यर्थःसोनिष्पन्नाप्रोत्पुज्यते-कल्पकोद्यानएव
त्पूजायावक्ष्यमाणत्वात्-कथंतर्हिनवरत्नमयत्वंद्वीपस्यपकल्पवृक्षवनसंवृतत्वा
दितिचेतत्राऽतोसि॥द्वीपस्यरत्नमयत्वेतदुपरिस्थितेकल्पकोद्यानेपुनर्नवरत्ना
नांसंभवात् अचिंत्यमहात्म्यकत्वाद्देवतायाः॥अत्रयरत्नमयेनचखंडेचिंता

 जिनत्वेपूर्वमुक्तंद्वीपस्यकथंसेगच्छतेननहिनवरत्नायेस्वपाधिकाकाचित्स्वरूपादिमयी
द्वीपस्यक्तिंविचस्थितायस्मानवरत्नमयेनेवरवृत्तेविराजितत्वमुच्यतेननवरत्नमयेत्स्या
सोरस्यप्रसक्तेरितिचेतमैवं॥नवरत्नमयाःखंडाप्रवेतिवृहद्वाह्यनंतरंअतस्वविवे
चित्रैराराजितमितिकर्मधारयात्रपरमाततानाकोजिजुषानवरत्नानांपरस्परकिरणामि
श्रणेनविचित्ररूपववत्वेनचविराजितत्वेसंभवति·अतएवद्वीपशरीरघटकतयातस्य
जामत्रोक्तिःसमनेनरमेवरत्नस्वरूपोक्तिः साधुसंगच्छते॥अत्रैववसंतादिकर्तुषद्कम
पिपूजयेत्·पश्चिमतःदेव्याअग्रभागे·इन्द्रोद्दिपाशिअग्न्यरूपाशिपूजयेत्·अत्रनमो
तेननतन्नाम्नैवपूजनेबीजद्वयप्रयोगश्चसर्वत्र·तथाचह्रींश्रींअकल्योद्यानायनमः ह्रींश्रीं
अनुभ्योनमः देव्याःसन्मुखदिशिह्रींश्रींइंद्रियाश्वेभ्योनमःइतिनवाक्षरसंज्ञास्व
रामेत्राप्तपःसिद्धाः॥१२॥इंद्रियार्थाश्चस्वरादीनोविषयभूतास्तूपरसगंधस्पर्श
शब्दाःववनानारदामनविसर्गानदशश्चेतिदशा·पूर्वदेव्याःपश्चभागेअत्रापिह्रींश्रीं राम०

106

इंद्रियार्थगजेभ्यो नमः इत्येकादशाक्षरो मंत्रः ॥ जन्मान्त्रिर्निर्वर्त्य प्रकरणे सर्वत्रान्वितं ॥
एवं कारेणास्त्रास्त्रसीत्युदासः ॥ पश्चिममारभ्य विलोमान्नैर्ऋत्यं समारभ्य वा पक्वांजेरत्ना
स्तके पूर्वोक्तवीजहृदयादिकनमोंतैस्तत्तन्नामभिः पूजयित्वा मध्ये पद्मरागं वीजहृदयादि
नमोन्तवातुर्थ्येनन्नाम्नास्समर्चयेदिति पूर्वान्वितं ॥ ३ ॥ कालेत्यादि कोलवादिकल्पि जो ४
ताः कालोपाधयः ॥ मुद्राः पूर्वमुक्ताः स्तोभिराणी प्रमतयः ॥ मातृकाकेकाराद्विक्षका
रांता रत्नं नवरत्नानि देशो जंबूद्वीपादिः गुरूनं वनाथाः पूर्वमुक्ताः ॥ तत्त्वषट्त्रिंश
त्तत्वानि ग्रहारव्यादयो नव मूर्त्तयो बुद्ध चि[illegible]शिवात्मकाः एते प्रत्येकं स्वकेश्वरीप कु ५
दमंते येषामेवंभूतानि [illegible] नामानि येषामेवंभूता भवंतीत्यर्थः ॥ मनोरमाकृतान्तु कालादी
नां प्रत्येकं नवसंख्यत्वं कथं विद्युपपादितं घटिकादिना त्रिवार तिथि पक्ष मासत्वेववर्षे
स्त्वेपवाकोलस्य नवविधत्वं स्तोभिराणी प्रभृति मुद्राणां नवविधत्वं मातृकाणां नववर्गे
नववर्गरूपत्वेना रत्नानां नवविधत्वम् क्रमेव देशस्य नवत्वेोजनवस्त्रत्वमयद्वीप

सुदर्शन स्यत्तन्निवासदेशत्वादुपपाद्यं गुरोर्नाथरूपस्य नवत्वमुक्तं ॥ तत्वानां नवत्वं तु ज्ञानज्ञेय
ज्ञानात्मकत्रिकस्य आवर्तनादुपपाद्यं ॥ ग्रहाणां नवत्वप्रकटमेव ॥ मूर्तीनां नवत्वं तु
त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रौजःप्राणभेदेनेति कथितं तदेतत्सर्वं स्वारसिकार्थ
107 त्यजनव्यर्थमेव । अत एव निषिद्धिकृतोस्मद्गुरुत एवार्थे यक्ष्यातः ॥ २६ ॥ उक्तक्रमेण । पू
र्वं बीजद्वयं ततः कासादीनामेकैकं नाम । ततश्चक्रेश्वरीति चतुरक्षरं पदं । ततः स सास्ष
रीति क्रमेण संयोजितमंत्रेण तत्तच्चक्रेश्वरीः कालचक्रेश्वरी मुद्राचक्रेश्वरीत्यादि
नवचक्रेश्वरीः संपूज्य । करुणाततोपपरिवारादिकं पूजयेदित्याग्निमध्योर्कतभागेना
न्वयः । तथा च ह्रीं श्रीं कालचक्रेश्वरीपादुकां पूजयामीत्यादि पंचदशाक्षरादिमं
त्रैपञ्चिमादिमध्यान्तेन च स्थानेषु नवकालचक्रेश्वर्यादिपूजापर्यवसिता ॥ मत्तो
रमाकृतारा शक्तिपदघटितमंत्रमुपदर्श्य अत्र शक्तिशब्दः पारंपर्यप्राप्तद्युत्क्तं ॥ नि
षिद्धकृतस्तूपदर्शितं एव यक्षेपक्षयातः ॥ शक्तिपदात्त भवि स्वमूलानायातत्वात् श्री रामः०

५९ तदंते ग्रा३ प्रतिर्वरत्नसिंहासनस्यवत्कला ह्रीं श्रीं रत्नसिंहासन
कायनमः इति मंत्रे तदप
स्यर्चा

१ सी

मगवत्याः करुणारूपतोयेन यरिखापत्रेति मंडपविशेषणाद्दानसामर्थ्यात्परिखायामपि
पिपूजा लभ्यते॥ तत्र विशेषानुयादृशा तन्नाममंत्रेणैवस्यावेव[illegible]पद्यते तथा च ह्रीं श्रीं करुणा
तोयपरिखायै नमः इति त्रयोदशाक्षरमंत्रेण तत्पूजने फलितं। मध्ये सर्वं मध्ये माणि
क्यमंडपमपि तारगैव पूजयेत् ह्रीं श्रीं माणिक्यमंडपाय नमः इत्येकादशाक्षरमंत्रेणा
तं पूजयेदिति फलितार्थः॥ २१॥ देशामित्यादि तथा च [illegible] श्रीं देशरूपिणी शक्तिं पादु
कां पूजयामीति षोडशाक्षरादिमंत्रे देशकालाकारशब्देन पूजितमंडपोपरिभागेषु
केर्देत्याद्यष्टादशाक्षरेण पूजयेदिति फलितार्थः॥ पूर्वं त्र देशचक्रेश्वरी कालचक्रेश्वरी
पूजनेनात्र देशरूपिणी शक्तिः कालरूपिणी शक्तिपूजनेन न पौनरुक्त्यं। मनोरमाक
नत्कदेशकालौ हि कार्य्यकारणरूपेणाद्विविधौ तत्र कार्य्यरूपौ पूर्वस्वेके नवविधौ तौ
पूर्वमुक्तौ सांप्रतं कारणरूपाविति न पौनरुक्त्यमिति यदेति॥ ततः स्तत्पूजनानंतरं
संगीतयोगिनीः [illegible]त्य गीतवाद्यादिभिर्विनोदिकाः पूजयेदित्यन्वयः॥ ह्रीं श्रीं संगी

न १

नपोगिनीया[illegible]काः पूजयामीतिपंचदशाक्षरोमंत्रेप्रधानदेव्यग्रभागोकरणीयेतत्पूजाया
अत्रावधेयः ॥१८॥ समस्तेत्यादि॥ अत्रापिबीजद्वयोजेसमस्तगुप्तप्रकटसिद्धयोगिनिच
क्रेतिपंचदशाक्षरनामग्रांतेबहुवचनांतयाहुकोशदांतेपूजयामीतित्रयोविंशत्यक्षरोमं
त्रेणमंत्रोक्ताः सर्वमातरः पूज्याः इतिनिर्गलितार्थः पूर्गितिपूजनक्रियाविशेषणांसप्ता
क्षरैरितिकरणत्वेनपूजनक्रियायामेवान्वेति॥ तत्रकासौपूजनमितिकर्मकांक्षांकुत्रस्था
नेपूज्याइत्यधिकरणाकांक्षांचवारयितुमाहउपेताइतिद्वितीयाबहुवचनांतमिदं॥ उपे
ताः प्रधानदेव्याउपसमीपेगताः परितोगताइतियावत्॥ अतएवसमस्तेत्यादिमंत्रेणमे
त्रलिंगोक्ताः सर्वादेव्यमितः पूज्या इतिसंप्रदायइतिनिष्कृतं॥ अत्रसमस्तयोगिनीना
मप्रधानदेवी॰ गुप्तयोगिन्यः श्रीचक्रेतर्गतत्रैलोक्यमोहनादिनवचक्रगताः षडशीत्यत्व
सवस्यमानासंख्याः प्रकटयोगिन्यः पर्यायक्रमेणप्रकटतयोपास्यमानाः पंचदशादिन
नित्याएवयद्वाअन्यागृहवर्गीसाधिष्ठ्याः प्रकटयोगिन्यः यतः सर्वप्राकोप्राणाचे[illegible] राम॰

नानेत्रैसंज्ञातास्ताविद्याभवंतिसिद्धयोगिन्योपिषड्विंशपटलएवगुप्तयोगिन्युद्धारात्पूर्वंक्रि
तोद्धारात्क्रमसंख्याताः ताएताः सर्वानुक्रमंत्रेलोकत्रैवपूजनीयाः॥ एताः किंरूपाइत्यपेक्षा
यांसर्वमातरइति॥ कुदेवमहस्यपदत्रयोगिनीतिपदद्वयस्यैकारांतमेवमंत्रेजनंतेनदीर्घेकारां
तंतत्रैवसर्वत्रपाठोपलंभात्॥ द्वित्वत्वेनद्वयस्यैकारनिर्देशोयोगिनीपदमेवबावन्या दि
वृद्धिविधिमिस्यन्यदेतत्तदुभयथाप्यस्माभिर्भगवद्भ्यच्चरितानुपूर्वीविशिष्टवर्णानामेवमंत्र
त्वेनसंग्राह्यत्वेनतदनुच्चरितानां तेषांमंत्रत्वेप्रमाणाभावात्॥ अमुष्यामुकादिपदा
नोविशिष्यतत्तद्देवतादिनामोत्तभावितात्पर्यकतयोच्चरितत्वेनदेवदत्तादिपदघटिता
नामपिस्वरूपपादमंत्रत्वे॥ एतेनद्वयस्यांतयोगिनिपदस्यदीर्घांतार्थेकत्वकरणांकेवले
स्वपोडिरुपमूलकंमहादेवसाहसे॥२५॥ हेमाद्रीतिआदिनाचतुर्थपटलोक्तरूजताद्विचतुष्कसंग्र
हःसाधारणत्वेनयात्रस्यपृथक्भूताधारस्याप्यनमनभिमतंभवति॥ सुक्तमतितिविकृतः॥ पा
त्रस्याप्याधारत्वोक्तिःस्विपाद्यादिरूपाधारस्यत्रयस्यपात्रतः पृथक्कृत्यातोकर्तोपुत्मापपाति॥ नचे

सुदर्शन

१०९

कस्मिन्नेवेत्यत आह सहितमिति पूज्यते पूज्यते चात दधिकरणादेशावत्स्यधिकरणत्वकादिना नाविश
ष्टत्कृणा कस्य सर्वस्यापि सा हि सस्यभेदघटितत्वात् । पात्रत साधारयोरेकथानुघटितत्वे चापेक्षि
तं सा धारे पात्रे हेमाद्यन्यतमसंबंधस्य प्रतीतत्वात् । रोचने साद्यष्टद्रव्यमर्घ्यविशेषणं ॥ स्वोपयेत सा
वधेत ॥ तत्रोचु करणात्तत्पात्रेति ॥ ३ ॥ भावयन्निति अर्घ्याधारपात्रे च हि रूपेऽत्र अर्घ्यपात्रे सूर्य रू
पं परमिष्टरूपं ध्यात्वा । रोचनादि पंचकं पृथिव्यादि पंचभूतात्मकत्वेन भावितं तत्र निक्षिप्यार
श्वारं प्रधानविधपात्रमिमेत्यतेने चोयोतिपोय वा सल्यं तथौ तानुत्सोर्दिस्वर्थः ॥ ते न प्रो
क्षणादि चतुर्थपटले एवोक्तं ॥ एतच्चानेन एतत्साधितजलकरणाकृतर्ष्यणोपदेशेन षोडशोपचार
पूजापामेवार्घ्यस्यापनेन पंचोपचारपूजापामित्युक्तं भवतीति निधिकृतोक्तं ॥ तत्रयुक्तेन हि ताच
मात्रमेतस्य प्रयोजनं किंतु स्वात्मपूजोपकरणोत्पादि चतुर्थपटलोक्तप्रोक्षणमपि । प्रोक्षणवि
धिज्ञापितस्यनाप्रोक्षितं दद्यादिति निषेधस्य प्रवृत्तेः पंचोपचारेष्वपि निष्प्रत्यूहत्वात् ॥ पूर्व युक्तेऽत्र
त्रेत्यानुक्तत्वेपि धेनुयोनिमुद्राप्रदर्शनं हि च सत्रोक्तवाद्यधूपमितितत्रेदं पुष्पत्वेवि व सूत्रे किंते

२ उपचारोत्सर्गस्यापघर्षविनानुपपत्तेः (न)
स्पंचोपचार ... नैवे
द्यं ... पंचो ...
२ ... वोते

घर्द्र त्व

त्रांतरेऽन्योहोस्विदिति तंत्रार्थपरं ॥ अन्याद्येभवदाद्यमुपगतस्यास्यतंत्रस्यानन्यानपेक्षस्वरूपस्वातंत्र्यस्व
स्यव्याघातायत्तिं अस्यैकस्य मूलपदस्यायमर्थस्तद्वक्तव्यं तन्नुन्नं मंत्रुनेस्वत्रांवुपदेममतवीजधेनु
मुद्रापरपर्यायामतमुद्रापरं जलस्य चातुर्थ्यपटले एव दर्शितत्वान्नात्रोपादानं तामाममन्यसाधनं चा
मृतवीजोच्चारणापूर्वकतन्मुद्राप्रदर्शनं एवमपि योनिमुद्राया अलाभस्तदवस्थ एव अप्य
त्रिलोहकाचमत्स्यान्त्रेद्येकस्मिन्नर्घ्यकल्पनमिति चतुर्थपटले अर्घ्यकल्पनानंतरोक्तामनूद्य
यत्किंचिद्यत्रात्राक्षेपतः शंखकाष्ठपित्तलादिपात्राणाममव्यनियमतः प्राक्काचैकस्मिन्निति नियम
विधिः अर्घ्यकल्पना चेत्तंत्रांतरोक्तार्घ्यस्थापनप्रकार एवेति किमत्र विशिष्टमुक्तमुद्राद्वयपराभेद
ति चेत् एवं तर्हि तंत्रस्यात्र क्षालनतन्मंडलकलादिपूजनमातृकादिकारणाजलपूरणादिपरा
र्थं सूपिकल्पनतपदे प्राप्ते मुकुतस्ते विद्वेषः त स्वीकुरुवांत त्रीत्ररेति कर्तव्यताविशिष्टमेवात्रा
र्घ्यस्थापनविधिं त्यजवा धेनुयोनिमुद्राप्रदर्शनेन निर्विघ्नं का तर्हि विवंसूत्रगतिरिति चेत् अ
त्याचश्यकत्वेन तंत्रांतरोक्ततन्मुद्राद्वयप्रदर्शननिषेधस्यैवातिनिगूढतया काकाक्ष्यादिनाकरसोनाय

रोजप ३ नैमित्तिकेत ४ जा ।

अस्त्रादि मंत्रकर एकर

१ःदत्तवक्पोनिपेन्नुगुरुणापात्रदर्शनं
११० ःयवत-मन्पपागुरूतरक्षिवगत्नु
त्राश्रेदर्शिनि ... स्यात्ते।

सुदर्शन

यदीरितपदष्पुक्तंतेत्रान्तरोक्तःकृपात्रनिषेधःपरास्तइति।।तदपिन अत्रापितंत्रेपाद्यार्घ्याचमनीयस्ना
नपदंबोध्यानांत्तावत्पात्राणांप्रातिरपुरस्कृहत।पारकपात्राभावात्।पंचोपचारपक्षेपिसामग्रीप्रोक्ष
णार्थकार्घ्यपात्रस्पजलैवेद्याणाचमनार्थकाचमनीयपात्रस्पसंभवेनपात्रद्वयावश्यंभावात्।
नवार्घ्ययात्रेशौचपाद्यादिपात्रप्रयोजनेमिर्वर्तनीयमितिवाच्यंतत्रद्विष्याक्षिप्तपात्राणांवाध
नेप्रमाणाभावात्।।पदष्पुक्तंअस्मिन्नवसरेकर्तव्यतयातंत्रान्तरोक्तोभूतशुद्धिप्राणप्रतिष्ठावि
धिर्नेहकर्तव्यःशरीरादिशुद्धेस्तत्कार्यायाःगुरुदीक्षणाभिषेकोपदेशैरेवकृतत्वेनभूतशुद्ध्या
देरन्यथासिद्धेरितितंत्रान्तरोक्तस्यापिभगवदुपदिष्टस्याभूतशुद्ध्यादिविधेर्निर्विषयत्वापत्तेः
नह्येवंविधमपिकिंचिद्गुणासनमस्तिपत्रगुरुदीक्षणादित्रिकंनजायेत।नापितत्रफलांतर
मेवगुरुदीक्षणादेर्नतुशरीरशुद्ध्यादिकमित्यपिशंक्यंचतुफलांतरानाम्नानात्किंचसेवेन
देहेयत्किंचिदशुभंतन्निरस्यतइतिस्मृतपापुरत्वहंक्रियमाणपापपक्षपार्थभूतशुद्धिरवश्यम
नुसरणीयेव।साचपापपक्षपंसंपाद्यपूजाधिकाराभीप्साद्विकासत्त्वपिपावेतश्चेतिचेत्स्यमदेतत्। रामं०
२ ... ...
२ ... ...

उपदेशमात्रात्पापानुत्पत्तिरपीतितेषु उक्तं पापक्षयार्थकप्रयोगानोदकं जलांजलिदापनैः ननु मामु
द्देनपापयुक्तात दनोच्चरणमस्यतेत्रतेत्रत्यपान्मानयेक्षेत्रतेथानाम्नानोदेवतथाभविष्यतितिचेत
मैवं विशुद्धदेहग्रहनइत्यादिनातदाचारणास्यबोधयितुशक्यत्वात् अन्यथादेतत्पावनस्नानोच्चम
नापदार्थानामपहृत्यप्रसक्तेरितिसंक्षेपः॥३१॥ आधारेइत्यादि आधारचक्रे हृदये हृदयाधिष्ठितानादि ना
हतचक्रे रन्ध्रे ब्रह्मरंध्रे मूलविद्यायाः खंडत्रयं क्रमेणावह्निसूर्येन्दुरूपेतत्त्वत्रयमयं ध्यात्वा तेषांतेजे
सांप्रभानां किरणजालानां वेधात्परस्परं संमिश्रणात् तत्रमूलरन्ध्रगततेजसीक्रमेणऊर्ध्वाधःप्रस
५७ प्रसरे हृदयगतमध्यखंडात्मकसूर्यतेजस्तूर्ध्वाधःप्रसरणेनताभ्यां तेजोभ्यां मिलितंभवति ब्रह्मरन्ध्रे
तेजस्त्रयंस्वसंयोंतर्यहिमभावपन्नेवप्राणायामंकुर्यादित्यग्रिमेणान्वयः एतद्धिभावनमेवचोत्तर्यजनं
आ४ नामेतिनिर्विकारः॥३२॥ अथआधारइत्यादिनोक्तप्रकारकविभावनपूर्वकंप्राणायामविधिः मूलए
वाग्रेवक्ष्यमाणाः आद्ययाविद्यायाचतुर्थपटलोपदर्शितयाकरशोधनंकृत्वेत्यन्वयः अथकरशो
धनानंतरंतृतीयादिषष्ठ्यंतविद्याचतुष्टयेनत्यासनंपूजयेदित्यग्रेतनेनान्वयः॥३३॥ तत्किं

२ वस्पणाएराणास्वशरीरे आचक्रस्थ देवतान्यासा आचक्रात्
३ आभावनतेवशपेनिहृत्वदि णाति

सुदर्शने

...विद्यामात्रेणासनपूजानेत्याह बीजेत्यादिना बीजानि पूर्वोक्तानि विद्या एव नमःपदं नाम्नां चतुर्थ्यंत
त्वं प्राप्य पति। तथा च पूर्वमेकशः पूर्वोक्तविद्यात्मकबीजचतुष्टयं ततश्चतुर्थ्यंतमेकैकं चतुरासननाम
तो नमःपदमिति योजनया सेव्यैरासनमंत्रैरेकैकमासने पद्मादिरूपे कंबलादिरूपं वा यथागुरूप
देशं पूजयेत आस्यते स्थीयते नानेति व्युत्पत्त्या पद्मादिः आस्यते स्मिन्निति व्युत्पत्त्या कंबलादेश्च ग्रहणा
स्य सूशकत्वात॥ ॥पूर्वोक्तपाकुलसुंदरीविद्यया हृदयाय नमः शिरसे स्वाहा शिखायै विषडिति
मंत्रैः। प्रत्येकं चरमभागगतैः शेषांगेषु न्यसेत्॥ २४॥ षडंगमुद्रां दर्शयति प्रसारितेत्यादिना एककच
वनादृक्षया पाणितलेन हृदयांगमुद्रा लभ्यते। शिरः शिरोंगमुद्रा च। पाणिनेत्यन्वयः। अधः अधोमुखे
गुष्ठोपरिस्थिते वंभूतेन मुष्टिना शिखा शिखामुद्रा सम्यक कनिष्ठाधारणेन देवतांतरेष्वपि षडंगमु
द्राणामाम्नातत्वात॥ २५॥ तथाविधाभ्यां प्रसारिततलाभ्यां स्कंधमारभ्या नाभिपर्यंतं प्रसारितत
लाभ्यां हस्ताभ्यां मपि कराभ्यां मंगमार्जनमेव चर्मकवचमुद्रेत्यर्थः॥ नेत्रपस्थाने तर्जन्याद्यंगुलित्र
यन्यसनमेव नेत्रमुद्रा॥ २६॥ ...तत्रयं प्रसारिततलाभ्यां कराभ्यां सशब्दं कत्वात तर्जन्यंगुष्ठयोगात

त्र२

रणां अस्त्रमुद्रा भवति॥ ७४॥ चतुर्दिक्षु चतुर्विदिक्षु ऊर्ध्वभागे स्वाधोभागे स्वमध्यभागे च अस्त्रमुद्रा
अस्त्रमंत्रपाठपूर्वकं प्रदर्शनीया। तेन सर्वविघ्नानां नाशो भवतीत्यर्थः। एतेन तत्रोत्तरोक्तविघ्नापसारण
प्रकारेणात्रानुसरणीयः। एकार्थानां युगपदनुयोग इति न्यायादिति ध्वनितं। ततः विघ्नापसारणानंत
रं प्रोक्तप्रयोगतः चतुर्थपटलोक्तप्रकारेण च शिखादिन्यासं वशिन्यादिवाग्देवताष्टकन्यासं कुर्यादित्यु
त्तरेणान्वयः॥ ७५॥ सप्तम्या विद्यया चतुर्थपटलोक्तया त्रिखंडामुद्रादर्शनपूर्वकमावाहनं देव्याः कु
र्यात्। एवंरूपसाधकस्याग्रतो निवेशितं यच्चक्रं श्रीचक्रं तदीपायाः सर्वतो मध्यस्थायो निस्त्रिकोणं तन्म
ध्ये विंदोरुपरीति यावत् तां प्रधानदेवतां निवेशय। निवेशितामिति ध्यात्वा॥ ७६॥ तथा विधां योहिता
मित्याद्युक्तस्वरूपां आवरणध्यानमपि देव्याकारामित्युक्तमेव। मुद्राः सप्तदशपूर्वमुक्ताः॥ अथ मुद्रा
दर्शनानंतरं॥ तां प्रधानदेवतां॥ उपचारैः पाद्यप्रभृतिभिः तां पूजयेत् द्वादशोपचारैर्नतु उपचारैः पंचभिः
षोडशभिर्वेति मनोरमाकृतोक्तं तदुक्तं [redacted] तत्वेन तदुपस्थितय
सं[redacted]। त्रयोदशतमोपचारस्यं यमग्रे मूल एवोक्तत्वेन दर्शनीयत्वेन चतुर्दशाद्यवशिष्टोपचारत्वपस्य

स्व

२ पाद्याद्युपचारैर्नैवेद्यपर्यंतैः
२ चतुःषष्ट्युपचारैर्न प्रधानदेवतोक्तप
नावसरः।

सुदर्शन

चः संपूर्णाचरणापूजोंते उपचारान्विधायोथस्वनेन मूलस्तनौ वदर्शनापत्वेन सांप्रतमुपचारपदस्पषोड
शोपचारपरत्वासे भवातसदिननित्याविद्यात्तत्तीपरवेजे च्चाराणापूर्वकंमत्रांदिननीत्सा मूलविद्यात्त्ती
112
पखेंजइ इतिसंभूयचतुर्वर्णातिश्रीमहात्रिपुरसुदर्यैपाद्यंकल्पयामिनमः इतिमंत्रैः पृत्येकमुपचारास्त
त्तदुपचारसमर्प्यकपदमंतर्भाव्य समुत्सर्जनीयाः ततःसंपूर्तौविद्यया स्तत्तौपरवेडेनदिननित्याधि
त्सः स्यापाउत्तरभावमापन्नेननिवेदनीयाः ॥ किमत्रमानमितिचेतत्तदात्तविधिरेव ॥ हानं [redacted]
[redacted] स्यस्वत्वो [redacted] गपूर्वकेपरस्वत्वापादनंतत्रोत्सर्गापूर्वीश्राः ॥ नवेदनेन विशेष्यांशः दे
वतानोस्वत्वानुत्पत्तिमत्तेपित्तदुद्देश्यकनिवेदनमेवकार्यं ॥ तादृशवस्तुस्वीकरणमेव चदेवताक
४विशेष रनेवेद्यादौतु ॥ ४० ॥ त्रिंशः त्रीस्त्रीन दिव्यसिद्धमानवभेदेनत्रेविधान्नवनाथान् जपनीविमलादेव्यो
वचना र्वहिभीगद्वयेपंक्तित्रयोपविष्टान्प्रजेदित्यन्वयः ॥ ततः नाथपूजानंतरं देव्याः प्रधानभूतायामूर्तौवे
रस्वीक वपंचदशापिनित्याः कामेश्वर्यादिचित्रांताः जेदित्यन्वयः ॥ अत्र सप्तान्यत्रपूजनेप्रसक्तमतिप्रसंगवा
रणापं रयतिदेव्याइति ॥ जगदात्मिकायास्तस्याएव सर्वाअपिमूर्तयोभवंतीत्यपरशक्तीनामपितन्मूर्ती रामः

वेच पूजनं किं न स्यादित्यत्राह समूर्त्तित्वादिति। अस्ति हि तगद्वात्मनोपि कुचित्कचित्कला विशेषेमहि
म विशेषेणात दात्मक त्वतदनात्मकत्वव्यपदेशः उक्तं हि दशावतारास्तद्रूपाः कृष्णस्तु भगवान्स्वय
दा मिति। नन्वेवं कामेश्वर्यादीनां तन्मूर्त्तित्वाविशेषात् क्रमेण प्रमाणाभावात् युगपत्पूजनस्य च तत्तद्
ध्यानां पंचदशसंख्यानां युगपदुच्चारणासंभवेनासंभवात्स्वेच्छया पौर्वापर्य्यक्रममभ्युपेत्य पूजनम
स्त्वित्यभिप्रायेणाह तन्मय्यः क्रमादिति॥ अयमाशयः कामेश्वरी हि प्रतिपन्मयी भगमालिनी
५१८ द्वितीयामयीत्येवं क्रमेण चित्रापंचदशीमयीत्येवं क्रमेणप्रधानदेवतायास्तनुतः प्रादुर्भवंति
विलीनाश्च भवंतीति तस्मादेवं क्रमेणैव पूजा प्यासामनुसरणीया न स्वेच्छयेति॥ ४१॥ पूर्वोक्तेनावरणपूजा
सु विशेषं किंचिदाह आरम्भ इत्यादि॥ ४२॥ अभितइत्यादिव्याख्यातमेवेदं॥ ४३॥ प्रोक्तनामभिः
त्रिपुरा त्रिपुरेश्यादिनवनामभिः॥ तथा च मूलविद्यां संपूर्णामुक्त्वा तदंते त्रिपुरे इत्यादिनामपु
त्येकमुक्त्वा समष्टिरीत्या मध्यतो मध्यस्थां देवीं प्रत्यावरणपूजासमाप्तिकालमर्चयेदिति फलि
तार्थः एवं मध्यस्थां देवतां सकृदभ्यर्च्य पूर्वोक्तैर्नवभिर्मनुभिः ह्रीं एताः प्रकटयोगिन्यस्त्रैलोक्य
श्री

मोहन [illegible] पूजांगन्धेहे त्विन्सादिके [illegible] विशद्[illegible] स्मरक मंत्रैः प्रथमादिनवांतावरण
पूजांप्रधानदेवैमध्यस्थायैनिवेदयेदित्याहनवस्त्वाहेति[illegible]त्यादिना॥ मु[illegible]स्रैभिरणादिनच
मुद्रास्त्वेकैकोमुद्रा॥ एकशः प्रथमावरणपूजानंतरं एकोमुद्राप्रदर्शर्पा द्वितीयावरणपूजानि ५।२
वेदनांतरं द्वितीयामुद्राप्रदर्शयेतितिरीत्येसर्थः॥ ॥षोडशारे षोडशदले॥ अंतश्चतुरावृत्तौ अं
तर्गतचतुरावरणस्थानेषु चतुर्दशारः दशारद्वया ष्टाररूपस्थानेचतुर्वेकेइतिपाचेत ४५ प्रो
१२८ क्ताभिः द्वितीयावरणादिसप्तमावरणांत[illegible]क्षेषेद्भूतः श्रीतिविशेषाधायकरूपायौपूजायां
गंधादिरिविस्त्वद्युदितमंत्रेहारकेशनीनामप्यस्तिकरणात्वमित्यभिप्रेसपूजाकर्मणाकर्म
भूतानांद्वितीयांतपदेननिर्देशमुचितानामपिशनीनांकरणात्ववाचितृतीयांतत्वेनोक्तेरेवः
॥ मध्यमपदनेरित्यादिप्रागेवमाख्यातार्थी॥४६॥ वामादीशांतमित्यस्यैवफलितार्थं कथनप
रंवामावर्त्तेति एतावतासर्वत्रापिवामावर्त्तपदेऽप्युत्क्रमवाचकमितिध्वनितेस्थितानि
त्यस्यसमर्चयेदिति पूर्वश्लोकचरमोपात्तक्रियायान्वयः ४७॥ यागास्त्रिविधाः स्थूलाः सूक्ष्माः रा.म.०

यागश्चेति। तत्र स्थूलाः पुष्पक्रमयाः सूक्ष्मा मंत्ररूपाः पराः पंचभूतानां तन्मात्राख्याः गंधादिपंच
गुणास्तद्रूपत्वेन विभाव्या इति यावत्। धर्मनोरूपतया विभाव्यं यांशः रागइति विभाव्यः
अंकुशो द्वेष इति। सर्वमभिप्रेत्याह वाराग्रेत्यादि ॥४८॥ यासनायां वासनापटले ॥ पुष्प
मयाः स्थूला इत्युक्तं तत्र यत्किंचित्पुष्पमयत्वेऽप्युपलक्ष्यमयत्वेवेति शोकापामाह स्थूला
नितिरक्तमिति कैरेच विशेषणोसंनिधानेकद्वापादिद्विवचनांतमिति न तत्रान्वेतुमर्हति
॥४९॥ इति पूर्वोक्तरीत्या ॥ उक्तविशेषरूपेणा प्रदर्शितं नतु स्वेच्छोपादेयं ॥ मन्त्रसंवेदिभिरे
वीरोतैः पूजाहोमविधाने चिन्ताकर्षणाकरं भवति। एतावता चिन्ताकर्षिणी कामेन पुष्पैरेतैः
पूजने होमो वा गुरुकामनायां द्वयमपि कार्यमित्युपदिष्टं भवति ॥५०॥ सूक्ष्मरूपवारणानां
विनियोगमाह द्वयेत्यादिना जपप्रयोगो यंत्रप्रयोगः आदिपदग्राह्यहोमप्रयोगश्च एभिर्वी
रणानां पंचमंत्रैः कृतो भीष्टसिद्धिदः स्यादित्यर्थः तथाविधं स्थूलसूक्ष्मपरभेदेन त्रिविधं
तत्त्वापंशात्कशैवभेदेन द्विविधमपि चापं तत्र स्थूलरूपमाह पुष्पेत्यादिना सूक्ष्ममंत्रमयं

सुदर्शन

पूर्वमुक्तं परं रूपं मूलकूटत्रयेण क्रमम् अपि मया पूर्वमुपदर्शितं ॥ ननु यथा पाशांकुशयोः स्थूलं रू
पं नोपदर्शितमिति कुतो वैषम्यं ॥ न च नास्त्येव तयोः स्थूलं रूपं अत एव तत्त्वापमित्यादिना
चापस्य चत्रैविध्यमुक्तं न पाशादेरिति वाच्यं स्थूलरूपमंतरेण तत्पूजनानुपपत्तेरिति चेत्
मैवं ॥ वशीकरणस्तंभनकारकयोस्तत्रोपदेशेन रक्तारुणमयत्वं सुवर्णमयत्वं तत्र ध्यानेन
114 स्थूलरूपप्राप्तेः प्रमुखहत्वात् ॥ ५१ ॥ मध्ययोनीत्यादि [illegible]ार्थं ५२ मुद्रानवकं क्षो
भिण्यादिनवमुद्राः ॥ चत्वारि हेति मुद्राचतुष्कं ॥ अथैकस्थित दिशावरणपूजनानंतरं ॥
उपचारान्तरीवृत्तान्त द्वादशोपचाराणामर्चनमध्ये देवाद्यावरणपूजातः पूर्वमेव कृतत्वा
द्वशिष्टानुक्तोत्र तर्पणनमस्काररूपो त्रीनुपचारान् ॥ प्रोक्तं पर्णगः ऊर्ध्वे विद्यात्मकं च
क्रमित्यादिना प्रदर्शितमंत्रदेवतात्मैक्यभावनासंबंधः समिच्छेत यथा स्यात्तथा दशवा
रं जपित्वा स्वात्मानं देवतां [illegible] स्मान्त प्रथा देवतामूर्तं स्मृत्वा ॥ एतावता पंचद
शनित्यानां लयस्थानत्वं स्वात्मनः सूचितं श्री त्रिपुरसुंदरीतोन्यत्र तासां लयस्थानत्वाभे

जां २

वानामसमूर्वयेत्। तस्मिन्नागतोऽं तास्सामातिथ्यरूपेण पूजनस्यावश्यकत्वादिति भावः इति
श्लोकद्वयार्थः ॥ ५३ ॥ ततोयं चदशाभिस्सापूजनानेतेरं। पंचभूतमयैः पंचभूतानां पंचमंत्रैः भक्ति
तः स्वात्मनोपि देवतामंत्रगुरूणां हात्म्ये नि [illegible] नि क्षिप्तस्वात्मनोपि स्वाराध्यत्वं ज्ञात्वा पूजयेत्स्वा
त्मानमिति शेषः ॥ भूतमंत्राश्च पूर्वमुद्धृता एव ॥ ततः पूर्वमुद्धृतेन त्र्यात्माष्टाक्षरमंत्रेणापि स्वा
त्मानं पूजयेत्। जपेच्च स्मृत्युत्तरेणान्वेति ॥ ५५ ॥ देव्याः पूर्वतरं इत्यनेन पश्चाद्विशेषपूजा कृता जपेत्त्रै
वेज्जपइति कथितं ॥ यद्यपि तद्विनजमित्येव पूर्वमभिधानमुचितं एतत्पक्षस्याधिकसंख्यात्व
प्रतत्वेन गुरुत्वात्। तथापि तद्विनजमित्यर्थविचरणस्य मूलकृता स्वयं कर्तव्यत यां तेन द्रुपा
दानें। ननु किं नाम तद्विनजपदेनोच्यते इत्यत्राह संध्यात्रयमित्यादि संध्यात्रयमनिर्वर्त्य जपसंख्या ख्या
नवषट्त्रिंशत्षोडशरूपया प्रातरादावेकैकसंध्याजपसंख्यया मिलित्वेकषष्ठिरूपा षष्ठिघटि
कात्मजपसंख्यापूर्णतिद्विनजमिति कथ्यते। प्रोक्तप्रकारेणास्यार्थके प्रोक्तरूपतइति संध्यात्रय
मित्यादावन्वितं ब्रोक्तं रूपं बीजद्वययोगसमाक्षरतियोगादिरूपे द्वितीयांतमिदं तद्विनजमित्य

६ आग्नेयादिना वायव्यांतमूलकत्वं दक्षिणमूलकत्वं चा
६ सांद्र स्वाग्नी सूचितं तेन च सर्वोन्नरोपक्रमकरेखाणा
६ नरगास्यार्थत्वमुक्तंनवसिद्ध

दक्षिणा८

सुदर्शन

य

त्वा पेदनाच्चितिजपेदिति क्रियायामन्वेति ॥ ५६ ॥ ततः प्रोक्तदिशा जपांते तत्तं मूलेनं मूलविद्याः
पुष्पांजलिं दत्वा कुंडादौ प्रथमं होमं कुर्यादिसन्वयः ॥ कुंडासमर्थश्चेत् स्थंडिलविधिमाह त
त्प्रकारे मूलेऽग्रित्रिंशात्तमपटले स्पष्टीभविष्यति कुशैः अस्त्रजलेन स्थंडिलं प्रोक्षयेदिसन्व
यः ॥ ५७ ॥ कुशैरेव रेखाकारणमपि उपस्थितेनैव रेखाकारणकाक्षापानिवर्तयितुमुचितत्वा
त् कुंडे स्थंडिले वा समंततः एकैकांगुलमानवहिस्तन्का परस्परसंमिलितप्रागग्रोदगग्ररेखा
चतुष्कचतुष्कं कृत्वा नवकोष्ठानि संपादयेन् अग्निं आधायेति द्विरावर्तते तथा च सभाजनं व
हिं स्वस्य समीपमुपसमाधाय क्रव्यादेभ्यो नमः इति मंत्रेण नैर्ऋत्यदिशि क्रव्याद अंशं त्र
णास्याकलं परित्यजेत् ततः उद्धरिताग्निसभाजनेकराभ्यामादाय कुंडादिरमितः त्रिः परिभ्रा
म्य तत्र मध्ये नवकोष्ठकं यंत्रस्य मध्ये आधाय स्थापयित्वा पाणिभ्यां परिस्तीर्य तं वह्निं देवी
रूपत्वेन भावयेदिसग्निमेरणान्वयः यथाश्रुतेन तु कुंडमध्ये वह्निस्थापनानंतरमेव आकलत्वा नं
प्रतिपेत् तथा च निधिकृतामुक्तिर्व्याकुप्येत काम्यहोमप्रस्ताचीयमूलमपिव्याकुप्येत ॥ ५८ ॥ राम०

115

परिषेचनंनाम ईशानादितः प्रादक्षिण्येन सोदकेन पाणिना मार्जनं प्रोक्षणं वा मंत्रस्तु मूलवि
द्यैव परिस्तरणं तु कुशाद्यैः परितः प्रागग्राणामुदगग्राणां च कुशानां विन्यासः परणं॰ अत्र मूलवि
द्यैव मंत्रः॥ वह्निदेवयोरैक्यभावनेनंतरं वीजहृदयपूर्वमेकेन चतुर्थ्यंतेन नमोंतेन च हिनाम्ना मध्यको
ष्ठगते च वह्निमध्यकर्णिकायां प्रागादि प्रादक्षिण्येन सप्तकोष्ठेषु वक्ष्यमाणा वह्निरूपाग्निजिह्वाः संपू
ज्या ततो मूलमंत्रेण स्वाहांतेन मध्ये नवावृत्या हुत्वा सप्तजिह्वासु हिरण्यादिषु पुरस्तकेनेव नव
सेस्वया ततज्जिह्वास्मरणपूर्वकं वीजहृदयपूर्वको हिरण्यादिनाममंत्रेण चतुर्थ्यंतेन स्वाहांतेन प
लाशाश्वत्थान्यतरपत्रेण होमो यत्तेनानुक्षेपनं न्वयमर्थः कृष्णेमूलगाम्यइति चेतत्स्मरणं॰ ततः पूजा
क्रमेणोचैति द्विरावर्त्तते॰ ततः वह्निदेवयोरभेदभावनानंतरं पूजावहे जिह्वानां च या पूजा तत्क्र
८१ मेणैव स च ह्निनां जिह्वानां नवेद्याहुतीर्दत्वेति प्रथमार्थः ततः एवंश्राहुतिदानानंतरं पूजाक्रमे
३ शापूजाक्रमे प्राणाग्निमादिदेवतानां विशेषानभिधानादेकावृत्याहुत्वेति द्वितीयार्थः॥५८॥
ततः षोडशाहुतीर्मूलमंत्रेण कुर्यादित्यर्थः षोडशाहुतिहोमस्तु नित्यजपदशांशहोमोत्तरमनु

विंदुगे॰ प्रसृत श्रीचक्राग्न तद्विंदुचक्राग्ने
११६ धान्नाविर्भा: कृता न ते न तावन्न सर्व्वेत
न लत्वतं नाल सिवादे कैवल्ये केतितु ५३
न न प्रति नाति

५

सुदर्शन षेपणस्य गमालिनीपटले तथा क्रमस्य सूचनीयत्वात्। बीजत्रयं स्यानंतरं च नाथनित्यामृतात्ममंत्रैरेके
केवारं जुहुयात् तत्र याश्च: त्रिंशत्संख्यानाथादिसिद्धिवह्नितर्पणपर्यवसन्नाः॥ ततः होमकर्मसमाप्त्यनं
तरं॥ तां वह्निभेदेन विभाविता प्रधानदेवतां विंदुगेहाग्निमध्ये इति मनोरमा कृतः॥ विंदु
गेहाग्नि श्रीचक्राधारहृदयपीठे तोद्धृप्रसृतो ह्रीं धः प्रसृतीः धः प्रसृतरश्मिकदंब कज्ञातृज्ञान
दि॰ ९ ज्ञेयात्मकचिदाखंडत्रयरूप॰ वे सूर्यं विंदुरूपविंदुत्रयस्यान्योन्यमिश्रणासमुद्भूततेजस्त्रयात्म २८ि
केकतेजसि विलीनो विश्वसंकल्पविकल्पवेद्धुर्यपूर्वकमासीनां लक्षते जस्त्रयात्मकैकतेजोरू
पेणावस्थितामिति प्राचतः॥ परिभावयेत्॥ चिंचिंतयेत् इदमेव विसर्जनमित्यभिधीयते इति नि
धिकृतः॥ ८६॥ वा ततो वह्निगतदेवी विसर्जनानंतरं॥ अग्नेः प्रधानदेवतातः पूर्वमेव पूजितायाः कु
रुकुल्लाया अग्ने॥ मनुत्रयात् पूर्वं हुतकुरुकुल्लामंत्रत्रयेण। प्रसेकं मंत्रत्रयं तत्ते सप्ताक्षरी देयावहि
वासिनीपटले तथा वक्ष्यमाणत्वात् अन्नेत्यादि अन्न व्यंजनपूरितपात्रत्रये। एकस्मिन्वा
पात्रे तद्दत्तं त्रैधा चिमजप। सपुष्पमुदकं हस्ते गृहीत्वा एकया। सप्ताक्षर्यं तेन विधात्रयेणायो २॥२०

क्रमानुपूर्वकं बलित्रयं क्रमेण समर्प्पयेदित्यर्थः॥ ८१॥ वह्नितो देव्या विसर्ज्जनाच्च क्रमस्यामिति॰
क्रमं च॰ पुनर्गन्धपुष्पधूपदीपसाचमनैवेद्यात्मकं चोपचारैः पूजयित्वा॰ तथा॰ ॐ ह्रीं बिंद्वात्मकमि
त्यादिनोक्तभावनेन॥ स्वयं॰ पूर्वोपदर्शितदिशा संपादितसर्वानुष्ठानः तद्रूपवान् देवीरूपतामा
पन्नः स्वमुद्रापाशमनुस्थापनारब्धमुद्राप्रदर्शनपूर्वकं॰ शक्तिचक्रे श्रीचक्रावाहितप्रधानदेव
तानिरिक्तसकलदेवतावृन्दं आत्मनीति हृदि आवर्त्तते॰ तथा च शक्त्यनुस्थापनमुद्रया देव्याः रश्मिस
पं शक्तिचक्रे देव्यात्मनि विलीनं भावयित्वा॰ खेचरीमुद्राप्रदर्शनेन तेजोरूपां देवीं निर्माल्यपुष्प
गतां तत्पुष्पाघ्राणेन तद्बुद्ध्यारं ततः प्रविष्टां पूर्वोक्ततेजस्त्रयैकरूपतेजः सामरस्यमुपेतां भाव
येदित्यर्थः॥ ८२॥ ततः ३ कारीत्यादेवीविसर्ज्जनानंतरं न्यासत्रयं करशुद्धिन्यासः॰ षडङ्गन्यासः॰ वा
ग्देवतान्यासात्मकं न्यासत्रयं प्राणायामपुरःसरं प्राणायामपूर्वकं न्यासत्रयान्वितं॰ करशुद्धिन्या
सस्य षडङ्गादिन्यासवत् पूजादिप्रोतभागापोरनुष्ठानविधानादयमपि न्यासो परन्यासवत् स्वतनु
संस्कारक एवेति प्रतीयते॥ एतेनोपचारसमर्प्पणयोग्यता सिद्धिः करशुद्धिन्यासफलमिति वदे

सुदर्शन

117

तः प्रत्युक्तः ॥ यत्क्रमेतेन हृन्नुष्ठानानायत्तैः स्तोत्रयुगलं प्रथमपटलद्वितीयपटलयोः श्रीकंठनाथस्तोत्रं देवी
स्तोत्रं च ॥ देव्यात्माउक्तप्रकारेण जानदेव्यात्मैक्यः ॥ सुखी देव्यात्माहं भावनाभेनयमादिपिमयश्रूयः
॥ विचरेत् ॥ जीवन्मुक्तोपि लोकशिक्षार्थं निषिद्धवर्जनविहितसेवनेतुतिष्ठेदित्यर्थः ॥ ६३ ॥ एताव
तापूजाक्रमविशेषाकांक्षां निराकरोति पूजाविशेषाकांक्षां निराकर्तुमाह पूजाविशेषा इत्यादि ॥ पद्य
पि चतुर्थे प्रोक्तरूपतद्रूपेतेन पूजासामान्यमपि पूर्वोक्तं वक्तव्यमस्तीति पूजाविशेषानिति पूजात्वव्या
प्यावांतरधर्मविशिष्टानित्यर्थः कमप्युक्तं तथापि पूजासामान्यस्याश्रुतत्वेनाकांक्षाभावादुदितांशे ए
व श्रु[illegible] शिव सुक्तिः ॥ ननु तर्हि चतुर्थे प्रोक्तरूपतद्रूपस्याभिधानेप्यर्थमिति चेत् सत्यं ॥ पूजा हि सर्वापि पं
चविधा तत्र चतुर्धा संक्षिप्तपूजा एका विस्तरपूजेत्येवं रूपार्थस्य भगवतो विवक्षितत्वात् पावैपर्थ्यशं
कानवकाशात् ॥ निःसक्रमोक्तिर्तानिति निःसंक्रम्यतेनुष्ठीयत इति निःसक्रमो नित्यानुष्ठानं तत्र उदिता
न् कर्तव्यत्वेनोपदिष्टान् ॥ संक्षिप्तार्चनाधिकारिणामाह अशक्तानामित्यादिना ॥ अशक्तिश्च रोग
तो राजगुर्वादिपारतंत्र्याच्च ॥ आपदः राष्ट्रभ्रंशराजचक्रजलायुपद्रवाः ॥ ६४ ॥ आलस्याद्युपहतानां

पिद्धिमशक्रामभवेति॰नेसाहस्त्रन्यथेत्यादिनात्रन्यथात्रालस्यादिनासंकोचकरणो॥ हेतितिःवाणाघा
पुधयूजाभिःसहिते॰मध्ये॰सर्वमध्यगतत्रिकोणमध्यस्थविंदुपूजनीयकामेश्वरीभगमालिनी
॥वज्रेशीश्रीत्रिपुरसुंदरीरूपदेवताचतुष्टयपूजनेत्राद्यंस्यात्चतुर्विधेषुसंकोचार्चनेषुमध्येप्र
थमंपूजनंभवति॥ नवयोनिषु॰अष्टारेअष्टयोन्यात्मकेवशिन्याद्यष्टवाग्देवतापूजनंमध्यत्रिकोणा
त्मकनवयोनौकामेश्वरीप्रभृतिदेवतात्रयपूजनेमध्यदेवतापूजनमितिमिलित्वाद्वादशदेवता
पूजनेसंकोचनपूजनेषुद्वितीयंपूजनंभवति॥ द्या॥चतुर्दशारान्तमध्यांतेतिपाठःचतुर्दशारःदशारः॰
द्वितीयदशारः॰अष्टारः॰त्रिकोणः॰बिंद्वात्मकःस्थानषट्कचतुर्दशारा॰ मध्यांतयदप्रतिपाद्यपूजनीय १५
स्वात्मतीयापूजाभवति॰मध्यांतोमध्यतश्चरमात्तीयेति
वरणाद्यपूजा॰संकोचार्चनेषुमध्ये॰मध्यंतात्तीयापूजाभवति॰मध्यांतेमनोरमा
मध्यांतापदस्यद्विरावृत्त्यार्थःकरणीयः॥ निधिकृतसमतोयंपाठः॥ चतुर्दशारात्मध्यान्येतिमनोरमा
स्वंमतःपाठःचतुर्दशारावधिचतुर्दशारमारंभायद्विभूतंकृत्वाततोर्थान्मध्यविंदुपर्यंतापूजा॰अ
स्वात्तीयासंकोचपूजाभवतीतिपदार्थःफलितार्थस्तुसएव॰प्रोक्तरूपतःप्रकर्षेणानवावर

रारूपंसर्वोधिकपक्षाचलेवनेनोक्तंपदद्वयंपूजनस्वरूपंतेनाभिन्नमेवतुर्य्यपूजनभवतिकुरुकुल्लार्च
नमात्रमेवप्रधानदेवतापंचम[illegible]संकोचार्चनंभवतिवचनबलात्‌॰ननुकुरुकुल्लापूजनक
थंप्रधानपूजात्वमभिगच्छेत्‌॰कथंवाततःप्रधानावाप्यफलसंबंधःस्यादित्यत्राहयंचमभित्या
दि॰अचिंत्योहिमणिमंत्रौषधीनामिवविशेषवचनानामपिप्रभावइतिभावः॥एतेनसंकोचा
र्चनस्याविनोक्तकारणेस्वेच्छयाचरणेनर्थकारित्वमुपदिश्यपुनःसंक्षेपोर्चनविशेषस्यप्रशस्त्यव
र्णनंकिमर्थमितिनिषिद्धकृतोपष्टःसंशयोनिराकृतः॥६६॥एवंतर्हिअवश्यंप्रोक्तंतत्प्रकारं
ब्रूहीतिपदिद्रूपात्तत्राह तत्प्रकारंत्वित्यादिनिर्गतरजोद्वेषाःसत्वगुणप्रधानाहिसर्वेपिदेवाभ
वंतिभवतीतुत्तेषामपीश्वरीभवेतीकथमन्याचेनततस्त्रिंशंशाप्रवरोप्युद्वेगवतीस्यादितिध्रुवनपितुहे
वेशीतिसंबुद्धिः॥वर्त्तमानसामीप्यमभिप्रेत्य[illegible]शिवतिर्त्तमाननिर्देशः॥अत्रेदंशेक्यतेसर्वासाम
पिनित्यानांनाथ्यान्देव्यास्तत्पश्चिमे॰मातृकापाःषंडगाचमानकोन्यासमेवचअन्यासोप्रथमं
कृत्वापश्चात्तत्रोक्तमाचरेदितिसामान्यशास्त्रमत्रापिकिंनप्राप्येत॰नचाप्यकल्पनापाःसामान्य रामं॰

४ दुःखानां मनोदुःखानामाधिपद्वाच्यानां आर्त्तीनां मधिपद्वाच्यानां रोगाणां सर्वतिलमयान्वयि [illegible] दुफलकोमेष
२ नन्वेवमथमथानर्थकारीश्रुतामर्थनाशरक्ष्यानाहि

प्राप्तत्वेपि पुनस्तथा दानात् सामान्यनिवृत्तिर्ज्ञाप्यते इति वाच्यं आचमनादेरप्यप्राप्तिप्रसंगात् तस्मात् सा
मान्यप्राप्तषडंगमंत्रकरणाकलस्य निवृत्त्यर्थमेव पुनरर्घ्योक्तिः ॥ पूजायैत्राचरणादि विस्तारवारणा
एव संक्षेपविधेः स्तात्पर्यं न तु सामान्यविधेः तेन तत्र यट्लांतरोक्तस्यापि निवर्त्तने इति युक्तमुत्पश्या
मः उपसंहरति इतीत्यादिना ॥ इति पूर्वोक्तप्रकारेण ॥ पंचप्रकारा पंचविधेति कर्त्तव्यता विशिष्टा
एतेन प्रस्तूयमानेषु संक्षेपार्चनेषु चतुर्थं प्रोक्तस्य तद्रूपत्वेन निःशेषं पूर्वोक्तविस्तृतपूजाकथने कि
पा८ मर्थमिति निषिद्धं कृतं द्वितीयः संशयो कृतः ॥ उपसंहारग्रंथस्य सकलपूजाविषयत्वस्य स्वयमधिग
मेनोपक्रमस्य पूर्वोक्तरीत्या चरणीयत्वात् उपसंहारे पित्तथाकथनमनर्थकमिति तु माशंक्यः ॥ पथ्ये
वसमर्थानां विस्तृतपूजातः संपूर्णफलं तथैव असामर्थ्यविकलानां संक्षिप्तपूजातोपि संपूर्णफलमिति
साम्यद्योतनाय तथोक्तेः साफल्यात् [redacted]

चक्रेपिपूजानोपदिष्टेतिकथंसंक्षिप्तपूजाकर्त्तव्येतिनिश्चिक्ततोऽत्र तृतीयोपिसंशयः प्रत्युक्तः ॥ पंचस्य
श्रीचक्रस्यैवपूर्वोक्तदिशादर्शितप्रायत्वात् न [illegible]नुकुरुकुल्लार्चनरूपस्यसंक्षिप्तार्चन
रूपपूजनं न संक्षिप्तपूजास्वचतुर्थत्वमेवप्रकृतेस्वीकर्त्तुं अप्रसक्ततनवावरणोपेतविस्तृततत्तामुख्य
पूजामाद्यंतोपन्यस्तसंक्षिप्तपूजयोर्मध्यस्थां कृत्वा कुतः पंचमत्वे कुरुकुल्लार्चनरूपे संक्षिप्त
पूजने भगवतोपदिष्टमितिनिश्चिक्ततायां पंचमः संशयो नागरूकइत्येतिचेत उच्यते अशक्तानां
क्रमेणाकिंचित्किंचिच्छक्तिमद्द्विविषयाः प्रथमादिपक्षा भगवतोपदिष्टाः तत्र कुरुकुल्लार्च २
नस्य चतुर्थपक्षत्वाभ्युपगमे तृतीयपक्षाधिकार्यपेक्षयाप्यधिकशक्तिमद्द्विषयत्वमस्य पक्ष
स्य प्रतीयेत विवक्षितं तु प्रथमपक्षेऽप्यसमर्थपुरुषविषयत्वमस्य पक्षस्य ॥ एवं तर्हि प्रथमपक्षतो
ऽपि पूर्वमेतत्पंचममपक्षोपादानं स्यादितिचेन्माशंकिष्ठाः अशक्तानां तु विस्तारे इत्युपक्रम्य प्रु
क्ताः प्रथमादिपक्षाः अस्य त्वशक्ततराधिकारिकपक्षस्य कथं प्राथम्यं घटेत अस्मन्मते तु पक्ष
त्वपर्यंतमेवाशक्ततमाशक्ततराशक्तपुरुषविषयपक्षप्रदर्शने क्रमतः चतुर्थपक्षेतात्पर्यं महाशक्तावि रामः

प

स्विति श्रुत मित्यर्थकता नापद्ये
ता कारा टीकू जो पान जहत्कृत्वं च
क्रोरू कु मामके न पर स्मा पचेत इ जाके

षयेरा पूर्वे पक्रांत पक्षं परिसमाप्य पूर्वेषु सर्वेष्वपि पक्षेष्व समर्थस्य पंचमः पक्ष इति न किंचिदस
मंजसं तं त्रसार कारात्क हेतयः कामुष्यपादि त्रिकं प्रधानदेवतेति पूष्य मे॥ वशिन्यादि कमेष्य
र्च्या दि प्रधाने चेति द्वितीयं तुर्थविरण्यादिप्रधानांतं तृतीयं प्रोक्तरूपतः षोडशादला दि
द्वितीयावरणामार्भ्य प्रधानांतं चतुर्थं भूपुरादिप्रधानांतं पंचममिति तं सागम्यो इति वदं
ति तेन तत्प्रकारमित्यादि मूलव्याकोपापत्तेः कुरुकुकार्चन विशिष्टं तत्प्रकार मित्यर्थ कारणे पि
[redacted] सर्वापि क्रमार्चा पूजा सामान्यमपि॥ न तु केवलं संक्षिप्तपू
जैव पंच विधा पंच प्रकारमध्ये विस्तृत प्रकारक पूजा पात्रस्य पंचतर्भावित त्वात सर्वापि चेयं सर्वेषा
साधकानामर्थानां किंवा सर्वार्थानां चतुर्णामपि पुरुषार्थानां साधिका न तु संक्षिप्तत्व प्रयुक्तन्यू
नाफल कत्वशंकाकार्या यो हि यो हि यस्या पूजायामधिकारी स स तत्तत्पूजया तत्तमतामनुभवेत्तया
पि स्वस्व समीहितं सर्वमपि प्राप्नोत्येवेत्यभिप्रायः॥ वस्तुतस्तु प्रोक्तरूपत इत्यस्य वक्ष्यमाणप्रका
रकमित्येवार्थः॥ उक्तं ह्यनेकेषु स्थलेषु वक्ष्यमाणे प्यर्थे प्रोक्तपदप्रयोगः तथा च सर्वे मंगलापटले
वक्ष्यमाणप्रकारकं सर्वं नित्यासाधारणं संक्षिप्तपूजनमेव चतुर्थं संक्षिप्तपूजनमिति फलितं॥

प्रोक्तमित्यु
पलक्षणे
रेवा स्या
क्रम

अत्रपक्षेप्रधानदेवतायाःपूजनसत्वेनतत्पूजनाद्यपितथैवभवेत्पूर्वमुपादानादस्यचतुर्थपक्षत्वं
इत्थंचोपक्रमोपहारकयोरपिग्रंथयोःसौरस्य प्रकृतार्चापदस्यप्रशस्तत्वंसंक्षिप्तार्चापरतयावर्णन
इति सेभवाच्चाधिकंग्रंथसौरस्यंप्रोत्तरूपतंमूलप्रोच्यव्याख्याग्रंथव्याकोपइतिचेत्किंचातःइत्य
कला एतांपूजाविशेषाच्चेदितिद्वितीयाकांक्षानिराकृत्यतत्तीयाकांक्षाविद्यासाधनप्रकारेविवक्षुःसा
धानत्वार्थंप्रतिजानीतेविद्यापादइत्यादिसाधनेविद्यापादःसाधकसमीहितसाधकत्वेयेनक किंचाणं नतं
मणाभवतितादृशोकर्मजपहोमादिलक्षणोतद्वृतंतत्कर्मपूर्वोत्तरसमानकालनिर्वर्तनीयंकर्म
।।तद्वर्ज्यंतत्साधना(ख्य)दिष्टेसंक्षिप्तपूजनंअप्युक्त्वापिपुनरेकोनविंशतितमपटलेसंक्षिप्तपूजाप्र
श्नःकिमर्थंइत्याकृतःएकोनविंशतितमपटलेप्रोक्तंदेवीप्रश्नानंतरंसंक्षिप्तपूजापात्रवस्यच
तोच्चत्वपिप्रस्तुतेपंचमपटलेसंक्षिप्तपूजोपदेशःकिमर्थमितिनिधिकृतोचतुर्थप्रथमसंशया
चित्त्वंपरिहरतीवोप्रस्तुतेपटलेप्रधानदेवतालिंतायाःसचिस्तरेणवावरणापूजोक्त्वातत्रा
समर्थानामुद्धाराचिवीर्षयाप्रश्नःकृतःभगवताचपूजामात्रेसंक्षिप्तमुपदिष्टंनतुसंक्षिप्तपूजो
पयोगिपत्रमपीतिश्रीचक्रएवसंक्षिप्तपूजाप्यभिप्रेताभगवतइत्यनुमीयतेवस्तुतस्तुतत्स्कहे रामः

त्रिमिरित्यनेन मध्यस्थयोनिमात्रे सबिंदुके प्रथमपक्षे पूजाचक्रं अष्टारत्रिकोणाबिंदुमात्रमंतर्वहिर्भामाप
त्रे द्वितीयपक्षे पूजाचक्रं चतुर्दशार-दशार-द्वय-अष्टार-त्रिकोणबिंद्वात्मकचक्रषट्कं मंडितं-चतुरस्र-
षोडशदल-अष्टदल-भूपचक्रत्रयपश्चात्पं श्रीचक्रवत्तृतीयपक्षे पूजाचक्रं आवरणदेवतासंकोचवि
स्ताराभ्यामेव चक्रसंकोचविस्तारयोः चिंतनादिति यथाप्रतिभाति यत्तु हेत्यादिमध्यांतः-अष्टारादिम
ध्यांता। चतुर्दशारादिमध्यांत-त्रिविधसंक्षिप्तपूजनस्यापूर्णत्वशंकायां त्रिविधपूजनमंत्रयंत्रवि
स्तारसंकायां च-पुनः सर्वमंगलापटले देव्याः प्रश्नः तदुत्तरं च शिवेन तत्रदत्तमिति निश्चिकृतोक्ते तत्र
युक्तं न त्रयचक्रस्य द्वादशारचक्रे चतुर्दशारादिदेवतापूजनस्यासंभवात चतुर्दशारामध्यादीसादिमू
स्ततनईदशचक्रस्यैवाप्यवीर्यमुपादानस्य भगवतैव सूचनाच्च प्रथमे द्वितीये च संक्षेपपक्षे द्वादशारच
क्रोपादानस्यैवप्रथ्यपुस्तकेष्व-मंत्रसंक्षेपस्यच लिता संक्षिप्तपूजायां तत्रासेमवाच्य-विस्तृतपूजामं
त्रस्यैवेत त्रवक्ष्यमाणषोडशाक्षरमंत्रापेक्षयालघुत्वात एवमन्यनित्यामंत्रेष्वपि वक्ष्यमाणेषु न ला
घवं प्रत्युत गौरवमेव-॥भगमालिनीज्वालामालिन्यादिवे केवलं तत्र मंत्रलाघवं तस्मात्तत्र केवलपुस्तकता

121

पाललितायाः संक्षिप्तपूजांपुष्पैः कृता तद्विषय एवोत्तरं दत्ते तत्र तु सर्वासामपि षोडशनित्यानां संक्षे
पपूजा पुष्पैः इत्यादि कानकालप्रतिपिद्धतदाभिमुख्यविहानि विद्यासिद्धिज्ञायकवस्तूनि विद्या
नि साधनस्यासिद्धिदानप्रतिबंधकानि कर्माणि ॥ ननु निष्पापानामतएवैतद्विद्यासाधनप्रवृत्तानां
कथं विघ्नसंभावना स्यादित्यत्राह प्राक्तना द्यतइति वक्ष्यमाणा विघ्नप्रादुर्भावादेव प्राग्जन्मनि
स्वकार्यपापानुमानमिति भावः ॥ ९९ ॥ सर्वदा प्रीतिकारकमिति साधनादिद्धितिपातत्रिकेन्द्वतिपे
न साधनेन मर्त्यः शरीरपरावृत्तिमंतरेणापि जीवन्मुक्तः किं बहुनातव सायुज्यमुक्तिमानेव भवती
ति सर्वथा साधने यतितव्यमित्यभिप्रायः ॥ ९८ ॥ स्नात इत्यादि सुगंधिभिः सलिलैः कृतस्नान इत्य
र्थः ॥ नित्यपूजां पो प्रागुक्ता न्यो रक्तांवरधरेरदृसादिना प्रोक्तो यो वेषस्तद्वान् गुरुणा महाविद्योपदेष्टा
रं वितेनस्व विभवानुसारेणानिवेदितेन संतोष्य वचना त्रिपाच समूप कुपरितोष्य रक्तागारेद्व (रक्ता)
रद्दसिंदूरादि तारक्तीकृतमंडपे कमंपूजानुष्ठाने ॥ १० ॥ संध्यात्रयेपि प्रातर्मध्याह्नसायमात्मके
संध्यात्रये प्रत्येकं सहस्रसंख्यं जपवान्स्यादित्यर्थः मोचा गुडसितोपेतं कदलीफलगुडशर्करा रा.प०

२ इतरवकानित्यादि पूजाया
२ नत्रिचे दर्शने वे चेवदयात:
२ कर्पूरादिना नीराजनक्ष
[illegible] लिनो नगने ला

दुग्धपायसं नैवद्यं तयार्घ्ये पेहिति नैवेद्यद्रव्यनियमः ॥७१॥ नीराजनमित्यादि॰ कर्पूरैर्नीराजनमिति च वि
शेषविधिः त्रिसंध्यं प्रत्येकं सहस्रजपं कृत्वा तदन्ते त्रिसंध्यं जपदशांशशतसंख्ययाहुत्वा सकर्पूरजलेन त
र्पणं च जपदशांशतः कुर्यादित्यर्थः ॥७२॥ नित्यजपः किं सहस्रजप एवोत भूतः किं वा पञ्चचकार्य इ
त्यपेक्षायामाह ऋषि नित्या दूर्द्धृतविति एतदुक्तं भवति॰ प्रतिदिनं पूर्वोक्तरीत्या प्रतिसंध्यं स्वनित्यकर्म
कृत्वा॰ कर्पूरनीराजनकदलीफलादिपंचकनैवेद्यादियुक्तां पूजां विधाय एकादशाधिकशतोत्तरस
हस्रं विघ्नं जपेत्तेन प्रतिदिनं संख्यात्रयमेलित्वा त्रयस्त्रिंशदुत्तरशतत्रयाधिकसहस्रत्रयं जपः सि
द्ध्यति लक्षसमाप्तिदिने त्रित्रिचतुःसंख्यया प्रतिसंख्यमधिकं जपेत्॥ एवं पौर्णमासीमारभ्य द्वितीयपौ
र्णमासीपूर्वचतुर्दश्यन्ते त्रिंशद्दिनैर्लक्षसंख्यापूर्णा भवति॰ एवं जपे प्रारब्धे कदाचिन्मध्ये एकोनत्रिंश
द्दिनात्मके मासे पतिते तत्र प्रतिसंध्यमेकोनयं वा शदधिकशतोत्तरसहस्रं प्रतिदिने सप्तचत्वारिंशदु
त्तरचतुःशताधिकत्रिसहस्रं जपेत॰ [illegible] धिकशतोत्तर [illegible] प्रतिदिने सप्त
चत्वारिंशदुत्तरचतुःशताधिक [illegible] जपेत॰ चरमदिने तु संध्याद्वये एकषष्ट्यधिकशतोत्तरसहस्रं॰

[illegible]

सुदर्शन

122

तृतीयसंध्यायांतु द्विषष्ट्यधिकशतोत्तरसहस्रं जपेत्·तेन पूर्णाहि पूर्णा पूर्वदिनोक्तं लक्षं पूर्णं भवति·स
र्वत्रारंभः पौर्णिमास्यां समाप्तिः शुक्लचतुर्दश्यामिति नियमः। नित्यपूजा संप्रत्युक्तपूजातः पृथगेव। नि
त्यजपो प्येतज्जपाद्भिन्न एव·होमोपि नित्यहोमाद्भिन्नः प्रतिसंध्यमेकादशाधिकशतं चरमदिने संध्या
द्वये चतुर्दशाधिकशतं तृतीयसंध्यायां पंचदशाधिकशतं करणीयः एकोनत्रिंशद्दिनात्मकमासे तु प्र त्रिं
तिदिनं संध्याद्वये द्वाविंशत्यधिकशतं तृतीयसंध्यायां चतुर्विंशत्यधिकशतं हुनेत् प्रतिदिनमेतद्धोम
समसंख्यं सकर्पूरं जलैस्तर्प्यं चेदिति मासस्य तिथिवृद्ध्यैकत्रिंशद्दिनात्मकत्वे तु प्रतिदिनेतत्तत्संख्या
ह्रासोप्यनुसरणीयः तदेतत्त्रिविक्रमोक्तमतमवलंब्योक्तं॥ मनोरमाकृतस्तु लक्षपूर्णांतिमित्युक्त्वा प्रति
दिनं चतुस्त्रिंशदुत्तरत्रिशताधिकत्रिसहस्रसंख्यया जपो मूलतात्पर्यविषयतया प्रतीयते दशांशतद्
त्यस्य तात्पर्यतोप्यन्वयविवक्षयात्तात्पर्यता॥ अपि होमस्यांशेन कर्तव्यं इति वदति॥ अत्र वदंति· मूलं तत्कथम
पमर्थो लभ्येत· त्रिसहस्रमित्यस्यैव दर्शनात्· किंच पूर्वमते दशसंख्या न्यूना भवतीति संख्यावैषम्य
मनुसृत्य चरमदिने सा पूरणीयेत्युक्तं द्वितीयमते विंशतिसंख्याधिका भवतीति तन्न्यूनतायै पतनीयमि राम०

तिमतद्वयेपिसंख्यावैषम्येणापुरश्चरणोक्तसंख्यानिर्वाहउपपद्यते सर्वेषुतंत्रेषुसंख्यायाः साम्यनुसरणो
नैवपुरश्चरणस्याम्नाततयानुचितमिवेदमाभाति॥नचस्वतंत्रेतत्वतामापन्नस्यास्यतंत्रस्यापूर्वेर्थेतात्पर्य
मूहोषापेतिवाच्यं॥अर्थेतत्संदेहेनतादृशतात्पर्यनिश्चयासंभवादिति॥रहस्यविदस्त्वत्रेदमुपदि
शंति॥स्वनित्याहृद्येतइत्यस्यएकादशाधिकशतसंख्यजपादृद्येतइत्यर्थः एकसंध्यासंख्यामुखेनप्रति
पाद्य २ पदेनसंध्यात्रयेमिलितसंख्यामिधीयतेतथाचत्रयस्त्रिंशदधिकत्रिशतसंख्यालाभात्द्विशिष्ट त्रि
सहस्रसंख्यजपोमूलस्वरसिद्धःप्रत्याह्निकःसंपन्नः स्वनित्यपदादेकादशाधिकशतसंख्यालाभः स्वपुष्या
पितइतिचेतन्नसकारवकारान्भ्यामेकादशसंख्यायाः नित्यपदाच्चपूर्वोक्तजघन्यपक्षीयशतसंख्यायालाभ
संभवादिति॥वस्तुतस्तुअत्रपूर्णायामेवप्रारंभः वसंतकालेग्रीष्मेवापूर्णिमारभ्यलाभयेदितिवक्ष्यमाणप
टलोक्तेः समाप्तिरपिपूर्णिमायामेव॥पूर्णांतिमित्यस्यप्रकृतमूलएवदर्शनात्॥इदंत्वधिकंयत्तिथिवृद्धेक
त्रिंशद्दिनात्मकोमासोत्रग्राह्यइतितथाच पूर्णिमामारभ्यपूर्णिमापर्यंतेयदाह्येकत्रिंशद्दिनानिभवंतितदा
पुरश्चरणमिदमाचरणीयमितिभगवदभिप्रेतमितिनिश्चीयते॥तत्र पंचविंशत्युत्तरेकत्रिसहस्रसंख्याप्र
त्याह्निकजपेनलक्षसंख्यापूर्तिर्भवतीतिनसंख्यावैषम्यं॥स्वनित्यपदेनप्रातःसायंसंध्ययोर्नित्यजपसंख्या

२ त्रिंशद्दिनात्मकपक्षे [illegible] २ [illegible]धिक
२ पक्षाच्च [illegible]

१२३ नाप्र न्त्रितपोरपेक्षपा
तत्वानां ॰ तेरात्तपा २

सुदर्शन

याविवक्षितया पंचविंशतिसंख्यालाभे संभवेनन पुरश्चरणसंख्यायामुसा नापातत्व कृतेवैषम्ये गो
य नार्थं [redacted] चमध्यागतो पिमाध्याह्निकनित्यो शस्त्यक्त इति ॥१३॥ तत्किमेकलक्षमेव पुरश्चरणसंख्योने
त्याह एवमित्यादिना एवं पूर्वोक्ते ति कर्तव्यता समानेति कर्तव्यताकं लक्षत्रयमिति अक्षराणां तु सं
ख्यये त्युत्तरश्लोकस्थमत्र संबध्यते एकादिनवांताक्षरकमंत्राणां प्रत्यक्षरं लक्षत्रयं दशादिविंशांता
क्षरकाणां प्रत्यक्षरमेकैकलक्षं एकविंशादि [redacted] केवलं लक्षमेव जपः पुरश्चरणे मतमिति वि
शेषानुशासने भवतीत्यर्थः सेषां संख्या संस्त्युगपरा युगांतरेषु क्रमेणाद्वैगुण्यं त्रैगुण्यं चातुर्गुण्यं
चाव धेयमित्याह प्रथम इत्यादिना ॥१४॥ तात्रीयेति पद्यपि संपूर्णमंत्राक्षरसंख्येव लक्षादि जप सं
ख्यानिमित्तेन परिकल्पितत्वेऽक्षरसंख्येति तात्रीयेति व्यर्थे विपरीतार्थप्रत्यापकेचेतीत थापि तत्रीये
ख्येऽक्षरसंख्यागणनेनापि संपूर्णमंत्रवारसंख्यागणनफलसंभवात् किमर्थं संपूर्णमंत्राणां गणनो
नं कर्तव्यमित्यपि प्रेत्यतथ्योक्तिः ॥ एतेच वर्णक्रमनावृत्ता एव गणनीया न पुनरावृत्ताः अक्षराणां तु
संख्ययालक्षत्रयमित्युक्तिसामर्थ्यात्तपदिसर्वाक्षराणि समुपादीयेरंस्तदाक्षराणां पंचदशसंख्यानो
सत्यात्तत्प्रत्यक्षरं लक्षत्रये एकलक्षेवा एकचिंता तिरितिवक्ष्यमाणाद्वैनुपपन्ने स्यात् पञ्चमायाचीजा रामः

कारकदीपकाणि

१२३

साधुक्ति

३ यद्यपि प्रथमादिखंडोपासनेषुक्तेष्टसिद्धौ तात्रीयेति पर्यंतानुधावनमयुक्तं तथापि स्त्रीवोदितलीलया साहाय्यमाहुपयोगित्वात् तत्पाठिः २

तिमेवं त्वत्रेप २

क्षराणां प्रथमपादेनेत्तदा चतुर्विंशतिसंख्याक्षराणां स्यात्. अथैकद्वेव मात्राक्षराणां गणनात् द्वाषो
डशसंख्यत्वमक्षराणां स्यात्. अनाहतत्वस्वीकारे तु संपूर्णानामपि विचित्राणामनाहताः सर्वे वर्णाः
संतीनाधिक्यः ॥ अथ यो वर्णो द्वित्रिचतुरादिसंख्यायोक्तः स किंनैव गणनीयः । किं वा सकृदेव गणनी
य इति चेत् मैवं सम्प्रति अवगणादात् तु वर्णानामपि सकृदुपादाने सूच्यते. अन्यथा षड्वत्तादृशाः स्युः
कोपि वा न तादृशः स्यात् सर्वेषामप्याहतत्वात् ॥ ७५ ॥ तेन अनाहतवर्णानां प्रतिव्यक्ति लक्षत्रयसंख्या
यामुखश्चरराजपयक्षमवलं स्वसत्वगे एकविंशतिसंख्यया मुख्यश्चरराजपयोयतउक्तस्स्यात् अन्येषु त्रे
तादिषु संख्यावृद्धिः द्विगुण्यादिविशिष्टासंख्या ॥ अस्मिन् पुरश्चरणे अत्यावश्यकतया प्रसक्तं वि
घ्नं दर्शयति वनितेत्यादिना । वनितया कृतो यो योगः कुचाद्यंगदर्शनहास्यादिभिः कृतो मनःक्षोभः का
मप्रादुर्भावस्तत्कृतस्त्रीसंभोगेन यदि विघ्नो न स्यात् संभोगाभिन्न एव विघ्न इति तथा चेत् हि घ्नाभाव
विशिष्टपुरश्चरणमेव विघ्नासाधकं न तु विघ्नविशिष्टमिति फलितार्थः ॥ वनिताक्षोभ इत्यनेन
केचलेपु सवाययारिहार्थ कर्तुं कालावच्छिन्नस्त्रीसंभोगस्तन विघ्नतामापद्यते इत्युक्तं अत एव षोडश
तुर्निषिद्धानां तासु पुमासु संधिषु ब्रह्मचार्येवेति स्मृतिषु तादृशर्तौ पुंसमोक्तृरपि ब्रह्मचारि

सुदर्शन

त्वमनुज्ञातंभोगसामान्याभावविवक्षणोवनिताभोगनइत्येवब्रूयात्॰ इदंतुबोध्यं॰ निश्चितवंध्याभावभा
जांवनितानाम्‌ऋतुकालेपिसंभोगोनाभ्यनुज्ञायते॰ ऋतावुपेयात्तेचाभार्यामित्यथामूरागाहाभवेदितिवृद्ध
तागाभिधानाभावप्रसक्तमूलहेतुताधिगमनमेववनितानधिगमनप्रयोजकतयाकथितंतत्त्ववंध्यानधि
गमेपिनप्रसज्यतइतितत्राप्यृतु॰वृत्तिभंगोनिष्ठुसूहएव॰ एवमेकोकषोडशादिनात्मकर्तुकालेसकृ
त्सकृदेवागमनमनुज्ञायतेनद्विरभ्यासःकाकथात्र्यादिगमनानां॰ सकृद्गमनादेवगर्भस्यसिद्धेरित
रगमनानामेतद्वचनेनप्रतिषेधितत्वात् वक्ष्यमाणंमैथुनपदंचोक्तार्थतात्पर्यकमेवेतिनततोपिऋतु
कालावच्छिन्नसंभोगप्रतिषेधप्राप्तिप्रत्याशा॰ नचैवंपुनस्तदुपादानंव्यर्थमितिवाच्यं इदानींविधु
रूपतयातदुक्तेः॰ अग्रेतुसर्ववेदीवत्पुंमध्येगानमितिपौनरुक्त्यासप्रक्तेनचदेगृहस्थेतरपरंपूर्वस्यै
गोभविष्यति॰ गृहस्थधर्मेषुमैथुनस्यावश्यकर्तव्यत्वेनोक्ततयास्ववदातद्वर्जनस्यासंभवादिति
वाच्यंतत्रापिनिंदितपदश्रवणेनतदर्थस्यमैथुनेष्वन्वयविवक्षणात्॰ रजस्वलावस्थामैथुनंदिवामैथुनं॰
पर्वव्रतश्राद्धादिनिमैथुनं॰ गर्भिणीमैथुनं॰ वृतस्थामैथुनंगोपानमैथुनं॰ जलमैथुनं॰ तैलाभ्यंगाप्लुतिमै
थुनानामेवस्वभार्याभिःसहनिंदितयातद्वितरपरतयागृहस्थधर्मवचनानांचारितार्थ्यात्॰ परमैथु राम॰

125

नेपूर्वोक्तविघ्नरूपमितिनिषिद्धकर्मोक्तं तनुयोनरक्तायपुसन्नेयैवदूषितमित्यलंप्रासंगिकविचारेण ॥ ७६ ॥ ता
स्तु पूर्वोक्तपुरश्चरणजपसंख्यासु पूर्णासु निर्विघ्नं परिपूर्णतामागतासु सतीषु संप्राप्य गुरुदैवतयोरग्रे
स्वानुष्ठितपुरश्चरणस्याच्छिद्रतां प्रकर्षेण पुनः पुनः प्रणामादिपूर्वकमर्थयित्वा क्रमेण गुरूपदिष्टनिस
कर्मप्रकारं श्राययेत् अहरहरनुतिष्ठेत् तस्मिन् पुरश्चरणकाले सर्वदा सर्वस्मिन्नपि काले साधकस्य वर्ज्य
नीयं एतावता सर्वदा शास्त्रोक्तकर्मानुष्ठानं शास्त्रप्रतिषिद्धकर्मपरावर्तनानामेवोपासनायामधिकारो न
सर्वेषामिति ध्वनितं ॥ ७७ ॥ चिन्ताजपेत्रपूर्वस्यममराजन्मूराणुपिशुनाः कार्पण्यं शोकरिष्येतीत्येवमाद्याः शो
कः पुत्रकलत्रादिवियोगप्रभवं दुःखं आलापो जपसमये परैः सह वार्त्ताकरणं ॥ देशांतरपरिभ्रमः पुरश्च
रार्थं परिगृहीतदेशाद्बहिर्देशगमनं ॥ एतावता तत्रांतरोक्तदिशा पुरश्चरणार्थं भूमिग्रहणं कर्त्तव्यमिति सू
चितं अहरहर्नियतसंख्यं पुरश्चरणजपानुष्ठानवतो दूरदेशयात्राया अप्रसक्तत्वात्तन्निषेधपरत्वेन तन्नैते
दशानि संभवति द्वितीयोक्तानामेवां वर्ज्यानीत्येतस्य दूरसूचितत्वजयेदिति त्रिपादेन व्याहृतेनाध्वपः ॥
७८ ॥ तत्रास्मिन्पुरश्चरणानुष्ठानदिनेषु वर्ज्यानि प्रतिषिद्धानि कानिचित् पूर्वमुक्तान्येव कानिचित्त्व
न्यानि स्मरणु ॥ न केवल समेतानि फलोत्पत्तिप्रतिबंधकराण्येव किन्तु सर्वत्र सर्वत्र सर्वदेशेषु देश
त

सुदर्शन स्व॰ सर्वेषां नतृणासक्तानामेव ॥ सर्वदा सर्वेष्वपि कालेषु नत्वनुष्ठानसमय एव ॥ नाशकानि नाशकानि
॥७८॥ परेत्यादि योऽतिक्षेत्रगृहस्त्री ति त्रिके प्रत्येकमन्वेति ॥ अत्र परत्वेच स्वनिरूपितस्वत्वशून्यत्वेन
तु परकीयस्वत्वशालित्वं तेनान्योद्देशेनोत्सृष्टक्षेत्रादेः प्रतिग्रहीतृत्वेनाभिप्रेतेनास्वीकृतस्य किंचि
न्निरूपितस्यापि स्वत्वस्यानाश्रयस्य वांछासु प्रसक्तायामनापत्तिः साधारणस्त्रीभूतानां वेश्यानामुपास
नापत्तिश्चेति पुरस्कृतस्वस्वत्वविरहस्य परस्वत्वानालिंगितेपि तत्र सत्वेन स्वोपादानयोग्यत्वाभावात् क्षे
त्रादेः स्वकुशकाशादिकं तु परिग्रहणमात्रेणाप्य स्वत्वकं परकीयस्वत्वविरहि च कथं नोपादातुमुचि
तं स्यादिति परेषां स्त्रीणां च निंदितानि स्त्रीपुरोषेपुहारत्वनयोजयेत॰ दुष्टास्वपि समुचितरोषप्रह
णस्वपि॰ भगवत्याजगन्मूलत्वेपि चात्तिकश्चिन्मुमयेक्षया स्त्रीषु कस्याश्चिद्विशेषइति तासां पूजाविधि॰
निंदनरोषप्रहारप्रतिषेधाभ्यामवगम्यते॰ तासां द्वावगास्यतत्पूजाकालप्रदर्शनीयमुद्रा संस्थायस्यासंभवे
न प्रीतिविशेषो भवतीति ॥ चनिश्चीयते इति ॥८०॥ सिद्धि[illegible]विहानिजातसिद्धिकानां पुरुषोलक्षणानि धि२
वासनाकथने वासनानां कथने यत्रे त्येवंभूते पंचत्रिंशपटले॰ उक्तानीति व्याख्यानतत्त्वे॰ इत्याराकूल्य
स्य विहानिस्व प्रतिविधानुकूल्यस्य सूचकानि लक्षणानि ॥८१॥ पोतेषु नौकासु स्त्रीसमुदायेन सह हसि रा०म०

=पथं=तावः ।=प्रा०ता भि न्याः सिद्धेरेतान्येव ॥ च ल० ला ॥ [illegible] ॥ पत्पर दे त्रादि कां घ्न प्ववि र ह॰ द र निं दा नि र क्तिः
साप राधा तां नि ऊ नार्या पा न पि क्रो धा न नु वर्तकं का

सनमेकेचिदूं॥ निशीत्सनेन दिवास्वप्नो निरर्थक इति स्मृतिर्वि॥ ८२॥ नृत्तगीतयोर्दर्शनमिति संबंधः॥
८३॥ निद्या निद्रा निष्ठ सूचकानि- विघ्नस्यासिद्धिप्रतिबंधस्य सूचकानि का निचिह्नभाविनोनर्थ
स्य प्रकारांतरसंपन्नसंपन्नाशपुत्रकलत्रनाशादेरसूचकानि जनकानि स्वप्नापशकुनादेर
नर्थजनकत्वेमानाभावात्तस्मात एव संहितायां सिद्धिमसिद्धिं च जानीयादिति ज्ञानमात्रं तत्फलमु
पदिष्टं॥ ८४॥ परनारीभिरित्यत्र बहुत्वमविवक्षितं॥ अत एव मैथुनमित्येकवचने इदमप्यविव
क्षितं परस्त्रीसंभोग एकोनेको वा स्वप्ने जातो न श्रीसूचयतीत्येतावानेवार्थोत्र विवक्षितः॥ इन्द्रियच्य
वने चक्षुरादीनां घ्राणाहीनां स्वस्वस्थानाच्च्युतिः तथा पदे सगरहरो प्रयीजकत पेंद्रियतत्स्थानांद
तानां च्यवनसंग्राहकं॥ ८५॥ स्वप्नान्तका जाग्रदवस्थास्वनर्थचिह्नान्याह गुरावित्यादिना गुरो हित
कारणो च प्रवृत्तिः अर्थसंपत्तिः पूजाद्युपयोगिवृत्त्याणां कृते य्यर्जनप्रयत्ने लाभो वः स्वविघ्नवातानां व्याधि
संबंध एव द्वितीययादार्थः स्वसाध्यनीयमंत्रतोन्यमंत्रस्यार्चने उपासनविषयकः फलावशेषमाव निश्च
पत्रप्रस्तकानि सा पाठार्चने उपासने विघ्नो भवति॥ ८६॥ नन्वयं विघ्नः शुभवशोष एव किं न स्यात्तत्र हि
सर्वोपि विघ्नो निष्ठः अनिष्टकार्यस्वस्त्येषु कार्यप्रवृत्तानां विघ्नस्याभ्युदयस्येव कलादिसत्रो हने

णाग्यिति॥ वहुभिः पुराणैः षोडशमहादानाश्वमेधादिमहायज्ञ-चान्द्रायणप्राजापत्यादिनानाना
कृच्छ्र-वाराणसीप्रयागादिमहातीर्थसेवादिप्रभवैर्नानाधर्मैः त्तान्यपिनैकजन्मोपार्जितानि-किं
तु नानाजन्मसंचितानि स्वस्वजन्यादृष्टद्वारा एकत्र मिलितानि प्रभाववैलक्षण्यापन्नानि सापराधान्यैव चैने
पूर्वोक्तिलक्षणाकथ्यापाः स्थैर्यमनुत्तरोत्तरकालानुवृत्तिसाधयेतितथा चैवंविधदुर्लभतरश्रद्धा

विघ्नः सकलानर्थकारी भवतीति कोन्योस्मादधिको हेतुरिति सर्वार्थेवे तन्निवारणोपतित्तव्यमिति
फलितार्थः तथा संप्रदायः शुद्धिरपि पूर्वोक्तपुण्यपसंचयादेव भवति संप्रदायपदनिरुक्तिस्तु का
प्राचिनैः समासमभ्यकृत्यमुदितं प्रेरणोत्कर्षश्च-दायतः वस्तुतेनोत्तमाविधासामकनः संप्रदायपद
तितथा च सम्प्रकप्रकृष्टं वस्तु चिद्याप्रदाभिधेयं संप्रदायपदवाच्यं तस्याः शुद्धिर्मैत्रिति फलोनुव
तारूपा-श्रुद्धगुरूपैरपरोपलब्धा भवति सा च पुण्यपात्रिशयैकेत्तिरहस्यार्थः॥ ७९॥ ॥ कूर्मचक्रस्य
पूजाजपप्रसंगेन स्मरतियथमाकूटस्थसाधकानामात्रुप्रतयानुपेक्षणीयस्य निरूपणाभ्युग्रधासि
कू प्रायेन्वयव्यतिरेकाभ्यां पूजाजपादिप्रयोज्यफलसिद्धौ सहकारित्वमुपवर्णयति कूर्मेत्यादिना॰
२ यः कूर्मस्यवक्ष्यमाणप्रकारेणाषडंगानामवस्थानं नेत्वा तु जपपूजादिके करोतितस्यासिद्धिंस्तु राम॰

त्रैतेत्रांतस्योक्तानिफलानिनभवंति॰ एतेनज्ञात्वाकृतेस्तूपपूजाजपादिभिःफलंभवतीत्यन्वयोपिदर्शितः॥ अ
पमाशयः॥ योहिकूर्मस्यकिमंगंकुत्रास्तीतिनजानातिसोयंयथेष्टंनिषिद्धेपिस्थित्वापूजादिकरिष्य
तीतिफलंनप्राप्स्यतितेनस्थानकृतानुष्ठानप्रभवाभिष्टफलंचप्राप्स्यतीति॰ यस्तुकूर्माच्छुभएवस्थानेपूजा
द्यनुष्ठानानितेषुतिष्ठतुनायमनिष्ठोपदेशः॥ अन्यथा अज्ञात्वानाशंवक्ष्यमाणांततत्तद्दृष्टं॥ ८८॥ अविरंजपपूजा
होमतर्पणादिकेसर्वेषामपिदेवतानांसर्वमपिकर्म्म॥ सकूर्मः॥ चतुर्विधः॥ लोकेसर्वस्मिन्नपिभूमंडलेएक
एवतदंगज्ञानप्रकारोननुदेशादिभेदभिन्नः॥ द्वितीयेइति॥ सकलकर्मणांफलदायिज्ञानकर्तव्यप्रियभूत
मिदंवस्तुप्रियभूतायैवोपदेश्यमितिध्वनयितुंतथासंबुद्धिः॥ ८९॥ परकूर्मोदिशिकूर्मोग्रामकूर्मोगृहकूर्मो
श्चेतिचतुर्विधः॥ ९०॥ परकूर्मवक्ष्यमाणाप्रकाराभावात्तमपहायकूर्मत्रिकेषडंगज्ञानप्रकारमुपदिशति
देशमित्यादिना॰ वास्तुपदमप्रसिद्धनामकगृहविशेषपरमेव॥ अतश्चवास्तुगृहज्ञानरूपेत्वित्यनुपदमेवच
क्ष्यतिनातश्चतुर्विधत्वव्याघातः॥ नचदेशादिवास्त्वंतकूर्मभेदेचचातुर्विध्यंसूत्रयापादेअतएवदेशादिच
तुष्टांनिवभागादिकल्पनमपिसोरस्यभावहतीतिवाच्यं॥ प्रथमस्तुपरःकूर्मइत्युक्तमूलविरोधापत्तेः॥ अ
वेतीति॥ अयंहिनिर्गलितार्थः॥ देशादीनांत्रयाणामेकैकस्मिन्प्राकुप्रत्यकूदक्षिणोदकूपरस्परंसंभिन्न

७०१

तुनुपरकोष्ठेपादर संरव्या स्वप मुक्ता पूर्वतुने तिवैपत्तो
नोचित मिति वेन्नो स तानि कादि मांता नि पूर्वादि पश्चिमां
तनितु तया पंचकपंचे तत्पर्व स्पार्थिक ग्रामे: स ता निपं च संरव्या

सुदर्शन 127

समांतरालरेखाचतुष्टयेन नवकोष्ठानि संपाद्य· तेषु पूर्वदिक्कोष्ठमारभ्य पश्चिमदिक्कोष्ठांतं पंचकोष्ठेषु
कादिमांतपंचवर्गान् उपलिखेत·॥ प्रतिकोष्ठं वर्गलेखविधेषु प्रथम प्रथमे स्थाने प्रथमवर्णं लिखित्वा पूर्वा
दिचतुर्दिक्षु क्रमेण द्वितीयादिपंचमांतवर्णानालिखेदिति प्रकारेणेति प्रामाणिकसरणिः॥ ततो वा
यव्यकोष्ठे पकारादिचतुष्कं तत उत्तरकोणे शादिचतुष्कं लिखित्वोर्द्धरिते लक्षे त्मक्षाद्वयमीशानकोष्ठे
लिखित्वा·॥ सर्वमध्यकोष्ठे पूर्वादीशानांतासु दिक्षु द्विद्विक्रमेण स्वरान्लिखेदिति॥ ९१॥ ९२॥ कि
मस्य लिखने स्य फलमित्यत्राह नामाद्यवर्णमित्यादि। देशादीनां नाम्नां मध्ये यस्यैव कूर्मस्य विचारश्चिकी
र्षितस्तस्य देशस्य नाम्नः प्रथमाक्षरं यत्र कोष्ठे तिष्ठति तत्कोष्ठस्थानं तत् कूर्मस्य मुखं तत्कोष्ठपार्श्वभागयोः
स्थितं कोष्ठद्वयं पाणिकरद्वयं तदनंतरं कुक्षपतः स्थितं कोष्ठद्वयं कुक्षिद्वयं तदनंतरं कोष्ठद्वयं पादद्वयं तद
नंतरमेकं कोष्ठं पुच्छस्वरूपं मध्यस्थकोष्ठं पृष्ठरूपमित्येवं षडंगवान् सर्वोपि कूर्मो भवतीति सार्द्धक
श्लोकपर्यवसितार्थः॥ ९३॥ एतज्ज्ञानस्यापि किं फलं तत्राह मुखं देशादिनाम्मुखे कूर्ममुखे स्थितत्वादनु
ष्ठितो जपादिः सर्वेषां स्वाभीष्टानामर्थानां सिद्धिर्यस्मादित्येवंभूतो भवति· करयोरन्यतरत्र स्थिते वा
कृतस्तु जपादिस्त्वल्पसिद्धिकारः॥ ९४॥ कुक्षौ· कुक्षिद्वयस्यान्यतरत्रा च स्थाने जपाद्यर्थमनुष्ठितेनित्य राम०

मुक्ते दिपि ३ कुक्षौ स्वल्पसिद्धिः पादे गमनाद्य

नैष्फल्यं स्यात्तन्न कदापि फलप्राप्त्याशा पादद्वयोरन्यतरत्र स्थितत्वानुष्ठितो जपादिः सर्वेषां धनगृहीतृ निकरो
भवति। एवं स्थितत्वानुष्ठितो जपादिः सर्वेषामर्थानां साधनं सिद्धिर्यस्मादेवं भूतो भवति॥ द्याति तस्मा
दित्यादि पस्मादंगानि विद्धि षट्कराणि कानि चित्त्वनि षट्कराणि दर्शितानि तस्मात्तत्तत्कूर्मांगस्या
कूनि ३ धूर्द्धष्टसाधकं। चित्तापविशेषेणाज्ञात्वा विशेषज्ञानत्वं च ज्ञानफलीभूतं तथानुष्ठानपूर्वकत्वरूपं स
र्वसमीरितं स्वतंत्रे तंत्रोत्तरे च प्रोक्तं जपपूजाहोमादिकं। देशकूर्मादौ कं चिद्विशेषमाह व्यंजनमि
त्यादिना पूर्वोक्ते देशकूर्मचक्रे देशनामप्रथमाक्षरं कादिपंचत्रिंशदन्यतमव्यंजनरूपं पत्रकोष्ठे तिष्ठ
ति तस्य मुखत्वं परिकल्प्य तदानुगुण्येनांगानां परिकल्पनपूर्वोक्तरीत्या विहितो जपादिकार्यः। इह कू १८५
र्मे तु गृहस्वाम्यभिधानप्रथमाक्षरसंबद्धस्वरमेव पत्रकोष्ठे पश्यति कोष्ठस्यैव मुखत्वं कल्पयित्वा शेषां
गानां नादिकपूर्ववत्कार्यं॥१९८॥ ग्रामनगरादिकूर्मचक्रे तु पूर्वोक्ते पत्रनामधेयप्रथमाक्षरव्यंजनरू
पं पत्रवनामाद्याक्षरसंबद्धस्वररूपं च तिष्ठति तदुभयं मुखमिलेव च ध्यं तदन्यतरानुगुण्येन शेषांग
कल्पनं भवति ग्रामादिकूर्मचक्रे द्विविधांगकल्पना प्रामाणिकी भवति। तिगु विच्छेपान्यतरः पक्षः
स्वपमाश्रयणीय इति फलितार्थः॥ इदं तु बोध्यं देशग्रामस्वगृहकूर्माणां त्रयाणां चक्रेषु पन्मुखाद्य

सुदर्शन

नुगुणस्थानत्वेन पततितदेवस्थानेजयाद्यर्थमनुसरणीयमिति [redacted] देशादि
कूर्मस्य नामाद्यक्षरे केवलत्वेरस्वपेतत्को घ्र दिगातेव्याह्यको मुखत्वेनपरिकल्प्य शेषांगकल्पनं पू
नु र्ववत्कारणीयं न हृयं यजनेस्वरखोहं लेख्याइ समर्थः ॥ पूर्वमुखः पूर्वाभिमुखः ॥ पंचाशत्कोटियोजना
यामायाः पृथिव्याः धारकः परः कूर्मोस्ति· तत्र नकेपिवर्णाले ख्वनीयाइ तिनन्धुनियतावस्थिति
कस्यास्य कूर्मस्यात्र प्रदर्शने किमर्थं स्वयमपि पूर्वाभिमुखो जपादिकारी कदापि पश्चिमदिकस्थि
तमुखस्थानभविष्यतीति ज्ञापनार्थमितिचेत· एवं तर्हि उत्तरेशानपश्चिमाद्याभिमुख्येनोक्तते
128 त्रांतरप्रयोगाणां विरोधापत्तेरिति चेत्तमेवं एतेन कूर्मस्थितिनियमवचनेन पूर्वाभिमुख्यनियम
मेवक्तेपि क्वचिन्निरवकाशविशेषवचनैर्वाधोपिस्यादिति विरहात ॥ २७ ॥ कूर्मचक्रप्रकारमुमसं
हरति एवमित्यादिना सर्वचक्राणांतु प्रस्तुतानामेव· ॥ सर्वतः पूजनयजनहवनादिभिः सर्वप्रकारैः
नत्वेकतरेण ॥ सदा सर्वकालमनुसरणीयो यं प्रकारः न तु कदाचिद्बाधोपि ॥ २८ ॥ अथासनानामका
नां वास्तनो नामकल्पनाप्रकारमुपदिशति [illegible] स्यादिनात्र्यापामेनदेर्घ्येण ॥ विस्तारेसे
चक्र्यगुणापिता ॥ तद्भूहस्यपदेर्घ्यमानंतेन द्भृहविस्तारमानेगुणापित्वासंपन्नसंख्यामष्ट भि रामः

द्वि २

विभज्य शेषांकेन अकचटतपयशात्मकाष्टवर्गाद्युत्तमवर्णादिमाक्षरं ज्ञात्वा तदेवाक्षरं तद्रूपस्य नामा
द्यक्षरं जानीयादिति ॥ आद्यं वर्गत्रिक चाद्यन्युत्तमवर्गे ॥ नौ नामाद्यं तदेव वर्गाक्षरं प्रथमाक्ष
रमेव नाम प्रथमाक्षरं कुर्यादिति यावत ॥ ८९ ॥ अज्ञातरूपेषि तेन ज्ञाते रूपे नाम स्वरूपं येषां ते
ष्वित्यर्थः ॥ नामतः प्रसिद्धेपदार्थात्त स्वरूपं तत्र तन्नामतः कुर्भ च क्रि क्विचारो भवति न तन्न्कारीत्या नामक
स्यनाप्रयासः ॥ अप्रसिद्धनामकेषु गृहेषु नामकस्यनार्थं पुकारांतरमिवोगकस्यनं तत्फलमपि च पुका
रांतरेणेव किं भविष्यतीत्यत्रहितत्रिदसादि ॥ तत्र स्थाने पादयुच्छादिषु ॥ अन्यथान्यस्थाने पु ५
कुक्षिरूपेभून्यतानिष्फलता ॥ इतोन्यत्र स्थाने पूर्ववच्छुभमेवेति भावः ॥ ९० ॥ व्योमेत्यादिव्याख्या
तप्राये साक्षाच्छ्रीयतिकार्त्तवीर्यकरूराणा कस्यद्दुमोद्यस्फले विद्धस्त्रेमनिधिप्रसिद्ध त्रिषः ॥ रामप्रि
यास्मभवे अन्वर्थाभिधतंत्रराजविषमग्रोकार्थसंदर्शनान्वर्थाख्यान सुदर्शनेत्रय लोपूर्वोगतः पच ८३
मः ॥ श्रीकार्त्तवीर्यार्जुनापनमः ॥ स्वतेत्रेतेत्रे क्वाकलितगुरुमार्गघ्रच मसान र्वत्तेद्दु बुद्धेर्विषय
वपले यत्र विषणात्तथापी तो ग्रंथो यदि भवति भव्यो यदमेल प्रभावात्सोयं कोपि च विजयते हे हे यपतिः

॥ ॥नित्यस्येव नैमित्तिकस्यापि कर्मणः प्रत्यवायपरिहारप्रयोजकानुष्ठानकत्वस्य तुल्यतयानित्यं कर्म निरूप्या
वसरप्राप्तं नैमित्तिकं कर्मापि निरूप्याग्रे काम्यकर्म निरूपयिष्यति॥ तत्र काम्यमेव कर्म सकलका
म्यार्थसाधकतया सर्वेषामपि शुश्रूषाविषयतया कुतः पूर्वं न निरूप्यत इत्येकाशंका॥ नित्यकर्म
णाम करणे प्रत्यवायस्य श्रुतिस्मृत्यादिसकलशास्त्रसिद्धतया स्यात्तो नाम तदनुष्ठानं तन्निरूपणे नै
मित्तिकस्य तत्त्वे प्रमाणाभाव इति द्वितीयाशंका॥ आस्तां वा नैमित्तिकमप्यावश्यकं तथापि काम्य
कर्म ततः पूर्वं निरूप्यत इत्येकाशंका॥ नित्यकाशंका॥ नित्यकर्मणामकरणे प्रत्यवायस्य श्रुतिस्मृत्यादि
सकलशास्त्रसिद्धतया स्यात्तां नाम तदनुष्ठानं तन्निरूपणे नैमित्तिकस्य तत्त्वे प्रमाणाभाव इति द्विती
याशंका॥ आस्तां वा नैमित्तिकमप्यावश्यकं तथापि काम्यकर्म ततः पूर्वमिति पततदनुष्ठाने मानाभावए
वेति तृतीयाशंकेति शंकात्रयापनोदनाय नैमित्तिकनिरूपणं प्रतिजानीते॥ अथो त्यादिना॥ अथ नि
त्यकर्मनिरूपणानन्तरं॥ एतेनाव सरसंगतिः सूच्यते इत्युक्तप्राय॥ सर्वेषामपि श्रेयस्करकर्मप्र
ख्यापकतया शंका रोध्यं हे त्वदधीन शुश्रूषा यहमपे च वक्ष्यामीति त्वमपि शुश्रूषां करीभवदसी त्यभि
प्रेत्य तथा संबुद्धिः॥१॥ पूर्वपूर्वपूर्वतः स्वस्वपूर्वस्य॥ अन्यथा स्वस्वपूर्वनैरपेक्ष्येण॥२॥ अतः नित्य ॥५०॥

कर्म्मैकर्त्तानेमित्तिककर्म्मणोप्यावश्यकत्वेन॥ वक्ष्यइति अन्यथा तज्ज्ञानाभावेन तदनुष्ठानस्याश
क्यकरणत्वात् अत्र॥ चैत्राद्यं फाल्गुनावधीति पुण्यचैत्रमाससमारभ्य फाल्गुनमासपर्यंतं यद्यन्नैमित्तिकम
र्च्चनं तत्सर्वं विधानमित्यन्वयः वक्ष्यच वक्ष्ये इत्यत्र कर्मत्वेनान्वयः ननु ममासे नैमित्तिकं संभवतीति
वाचैत्रादिसंज्ञायास्तत्रापि सत्वेन प्रथमपक्षस्य मलमासत्वादेव द्वितीयपक्षस्य प्रसक्तिरिति चे
त्सयेवे युज्यते ह्याद्य एव पक्षः नित्यं नैमित्तिकं सर्वं काम्यं वा गातिकं भवेत् अलभ्ययोगप्रोक्तं च मलमासे
पि कारयेदिति वचनात्॥ अ॥ चैत्रे मासि दमनकं दमनकोत्सवं नाम नैमित्तिकं कुर्यात् ॰ केमोत्सवं कुर्या
दित्यत्राह समूलैरिति मूलसहितैः दमनकैरिति शेषः एषमुख्यः पक्षः एतावद्दमनकस्यालाभादि
नागोणपक्ष माह वाथ्यागुल्मकैरिति अथवा दमनकशाखाभिरेव ॰ कथं कुर्यादितीतिकर्तव्यताकांक्षा
यामाह पूर्वपक्षे त्यादि पूर्वपक्षः शुक्लपक्ष चतुर्दश्यां रात्रौ निसकमंति ॰ पुक्षालनादिना पवित्रीकृते पा
त्रे पूजामंत्रेणाप्रोक्षितानि दमनकमूलादिरूपद्रव्याणि निधाय पूजामंत्रेणैव तत्पांगं गंधपुष्पधूपदी
पनमस्कारात्मकं चोपचारैर्गंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यात्मकैर्वा पंचोपचारैः संपूज्य ॰ सूक्ष्मशुद्धनवीन
वस्त्रेणाच्छाद्य पूजामंदिरे कचिदेकांतस्थाने स्थापयेदित्यधिवासनं इदमेव संस्थापकस्था

पनं नाम ॥ ६ ॥ परेद्युरिति । पूर्णिमायाः प्रातःकाले नित्यपूजां तेएतेर धिवासितदमनमूलाद्भिः पुनि
शक्ति एकैकं पत्राभव तितथा पूजयेदिति ॥ अस्मिन्मासे चैत्रे मासे । पूर्णिमायस्यां कस्यां पुष्प[illegible] चि
स्पूरातं तिथौ विशेषतश्च पंचम्यो वसंतोत्सवं कुर्यात् ॥ ५ ॥ तत्प्रकारमाह कुर्यादित्यादिना तत्काले
तित देशस्याप्युपलक्षकं तत्कालानुत्पन्नानामिव तद्देशानुत्पन्नानामपि द्रव्याणां सामग्यात तदनुपाला
नं नु देशांतरगतानामपि च वस्तूनां तद्देशे घुमिलनं चेषां चित्संभवसेवेत्यभिप्रेत्य भगवता कृत्ते चंद्रैः
कर्पूरैः चंदनैः श्रीखंडैः सौगंधिकैः कहूरैः ॥ काश्मीरैः कुंकुमैः ॥ एतैः पंचभिर्वस्तुभिः ॥ पूर्ववत्पू
र्वकं थितप्रकारकाधिवासनपूर्वकं ॥ उत्सवो महादीपप्रज्वलनादिना सकलदृष्टिननाहरां पूजां
कुर्यादित्यर्थः ॥ पुष्पकोशे वसंतोधिवासपक्ष एवेति निश्चिकारः ॥ युज्यते चैतस्यामेव । पर्युषितानां
तेषां मालिन्यस्पर्शसंभावितत्वात ॥ ६ ॥ विशेषत्वड्यादि ॥ हिमपुष्करैः हिमजलैर्वैशाखी पूर्णिमायां पूर्व
वदधिवासनपूर्वकं पूजयेत ॥ हिमास्ताभेकर्पूरकस्तूरीभ्यां सुवासितैः शीतलजनकर्तव्यमित्यर्थः
॥ ७ ॥ ज्येष्ठेमासीति ज्येष्ठमासीयपूर्णिमायां कदलीफलपनसफलाम्रफलैः पूर्ववदधिवासनपू
र्वकं पूजयेत्स्वत्येकमेकैकाच्चतिप्रधानदेवतां च ॥ फलानि निवेदयेद्वाः त्वनानिवेदनस्याभइति

केचित्—सर्वसिद्धये सर्वसिद्ध्यनुगुणकाम्यकर्माधिकारसिद्धये—न तु नैमित्तिकभूतादित्तएवकर्मेति तएकापि सिद्धिः का कथा सर्वासां ॥ १ ॥ आषाढेइत्यादि श्रूत्रकुंकुंकुमान्वितचंदनेगंधका र्थे—एलाकंकोलपोर्नेवद्यस्सन्त्यानिवेदनं जातीपुष्पैः पूजनमिति संप्रदायइति निधिकृतः ॥ ८ ॥ श्रावणेमासीति अत्र पवित्रैः पूजयेदित्युक्तोपवित्रपदार्थोकांक्षायां तत्पूजाविध्यकांक्षायां चाह तिद्धधानमित्यादिना ॥ सोभाग्यदायदमिति—पुत्रवाप्युसक्तदेवीभाग्यमावः सौभाग्यं—तेनस्यात्तेन्तो तत्कर्मणः फलाधायकत्वेपिनक्षतिः ॥ १० ॥ सोवर्णैरित्यादि तत्पोतपदच्तुष्पस्पपवित्रैकुर्यादित्युत्तरेणान्वयः ॥ २ तैः कुंकुमादिरंजितैः ॥ ११ ॥ षोडशेत्यादि गुलापामेनवा गुलापामेवापवित्रंसर्वासांश्रावणेशक्तीनानाद्याधुपंचदशनित्यानांचपूकृतेशक्तिपदेनविवक्षिताना मेकैकसूदिशणानुष्ठेयं—तत्संख्येति षोडशायामेषोडशसरव्यासरग्रंथयश्च—नवां गुलायामेन वसरग्रंथपश्च्येत्यर्थः नवेत्यादिकं चिहाय—तत्संख्येति सामान्यनिर्देशात् सर्वत्रायामांगुलसंख्येव सरग्रंथ्योः पुत्येकं निर्माणमिति ध्वनितं सरग्रंथयश्चकथमाचाराणीयाइत्यत्राहश्रा

रीति आ आ आदि आदिकालमारभ्य परंपरानुसारेणोत्तिपावत्यावच्चगुरुपरंपरानुसारेणोत्तिपा
पराक्रमेणासत्पुत्तेग्रन्थिपुत्ते च पवित्रं कर्त्तव्यमित्यर्थः फलितः ॥ कुक्षिमादत्कृत्तरे जनविषयोप
मादिशन्देइतिनुटीका कूलः ॥ तन्मतेरत्नैरिसनेन नकुत्तः पौनरुक्त्यमिति विभाव्यं ॥ १४ ॥ अथवे
तिपस्मिन्यस्मिन्प्रथमद्वितीयाद्यावरणोय्यपाशक्तिसंख्या अष्टादशषोडशादिरूपा तत्तत्संख्यागु
णेः पवित्रारोपैर्दैर्घ्ये ताचत्संख्याएव कृपराणत्तावत्संख्याएव ग्रंथयप्ताादिपदग्रहीताः कर्त्तमाइत्य
र्थः इति आवरणशक्तिय विन्यासामायामसरंग्रंथिपुपक्षत्रयमभिहितकृताधिवासपूर्वं लि
तिकृतः पूर्वमयास्वीकृतः प्रकटीकृतो वायो धिवासः अधिवासितविधिस्तत्पूर्वकमित्यर्थः कृ
त्वाधिवासे पूर्वं लिखितिनुसुगम एव पाठः यथाक्रमात्पूजो क्रमेण नैः प्रत्यावरणायुगुपनात्थं वि
भिन्नव्यक्तिकतयापूर्वमवसपाद्या धिवासितैः पवित्रैः पूजयेत् ॥ १५ ॥ होमेनुष्ठेये होमार्थं कं
पवित्रं लिखितियावत एकः सोग्रंथिश्च यत्रे सेवंभूतंस्यात् तन्मानं पूर्वोक्तो ग्रन्थपक्षेविधि
षट्दैर्घ्यो युक्तं अष्टोत्तरसतैरितिसूत्रैस्त्रिकैस्त्रिवसोग्रंथिभिश्चेत्यप्याहृतपदद्वोप्यरव्वितमय यम०

घेयं । अष्टोत्तरशतसङ्ग्रन्थियुक्तैरिति टीकाकृदनुसृतमध्याहारमपेक्ष्योक्तम् अध्याहारपक्षस्याघ्येन
ज्यायस्त्वाच्च विज्ञानमात्रस्य पूजासनपर्यन्तदेहशालि । अष्टोत्तरसहस्रं ततसहस्रकमष्टोत्तरश
तग्रन्थियुक्तमष्टोत्तरशतसूत्रनिर्मितं शक्तिनाम च तत्तन्मार्गादृष्टप्रतीयमानतत्पाशशक्त्यावतारणा
मकं पवित्रं विज्ञाने सामान्ये दिति फलितार्थः ॥ १४ ॥ कुरुकुल्लादीस्यादिना पञ्चदशनित्या । कालच
क्रं । घटिकाचक्रं । मिथुनचक्रं । गलशक्तीनां परिग्रहः ॥ मूलशक्तिवदिति । प्रधानदेवतायावक्ष्य
माणां मध्ये पक्षमवलम्ब्य पवित्रं निर्मितं तेनैव पक्षेणानन्तरं न्यूनाधिकपक्षेणेत्यर्थः ॥ १५ ॥ स्व
मानेन स्वकीयकरमुष्टिमानेनाभिप्रेतप्रमाणेन पवित्रं स्वार्थे कुर्यादिति । अत्रापि सूत्रसंख्याग्रन्थीना
मुक्तैव संख्यानखेष्ठपासंख्यानुसरणं ॥ क्रमः नित्यपूजाद्यनुष्ठानप्रकारः ॥ आगमः कादिम
ततन्त्रं ॥ तपो ज्ञानवृत्तो शिष्याणां स्वीयानां स्वस्वेष्टपवित्रमाचरतीयं ॥ १६ ॥ अन्येषां क्रमागमह
भिन्नानां तु शिष्याणां योगिनीशक्तीनां चानुक्तानाम् एकाग्रेष्टपवित्रे तेष्वेव भूतेप पवित्रं स्यात् ॥ तत्र सर्व
नवसंख्याः देहे च परिधानप्रमाणेन कण्ठान्नाभ्यन्तमानेन ॥ मंजपस्थः पूजागृहस्यपवित्रमे
कसङ्ख्यया एकसमेक ग्रन्थिकं च कार्यं । तत्तु सर्वत्र संपुटाय पद्धपंनवगुणितानां तन्तूनामेकद्वि

आदिगणानेसेकः एकेनैव स्पृद्धेन तेन तु नागराणाने स्वपरः अत्रापि परिधानप्रमाणेनेति संबंध्येते·
तेन पूजामंडपदेशप्रमाणेन पवित्रस्य देश्यमुपदिष्टं भवति॥१७॥ एवमाह सूरेत्यादि बाणेन च
तेगुरुदेश्यमानकं षराणं च तिसरकं षराणेन वर्तिग्रंथिकं च पवित्रत्रयं पुष्पेके कृत्वा तानि गुणा
न देवतायै निवेदयेत्यर्थः॥१८॥ ॥ नन्वक्तपक्षाणात्र पापांशस्योक्तत्वात् तदन्यतमेन एकेन
पक्षेणा दीर्घत्वे तदन्यतमेनापरेणापक्षेणासरणाः तदन्यतमेनेतरपक्षेणाग्रंथय इत्येवं पक्षोपि किं
भगवदनुमतो नेत्याह न कुर्यादित्यादिना॰ सर्वतः देवीसाग्रंथिरूपे सर्वस्मिन्॰ एकेन तु विभि
न्ने॥ मानसोकपर्ययश्चोक्तलक्षणो॥ ननु शास्त्रार्थहानेरभावात्को दोषोत्र स्यादित्यत्राह प्रयदी
तितथा च वाचनिकोत्र दोष इति भावः॥१९॥ अथेत्यादि भाद्रपदपौर्णमास्यां केतकपुष्पैः पू
वैदिकविधिना पुनः अधिवासनपूर्वकं प्रतिदैवतमेकैकक्रमेण पूजयेत्तदसंभवे तद्दिनेन॥२०॥
॥ आश्वयुज्यां नैमित्तिककर्मानुष्ठाने अधिवासनपूर्वकं पूजनमात्रं नास्ति किंतु विशेषांत
रमपीत्याह आश्वयुज्यामित्यादिना दशोत्तरप्रतिपदमारभ्य गंधपुष्पाभ्यामुपहारेणा निवेदनी राम०
यनारिकेलादिना च देवीं पूजयेदित्यर्थः॥२१॥ प्रतिपदि शतमात्रे होमं कृत्वा द्वितीयशतसंख्या

मारभ्य तद्द्वार्थं होमं कुर्यात्ततद्द्वाप्रतिदिनं शतशश्च द्विपक्षमाश्रित्य तथा च प्रतिपद्दिशात्तद्रूपं द्वि
तीयायां शतत्रयमित्येवं रीत्या पौर्णमास्यां षट्शताधिकसहस्रसंख्यया जुहुयादिति फलितार्थः जपो
प्येवं द्विपक्षमाश्रित्याचरणीयः ॥२२॥ एवं कन्यायां अविवाहितायां पुरुषसंसर्गरहितायां च प्रतिप
दमारभ्यैकैकवृद्ध्या देवीमावाहनपूर्वकं पूजयेत् भूषणावस्त्रदक्षिणाभिः कन्यां परितोष्य देवीं त
तो विसर्जयेत् ॥२३॥ एकादिसंख्यया एकवृद्धिपक्षे द्विवृद्धिपक्षे त्र्यादिवृद्धिपक्षमाश्रित्य एवं नैमि
त्तिकर्मानुष्ठानं केवलं प्रत्यवायपरिहारमात्रं भवति किं त्वभ्युदयोऽप्यधिकः इत्याह नेनेत्यादिना मंत्रसि
द्धिः पुरश्चरणादिमहाक्लेशसाध्यापि एतन्नैमित्तिकवैभवात्संपद्यते नः अर्चकस्य साधकस्य नृपतित्वम
पि स्यादित्यर्थः ॥२४॥ कार्तिके मासीत्यादि कार्तिके मासि पूर्णिमायां तिथौ रात्रौ कुंकुमेन घृतपूर्तिदी
पैश्च देवीं समर्चयेत् तदंते नित्यहोमप्रकारेण होमममप्याचरेदित्यर्थः वस्तुतस्तु होममित्यस्य प्रदीप
विशेष्यविशेषणवाचकपदमध्यप्रविष्टत्वाद्दीपात्मकएवात्र होमो विवक्षितो न स्वतंत्रोपि ॥२५॥
विद्यया प्रधानमूलमंत्रेण षोडशसंख्यान घृतपूरितदीपान् प्रधानदेव्या अग्रे पुरतो न तु दक्षिणवा
मभागयोर्निवेदयेत् एकमेकं दीपं शक्तीनामावरणशक्तीनां न च संख्यानो परत्तोपि तत्तद्दीपानिवेद

सुदर्शन

येदिसर्थः। आत्त इयत इति। तत्रस्थस्योद्देशपदेवीनां पूजन इत्यर्थः। मानि घिकन स्तूपूर्वस्या पित दीपघोडश
कस्याग्रतः प्रथमावरणाशक्तिदीपाः तदग्रतो द्वितीयावरणादीपाः एवं क्रमेणोत्तरोत्तरावरणादीपा निवे
पाइत्यर्थमाहुः ॥२६॥ एवं पक्षासमर्थमधिकृत्याह अथैव तिएकस्मिन्विस्तृते ताम्रादिपात्रे मध्ये घृ
तपुज्वलितं दीपं दीपं निधाय तस्याभितः परितो घृतप्रज्वलितान्दीपान्निधाय। तत्रैकं पुष्पं दीपपात्रे नि
धाय। मूलविद्यया दीपदशके प्रधानदेव्यै किंवान वावरणेभ्य एकैकम ध्यस्थं प्रधानदेव्यै निवेदयेदित्य
र्थः॥२७॥ मार्गशीर्षे चेत्यादि मार्गशीर्षपौर्णमास्यां धाय। तत्रैकं पुष्पं दीपपात्र सकर्पूरनारिकेलजलं च
घा धिधिसाधिवासनं निवेद्यमिति पक्षापूपैर्वा कापरपर्यायैः प्रतिदिवसं चतमेकैकक्रमेण पूजयेत्तत्र
कानामपि सद्योधिवासनपक्ष एव। पूर्वदिनाधिवासनपक्षस्य प्रतिषिद्धपर्युषितताकतरवस्तु नि
वेद्यविषयस्येह प्रवृत्तौ मानाभावात्। सद्योधिवासपक्षस्य पुष्पे दौ भवतोप्यप्युपेपत्वात् ॥२८॥ पुष्ये
मासीति गुडशर्करयोरन्यतरेण स्नापनीते गव्यद्रुं च यस्य चपुरतो निवेदनेन पौषमासीपपौर्णमास्यां देवी
पूजयेदित्यर्थः ॥ इह स्थाने मित्तिकाकारणपुस्तकप्रत्यवायपरिहारस्य सिद्धये उत्तरोत्तरकालानुवृत्तये
॥२९॥ माघ इत्यादि शुद्धैः श्वेतैः इतरत्कृष्णं। दिभिः॥ अत्र श्वेततिलानां मुख्यत्वं तदन्यतिलानां गौणं राम०

स्वमभिप्रेतं अन्यथा तिलैरिक्षवत्रपानं ॥ दुग्धरूपेणैव वा शर्करासहिता अपूपाः ॥ आदिना फलानि च स
हातन्मासीप्य सर्वदिने भुनि वेदनीयाः ॥ ४८ ॥ फाल्गुन इत्यादि सुवर्णसंभवैरजतसंभवैर्वा कमलैः ॥ अ
त्र पुष्पैः कह्लारपुष्पैः सुगन्धपुष्पैश्च पुष्पस्रवापपरिहाररूपेणितसिद्ध्यर्थं पूजयेदित्यर्थः ॥ ४९ ॥ विषुवेत्या
दिना मेषकर्कटमकरसंक्रान्तिषु दर्शेषु अमावास्यादिने युगादिषु कार्तिकशुक्लनवमी वैशाखशु
क्लतृतीया माघशुक्लपञ्चदशी भाद्रपदकृष्णत्रयोदशी युगाद्येषु अर्द्धोदयादिपर्वसु आगमोक्तेषु
गुरुजन्मदिन गुरुव्याप्तिदिनादिषु वैशेषिकं पूजनं अधिकभूषणमालादिश्च वस्त्रभूषणसम्भृतैर्नैवेद्यदक्षि
णादिभिः पूजनं कुर्यादित्यर्थः ॥ ५० ॥ एतावता नैमित्तिकं यागं समाप्य काम्यकर्मनिरूपणीयं ॥ तत्र च का
म्यकर्माधिकारिजिज्ञासां प्रथमतो निराकर्तुमाह निर्व्याजा दिव्या पता मनामिति ॥ अनिगृहीते द्रियाणां
वक्ष्यमाणलक्ष्मीपूजनादिभिर्मनसो विकारप्रादुर्भावे नाधिकस्यानि ष्टस्यैव प्रसक्तेर्निगृहीतचित्तकल्व
लक्षणायतात्मकत्वमाचरयकमिति भिप्रायः समर्चनमिति यद्यपि यत्र होमादिनानाप्रकाराः प्रयोगाः
सन्ति तथापि संपूर्तं समर्चनं साध्यामेव काम्यरूपाणि षट्कर्माणि प्राप्यन्त इत्यर्थः काम्यपदा
र्थाचितं साध्यत्वमेव समर्चनपदेनोत्तरस प्रक्ष्यामस्य अर्थः ॥ ५१ ॥ तर्हि यन्त्रादिप्रयोगाः कुत्र वक्ष्यन्ते इत्यत्राह यं

सुदर्शन

134

त्रोत्पादयंत्रहोमेषु प्रसिद्धो क्रियायुक्तलिकादिकरणं ध्यानेनतत्तदुक्तार्थस्मरणं योगः साध्यस्यात्मनोरैक्यभा
वने तर्पणपूजने च प्रसिद्धे एते सप्तभिः पदार्थैः साध्याविकाम्यकर्माणि। तत्र तत्र योगप्रस्तावे प्रोक्तानि
अग्रे च वक्ष्यानि।। प्रदर्शित एव हि प्रोक्तानीति भूतार्थकथयोपोपपादकः श्लोकः।। समर्थेनाद्यतस
मर्थेन साध्यप्रयोगेभ्यो तिरिक्तानि षट्कर्मस्वरूपस्य यथा तंत्रांतरोपात्तस्यैवेहाप्युपादानं तथा तत्तन्ना
मान्यप्यत्र भविष्यंतीति भ्रममपनिनीषया प्रकारांतरेणाग्रे प्रोक्तानि। पूजा साध्यास्तत्प्रयोगाः संप्र
त्यमे च प्रोच्यंते इति भावः।। ८४।। षट्कर्मनामान्याह रक्षेत्यादि तंत्रांतरे प्रसिद्धान्येव तेषां स्वरूपाण्यत्रो
पादेयानीत्यभिप्रेत्य नात्र तेत्रे त्यात्तत्रैणालक्षणाकथनद्वारास्तत्स्वरूपं निर्दिष्टं।। तत्र रक्षा चौरव्याघ्रादिसं
भावयभयानुत्पादानुकूलोव्यापारः।। अनुत्पादश्च प्रागभावपरिपालनं भवति हि राजादिकृतात्व्या
पारविशेषाद्दुर्जसैवकोनोनकदापि चौरादिभयं निपततीति भये प्रागभावस्योत्तरोत्तरानुवर्त्तनमस्य
परिपालनं।। असततुराजकायेतथाव्यापारभयरूपं प्रागभावस्य प्रतियोग्येव समुत्पद्येतेतिसमुत्प
न्नमात्रे भये स्य प्रागभावेशमयेदितिकृतत्वाल्लनसंभावना। अथ भयं तत्प्रसिद्धं न वा प्रसिद्धत्वे क
दाचित्तद्वत्येत्तेरावश्यकत्वेन कथं सर्वदा तत्प्रागभावपरिपालनं न हि कदाप्यनुत्पत्तिमदपि प्रसिद्धं ।।५०

भवतिअत्रराज्ञःअत्रासिन्नवपुरूपेनदभावेपिपुरुषान्तरेप्रसिद्धमयस्यात्त्वपुरूषेप्रागभावःपरिणम्यते
इतिचेत्-नअन्यवर्णिन्नमयस्यान्यत्राप्रागभावासंभवात्प्रागभावध्वंसयोःप्रतियोगिसमवायिदेश
नियतत्वात्॥अप्रसिद्धत्वेप्युत्तरोत्तरप्रागभावस्यासंभवः।अत्रेदंभविष्यतीतिप्रतीत्यात्तत्सिद्धेरितिचे
न्न।एवंतर्हिताद्दशभयप्रत्येकाभावीयोत्तरोत्तरकालसंबंधानुकूलोव्यापारएवतत्त्वास्तु॥अतएवताभाव
तत्संबंधयोःसनातनयोरप्रयोजकत्वाभावेपिस्वप्रतियोगिसंबंधविघटकव्यापारेस्वसंबंधप्रयोज
कत्वसकलजनप्रतीतिसिद्धमभ्युपेयतएवेति-शान्तिः।उत्पन्नरोगप्रकृत्यादीनांध्वंसः॥अथजयोना
कःपदार्थःनवैरिपीडानुकूलोव्यापारःनिघ्नेतिव्याप्तेःवादजयेऽव्याप्तेश्च॥नहितत्रशारीरपीडाका
चिद्भवति॥नापिदुःखानुकूलोव्यापारःस्तंभनादावव्याप्तिप्रसक्तेः॥नापितत्तद्देशाद्यपहरणानुकू
लोव्यापारःवादजयादावव्याप्तितादवस्थ्यात्-किंचअपहरणस्यनाशस्यवास्वत्वेशान्तोवन्तर्भावप्रसक्तेःस्वा
धीनताकरणापक्षेप्सामेतभीवसंभवाज्जयस्यपार्थक्यानापत्तेः॥नापिवैरिणःस्वाधीनताकरणमेवज
यः॥मारितेपिवैरिणिशत्रुर्जितइतिप्रतीतेःनतदानीसस्वाधीनीभूतइत्युच्यतेपलायितेपिवैरिणि
जितइतिप्रतीतेश्च-नहितदानीसस्वाधीनीभूतःइतिचेत्॥उच्यतेवैरिविषयकःस्वकर्तृकत्वेननिश्चि

तोपोर्थस्तदनुकूलो व्यापारस्तथा भवति हि वैरी शिक्षणीयो बंधनीयो देशाद्बहिर्भ्रंशनीय इत्याद्यभिप्रायेण यद
स्वाभिप्रेतोर्थस्तदनुकूलव्यापारवान् राजा द्विजपीडादौ द्विजपेपि स्वाभिप्रेतार्थसाधनेन जपत्वमक्षुण्णम
।। अननुकूलत्वे चोपघातघातकत्वेन स्वरूपयोग्यत्वेनाप्नोपव्यापारे कृतेपि न फलोत्पत्तिस्तस्य जपित्वा
पत्तिः ।। ननु यत्र वैरी विद्यमानो नेपद्रुत एवं स्वाभिप्रेतोर्थस्तत्र तस्य पलायने मारणोच्चाटनादौ जपि
त्वानापत्तिस्तथा व्यवहरति च तादृशेपि स्थले लोकाः राजापि जपमान इतीति चेन्न न राजा शपमनभिजानानं ज
नामकनामतथाव्यवहारः राजा स्वेहं जपीति न कथंचिदपि बुध्येतीति सजयोनभयसेव शत्रुगतानिष्ट
कारित्वमात्रेणोक्तस्य तथा प्रयोगो गौणः ।। ननु यत्र वैरी मारणमेवाभिप्रेतार्थस्तदनुकूलव्यापारत्वस्य तत्र
निधनेतिप्रसक्तिरिति चेत्त न केवलमारणानुकूलव्यापारत्वाद्यस्यपलापनलुंठनेदेशविभ्रंशीकरणा
दिसाधारणस्य व्यापकतत्पार्थक्यानुपपत्तेपस्करेपि चोपाधेरसंकरात् ।। एतन्मारणातिरिक्तत्वे स्वाभि
प्रेतार्थे दत्त्वा निधनेतिप्रसक्तिः परिहर्तव्येति मतं तेन तत्रानुमतमस्माकं तथा सति शत्रुमारकेपि ताद्वि सर्वे
जनसिद्धस्य जपित्वपुष्यो गस्य व्याघातापत्तेरिति दिक् ।। लाभः स्वस्वत्वाभाववद्वस्तुनि स्वस्वत्वसंबंधः ।।
सच पुत्रदारादिः कस्यचित्स्याद्धायुत्यत्याकस्य भूमिप्रभुत्वादेः स्वीकारेण ।। परवहापस्वत्वाभा स्व१ ८म०

चवृद्धस्तु नीत्येतावत्पर्यंतानुधावनस्य किंप्रयोजनमिति चेत् अपराधान्वेषणकुशीधनाढ्यैः स्वीकारस्यापि संग्रहा
र्थमिति ॥ नवीनास्तु अन्नेषु च पुत्रदारादिषु परस्वत्वाभावात् कथं तत्र स्वामत्वेऽस्यादिति च विभावय ॥ निग्रहः इ
ति साध्यस्य स्वाभाविकः स्वभावो निग्रहः तेनेन कर्मणेति प्रसक्त्या निग्रहश्चान्दोपयोगः हृष्टः ॥ स चात्रित्रिवि
धः ऽत्तेमनोच्चाटनं द्वेषणाभेदात् क्रोधोद्योगगतीनां रोधनमेव स्तंभनं ॥ रोधनं च तत्तत्कर्मसाधकप्रव
त्यभावानुकूलो व्यापारः ॥ उच्चाटनं च एकत्र चिरकालस्थितिविरहानुकूलो व्यापारः द्वेषणं च परस्परं प्रीतिमा
पन्नामुदासीनानां वा परस्परं विरोधजननं ॥ विरोधश्च तदनिष्टविषयकेच्छा ॥ निधनं च मरणोद्देश्यकत्वे स
ति मरणानुकूलो व्यापारः दैवात् यत्र कूपे ब्राह्मणः पतितस्तामत्तस्तत्र कूपकर्तुः खननात्मकव्यापारस्य म
रणानुकूलत्वेन ब्राह्मणाहतत्वापत्तिरतः सत्यंत नहि मरणोद्देश्यकोऽस्य स व्यापारः मरणस्योद्देश्यत्वं कि
तेन वाक्यतेमरणानुकूल खड्गाभिघातादिव्यापारेण हेतुत्वं सर्वप्रपि श्रितप्रयोजकमित्यतो विशेषदले
॥ न च त्रिविधस्तवपाठस्य दलस्य पार्थवत्वेन तत्कर्तुरात्महिंसकत्वापत्तिरिति वाच्यं अदृष्टाद्वारकत्वेन व्या
पारस्य विशेषणीयत्वात् ॥ न हि स्तवपाठः खड्गाभिघातादिवत् साक्षान्मरणप्रयोजकः किं तु स्वजन्यादृष्टद्वा
रेति नातिप्रसंगः ॥ अस्मत्कृतस्तवपाठादेः यदि मनुष्यधर्मत्वादावश्यकं मरणं तदा गंगोद्देश्य एव भवति

तिदेशविशेषणे वमरणानुकूलेच्छकत्वेनोद्देश्यपोनमरणमिति नातिप्रसंगसंभावना मारणप्रयोगस्य हिंसात्व
मस्त्येवाभावादभयप्यापि श्येनाश्वमेधयोर्वधाच्चेन नरकमिति न्यायेन श्येनादियागदृष्टानानावशीपोपंशि
ष्टानो ॥ तदुपादानेतुश्येनस्येव निषेधशास्त्रविषयतानामेहि केष्ट सिद्धये सफलमित्यासंतोप्रासेसिगिक
कथयति ॥ नतुराजादेःस्वापत्राता करणाकुत्रांतंभवति वनिताफलमूलादेराकर्षणे वा कुत्रांतमवतुनरक्षा
पात्रनिष्ठानुत्पादस्यानुद्देश्यत्वात् नापिशांतो भ्के सहूपत्वाभावात् नापिजपे वैरिविषयत्वाभावात्तन
वाला भेस्वत्वसंबंधस्तत्वाभावात् नापिनिग्रहे स्तंभनाद्यन्यतमत्वाभावात्तनयानिधनीधनेमरणानुकू
लत्वाभावादित्याशंक्याहतदंगत्वादिति अन्येषां रक्षादिषट्कातिरिक्तत्वेनतेत्रातरोक्तानामपि वश्याकर्ष
णादिकर्मणां तदंगत्वात् रक्षाविषट्कान्यतमशरीरएवप्रविष्टत्वात् ॥ यच्चकनक्काष्टकर्मणः कर्मत
त्वेपा ॥ स्थितिः क्वचस्थितिः नास्तिकितंत्रे चेवपश्यासेभवमंतर्भावइतिभावः ॥ अयमाचः सर्वेष्वपि व्या
पारेषुराजादेःस्वायत्तताकारस्तेनज्जपएवक्रतप्रवराजानेनजितइतिव्यवहरंति सर्वेष्वपिकर्मस्वस्त्री
जनापत्येस्त्रीजितइतिवदंतिवशीकृतइत्येतिच ॥ यथाहि समानेपि प्रीतिविशेषे भगवद्विषये गुरु
पित्रादिविषयभक्तिरितिवनिताविषयेरतिर्भावः ॥ अथ इति मित्रादिविषये प्रेमस्नेहादिपदैरभि राम०

लापस्तथाशत्रुविषये केनापि प्रकारेण।।वशीकरणे जनराजादेस्तत्र जप इति वश्यमिति चेति।। आकर्षणं
तु नियेहलाभे वांतर्भवतीमस्तु जपजपादि प्रयोगस्य रक्षापां शांतौ वांतर्मर्विंतुमर्हतीति-प्रचक्रयारणां स्तं
भने निग्रहांतःप्रविष्टे।। मोहनमपि जपस्येत्यादिस्थापमूहनीयं।। अपा।। नानिरक्षादि षट्कामकर्माणि
चैत्रांतमिति चैत्रस्तदंतौ वैशाखादि फाल्गुनांतमाससमुदाय इत्यर्थः तथाच चैत्रादि मासेतिफलिता
र्थः चैत्रादिमास-तिथि-वार-देशविशेष-राज्यादिरूप-कालपूजाद्यावरणामभिधानपूर्वकं वक्ष्यामी
त्यर्थः तत्र मंडलादि स्त्रयेद् शक्तितद्वलादिरूपः कालस्य देशकालपदोपादिपः।। तत्र चैत्रादि पुवतत्रा
त्रेत्यादिना मासाभिधानं प्रतिपत्तिथिमारभ्येत्यादिना तिथीनां रविवारेत्युक्तां भौजे इत्यादिना वाराणां
पर्वताग्रे यजेद्देवीमित्यादिना रक्षायै भूपुरेइत्यादिना च देशस्य फल्लाशकुसुमे निशीत्यादि नातानिवै
त्रादि रूपत्वइत्यादिना च कालस्य-व्रीहिमाषवेत्यादिना पूजाद्यावरणाम मिधान।। देश कालेरित्यत्र
कालशब्दो मुहूर्त्ते वाचीति मनोरमो ।कि स्तमुहूर्तस्याग्नेविनियोगादर्शना चिंत्यमूलं।। रुद्ध।।भुपुरादि
स्वरूपं तंत्रांतरात्क्रमेवेहोपादेयमित्यभिप्रेत्य तत्स्वरूपमनुक्त्वापदंप्रो विशेषस्तमंशमाह हरक्षामेद्

त्यादिना रक्षा हितं तन्त्रान्तरे त्याशान्तौ वश्ये वान्तर्भवतीति तदुपयोगि जलमण्डलं च वह्निमण्डलं वा न तु भूमिमं
डलं ॥ लाभस्य तन्त्रान्तरे वश्यकर्मत्वात् तदुपयोगि वह्निमण्डलमेव न वायुमण्डलं ॥ स्तम्भने भूमिमण्डलमेव तन्त्रा
न्तरेषूक्तं ॥ उच्चाटने वायुमण्डलमेव ॥ मारणे च वह्निमण्डलमेव न व्योममण्डलमिति प्रकृततन्त्रे विशेषाभिधानं
॥ प्रस्तुतदेवतामात्रपरं एतत्तन्त्रमात्रानुसारिप्रयोगमात्रपरं वेदं ॥ देवतान्तरपरं तन्त्रान्तरानुसारिप्रयोग
परं च तन्त्रान्तरमिति व्यवस्थेति वः ॥ ३१ ॥ पीतेत्यादि पीतद्रव्यैर्भूपुरस्य पूजनं श्वेतद्रव्यैर्जलमण्डलस्य अरु
णैः रक्तद्रव्यैर्वह्निमण्डलस्य असितैः कस्तूर्यादिभिः पवनव्योममण्डलयोर्धूम्रद्रव्यैरिति सामान्यनिर्देशात्पू
जोपयोगि सकलमपि गन्धाक्षतपुष्पवस्त्रादिरूपं द्रव्यं तत्तन्मण्डलाधिकरणकसर्वदेवतापूजायां
तत्तद्वर्णकमेवोपादेयमित्युक्तं ॥ अत एव भूतमण्डलपूजायामेवंभूतानि द्रव्याणीति मनोरमाकृतोक्तं
तन्न युक्तं भूतमण्डलानां पूजाकर्मत्वेन मूलादनुपलब्धेः ॥ अत एव निमज्जनादिषु पीतादिभिर्द्रव्यैः पूजयेदि
ति मूलात्र यथाकाम तन्त्र कामनाविशेषेण देवीपूजायाः एव प्रतीतेः ॥ किं च देवीपूजोपयोगिवस्तूनां
वर्णाकांक्षायाः स्वेच्छयापरिहारमपेक्ष्य तन्त्रान्तरोक्तप्रस्तुततन्त्रोपस्थितपीतादिवर्णैरेव सा निराकर्तु
मुचितेति माति ॥ अतः प्रतिदिनं प्रतिरात्रि च प्रत्येकं तत्तद्रूपं भवति तत्र च त्रिंशद्घुटिकाप्रमाणस्य राम०

स्मिन् स्मरात्रेर्वा तादृश्याः षोडश विभागे पंच पंच घटिकाभिर्वसंतग्रीष्मक्रमेण दिवारात्रौ चक्रात् तु षड्ढि
मेकशोरा वक्तव्या त्वहोरात्रे भुक्तं भवति॰ तत्र चक्रमेण रक्ता दिषट्कमणिका कर्तव्यानि॥ दिनरात्रिप्रमाणाद्
द्धिह्रासयोस्तु मासस्यापि वृद्धिह्रासौ भवतः इत्याह षोढेत्यादिना॥ ३२॥ तानि खंजानि दिनस्मरा
त्रेर्वा षट्संख्यानि खंजानि॥ चैत्रादिक्रियातत्वः चैत्रो दि द्विमास निर्वर्त्यो वसंतग्रीष्मादिनामको त्रक्रतवः
॥ स्वे समये कृद्धि द्विमासक्रमेण॥ नुदीरिताः तेत्रांतरेषूक्ताः तत्त्वैवकाल्पनिकोपमर्थस्तथा चंगौणामुख्य
कल्पनाभ्यां द्विधावसेनादिकर्त्तुरितियं पूर्व सिताअर्थः नित्यपूजेत्यादिना प्रयोगानुपदर्शयति॥ ३३॥ ल
लितेत्यादि॰ अयं हि निगलितार्थः त्रिपुरा॰ त्रिपुरेशी॰ त्रिपुरसुंदरी॰ त्रिपुरवासिनी॰ वि॰ त्रिपुराश्री॰ त्रिपुरमा
लिनी त्रिपुरसिद्धाः त्रिपुरांबा॰ महा त्रिपुरसुंदरी॰ ललिता॰ कामदा॰ कामा॰ इति द्वादशनामानि चैत्रवैशा
खादि द्वादश मासानां क्रमेण भवंति॰ तैरेतैर्नामभिश्चैत्रादिमासेषु स्वक्रमप्राप्तैस्तत्तन्नाम बोधितमूर्ते
र्देव्याः पूजनेन तन्नामबोधितदेवीमुद्दिश्य तन्नाम्नैव कृते दानं कर्त्तुर्वर्जा रोग्योत्पन्नरोगशोतिविशिष्टं स्वा
भीष्टं पशुपुत्रराज्यधनसमृद्धिरूपे साधयतीत्येकः प्रयोगः स्वपूर्वश्लोकोत्तरार्द्ध॰ स्वात्र श्लोकपूर्वा
र्द्ध सहितत्वात् रिंशत्तमश्लोकपुनिपाद्यः कश्चित्॥ ३४॥ व्रीह्यादिषट्कप्रसिद्धं पयः क्षीरं नैवेद्यं वस्त्रए

नेरष्टदुब्यैर्युक्तं पत्रस्वर्णरत्नतिलमुक्तारूप्यंद्रव्यचतुष्टयं। तदेकशः संभूय तत्र द्वादशद्रव्याणि तत्क्रमास
क्रमप्राप्ता नि प्रत्येकं चैत्रादिद्वादशमासेषु तत्तन्नाममंत्रैरेव तत्तदभेदवत्वेनाभ्यंतवसितायमूलविद्यो
पासकाय दद्यात् इदं तु तेषु तेर्हान पूजनैरमीष्टं प्राप्नोतीति पूर्वोक्त एव प्रयोगः किंदेयकथंदेयकस्मैदे
यमिति शंकात्र यन्निरासार्थमुक्तं न तत्प्रयोगांतरफलांतराश्रयणात्॥४१॥ कदंबकैर्युक्तो यो बिल्वादि
रित्यष्टयादपमात्रागच्छाद्युष्टमात्रमाणं भवंतीति प्रासंगिकमात्रं तन्नहीपत्वकथनं॥४२॥ चंदनादि
ग्युक्तं मोक्तं तथाचामृतरुकर्चूरकचंदनश्रीखंडजाख्याः कामरूपपूर्णगिरिजालंधरोड्यानपीठगा
वीषठगाइत्येवमलाक्षरार्थः॥ तथा चक्षेमात काघायवक्षांत द्वादशवरूकपुर्पीठस्थानीयेषु चैत्रा
दिमासेषु देवीयथाविधिपूजयतामाज्ञाशक्तिः शास्त्रेषु श्रद्धा च दृढा भवतीति द्वितीयः प्रयोगः॥४४॥
चैत्रादिमास निर्वर्त्य च संतादित्तं भवैः पुष्कैस्त त्रद्वसंतादिकालमभिव्याप्य नित्यां प्रधानदेवतां पू
जयतश्चापुरादिपंचकं स्वस्वोद्देश्यभूतं सिद्ध्यतीति तृतीयः प्रयोगः॥४५॥ प्रतिपदित्यादि शुक्ल
प्रतिपदि एकाचत्वाकदलीफलगुडनारिकेलानां प्रत्येकं हुत्वा द्वितीयायां द्याद इत्येति क्रमेण पूर्णि एम०

मायां पंचदशाहुत्यात् त्रितयमध्ये कैकशो जुहुयात ॥ ४६॥ ततः कृष्णप्रतिपदि एकहीनया पूर्वदिनप्राप्त
पंचदशसंख्ययाततस्त्रिकं पुष्पं कैकशो हुत्वा द्वितीयादिष्वेकैकह्रासक्रमेण जुहुयात ॥ एवं कृते कृष्णच
तुर्दश्यामेकसंख्यया होमे लब्धे ततो न्यूनसंख्याया अभावाद्दर्शे होममेव न स्यादित्यत आह दर्शे त्वेक
मिति तथा च वाचनिकमेकसंख्यया होमविधिर्दर्शेऽपि भवतीति भावः॥ एवमुक्तदिशा मासमात्रं शुक्ल
प्रतिपदादि दर्शांत त्रिंशत्तिथिसमुदायरूपे होमानुष्ठाने साधकः लब्धप्रयागजराज्याद्दिसंपत्स्या
न्न पौनःपुन्येन भवेदिति चतुर्थः प्रयोगः॥ यद्यपि पूजाप्रयोग एवेदानीं निरूप्यत्वेन प्रतिज्ञात इति क
थमिदानीं होमप्रयोगाभिधानमिति शंका भवति तथापि पूजाप्रयोगाणामाधिक्येन कथनात् पूजाप्रयो
गपदेन पूजाप्रयोगाणां मध्यपातिनोऽस्यापि प्रतिज्ञाविषयत्वं दृष्टो हि छत्रिणो यान्तीत्यादावछत्रि
णामपि छत्रिपदप्रयोगः इति शंकापहारः संभवति॥ वस्तुतस्तु पूजाप्रयोग एवायं होमोऽपि तदंगतया विव
क्षित इति न कापि शंका॥ मूलमन्त्राधिगतोऽयमर्थः इति चेन्न होमेऽप्येवं दर्पीत्यपि ना कदलीफलादि त्रिकक
रणकपूजनस्य मुख्यत्वं होमस्तु गौण इत्यर्थसूचनात॥ ४७॥ रविवारादिषु सप्तसु वर्षमात्रं प्रतिवारं रक्त
कमलादिकोत्पलांतपुष्पसप्तकेन पूजनं पायसादिघृतांतद्रव्यसप्तकस्य प्रत्येकं क्रमाद्रविवारादिषु नै

सुदर्शन

वेद्यतया निवेदनं गंधाक्षतधूपदीपादिभिश्च पूजनं कुर्वतो ग्रहपीडोपशमः सुखप्राप्तिश्च भवतीति पंच
मप्रयोगश्च चान्द्रार्मिः श्लोकैः स्पष्टः ॥ सितेदृति गुरुशुक्रवारयोः शर्करान्निवेदनीये समिप्रेस द्विवचनं ॥ ४८
४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ पूर्वनिर्दिष्टावस्य मारणावापूजा सर्वापि श्रीचक्र एव करणीयेति सिद्धांतः तत्र चक्रं कथं तन्नि
र्माणं कुत्र चेति शंकाद्वयमपहर्तुमाह चतुरस्रमित्यादि चतुरस्रं भूपुरमारभ्य॰ ग्रामधामात मुख्यदेवता
निवासस्थानभूतत्रिकोणागतविंदुपर्यंतं नवचक्राणि चतुरस्रं षोडशदलाष्टदल॰ चतुर्दशार॰ दशा
रद्वयाष्टारत्रिकोणविंदुरूपाणि॰ सन्ति॰ तत्र स्वस्वपूर्वपूर्वचक्रादुत्तरोत्तरमेकैकं चक्रमुन्नतोन्नतं मू
र्द्धीर्द्धीभूतमनुक्रमेणाकारयेदि भवति तत्साधने धनसंपत्तसिद्धी सत्यानिधने मारणोत्स्यान्नतत संपत्ति
भोगं कुर्यादित्यभिप्रायः ॥ ५२ ॥ अथ चतुरस्रषोडशदलाष्टदलरूपप्रथमत्रिकाच्चतुर्दशारदशारद्
वयरूपमुत्तरत्रिकमुन्नतं ततोपि चाष्टारत्रिकोणविंदुरूपमुत्तरत्रिकमुन्नतं क्रियते तदा श्रीप्राप्तिर्भ
वति परं तु पुत्रकन्यापौत्रादिपरिवृद्धिर्ध्रुवं स्यात ॥ ततः श्रीचक्रादिशेतदृस्यात ॥ अथ प्राथमिकाच्चतु
रस्रादेकस्मात्तदुत्तरभाविद्वयं षोडशदलाष्टदलरूपमुन्नतं तदुपरि तो पद्मगे तत्र चक्रषट्कमुन्नतं यदि क्रि रा॰म॰
येत तदा कर्त्तुः श्रियो भवंतीत्यर्थः ॥ कश्चित् षट्क्रमेणाउन्नामनमुन्नतमिति समस्तमेकं पदं द्वितीयोतेन

थाचस्वस्वश्रियैकीर्त्यैचईदृशंचक्राकल्पयेदित्यन्वयः॥५८॥नवानिपूर्वोक्तप्रकारेण्योनूतनानिकृत्तए
वसमानिपूर्वपूर्वापेक्षयाउन्नतत्वनीचत्वादिरहितानिरूपाणिस्वरूपाणियेषामेवंभूतानिपूर्वो
क्तचक्राणि अर्थान्नवसंख्यानियदिरच्यंतेतदातुश्रीचक्रंसर्वेषांअर्थानांसिद्ध्यैभवतीतिसर्वथात्रैव
यतनीयमितिभावः यद्वानवानीत्यनेनैवसमोन्नतत्वलब्धे समरूपाणीत्यनेनतुसर्वाणिदलानिसर्वेको
णाश्चसमानपरिमाणाएवकर्तव्यानवेत्येपोगांतकथितंनवानीतिदिक्तत्वात्सिद्धंचक्रगतनवसंख्या
परमितिनिश्चिमनोरमाकृतौ॥उपपादितान्वदिव्यत्वकल्पनामगातिकगातिरूपं विनापिपाठशुद्धिः क्र
मादित्यनेनपूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरोत्तरस्यानुकल्पत्वंध्वनितंकामनाभेदेनरत्नादिपंचकेश्रीचक्रनि
र्माणस्यफलंनिर्दिशतिलक्ष्मीत्यादिना॥रत्नेश्रीचक्रनिर्माणेगजरथाश्वादिसंपत्तिसिद्धिः स्वर्णे
कीर्तिलाभः रूप्येकीर्तिप्राप्तिः ताम्रेपुत्रलाभः दृषदिगजकीनमेदायाधारोत्पनारोग्यप्रभृत्यादिलाभो
भवति॥५५॥आदिनापित्तललोहादिसंग्रहः॥पूर्वोक्तविपरीतेलक्ष्मीकीत्यादिविरहः॥५६॥लो
भोपचित्रेष्वा॥मोहेनस्नेहादिवशाद्दत्तलुंचनीयमित्रादिवचनेन॥अज्ञानतः प्रत्यवायशास्त्रस्याना
कलनात्॥सर्वथानियमेनतत्वन्नप्रवृत्तिः क्रियापीतिभावः॥५७॥अथखेचरीसिद्धिः पाक्षणीसिद्धिः

सुदर्शन

चेरकासिद्धिः पिशाचिकासिद्धिः वेतालसिद्धिः कृत्यासिद्धिः मायासिद्धेरूपाणां सप्तसिद्धीनां साध
नप्रयोगान् अंचदशश्लोकैराह। यतिःपर्वताग्र इत्यादिना पर्वतस्य पस्य कस्याप्युपरि भागे स्थित्वा रात्रौ
सिद्धद्रव्यैः पलाशपुष्पैश्च सप्ताहं देवीं पूजयतः साधकस्य खेचरीमेलनं खेचरीशक्तिलाभः स्यात्॥
किं वा खेचरी नाम का विद्या किंरूपा मारूपा आकाशसंचारणो सिद्ध्यातिस्या मिलनेस्यापन्ना भवतीत्य
र्थः॥ ५॥ द्वितीयसिद्धिमुपायः सार्द्धकश्लोकेनोक्तः स्थलीभूतो कुंजे पर्वतगुहायां मासमात्रं नियमे
न कदंबपुष्पाभ्यां सिद्धद्रव्यैश्च देवीमर्चयतो यक्षिणा यक्षः प्रत्यक्षीभूयाभीष्टार्थं प्रकर्षेण तासाप स्ये
नयच्छेति॥ ६॥ केतकीकुसुमैः स सिद्धद्रव्यैर्मासमात्रं समुद्रतीरे देवीं पूजयतो नीलपताकापुरस्ले
वक्ष्यमाणाख्येटकानामधेयाः शक्रयः सिद्धा भवति ६० सिद्धाश्च तास्तस्य साधयितुराज्ञां कुर्वति।
स्थूभीष्टांत्रिलोकस्थापुयच्छति रतोशत्रुपराजयकेरीनानाविधाश्चर्यकेरीमायां च कुर्वंति माला
भूषात्मकं वस्तु चस्ता धकस्येहयावाछेयापुयच्छेति। नसरक्तकिंल निशमेवेसर्थश्रीज्ञामित्यादेः
॥ ६१॥ चतुर्थसिद्धमुपायं तत्कसंवश्लोकद्वयेनाह यद्येत्यादिना वक्ष्यमाणेन स्वन क्षत्रं तस्माणा पीठ
विधाय तत्र लिखितश्रीचक्रोपरि रात्रौ श्मशाने शाल्मलीपुष्पैः सिद्धद्रव्यैश्च मासमात्रं पूजयतः राम०